SZOCIÁLPEDAGÓGIA

22 / 2023

CIGÁNYOK/ROMÁK NÓGRÁD MEGYÉBEN A 2010-ES ÉVEK VÉGÉN

Szerkesztette

KÁLLAI ERNŐ

Apor Vilmos Katolikus Főiskola
Vác
2023

SZOCIÁLPEDAGÓGIA 22. KÖTET, 2023
CIGÁNYOK/ROMÁK NÓGRÁD MEGYÉBEN A 2010-ES ÉVEK VÉGÉN
(tematikus szám)

Szaklektorált folyóirat: ISSN 2064-2709

Kiadja az Apor Vilmos Katolikus Főiskola
2600 Vác, Schuszter Konstantin tér 1–5.
Felelős kiadó: GLOVICZKI ZOLTÁN rektor

A folyóirat szakmai partnere: MTA Pedagógiai Bizottság, Szociálpedagógia Albizottság

Szerkesztőség

Főszerkesztő: TAMÁSKA MÁTÉ (AVKF) / Főszerkesztő-helyettes: MÁNDI NIKOLETTA (AVKF) / Alapító főszerkesztő: SÁRKÁNY PÉTER (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem / BÁDER IVÁN (AVKF) / ELEKES GYÖRGYI (AVKF) / RÁKÓ ERZSÉBET (Debreceni Egyetem)

Szerkesztőbizottság

BÁNYAI EMŐKE (SOS Gyermekfalvak Magyarországi Alapítványa) / BOGÁRDI TÜNDE (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem) / DÓSA ZOLTÁN (Babeș–Bolyai Tudományegyetem) / F. DOMBI ALICE (Szegedi Tudományegyetem) / GRZEGORZ GODAWA (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie) / HAÁSZ SÁNDOR (Soproni Egyetem) / HADNAGY JÓZSEF (Eszterházy Károly Katolikus Egyetem) / ARNO HEIMGARTNER (Universität Graz) / KÁLLAI ERNŐ (AVKF Társadalmi Integrációs Kutatóközpont vezetője) / PORNÓI IMRE (Debreceni Egyetem) / RÁCZ ANDREA (Eötvös Loránd Tudományegyetem) / R. RIEZ ANDREA (Pázmány Péter Katolikus Egyetem) / SIMONIK PÉTER (Széchenyi István Egyetem) / SOÓS ZSOLT (Debreceni Egyetem) / SZÖLLŐSI GÁBOR (Pécsi Tudományegyetem) / TORKOS KATALIN (Nyíregyházi Egyetem) / TRENCSÉNYI LÁSZLÓ (MTA PTB Szociálpedagógia Albizottság elnöke)

Angol nyelvi lektor: SZENTPÉTERYNÉ BALOGH MARIANNE (AVKF)

Szerkesztőségi titkár: SZABÓ ZSOLT
Olvasószerkesztő: HENKEY-HŐNIG IMOLA
Tipográfia és nyomdai előkészítés: SZABÓ ZSOLT
Borítókép: www.pixabay.com
Készült: PrtintProfi Kft. (Vác)
Felelős vezető: KOMÁROMI ZSOLT

A folyóirat 2018-tól új kötetszámozással jelenik meg, évente két alkalommal.
Írások beküldése, információ, megrendelés, előfizetés: **szocialpedagogia@avkf.hu**

Ár: 1400 Ft – Előfizetőknek: 1300 Ft

A folyóirat megjelenését a Kulturális és Innovációs Minisztérium támogatta.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Kállai Ernő: Cigányok/romák Nógrád megyében 5
Bogdán Mária: Bátonyterenye – A szegénység etnicizálódása 11
Fejős Anna: Drégelypalánk – Vezet-e út felfelé? 37
Máté Dezső: Magyargéc – A szétszakadó roma közösség 63
Keresztes-Takács Orsolya: Nógrádmegyer – Az elvándorló elit 83
Antal István: Salgótarján társadalmi viszonyai és a roma tanulók oktatási helyzete egy helyi általános iskolán keresztül bemutatva 103
Keresztes-Takács Orsolya: Pásztó – Készülődő problémák a felszín alatt 125
Fejős Anna: Tereske – „Az elnéptelenedő szegénység” 147

MAPPA

Elekes Györgyi – Bábik Noémi: Az abortuszhoz vezető út a női narratívákon keresztül 173

RECENZIÓ

Pilecky Marcel: Egy városi legenda cáfolata (Ondrej Ficeri: *Luník IX – zrod rómskeho geta.* Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV, Košice; Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Bratislava, 2022) 195

ÖSSZEFOGLALÓK 203
ABSTRACTS IN ENGLISH 205
SZERZŐINK 207

KÁLLAI ERNŐ

CIGÁNYOK/ROMÁK NÓGRÁD MEGYÉBEN

A Nógrád megyei[1] romák kutatására a 2015-ben, az – akkor még ilyen néven létező – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont „Inkubátor" pályázatának megnyerése adott lehetőséget. A következő évben fellépő akadályok azonban sokáig csak a kutatás előkészítését tették lehetővé, így a módszertani eszközök kidolgozása, a mintavétel és a terepmunka 2017-ben és 2018-ban valósult meg. Maga a kutatás valószínűleg rossz csillagzat alatt született, mivel a publikációk elkészülte és az eredmények több különböző prezentációja után a tanulmányok közlése különböző betegségek, az intézményi átalakulás, majd a Covid–19-járvány miatt először csak folyamatosan későbbre tolódott, majd végül elmaradt. Így megkésve, most kaptunk lehetőséget jelen folyóirattól az akkor elkészült anyagok egy részének megjelentetésére.

Ez a megkésettség természetesen több következménnyel is jár. Így a településekről közölt adatok, körülmények minden bizonnyal sok tekintetben változtak azóta. Valószínűleg új gazdasági lehetőségek jelentek meg, a népesség összetétele, mozgása is változhatott, új sikerek és vélhetőleg újabb problémák jelentkeztek az adott területen. Mindezek ellenére nem tartottuk feleslegesnek a néhány éve elkészült tanulmányok közlését. Ugyanis nincs tudomásunk az adott megyére vonatkozó újabb vizsgálatokról, még a legújabb népszámlálás adatai sem jelentek meg a területre vonatkozóan. Tehát mindezek figyelembevételével érdemes olvasni a most következő anyagokat, amelyek segíthetik napjaink társadalmi helyzetének megismerését, a változások megítélését.

A KUTATÁS

Kutatásunk módszertani kiinduló alapja az a gondolat volt, hogy fel kell használnunk Kemény István[2] örökségét, azt a tudást és módszertani tapasztalatot, amelyet az orszá-

[1] A kutatás és a publikációk elkészültekor még a „megye" elnevezés volt a hivatalos, így itt is ezt használjuk.

[2] Kemény István a 20. század második felének egyik legjelentősebb társadalomkutatója, az ő nevéhez fűződik a magyarországi romákra vonatkozó legnagyobb és leghitelesebben országos reprezentatív vizsgálatok megvalósítása. 2003-as utolsó kutatása óta, sajnálatos módon, azóta sincsenek az akkor publikált adatoknál megbízhatóbb eredmények.

gos reprezentatív vizsgálatai során alkalmazott. Nem egyszerűen csak az ő módszerét használva, hanem azt továbbgondolva, a kérdőíves adatfelvételt kvalitatív módszertani eszközökkel, interjúkkal, megfigyelésekkel, adatgyűjtésekkel kiegészítve próbáltunk képet adni a vizsgált területről. Ez a gondolat természetesen nem volt forradalmian új, maga Kemény is érezte a kvantitatív módszerből fakadó hiányokat, így például sokszor hangsúlyozta a különböző „utóvizsgálatok" szükségességét (amely ötletnek a megvalósítására szerveződött 1998-ban az Akadémiai Kisebbségkutató Műhely roma programja), illetve utolsó, a 2000-es évek elején zajló országos vizsgálatnál már az eredményeket bemutató kötetben szerepeltetett egy települést bemutató esettanulmányt is[3].

Saját kutatási tapasztalataink is ennek a gondolatnak a megvalósítására ösztönöztek. A helyi cigány kisebbségi önkormányzatokról készült kutatás[4], amelyben kérdőíves adatfelvétel, illetve interjúk is szerepeltek, meggyőződésünk szerint lényegesen árnyaltabb képet tudott adni a témáról, mint más, hasonló vizsgálatok. A terepen való személyes jelenlét sokkal több tapasztalatot eredményezett, mint a kívülálló kérdezőbiztosok alkalmazása. Ezt erősítette meg az egyetemistákkal megvalósított „falukutatás"[5], illetve egy pályázati program keretében két településre kiterjedő adatfelvétel is.[6] Fontos törekvés lett az is, hogy az akkor megjelenő új kutatói generációt „terepre vigyük", lehetőségekhez, kutatási tapasztalatokhoz segítsük. Ezen belül is kiemelten fontos és örvendetes cél lett a tudományos életben megjelenő, roma identitású, az ún. „kritikai elméleteken" is szocializálódott fiatalok bevonása munkánkba. Így ebben a vizsgálatban, a kutatásvezetőn kívül doktoranduszok, köztük fele részben roma identitású fiatalok vettek részt.[7] Az akkori kutatás résztvevője volt Antal István, Bogdán Mária, Fejős Anna, Kenéz Anikó, Keresztes-Takács Orsolya, Máté Dezső. A kutatást Kállai Ernő vezetette.

[3] Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella: *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2004. https://kisebbsegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/intezetikiadvanyok/A_magyarorszagi_ciganysag.pdf (Valamennyi internetes forrás – ahol nincs külön időpont megadva – utolsó megtekintése: 2023. március 10.)

[4] Kállai Ernő: *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Gondolat, Budapest 2005. https://kisebbsegkutato.tk.hu/helyi-cigany-kisebbsegi-onkormanyzatok-magyarorszagon

[5] Kállai Ernő: *Ahol már álmai sem lehetnek a gyerekeknek. Egy falusi roma közösség a 21. századi Magyarországon*. Jezsuita Roma Szakkollégium, Budapest 2015. https://www.kallaierno.eu/wp-content/uploads/2023/01/ahol_mar_almai_sem.pdf.

[6] Kállai Ernő (Papp Z. Attilával és Keresztes-Takács Orsolyával): Az iskolai teljesítmény és a helyi társadalmi viszonyok összefüggései Kunhegyesen. *Regio* 23/4. 115–152. – Kállai Ernő (Fejős Annával, Keresztes-Takács Orsolyával és Máté Dezsővel): Az iskolai teljesítmény és a helyi társadalmi viszonyok összefüggései Nagykörűben. *Regio* 23/4. 153–192.

[7] Az eltelt években a résztvevők döntő többsége doktorált és önálló kutatói karriert indított. Közülük többen is külföldi egyetemeken és kutatóintézetekben dolgoznak.

AZ ALKALMAZOTT MÓDSZERTANI ESZKÖZÖK

Kutatásunk alapja a kérdőíves adatfelvétel volt. Ennek érdekében elővettük Kemény István romakutatásainak kérdőíveit és a 2003-ast újra gondolva, némileg a mai viszonyokhoz igazítva használtuk fel. Így például 16 évben határoztuk meg az egyik fontos életkori választóvonalat, hiszen a jogszabály is ehhez az életkorhoz köti az iskoláztatás kötelező idejét. Némileg egyszerűsítettük (a terepmunka során viszont más eszközökkel kibővítettük), de megtartottuk a „kérdezőbiztos megfigyelései" részt is, amelyben a külső benyomások alapján próbáltuk megítélni a vizsgált család esetében a lakóhelyi szegregáció mértékét, illetve az esetleges vegyesházasságokat. Összességében ezzel olyan kérdőív jött létre, amelynek révén a kérdőíves felvétel alapegysége a háztartás, az egy lakásban lakók közössége volt, miként Kemény vizsgálatában is. Ennek oka nem egyszerűen csak az, hogy Keménynek és munkatársainak sikerült megragadnia a roma háztartásokra vonatkozó társadalmi állapot lényegét, hanem számítottunk arra is, hogy az újonnan kapott adatokat valamilyen mértékben össze tudjuk hasonlítani a régebbi vizsgálatok eredményeivel is. Ezt a célt, mint a későbbiekben kiderült, csak részben sikerült megvalósítanunk.

A másik fontos módszertani eszközünk az interjú volt. Az interjú különböző típusait a települések és ezen keresztül az ott élők megismerésének eszközeként használtuk. Elsősorban félig strukturált interjúkat készítettünk, amelyeknek rögzített menete és kötelező tartalmi elemei voltak, de lehetőséget kaptak a kutatók olyan területeken való „mélyebb" kérdésekre is, amelyek a település vonatkozásában a beszélgetés során kerültek felszínre, helyi jellegzetességre utaltak. Célunk az volt, hogy az adott település vonatkozásában szólaltassunk meg legalább öt meghatározó embert, akiknek tudásuk és véleményük lehet a helyi viszonyokról és különösen az ott élő roma emberekről. Így elvárás volt, hogy készüljön interjú a település vezetői közül a polgármesterrel vagy a jegyzővel, a roma nemzetiségi önkormányzat vezetőjével vagy meghatározó tagjával, az iskolaigazgatóval, a roma gyerekeket ismerő pedagógussal és egy további, a település életében fontos, meghatározó szerepű személlyel. Ezek között lehetett a helyi orvos, védőnő, pap, lelkész, civilszervezeti vezető vagy akár meghatározó befolyású vállalkozó. A munkát és a későbbi feldolgozást megkönnyítendő, minden típusra külön interjúterv készült. A célul kitűzött mennyiséget a kutatók lelkesedése és érdeklődése lényegesen túlteljesítette, hiszen a feldolgozás során hetven hangfelvételt írattunk le.

A helyi viszonyok megismerésében fontosnak gondoltuk az iskolákat és az ott tanuló roma gyerekeket. Ezért a kutatás módszertani eszközei között szerepelt az iskolai óralátogatás és a diákokkal történt fókuszcsoportos beszélgetés is. Ezek az eszközök sokat árnyaltak az iskolaigazgatók és a pedagógusok véleményén, illetve olyan személyes történeteket ismertünk meg, amelyek további elemzési szempontokat jelenthettek.

A kérdőívet, az interjúkat, a fókuszcsoportos beszélgetéseket és óralátogatásokat minden településen kiegészítették még az előre meghatározott szempontok alapján elvégzett megfigyelések is. Kíváncsiak voltunk a települések állapotára, infrastruktúrájára, egészen olyan szintig, hogy milyen a házak állapota, vannak-e üzletek, vendéglátóipari egységek, kulturális intézmények. Milyen az egészségügyi ellátás infrastruktúrája, az iskola állapota és felszereltsége. Mennyire tűnnek szegénynek vagy elhanyagoltnak az emberek.

Végezetül mindezen módszertani eszközöket kiegészítette a településekre vonatkozó adatgyűjtés is. Adatokat gyűjtöttünk a település múltjára és jelenére vonatkozólag, beleértve a közlekedési lehetőségektől egészen az interetnikus viszonyokat bemutató statisztikákig, széles területen mozogva.

A MINTA

Tekintettel arra, hogy már akkor sem voltak megbízhatónak elfogadott adatok a romák vonatkozásában, a mintavételnél több különböző, többségében a romák számát és arányát becsült adatok alapján bemutató adatbázist használtunk. Így felhasználtuk és elemeztük Nógrád megye településeinek vonatkozásában

- az 1990-es, 2001-es és 2010-es népszámlálás adatait
- a CIKOBI adatait
- az 1992-es Kertesi–Kézdi-féle becslést
- az országos kompetenciamérés 2014-es és 2015-ös adatait az iskolába járó roma gyerekekre vonatkozóan.

Külön csoportokat képeztünk a lakosság száma, a KSH-besorolás (településtípus), a romák és az iskolába járó roma gyerekek vélhetőleg magas száma alapján. Ezekből a

csoportokból vettünk véletlenszerű mintát, kiválasztottunk tíz települést, amelyek között megtalálható volt megyei jogú város, járási központ, város, község. Minden kiválasztott településen volt általános iskola, vélhetően a roma gyerekek magas arányával, és volt roma nemzetiségi önkormányzat is.

A mintába került települések: Bátonyterenye, Drégelypalánk, Kálló, Karancsság, Magyargéc, Mátraverebély, Nógrádmegyer, Pásztó, Salgótarján, Tereske.

Mindezen adatbázisok adatai alapján, ezeken a településen élhetett a 2010-es évek második felében a megye roma lakosságának 37–42 százaléka, valamint vélhetőleg ezen települések iskoláiba járt a megyében élő roma gyerekek 33 százaléka.

A mintába került 198 háztartás, amely tagjainak száma 921 fő volt. Ez, a 2011-es népszámlálás adataiból kiindulva, a megyében élő romák számának 5,94 százaléka, a tíz településen élő teljes lakosság 1,32 százaléka, valamint a 10 településen élő romák számának 15,66 százaléka volt.

Így a rétegezett mintavétellel létrejövő mintát semmiképpen sem reprezentatívnak, de az adott településeken, valamint a megyében élő romákra jellemzőnek tekintettük, amely reményeink szerint közelített a Nógrád megyében lakó romák „átlagos" valóságához.

Jelen válogatásunkban, az idő múlása miatt, eltekintünk a megyét általában bemutató és a kérdőívekre támaszkodó elemzés közlésétől. Sokkal inkább érdekesnek és aktuálisabbnak gondoljuk, ha néhány település körülményeit bemutató esettanulmányt nyújtunk át az érdeklődő olvasóknak.

BOGDÁN MÁRIA

BÁTONYTERENYE – A SZEGÉNYSÉG ETNICIZÁLÓDÁSA

1. FÖLDRAJZI ELHELYEZKEDÉS ÉS A MEGHATÁROZÓ TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK

Bátonyterenye az Észak-Magyarország régióban, Nógrád megyében található város, ami a Mátra északi lábánál helyezkedik el. Közelében található a Cserhát, és keresztül folyik rajta a Zagyva folyó. A Mátra tájvédelmi körzet Bátonyterenye közigazgatási területén található. Bátonyterenyéhez tartozik a Maconka víztározó is, ami a Zagyva folyó felduzzasztásával jött létre – a víztározó külön horgászható részei országos hírű horgászhellyé tették a helyet, másrészt a víztározó egyben a környéket ellátó ivóvízbázis is. Bátonyterenye területén található a Gyürky–Solymossy-kastély és annak 13 hektáros parkja, amit 1975-ben védetté nyilvánítottak.[8]

A terület i. e. 1500 körül, már a bronzkor második felében lakott volt. A bronzkori Magyarország legtöbb lelete innen származik, az Arany-hegy nevű térségből. A térséget, ahol Bátonyterenye is elterül, Palócföldnek is szokták nevezni, mivel sokáig ez a népcsoport volt a meghatározó itt. A török hódoltság után, az 1700-as évektől a palóc csoportok tömeges elvándorlásba kezdtek, elsősorban dél fele, a hódoltság után elnéptelenedett településekre. Csak azok maradtak meg az északi országrészben, akik a török hódoltság előtti időkben is ott éltek. Helyükre magyarok és szlávok költöztek. Ezek a csoportok egyébként már a 10. században is éltek itt. Az első írásos emlék 1216-ból származik.[9]

A város története egyébként összetett, mert eredetileg négy különálló község egyesítéséből alakult ki a 80-as években. Ezek a korábban önálló települések ma a városrészek elnevezéseit adják: Nagybátony, Kisterenye, Maconka, Szúpatak. Nagybátony és Maconka eredetileg Heves megyéhez tartozott, Kisterenye és Nagybátony pedig Nógrád megyéhez. Bátonyterenyét várossá 1989-ben nyilvánították. A két legmeghatáro-

[8] http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Batonyterenye/ (Valamennyi internetes forrás – ahol nincs külön időpont megadva – utolsó megtekintése: 2023. március 10.)

[9] Uo.

zóbb városrésze Nagybátony és Kisterenye, ezek alkotják a város legnagyobb részeit, miközben mind a mai napig nehéz a közlekedés közöttük. Szúpatak esik a legtávolabb a központi településrésztől, Maconka pedig megőrizte falusias jellegét.

Bátonyterenye központi része az úgynevezett Bányaváros, ami a nagybátonyi városrészen épült fel az 1950-es években. Az elnevezés arra utal, hogy ezen a területen sokáig meghatározó volt a szénbányászat, ami az 1860-as években kezdődött el, azután, hogy megépült a környéken a vasút. A nagyüzemi kitermelés Kisterenyén indult meg 1868-ban, és legtovább Nagybátonyban tartott, egészen 1992-ig bányásztak itt szenet. Mindez nagyon sok munkát adott a környéken lakóknak – hiszen a vasútra és a szénkitermelésre még egy csomó ipari üzem is épült. A településszerkezet a mai napig őrzi ennek az időszaknak a nyomait – elsősorban a nagybátonyi városrész, ahol az 1949-ben megépült tömblakások még mindig állnak, és lakják is azokat. Ezenkívül több köztéri szobor is megtalálható ezen a környéken, amelyek a hajdan volt bányászatnak állítanak emléket.[10]

2. BÁTONYTERENYE LAKOSSÁGA ÉS ETNIKAI ÖSSZETÉTELE

Bátonyterenye a harmadik legnagyobb város Nógrád megyében, és egyben járási székhely is. A lakónépesség száma folyamatosan csökken – a város legutóbbi fejlesztési tervét megalapozó vizsgálat alapján 2000 óta jelentős mértékben. A lakónépesség száma 2017. január 1-jén a KSH felmérése szerint 12 117 fő volt.[11] A város népességének csökkenése egyrészt a csökkenő születésszámmal magyarázható. Ebből a szempontból a városban a lassú elöregedés tendenciája mutatkozik.[12] A népességcsökkenés másik magyarázata valószínűleg az egyre kevesebb munkalehetőség, ami miatt sokan az ingázás helyett a végleges elköltözést választják, olyan helyekre, ahol találnak munkát, illetve több a munkalehetőség. A hivatkozott „Településfejlesztési koncepció – Megalapozó vizsgálat" című önkormányzati dokumentumban a kitűzött célok között meg is említik a munkanélküliség csökkentését, illetve ehhez kapcsolódóan is az ipari munkahelyek teremtését és a már meglévők megőrzését.

[10] Uo.

[11] Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2017. január 1. https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2017.pdf

[12] Bátonyterenye – Településfejlesztési koncepció – Megalapozó vizsgálat (2015). http://www.batonyterenye.hu/index.php/kozlemenyek/297-telepulesfejlesztesi-koncepcio.html

A városban a 2011-es népszámláláskor 962-en vallották magukat románnak az akkori 10 961 lakosból, míg a 2001-es népszámláláskor még csak 861-en jelölték meg ez irányú etnikai hovatartozásukat. Ez a növekedés valószínűleg a 2011-es népszámlálási kampánynak is köszönhető – „Ide tartozunk! Népszámlálás 2011-es kampány" –, ami arról szólt, hogy minél több roma merje vállalni származását a felméréskor. Ez a számadat természetesen nem pontos. A város jegyzője, Lengyel Tamás saját becslése szerint 30–40% között van a roma lakosság száma. A vele készített interjú során fontosnak tartotta mindehhez hozzátenni, hogy a *„18 év alatti korosztályban túlnyomó többségben vannak a cigányok"*. A város Roma Nemzetiségi Önkormányzatának vezetője, Szomora Sándor szerint 25% a roma lakosság aránya a városban, mindezt a roma önkormányzat által 2005–2006-ban készített felmérés alapján állítja. Ezek közül a többség romungró, a kisebbik része pedig oláhcigány. Beások nem élnek a településen. A roma népesség arányáról talán az alapján is képet kaphatunk, hogy a helyi Bartók Béla Általános Iskolában milyen a cigány tanulók aránya. Az iskola igazgatójával, Kissné Nagy Dorottyával készített interjú alapján az mondható el, hogy bár az iskola nem tartja számon hivatalosan a cigány származású tanulókat, azaz nem végez felmérést, és nem is nyilatkoztatja őket erről, nem hivatalosan körülbelül 40%-ra tehető a roma gyerekek aránya az iskolában, ahol a gyerekek létszáma 2017 őszén 367 volt. A megkérdezett tanárok közül, az alsó tagozaton tanító tanár szerint – aki 2017 őszén második éve tanított az iskolában – évről évre nő a roma gyerekek száma a település iskoláiban, a Bartók Béla Általános Iskolában pedig a gyerekek többsége roma. Elmondása szerint az elmúlt húsz évben nagyon megnőtt a cigányok száma a városban. Az iskola igazgatóhelyettese szerint 50% alatti a roma gyerekek aránya az iskolában, de felhívta a figyelmet arra is, hogy sok a vegyes házasságból érkezett gyerek is, azaz ránézésre sok gyerekről nem lehet azt tudni, hogy roma származású, és emiatt is nehéz megbecsülni a roma tanulók létszámát az iskolában. A 2011-es népszámlálási adatok alapján más nemzetiségi csoport nem él ilyen nagy arányban a városban. A 13 nemzetiségi csoport közül jelen van a német, a román, a szlovák, a ruszin, a bolgár, az örmény és az ukrán, ezenfelül élnek arabok, kínaiak és oroszok is a városban, akiket a KSH-felmérés – ha nem is nagy létszámban – de itt élőként jelöl.

Romatelepek Bátonyterenyén

Bátonyterenyén 2011-ig öt szegregátum volt található – mivel az egy várossá egyesült öt különböző településrész mindegyikében volt eredetileg egy-egy ilyen rész. Ezekben a közművesítés és az infrastruktúra szempontjából elmaradott városrészekben mélyszegénységben főleg romák élnek. A két legnagyobb városrészen ezek a következő utcák által behatárolt területek: Nagybátonyban a Nyarjas út, Mátrai út és Alsó-Katalin által határolt területrész, Kisterenyén a Dankó és Várhegy utca környéke, valamint a Gyula-rakodó területrész jelöli a telepeket. A Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége – Berki Judit és Szomora Szilárd vezetésével – 2011-ben 16 családot, összesen 64 embert juttatott két ilyen telepről állami támogatás segítségével új lakáshoz Nagybátonyban és a szomszédos Nemtiben. Ennek a pályázatnak a keretében lakást vettek a családoknak, és különböző oktatási programokra íratták be őket (alapoktatás, szakképzés),[13] ezzel is segítve azt, hogy ezek a családok ki tudjanak kerülni a mélyszegénység állapotából, aminek meghatározó tényezői között van a tartós munkanélküliség, a rossz lakhatási körülmények is. A városban először tiltakoztak a kezdeményezés ellen, de végül sikerült azt véghez vinni. Ezzel az akcióval együtt meg is szüntették a két telepet: Alsó-Katalint és Gyula-rakodót. Vagyis ez a projekt úgy próbált segíteni a telepszerű körülmények között, mélyszegénységben élő, főleg roma embereken, hogy kiemelte őket a szegregátumokból, és a városba, a többség által lakott városrészbe költöztette őket – az idézett riport anyagából kiderül, hogy mindez bár addig szokatlan kihívásokkal járt gazdaságilag egy család számára, mégis összességében ösztönzően, motiválóan hatott rájuk, hogy nem elszigetelten, csak hasonlóan rossz szociális helyzetben élő emberek közt élnek, hanem vegyesen, szociális, gazdasági szempontból és a származást tekintve is.

Ehhez képest az önkormányzat mindezt olyan projekt megvalósításával folytatta, ami nem számolja fel a szegregátumokat, hanem helyben, a telepeken valósul meg. A komplex telepprogram[14] keretében megvalósuló program az „Együtt veled nem helyetted" címet viseli, megvalósítása 2014 júniusától tart, célja pedig a telepeken élők felzárkózása. A település oldalán található leírás alapján a projekt szakképzési és kü-

[13] Orosz Andrea: Így számolták fel a romatelepeket. *Magyar Narancs* 2012. április 11. https://magyarnarancs.hu/kismagyarorszag/igy-szamoltak-fel-a-romatelepeket-79551

[14] Komplex telepprogram Északkelet-Magyarországon. https://www.tkki.hu/page.php?pid=376 (Utolsó megtekintés: 2019. január 30.)

lönböző közösségépítő programokból áll.[15] Fontos megemlíteni, hogy ez a program a helyi roma közösség tiltakozását váltotta ki még a pályázat beadása előtt, különböző okok miatt; például azért, mert a helyi Roma Nemzetiségi Önkormányzat nem vehetett részt annak előkészítésében.[16]

3. BÁTONYTERENYE INFRASTRUKTÚRÁJA

Bátonyterenye a 21-es és a 23-as főúton és vasúton közelíthető meg. Mindkét főút áthalad a városon, ami azért is előnyös, mert ez besegít a városon belüli helyi közlekedésbe is, amit a város egy buszjárattal old meg. A helyi és helyközi buszokat Bátonyterenyén a Nógrád Volán működteti. Sokan járnak autóval, olyanok, akik a munkahelyükhöz képest egy másik településrészen laknak – például Kisterenye és Nagybátony városrészek között –, ingáznak a városon belül, ahol igen nehézkes helyi busszal közlekedni. A településen nincs kiépített kerékpárút, bár a városban járva látható volt, hogy többen használnak biciklit is a közlekedéshez.

A helyi buszjáratot az Önkormányzat fizeti, mert, a jegyző elmondása szerint, maga a szolgáltatás a helyi buszjegyárakból nem finanszírozható.

A város közművesített, azaz gyakorlatilag minden közműszolgáltatás igénybe vehető, kivéve a telepeken, ahol a gáz nincs bevezetve. A jegyző szavait idézve: „*Aki akarja, annak van víz, szennyvíz, gáz. A közművek rendelkezésre állnak. Internet, telefon, tv rendelkezésre áll.*"

Bátonyterenye szemmel láthatóan nagyon sokarcú város – a központ a nagybátonyi városrészben van. Itt található az önkormányzati hivatal is. Ez a rész felújított, városias jellegű, a helyiek ezt nevezik Bátonyterenye belvárosának, ami abból is meglátszik, hogy itt, az önkormányzati hivatallal szemben található egy Penny Market. Ezt azért fontos megemlíteni, mert az élelmiszerboltok, ruhaboltok tekintetében Bátonyterenyén nem túl kedvező a helyzet. A kutatás készítésének idején, 2017 őszén a nagybátonyi Penny Marketen kívül csak a kisterenyei településrész szélén volt található egy másik nagy üzlet, egy Lidl. Ez a helyzet minden lakosnak megnehezíti a napi szintű

[15] Együtt veled, nem helyetted – Bátonyterenye Önkormányzatának telepprogramja (2014). http://www.batonyterenye.hu/index.php/aktualis-palyazatok/egyutt-veled-nem-helyetted.html

[16] Telepprogram ellen tiltakoztak a romák Bátonyterenyén. *hvg.hu* 2012. április 17. http://hvg.hu/itthon/20120417_telepprogram_roma_tiltakozas

bevásárlást, de főleg az idősebbeknek okoz nehézségeket, akik már nehezen tesznek meg ilyen nagy távokat gyalogosan vagy a közösségi buszjáratokkal. Nem mindig volt ilyen állapot, problémássá akkor vált, amikor 2016 szeptemberében Nógrád megyében bezártak a CBA üzletei. Ez pedig azért történt, mert az üzleteket üzemeltető Palóc Nagyker Kft. nem tudta fizetni az alkalmazottai bérét, és már az áruért sem tudott fizetni. Az első hírek még arról szóltak, hogy csak a CBA bontott szerződést a Palóc Nagyker Kft.-vel, ami tovább üzemelteti majd az üzleteket, mivel az üzlethelyiségek a saját tulajdonában vannak. Ez azonban nem valósult meg, 2016. szeptember 23-án csődöt jelentett a Palóc Nagyker Kft., ami a 90-es évek eleje óta a legnagyobb foglalkoztató volt Nógrád megyében és környékén. A csőd bejelentésekor 1 300 munkavállalója volt. A cég ellen az állami felszámolást 2017 májusában kezdték meg.[17] 2017. szeptember elején felmerült, hogy a korábban a kft.-hez tartozó üzletek közül többen csatlakoztak a CBA franchise rendszeréhez ismét, és már önállóan, az akkori hírek szerint éppen Pásztón nyílott meg újra két CBA.[18]

A ruhaüzletekről az mondható el, hogy alapvetően kínai ruhaüzletek üzemelnek a városban, más nem nagyon van, azaz jobb minőségért, nagyobb kínálatért a környező nagyobb városokba érdemes elmenniük az itt lakóknak, ami ebben az esetben Budapestet jelenti, hiszen közúton az is könnyen és gyorsan megközelíthető. A helyzetet legjobban a Bartók Béla Általános Iskola igazgatóhelyettes tanárának a szavai adják vissza:

> *Itt Nógrád megyében nagyon jól állnak a kínaiak, mert nincsen konkurencia. Annyiba kerül a kínai ruha, mint ha felmegyek és bemegyek a H&M-be, vagy, én megtehetem, hogy bemegyek a Decathlonba, mert van autóm, és ott nagyon jó minőségű ruhák vannak. Odajárunk fel vásárolni. Nekem még úgy is olcsóbb, hogyha a benzint hozzáteszem, mint hogyha itt a kínaiban megveszem. Már ha lenne. Mert van úgy, hogy egyetlen egy darab cipő van. Olyan is volt, hogy egy sem. Ilyen szempontból is Nógrád megye eléggé le van maradva.*

A vendéglátásról elmondható, hogy nem sok étteremmel találkozni a városban. Lehet találni egy-egy pékséget, az Ózdi úton üzemel egy cukrászda és gyrosos is egyeben (Manhattan Büfé és Cukrászda), de önálló, komolyabb étterem nem nagyon van a vá-

[17] Megváltoztatták a csődbe ment CBA-nagyker felszámolóját. *hvg.hu* 2017. június 26. http://hvg.hu/kkv/20170626_Megvaltoztattak_a_csodbe_ment_CBAnagyker_felszamolojat

[18] A Palóc Nagyker több egykori üzlete újra CBA lesz. *index* 2017. 09. 02. https://index.hu/gazdasag/2017/09/02/a_paloc_nagyker_tobb_egykori_uzlete_ujra_cba_lesz/

rosban. A városban található még két fogadó, amelyik még üzemeltet éttermet, ahol a helyiek is megfordulnak, nem csak az átutazók (Szél Kakas fogadó és étterem – Nagybátonyban, Szekér Fogadó és étterem – Kisterenyén).

A szabadidős tevékenységek szempontjából is nehéz a helyzet Bátonyterenyén. A fiatalok számára nincsen szórakozóhely, nincsenek az iskolán kívüli közösségi terek, például nincs mozi sem. A legközelebbi Salgótarjánban van.

4. A VÁROS VEZETÉSE

Bátonyterenyén Fidesz-KDNP többségű önkormányzat működik. Az Önkormányzat 10 tagú képviselő testületében 6 Fidesz–KDNP-s, 2 DK-s, 1 Jobbikos és 1 civil szervezet által indított képviselő van. A polgármester, Nagy-Majdon József és az alpolgármester, Letovai Zoltán Tamás is Fidesz–KDNP-s tisztségviselők. A jelenlegi fideszes vezetés 2014 óta határozza meg a várost, Nagy-Majdon József második ciklusát tölti polgármesterként. Korábban, egészen 2010-ig folyamatosan MSZP-s vezetés alatt volt Bátonyterenye.

A kutatáshoz szerettük volna megszólaltatni a város polgármesterét is – ahogyan azt minden vizsgálat alá vont településen tettük, itt viszont a polgármester elutasította a kérésünket, és nem adott interjút. Mindezt, politikai tisztségviselőhöz képest szokatlan módon tette: először adott időpontot, aztán visszavonta azt, és nem adott másik időpontot az újabb kérésre. Így csak a város jegyzőjével sikerült interjút készíteni, aki gyakorlatilag az önkormányzat képviseletében beszélt.

Bátonyterenye jegyzője, Lengyel Tamás 2014 óta tölti be ezt a posztot. Korábban a város rendőrkapitánya volt 2010-től, ebből a pozíciójából 2014. július 31-én távozott. Saját bevallása szerint azért, mert nem tudott kijönni a főnökével, a Nógrád megyei rendőrfőkapitánnyal. Nincs jó véleménnyel a rendőrségről, amire az elmondásából következtetve kényszerűen váltott.

> *A mai magyar rendőrségnél senkinek nem lehet célja. Illetve lehet, de értelmetlen. Egy működésképtelen szervezet. Nem a céljainak az elérése a legfontosabb ott a tagjainak és a vezetőinek. Hanem magának a szervezetnek a fenntartása. Az energiájának 70%-a nagyjából a szervezet működtetésére hárul. Ott vész el. Nagyon sok értékek vesznek el az emberi hülyeség és az alkalmatlanság miatt*

– fogalmazta meg a saját szavaival.

Katonai főiskolát végzett, 25 évig hivatásos katona volt, a rendőri munka előtt határőr, és miután a határőrség megszűnt, váltott, és 2007-től dolgozott a rendőrségen. Salgótarjánban él, onnan jár Bátonyterenyére dolgozni. A vele készített interjú során feltűnt, hogy szókimondása nemcsak a korábbi munkahelyére, hanem mindenre kiterjed, amivel kapcsolatban ellenérzései vannak. Ezekben a pillanatokban kevésbé professzionálisan nyilatkozott, mint inkább a személyes véleményét fogalmazta meg. Például akkor, amikor a településen élő romák helyzetéről, a Roma Nemzetiségi Önkormányzatról vagy a városban található iskolákról kérdeztem.

5. ROMA NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZAT BÁTONYTERENYÉN

Bátonyterenyén van Roma Nemzetiségi Önkormányzat, ami 2017 őszén három tagból állt, vezetője Szomora Sándor, aki 2006 óta tagja a helyi roma önkormányzatnak, 2006–2010-ig már vezette is azt. 2017-ben már a negyedik változatban működik a Roma Nemzetiségi Önkormányzat Bátonyterenyén 2014 óta. Lengyel Tamás jegyző nem tartja sokra a Roma Nemzetiségi Önkormányzat működését, mert, ahogy ő fogalmaz, „*csak a probléma van velük*". Ennek fő oka szerinte a pénz, amivel nem tudnak bánni, gyakran belecsúsznak valamilyen szabálytalanságba, amiből aztán konfliktushelyzetek adódnak az önkormányzat tagjai között, és ezért van most már a negyedik Roma Nemzetiségi Önkormányzat egy cikluson belül.

> *– Mennyire fontos itt a településen a nemzetiségi önkormányzat működése? Mennyit tesz ez hozzá ennek a településnek úgy általában a fejlődéséhez, illetve az itt élő roma lakosság életéhez?*
> *– Semennyit.*
> *– Mennyire fontos?*
> *– Semennyire. Akár ne is volna. Csak a probléma van velük.*

Ezek után egy történettel igen rossz színben tüntette fel a jelenlegi Roma Nemzetiségi Önkormányzat vezetőjét. Nem zavartatta magát, szövegéből pontosan kivehető volt, hogy nincs jó véleménnyel a helyi Roma Nemzetiségi Önkormányzatról.

Szomora Sándor, a helyi Roma Nemzetiségi Önkormányzat vezetőjének elmondása alapján nagyon rossz a viszonyuk a polgármesterrel, akit szerinte nem érdekelnek a cigányok, csak a választások idején, amikor a szavazatukra van szüksége. Személyesen nem tud beszélni a polgármesterrel, mert az még válaszra sem méltatja, amikor időpontot kér hozzá. Csak az aljegyzővel tartja a kapcsolatot és a jegyzővel. De nemcsak őt nem fogadja, hanem az előző vezetőket sem fogadta. Ez a helyzet leginkább azért problémás, mert az Önkormányzat nélkül nem tud pályázni a Roma Nemzetiségi Önkormányzat – a legtöbb pályázathoz szükség van egy megállapodásra a települési önkormányzat és a roma önkormányzat között. Az előző, MSZP-s önkormányzati vezetés ebből a szempontból teljesen együttműködő volt, míg a mostaniról ez nem mondható el. Ebből is látszik, hogy leginkább arra volna szüksége a helyi roma önkormányzatnak, hogy ez a helyzet megváltozzon, és önállóan, a települési önkormányzat nélkül adhassanak be pályázatot.

A Roma Nemzetiségi Önkormányzat (RNÖ) irodája Kisterenyén található. Szomora Sándor, a vezetője is itt született. A több szakmával rendelkező vezető jelenleg segédgátőrként dolgozik, vagyis nem főállású vezetője a helyi Roma Nemzetiségi Önkormányzatnak. Ez pedig meg is nehezíti a kisebbségi önkormányzati munkát. A helyi RNÖ állami költségvetésből működik, ami jelenleg évente hét–nyolcszázezer forint. Korábban, az MSZP-s vezetés idején olyan programokat szerveztek, amelyek munkát adtak a helyi romáknak. A város jegyzője, Lengyel Tamás minderről nem beszélt, amikor a helyi RNÖ munkájáról kérdeztem. Ő csak úgy jellemezte az RNÖ működését, hogy „*mindig botrány*”, és hogy „*mindig keresnek olyan okot és alkalmat, aminél lehet egy kis pénzt költeni*”. Véleménye megfogalmazásakor nemcsak az RNÖ-t, hanem a településen élő romákat is negatívan minősítette:

> *Nincs túl sok pénzük. Nagyjából egy éves költségvetésük kétmillió forint. Szerveznek majálist. Ott etetik-itatják az embereket. Elviszik strandra busszal az embereket. Olyankor az a strand kiürül, amikor egy busznyi (romával) Eger környékére elindulnak Kisterenyéről.*

A városi Önkormányzat és az RNÖ kapcsolatát pedig a jegyző úgy jellemzi, hogy „*nagyon soha nem volt jó*”, és hogy ez attól függ, hogy kivel lehet együtt dolgozni. Ez utóbbiról pedig határozott véleménye van:

Nem tudunk velük együttműködni. Mert vagy támadják az önkormányzatot úgy, hogy közben el se jött. Volt olyan elnök, aki el se járt az önkormányzati ülésekre. Ki se lehetett kérni a véleményét a cigányságot érintő döntésekről. Aztán amikor ezek megszülettek, akkor meg kritizálta. Ezzel nem lehet mit kezdeni.

6. A ROMÁK SZOCIÁLIS ÉS FOGLALKOZTATÁSI HELYZETE ÉS ETNIKAI KONFLIKTUSOK BÁTONYTERENYÉN

Bátonyterenyén a roma lakosság szegénységben él. Ahogy a helyi RNÖ vezetője jellemezte, egy-két család van, akikre ez nem jellemző, de a többiekre igen. Többségük alacsony iskolai végzettségű, és ha dolgozik, akkor közmunkásként dolgozik a városban. Nincs más lehetőség ugyanis. A város jegyzője szerint meghatározó a közmunka a városban, de egyre inkább veszít a jelentőségéből, mert már nem tudják *„dolgozni akaró emberekkel feltölteni a létszámokat”*. Ez számokban annyit jelent – a jegyző elmondása szerint –, hogy amíg 2016-ban 500 fölötti volt a közmunkásként dolgozók száma a városban, 2017-ben ez 300 alá csökkent. A helyi RNÖ vezetője szerint ennek a fő oka az alacsony bér (54 000 forint). A jegyző szerint nem csak a cigányság körében nagyarányú a szegénység a városban. Elmondása szerint a szegénységgel ott kezdődik a probléma, ha az igénytelenséggel társul. Bár szavakkal konkrétan nem mondta ki, de egyértelműen a helyi cigányokra célzott, mikor ezt a megjegyzését tette:

A szegénység egy helyzet vagy egy állapot lenne, az még nem kellene, hogy az igénytelenséggel párosuljon. De továbbra is azt tudom mondani, hogy aki akar, dolgozhat. Aki dolgozik, az azt a pénzt, ami kellene neki, hogy ne fagyjon meg, ne éhezzen és a gyereke sem, legyen hol laknia, azt össze tudja keresni. Ott kezdődik a probléma, hogyha ezekből valami hiányzik. Akkor a szegénység és az igénytelenség találkozik. Azzal bármit csinálunk, beköltöztethetjük a legjobb környezetbe, adhatunk neki lakást, értelmetlen.

Szomora Sándor 20–80%-ra teszi a cigányokat elfogadók és az elutasítók arányát a településen. A jegyző, Lengyel Tamás is alátámasztotta az ebből is megérthető, nem túl barátságos viszonyt. Nemcsak azzal, amit mondott, ami sok esetben a saját véleménye volt, hanem azzal is, ahogyan mondta. Állítása szerint bőséggel vannak konfliktusok romák és nem romák között a településen, aminek szerinte

a függvénye az, hogy ki akarja betartani a társadalmi együttélés szabályait és ki nem. Szerinte, ha valaki betartja őket, akkor nem számít, hogy cigány-e vagy sem.

> *Ha normális ember akar lenni, be akarja tartani a társadalmi együttélés szabályait, akkor azzal semmi gond nincs. És akkor az teljesen mindegy, hogy az cigány vagy nem cigány. Ha meg nem akarja betartani a társadalmi együttélés szabályait – itt ebben a körben lényegesen több és nagyobb a száma a cigányoknak, ott baj van. És ott konfliktusok is vannak.*
>
> *Odáig is eljutott már, hogy nemcsak cigány és nem cigány között, hanem cigányok között is sok a konfliktus. Nem tudnak és nem akarnak viselkedni. Egy lakótömbben, ha ebben van egy olyan cigány család, aki nem akarja betartani ezeket a szabályokat, az egész lépcsőházat megmérgezi, ellehetetleníti.*

Véleménye szerint tehát a konfliktusok az együttélés szabályainak be nem tartásából erednek, azaz mindez nem pénz kérdése. Legjellemzőbb, konfliktust okozó helyzetekként a hangoskodást, ordibálást, hangos zenét, veszekedést, csúnya beszédet, a tisztelet meg nem adását, az egymásra való figyelem elmaradást nevezte meg: „*Nekik senki nem mondja meg, hogy mit csináljanak.*"

A jegyző szerint konfliktust okoz még a városban az is, hogy a környező megyéből, településekről folyamatosan költöztetnek be albérletbe „*szegény, hányattatott sorsú cigány családokat sok gyerekkel*". A jegyző példának a gyöngyöspatai gyermekjóléti szolgálatot nevezi meg, akik szabadulni akarnak ezektől a családoktól, és ezt így oldják meg. Elmondása szerint helyben pedig ebből a helyi cigányok akarnak megélni azzal, hogy „*lerobbant, lakásra alkalmatlan házakat kiadnak, ami nem is az övéké, kiadnak másoknak, szerencsétlen sorsú embereknek Hevesből, Borsodból*", és mindezért elveszik az ideköltöztetett családoktól a családi pótlékot és a különböző járandóságaikat. „*Ez a modern uzsoratörténet.*"

A cigányok elfogadottságáról ad képet az is, hogy a jegyző, elmondása szerint már két éve nem tud találni háziorvost a város egyik körzetébe, ami többségében cigányok lakta rész. Ahogy ő mondja:

> *ennek részben oka az is, hogy ahol most üres a rendelő, üres a háziorvosi körzet, az többségében cigányok által lakott körzet. A helyettesítő orvosok mellé volt úgy, hogy polgárőrt és rendőrt kellett állítani. Mert hogy a beteg meg akarja verni. Már nem találok orvost, aki odamenjen rendelni.*

A Bartók Béla Általános Iskolában a tanárokkal készített interjúkban csak az egyik tanár beszélt nyíltan erről (alsó tagozaton tanító tanár), aki szerint az etnikai konfliktusok a településen abból adódnak, hogy egyesek szerint a romák túl sok segélyt kapnak és nem dolgoznak, míg ők maguk meg sokat dolgoznak és mégsem tudnak megélni belőle. Ez a pénzen, megélhetésen alapuló feszültség azért is lehet jelen erősen ezen a településen, mert ha akad is munka itt, ahogyan egész Nógrád megyében, alapvetően alacsonyabbak a bérek, mint máshol.

> *Amit hall az ember, hogy tényleg sok támogatást kapnak, mert hogy szükség is van rá. És van a másik réteg, aki azt mondja, hogy én meg belehalok a munkába és nincsen. Nagyon nehéz itt, mert akinek van munkahelye is, alacsonyak a bérek a megyében. Ebből az anyagi dologból mindig konfliktus van, a megélhetésből.*

Szomora Sándor szerint alapvetően hétköznapi helyzetekből adódnak a konfliktusok romák és nem romák között a településen. Az interjú során, más téma kapcsán megemlített egy korábbi esetet, ami lehet, hogy gyakran megtörténik, de ritkán beszélnek ilyen esetről nyíltan: egy alkalommal észrevette, hogy a helyi általános iskolában, a naplókban, minden cigány gyerek neve mellett oda volt írva egy C betű. Ő azonnal kitöröltette ezeket, akkor is, mint az RNÖ vezetője. Megtették, de ha nem tették volna, elmondása szerint ombudsmanhoz fordult volna.

7. A ROMA GYEREKEK ISKOLÁZOTTSÁGA BÁTONYTERENYÉN

Bátonyterenyén három általános iskola, két középfokú iskola, öt óvoda és két bölcsőde van. Amióta bevezették a térségi iskolahálózat-rendszert, azóta a Bartók Béla Térségi Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola az, ami egyben a térségi iskolahálózat központjának székhelyéül is szolgál. Mind az iskolának, mind a térségi iskolahálózat központjának Kissné Nagy Dorottya az igazgatója. A térségi iskolahálózatnak összesen hét tagintézménye van, ebből még a városban található egy általános iskola, a Kossuth Lajos Általános Iskola[19], ami a kisterenyei városrészben van. A városban, szintén

[19] http://kossuthlajosisk.gportal.hu/gindex.php?pg=10967932

Kisterenyén, működik még egy harmadik általános iskola, ami óvoda is egyben, a II. János Pál Pápa Katolikus Óvoda és Általános Iskola.[20] Ez a Bartók Béla Általános Iskola igazgatójának, Kissné Nagy Dorottyának az elmondása szerint eredetileg zeneiskola volt Nagybátonyban, aminek volt általános iskolai tagozata és művészeti iskolai képzése is. A 2008-as térségi iskolarendszer bevezetésekor még csatlakoztak ebbe a rendszerbe, de az általuk akkor már alkalmazott felvételiztető gyakorlat sokáig nem lett volna tartható itt, ezért kiléptek ebből a szisztémából azzal, hogy egyházi iskolává változtak, székhelyük ekkor lett Kisterenye. A felvételiztetéssel, az a hír járja, azt akarták megakadályozni, hogy több cigány gyerek járjon oda, ami állítólag el is mondható arról az iskoláról – többségében nem cigányok járnak oda.

A város jegyzője nincs jó véleménnyel a katolikus iskoláról. Alapvetően a fenntartójáról, Beer Miklósról, a váci püspökről sincs.[21] Szerinte

> *tűzzel-vassal irtják a keresztény gyerekeket a keresztény iskolában. […] Azokat a tanárokat, akik egyébként hívő emberek, az igazgatónő kirúgja és ellehetetleníti, megsemmisíti az egyházi iskolában. Akik meg ateisták, azokat oda felveszi. Ne keressünk logikát.*

Elmondása szerint az Önkormányzatnak szinte semmi kapcsolata nincs az egyházi iskolával, pedig a fenntartásából kiveszik a részüket, mivel az épületet az Önkormányzat adja, és mivel a rezsi felét is az Önkormányzat fizeti.

> *Nagyjából beszélő viszonyban sem vagyunk, az önkormányzat és az egyházi iskola. Pedig a fenntartásából jelentősen kivesszük a részünket anyagilag.*
> *– Hogyan?*
> *– A rezsi felét fizetjük.*
> *– Nem kizárólag az egyház tartja fenn azt az iskolát?*
> *– Az egyház, de egy megállapodás alapján – az épület is az önkormányzaté.*

A Bartók Béla Általános Iskola egyik alsó tagozatos tanára szerint a katolikus iskola megjelenése óta (2011) úgy tűnik, mintha növekedne a cigány gyerekek létszáma az iskolában, pedig szerinte csak arról van szó, hogy csak többnek látszanak attól, hogy a nem cigány gyerekeket az egyházi iskolába íratják.

[20] http://www.janospal-bterenye.hu/
[21] Beer Miklós 2019-es nyugalomba vonulásáig vezette a Váci Egyházmegyét.

2011-ben a kisterenyei településrészen egy egyházi iskola jött létre, ahol kevesebb a cigány tanulóknak a száma. Itt úgy tűnik, mintha megnövekedett volna. De nyilván nem, mert ugyanannyi. Nem lesz attól több cigánygyerek. Csak a nem cigány tanulókat odaviszik.

A jegyzőnek az egész helyi iskolai rendszerről is rossz véleménye van, nem tartja sikeresnek a helyi oktatást, egyik szintjét sem, mert szerinte az egyre gyengébb színvonalú évről évre. Szerinte már általános iskolában ketté kéne választani a gyengébb képességű gyerekeket a jobb képességűektől. Speciális iskolát kellene nekik létrehozni, olyat, ami régen a kisegítő iskola volt.

Nem az az ideális helyzet, amit a Kossuth téren gondolnak, hogy egy osztályba kell tenni a nagyon jó és a nagyon rossz képességű gyerekeket, mert a jó képességűek felhúzzák a rossz képességűeket. Ez soha nem így történik. Mindig a rosszak húzzák le a jókat. Még úgy soha nem történt, hogy a jó a rosszat felhúzta volna.

A helyi általános iskolák munkájáról konkrétan azt mondja, hogy ők csak továbbengedik a problémás gyerekeket – és itt alapvetően cigány gyerekekről beszélt. Szerinte

óriási társadalmi feszültségek vannak az általános iskolákban. Borzasztó nagy. A szülők között, a gyerekek között, a tanárok között.

A Bartók Béla Általános Iskoláról az állítja, hogy ott gyakorlat, hogy két osztályt indítanak egy évfolyamban, az egyiket többségében cigány gyerekekkel, a másikat nem. Minderre azért van szükség, szerinte, mert különben a szülő elvinné a gyereket az iskolából. Amikor arról kérdeztem, hogy szerinte mi ennek az oka, hogy előfordul, hogy a nem cigány szülők nem akarják egy osztályba járatni a gyerekeiket a cigány szülők gyerekeivel, a titkárnőjének a példájával válaszolt, akinek a kislányát a kisterenyei Kossuth Lajos Általános Iskolában első osztályban a cigány osztálytársai fizikailag bántalmazták. Tehát válasza már nem a Bartók Béla Általános iskoláról szólt, hanem általános jelenségként beszélt erről Bátonyterenyén:

Ha a titkárnőmet megkérdezi, neki most másodikos a kislánya. Elsőben a kisterenyei városrészben járt neki iskolába. Elsőben a cigánygyerek osztálytársai rászálltak, tűvel szurkálták, minden létező eszközzel és módszerrel üldözték a kislányt. Fizikailag bántalmazták a kislányt.

Ugyanezzel az iskolával kapcsolatban a mostani RNÖ vezetőjének az unokáját is példának hozta, akinek esetéből televíziós hír lett. Szerinte körülbelül 10 cigány család gyerekei azok, akik kezelhetetlenek.

> *Tanároktól tízezreket lopnak. Nem csinálnak semmit. Leköpik a tanárokat. Berohannak a szülők, fenyegetik a tanárokat. Elérkezett tavaly még a tanév vége előtt az a pillanat, hogy alpolgármester úrral átmentünk egy tantestületi ülésre. Oda behívattuk, nem sok gyerekről beszélek, aki kezelhetetlen. Nagyjából 10 család gyerekei kezelhetetlenek. […] Oda pl. a 10 családból egy család lett képviselve. Kilenc nem. Nem is érdekli a szülőt, hogy a gyereke mit csinál. Kezelhetetlenek. Ki nem rúgják. Továbbengedik. A dilemma: ha megbuktatják a gyereket, akkor ott lesz 10 évesen első osztályban. Terrorizálja az elsősöket. Ha továbbrugdossák állandóan, akkor a gyerek ráérez arra, hogy vele úgysem csinálnak semmit, akármit csinálhat. Rongálja az iskolát, terrorizálja a tanárt, az iskolatársait. Ellehetetlenítjük az oktatást. Ez nem egyedülálló.*

A Bartók Béla Általános Iskolában készített tanárinterjúkban az alsó tagozatos tanító, aki csak második éve tanított az interjúzáskor az iskolában, alátámasztotta a jegyző elmondását az osztályok elrendezéséről. Szerinte a korábbi évben megtörtént az, hogy volt olyan szülő, aki kérte, hogy tegyék át másik osztályba a gyerekét, miután meglátták az osztályokat. Szerinte van, hogy roma szülő is kéri ezt. De olyan gyakorlat nincs ebben az iskolában, hogy egy osztályban csak cigány vagy csak nem cigány gyerekek járnak.

> *Amikor meglátták a szülők az osztályokat, akkor, ha olyan családból voltak ott gyerekek, aki rossz szociális körülmények között (volt), akkor kérték, hogy a másik osztályba, ahol esetleg nem volt abból a családból. Nagyon nehéz. A szülőnek csak van joga, hogy pedagógust vagy a gyerekének a legjobbat kérje, válassza, osztályt. Van olyan osztály, ahol kicsit többen vannak, van, ahol kevesebben. Ez nem az intézményvezetés miatt van, hogy úgy osztják szét. Hanem a szülők kérése. Van, hogy cigány szülők is kérik, hogy ő velük nem. Ha már valaki egy kicsit jobb szociális körülmények között él, akkor.*

Bartók Béla Térségi Általános Iskola Alapfokú Művészeti Iskola[22]

Az iskola Bátonyterenye belvárosában, Nagybátonyban található. Eredetileg 1923-ban alapították, „Nagybátonyi Szénbánya R.T. Bányatelepi Népiskolája" néven. A szénbányánál dolgozók (fizikai és szellemi munkások) és az akkor új bányakolóniákban élők gyerekei tanultak itt. Az eredeti iskolaépület 1953-ban épült, ami 1978-ban egy újabb épületrésszel bővült. 2010-ben EU-s forrásból felújították az iskola egyik szárnyát és tornatermét, és remélik, hamarosan a másik épületrész felújítására is sikerül forrást találniuk. Az iskola épületében működik az Alapfokú Művészeti Iskola és a helyi pedagógiai szakszolgálat is.

Ahogy azt már korábban, a Bátonyterenye etnikai összetételével foglalkozó résznél említettük, bár az iskola hivatalosan nem tartja számon a cigány származású tanulók számát, azaz nem végez felmérést, és nem is nyilatkoztatja őket erről, a megkérdezett tanárok kérésre megpróbálták megbecsülni a roma származású gyerekek arányát. A becslések, ha nem is nagy mértékben, de eltértek egymástól – talán attól is függött, hogy ki mennyire volt óvatos a válaszadással az interjú során. Ezek alapján, talán fedi a valóságot, ha azt mondjuk, hogy a Bartók Béla Általános Iskolában körülbelül 40-50%-ra tehető a roma tanulók aránya, de ehhez figyelembe kell venni azt is, hogy azért is nehéz megbecsülni a roma származású gyerekek arányát, mert sok a vegyes házasságból érkezett gyerek, akikről ránézésre nem lehet megmondani, hogy egyik vagy másik szülője roma származású. (Az iskola igazgatója 40%-ra, az iskola igazgatóhelyettese 50% alattira becsülte a roma gyerekek arányát, a megkérdezett alsó tagozatos tanító szerint pedig többségében romák járnak az intézménybe.)

Az osztályok vegyes osztályok. Erre alapvetően törekednek a tanárok, még akkor is, ha előfordul – ahogy feljebb olvasható –, hogy a nem roma szülő kérésére átrakják a gyereket egy másik osztályba, ahol kevesebb a cigány gyerek. Az óralátogatáson és a gyerekekkel való beszélgetéskor az tűnt fel, hogy nem különülnek el egymástól az egy osztályba járó roma és nem roma gyerekek (ami akár még feltételezhető is lehetett volna, ha a romák városi megítélésére gondolunk). A 8. a osztályba sokféle gyerek jár, mégis feltűnően jó az osztályközösség. Meglepő volt számomra az a tisztelet is, aho-

[22] A kutatás során a már sokszor említett Bartók Béla Általános Iskoláról készült rövid vizsgálat, aminek során interjú készült az iskola igazgatójával, egy felső tagozatos tanárral – aki egyben az iskola igazgatóhelyettese is és egyébként matematika–fizika szakos tanár – és egy alsó tagozatos tanítóval. https://bartokisk-bterenye.webnode.hu/

gyan egymással bántak ezek a tinédzser korú gyerekek. Mindez csak olyan nüansznyi dolgokban volt megfigyelhető, minthogy például meghallgatták egymást, nem vágtak a másik szavába, ha érezhető volt, hogy komoly mondanivalója van. A leginkább akkor tűnt fel, amikor az egyik társuk, aki történetesen egy roma származású fiú volt, elhegedülte a 2017-es nyár legnagyobb slágerét – az egész osztály biztatott, hogy a fiú nagyon jól hegedül, és hallanom kell, hogy játssza el azt a számot. Tényleg jó volt. Azt is érdekes volt látni, amikor kiderült, hogy az osztály jelentős részének egyik szülője – a legtöbb esetben minden érintettnek az apja – külföldön dolgozik, és ezért nagyon ritkán tud találkozni a családdal. Ennél a résznél egy hosszabb pillanatra elcsendesültek az addigi jókedvükből – elgondolkodtató, hogy mit okozhat már most ennél a generációnál az, ha többségében úgy nőnek fel, hogy az egyik szülő a munka, illetve a munkahiány miatt sosincs otthon, hanem gyakorlatilag külföldön él, és mit okozhat az, ha ezek a tinédzserek azt látják, hogy ez egy hétköznapi helyzet, mert másokkal is jórészt így van.

Az iskola egyébként jól felszerelt, az iskolaépület pedig hatalmas – állítólag volt itt már 600-as létszám is, a mostani 367-hez képest. Digitális tábla mindenhol van, és úgy látszott, hogy mindenhol aktívan használják is azt. Az osztályok pedig nemcsak etnikai összetétel szempontjából vegyesek, hanem az SNI-s és BTM-es[23] gyerekek oktatása is integráltan zajlik – ahogyan azt a törvény előírja – ebben az iskolában is, még akkor is, ha ezzel nem minden tanár ért egyet.

A tanárokkal készített interjúkból az érződik, hogy mindegyik tanár az oktatás gördülékenységét, a tanítás minőségét nézi, és azt, hogy az idejáró gyerekeket hogyan tudja motiválni a tanulásra, amikor a tanítási nehézségekről, az oktatási rendszer hatékonyságáról beszéltek. Azaz semmilyen ellenérzést nem lehetett tapasztalni ezekben a válaszokban, ami a roma gyerekek vagy szüleik, vagy csak egyszerűen a romák ellen irányulna – bár mindenki az idejáró roma gyerekekről kezdett el beszélni e témák kapcsán, de a hangsúly nem a származáson, hanem a rossz szociális körülményeken volt, ahonnan ezek a gyerekek az iskolába érkeznek, és ami alapvetően meghatározza az iskolai teljesítményüket.

Az alsó tagozatos tanító korábban egy kisegítő iskolában tanított, és amikor az megszűnt, mert megszűnt az az intézményforma is, akkor kezdett el normál iskolában

[23] SNI – sajátos nevelési igény, BTM – beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézség.

tanítani. Úgy tűnt, jóindulattal beszél, amikor azt mondta, hogy véleménye szerint először szegregálni és fejleszteni kellene a rossz szociális körülmények közül jövőket, és csak utána integrálni. Most nagy létszámú osztályokban folyik az oktatása nagyon különböző felkészültségű gyerekeknek, és nehézségeket okoz így az egy szintre hozás. Arra a felvetésre, hogy mi lenne, ha csak az osztályok létszáma csökkenne, de megmaradna az integrált oktatás – azaz továbbra is lennének különböző tudásszintű és felkészültségű gyerekek egy osztályban, és ebből fakadóan biztosan lennének vegyes osztályok, ahova romák is járnak –, pozitívan válaszolt, azaz a közös gondolkodásunk végére kiderült, hogy valójában a létszám az, ami a leginkább számít.

> *Nem biztos, hogy olyan jól sikerült az integráció. Ez a gyógypedagógus azt mondta, hogy először szegregálni kellene és fejleszteni őket, hogy elérjék azt a szintet, amit a többiek. Utána lehet őket integrálni. Itt borzasztó nehéz 30 fő osztályokban, nagyon nagy különbségekkel jönnek a gyerekek. Szociális és minden más tudásbeli különbséggel jönnek. Nagyon nehéz őket – persze differenciáljuk őket egyfolytában, de nagyon sok különböző csoport van. Hogy hasonló szintre hozzuk a gyerekeket.*
> *– Mi történne akkor, hogyha kis létszámú osztályok indulhatnának csak?*
> *– Sokkal több idő jutna egy gyerekre. Ez a lényeg.*
> *– Lehet, hogy a vegyes osztályok működnének?*
> *– Lehet, hogy működnének. Az a lényeg, hogy kis létszámú osztály. De itt anyagi okok miatt nem lehet megtenni.*

A felső tagozaton tanító igazgatóhelyettes szerint a cigány családokból jövő gyerekek tanítása teljesen más módszer alkalmazását igényli. Ezt ő sem a származással indokolja, hanem a gyerekek szociális környezetével, amire elmondása szerint általában nem jellemző a gyerek motiválása, segítése a tanulásban, mivel azt a családok nagy része nem tekinti értéknek.

> *Teljesen más módszert igényelnek ezek a gyerekek. Ezeknél a gyerekeknél a családok nagy részében a tanulás nem érték. Nem teljes mértékben gondolják úgy, hogy ezzel sokra viszik. Nem is tanulnak otthon ezek a gyerekek. Nem készítenek házi feladatot. Ezeknek a gyerekeknek a nagy része azt tudja, amit itt az iskolában mi megtanítunk nekik. Ez már teljesen más módszert kíván, mint egy tanulós osztályban, ahol meg lehet csinálni, hogy én elmondom, feladom a háziban, hogy nézzetek utána. Ezeknél a gyerekeknél ez nem válik be.*

A teljesen más módszeren olyan egyszerű változtatásokat értett, mint például hogy fizika órán nem videón néznek meg egy kísérletet, hanem a gyerekek kezébe adja az anyagokat, és ők maguk végzik el az egyszerűbb kísérleteket. Az ilyen típusú hozzáállással, amit talán élményközpontú tanításnak lehetne nevezni, a gyerekek számára érdekessé válik az, hogy miről tanulnak. Mindemellett – e pedagógus szerint – figyelemmel kell lenni arra is, hogyan magyaráz egy tanár, mert gyakran előfordul, hogy hiányos a szókincsük az idejáró roma gyerekeknek.

> *Maga a szókincsük sem olyan ezeknek a gyerekeknek. Nagyon oda kell figyelni arra, hogy mi az, amit mondunk. Nem értenek alapvető dolgokat. Ilyenkor egy jó pedagógus felméri, hogy melyik gyereknek hogyan (mondja). Eleve differenciálok. Olyan osztályokban, ahol van ilyen is, meg olyan gyerek is, nem kérhetem mindenkitől ugyanazt, mert nem mindenkinek ugyanaz a módszer hatásos. Rá kell jönni, hogy melyik gyereknek melyik módszer az, amelyikre fogékony. Nyilván ő is el fog jutni arra a szintre, mert az a cél, hogy ő is megtanulja ugyanazt.*

Az iskolában előforduló jelenség a korai iskolaelhagyás, és jellemző a nagymértékű hiányzás is. Hiányzások miatt 2017 őszén 6 gyerek ismételt évet, az igazgató elmondása szerint ezekben az esetekben összesen 3 család gyerekeiről van szó, mindegyik roma család.

A hiányzások okaira sokféle magyarázat van – gyakori az, hogy mivel a szülőktől sem látják a rendszerességet (mivel azok gyakran munkanélküliek), ezért a gyerekek is elkésnek, nem jönnek be az iskolába, illetve, hogy ezzel együtt a szülőknek sem fontos, hogy a gyerekük iskolába menjen. „*Nem tartják annak igényét, hogy a gyerek iskolába járjon*" – fogalmaz az igazgató. Előfordult olyan eset is, hogy valaki azért hiányzott, mert a családjának segített, és az erdőre járt fáért. A gyerekekkel való beszélgetéskor (8.a osztály) is találkoztam egy olyan diákkal, aki szabadidejében dolgozik azért, hogy a szüleinek segítsen. És jellemző a motiváltság hiánya is. Megemlítendő az igazgatóhelyettes története ebből a szempontból:

> *Ez nem most volt, hanem 2008-ban, amikor idekerültem. Azt mondta, hogy minek tanuljak, nézzen már magára, hogy milyen cipőben jár? Nekem meg még a zoknim is Nike és soha senkinek semmilyen iskolája nincsen és nem is dolgozik a családból.*

Az igazgatóhelyettes szerint bár jó kapcsolata van az iskolának a gyermekjóléti szolgálattal, a legtöbb esetben az iskola tehetetlen a hiányzásos, korai iskolaelhagyásos helyzetekben.

Ahogy a beszélgetésekből megértettem, gyakorlatilag a magántanulói státusz is a korai iskolaelhagyás egy formája itt. Az igazgató elmondása alapján összesen 4 magántanulója van az iskolának, 2 már több éve az, 2 pedig éppen 2017 őszétől lett az. Mindegyikük szakorvosi javaslat alapján (gyermekpszichiáter). Az igazgató ebben a kérdésben szigorú. Bár neki is jogkörében áll, hogy adjon valakinek magántanuló státuszt, ha valaki azt kéri, de ezt nem teszi meg. „*Én nem is szoktam a saját magam jószántából*", csak szakorvosi javaslattal.

Az iskolában nagy a lemorzsolódás szempontjából veszélyeztetett tanulók száma is. Ennek csökkentésére az iskola nyári tábort tervez az alsó tagozatosok számára. A program megvalósítására még 2017-ben pályáztak. A bentlakásos táborban a gyerekek fő programja a játszás lenne, az alsó tagozatos tanító elmondása alapján azért, hogy

> *élmény legyen az iskolában itt lenni. Ezt szeretnénk elérni, hogy szeressen iskolába járni. Hogy jól érezze itt magát. A hétköznapjainkban is ezt próbáljuk elérni. Az a legnagyobb probléma, hogy a motiváltság nem megfelelő. A családokból nem azt hozzák, hogy a tanulás az érték és jó. Ezt próbáljuk itt azzal, hogy először érezze jól magát az iskolában.*

Az iskola magatartásátlaga a 2016/17-es év végén 3,9 volt, amit az igazgató reálisnak tart. A tanulmányi átlag pedig 3,7 – ebben benne voltak az alsósok is, mert második év végétől már jeggyel kell értékelniük őket. Az iskolában 2017-ben 99%-os volt a továbbtanulás – azért csak ennyi, mert volt egy olyan nyolcadikos tanuló, az említett három család egyikéből, aki egy napot sem járt iskolába, és a jelentkezés idején már betöltötte a 16. életévét, és így már nem is volt tanköteles. A továbbtanuló gyerekek 50%-a szakközépiskolába, 20%-a gimnáziumba, 30%-a pedig szakiskolába megy. Az igazgató szerint nagyon kevés példa van arra, hogy kimaradnak az iskolából később, amikor már nem tankötelesek.

A középfokú oktatás szempontjából Bátonyterenyén működik a Nógrád Megyei Váci Mihály Gimnázium (kisterenyei városrészben) és a Salgótarjáni Szakképzési Centrum Fáy András Szakgimnáziuma, Szakközépiskolája, Szakiskolája és Kollégiuma (Nagybátonyban, a központban).

A város jegyzője nem elégedett a középfokú intézményekkel sem, külön kritikát fogalmazott meg a helyi szakképző iskolával kapcsolatban, ahol szerinte olyan szakmákat oktatnak, amire itt helyben nincs szükség, ez pedig szerinte növeli az elvándorlás mértékét a településen.

> *...van egy szakközépiskolánk, szakmunkásképzőnk a városban. Egyetlen egy olyan képzést nem indít, amire itt a környékbeli cégeknek szükségük volna. Nem tudom, hogy mi alapján választják ki az iskolák az indítandó szakokat. De az az érzésem, hogy az alapján, hogy milyen képesítésű tanáraik vannak. Pl. ezért [folytatnak] itt Bátonyterenyén turisztikai asszisztens képzést. Ilyen marhaságokkal eleve itt el nem tud helyezkedni. Nincs turizmusunk, nem fog tudni a turizmusban elhelyezkedni. Mit csinál? Vagy használhatatlan szakmát kap, vagy elmegy innen. Ezzel eleve hozzásegítjük az elvándorláshoz, rákényszerítjük az embereket.*

A jegyző szerint olyan szakmák oktatására lenne szükség, amilyen jellegű cégek jelen vannak a településen, illetve a környéken: műanyag-feldolgozókra, fémfeldolgozókra, hegesztőkre, lakatosokra, CNC-gépkezelőkre.

Tanoda Bátonyterenyén

Bátonyterenyén a Nógrád Megyei Cigány Képviselők és Szószólók Szövetsége 2000-ben indított tanodát, Berki Judit, Szomora Szilárd, a szervezet képviselőinek támogatásával és Radics Sándor, a jelenlegi mátraverebélyi általános iskola igazgatójának szakmai, pedagógiai vezetésével. Hamar tanodahálózattá alakították a kezdeményezést, mivel a közeli településeken is nyitottak ilyen típusú intézményeket. 2013-ban már négy tanodát vezettek négy különböző településen. 2013-tól Berki Judit fia, Somoskői Szilárd vezetésével működik a tanoda, most három településen – Mátraverebélyen, Bátonyterenye kisterenyei városrészén és Lucfalván.

Bátonyterenyén a tanoda 2008-ban a nagybátonyi városrészen, az Ózdi utcában kapott bérbe az Önkormányzattól egy ingatlant, amit később a saját igényeik szerint, EU-s pályázatokból, magánadományokból átalakítottak, akadálymentesítettek, kisebb mértékben felújítottak. 2016 augusztusában lejárt az ingatlan bérleti szerződése, és az Önkormányzat nem újította meg azt, bár a Nógrád megyei legnagyobb roma civil szervezet szívesen maradt volna. Berki Judit egyik nyilatkozatában nem nevezte

felhőtlennek a kapcsolatot Bátonyterenye vezetőivel, mivel, ahogy fogalmazott, *„máshogy gondolkodnak a szegénységről, a romákról és a kirekesztésről”*[24]. A bátonyterenyei tanoda ezután egy ingatlant vásárolt a kisterenyei városrészen, a Zrínyi Miklós utcában (ami nagyon közel esik a már említett II. János Pál Pápa Katolikus Óvoda és Általános Iskola épületéhez). A kétszintes családi házban, több helyiségben zajlik a foglalkozás a gyerekekkel.

A Bartók Béla Általános Iskola igazgatója jól működőnek tartja a tanodát, és leginkább az idősebb gyerekek, a 13–15 évesek szempontjából tartja jónak a tanoda jelenlétét, ami szerinte megmentheti ezeket a gyerekeket attól, hogy az utcán, bandákba verődve éljék az életüket, valamint véleménye szerinte a tanodának nagy a szerepe a drogprevencióban is. Bátonyterenyén is eléggé nagy gondot okoz a drog – főleg a felnőtt lakosság körében jelentkezik ez problémaként, de a gyerekek is veszélyeztetettek. Legveszélyeztetettebbek az idősebb tanulók – a tanoda pedig pontosan ezt a korosztályt célozza, igyekszik lekötni, közösséget építeni velük, programokat szervezni nekik. Nehéz lekötni a 13–15 éves korosztályt, ezért ha nem megy tanulással, akkor kötetlenebb foglalkozásokkal teszik ezt.

A droghasználattal kapcsolatban a környéken az egyszerű és szintetikus drogok, a különböző, vényre felírt nyugtatók, festékszerek alapanyagaitól a gyomirtó szerekig sokféle szer megjelenik a város jegyzője szerint, aki úgy véli, hogy főleg az alacsony iskolázottságú és alacsony társadalmi szinten lévő embereket érinti ez leginkább a településen, akik közül van, hogy valaki azért akarja megverni az orvost, mert az nem ír fel nyugtatót.

8. BÁTONYTERENYE GAZDASÁGI HELYZETE ÉS KILÁTÁSAI AZ ELVÁNDORLÁS TÜKRÉBEN

Bátonyterenyén nagyarányú a munkanélküliség – ennek oka arra vezethető vissza, hogy a kilencvenes évek legeleje óta, amikor bezártak a szénbányák és rájuk települő különféle üzemek, a város nem tudott megújulni a munkalehetőségek szempontjából. A település (és annak korábban külön álló, különböző részei egyenként is), alapvetően

[24] Szurovecz Illés: Elvennék a bátonyterenyei roma tanoda épületét. *abcúg* 2016. 04. 13. https://abcug.hu/elvennek-batonyterenyei-roma-tanoda-epuletet/

a szénbányászatra épült, és azzal együtt növekedett, gazdagodott, ahogy intenzívebbé vált a kitermelés, mellyel párhuzamosan megjelentek a szénbányászatra épülő ipari üzemek is a városban és környékén. Ma már alig van jelen jelentősebb számú munkást foglalkoztató cég a városban. Van műanyag-feldolgozó és fémipari cég és munkalehetőség erdei munkásként a fafeldolgozásban, de mindez nem tud sok ember foglalkoztatni. A városból, aki tud, és itt akar maradni, az ingázik – leginkább a környező nagyobb városokba, de főleg Salgótarjánba és Budapestre. Ahogy a jegyző fogalmazott, akik nem a városi cégeknél találnak munkát, azok „*leginkább feketén az építőiparban Budapesten, napi ingázással*" – dolgoznak.

A Bátonyterenye településfejlesztési stratégiáját megalapozó vizsgálat szerint, ami 2015-ben jelent meg, a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon belül (15–59 évesek) 43,2%. Ugyanebben a korcsoportban a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 22,1%. Ez magas munkanélküli rátát jelent, ami meghaladja a megyei átlagot is. A településen készített interjúkból érdekes volt leszűrni azt, hogy ezen a településen és a környékén nem biztos, hogy előnyt vagy garanciát jelent a munkakeresésnél az, ha valakinek diplomája van vagy a nyolc általánosnál magasabb fokú végzettsége. Egyrészt azért, mert nincs nagyon munkalehetőség, másrészt azért, mert nem biztos, hogy a tanult szakmájában talál valaki itt munkát, és harmadik indokként az is megjelenik – a Bartók Béla Általános Iskola igazgatóhelyettesének saját élménye alapján –, hogy van, amikor azért nem talál valaki itt munkát, mert nem tudják megfizetni a végzettségét (diplomáit). Miközben alapvető célkitűzése az iskolának és a településnek is, hogy fokozza az iskolázottság arányát, a szakmával rendelkezők számát és megakadályozza az általános iskolai lemorzsolódást.

A munkalehetőség hiánya miatt a településen sokan dolgoznak közmunkásként, bár a jegyző korábban ismertetett elmondása alapján tavaly (2017) nem sikerült feltölteniük a rendelkezésre álló közmunkáshelyeket: 350-et vártak, de csak 300 közmunkás foglalkoztatottja volt az Önkormányzatnak. A közmunkások növénytermesztéssel, árokásással, szemétszedéssel és kaszálással foglalkoznak. A rossz gazdasági helyzetből, amit a munkalehetőségek hiánya okoz, aki megteheti, elköltözik a városból olyan helyre, ahol jobban boldogul, tehát azt lehet mondani, hogy erről a településről erőteljes a migráció. A Bartók Béla Általános Iskola igazgatóhelyettese szerint a most 4 sávosra szélesedő autópálya lehet, hogy éppen növelni fogja a munka miatt ingázók

számát, mivel felgyorsul a közlekedés, azaz lerövidül az ingázás ideje. Vagyis nem biztos, hogy a Bátonyterenyére költöző cégek, vállalkozások száma fog ezzel megnövekedni. Abból a szempontból, azaz, hogy hány vállalkozás, cég van jelen a városban, a jegyző szerint nem lehet pontos adatot mondani, mivel sokan az itt jelen lévő cégek közül máshol, főleg Pesten vannak bejelentve azért, mert a Nógrád megyei NAV igen szigorú. A munkanélküliség a településen főleg a romákat érinti, vagy ahogyan többen fogalmaznak, a romákat és a mélyszegénységben élőket. Ez a kifejezés több üzenetet is rejt magában: például azt, hogy vannak olyan nem roma emberek, akik ugyanolyan rossz kondíciók között élnek, mint a romák a településen.

A beszélgetésekből azt is meg lehetett érteni, hogy a romák közt nagy az alacsony iskolai végzettségűek aránya, és ez közrejátszik abban, hogy gyakran nem tudják motiválni, inspirálni a saját gyerekeiket arra, hogy tanuljanak. Innen jobban megérthető a Bartók Béla Általános Iskola tanárainak hozzáállása a roma gyerekek oktatásához: valójában a gyerekek szüleivel kommunikálnak folyamatosan akkor, amikor a roma gyerekeket terelik az iskola befejezése felé, az iskolai részvételre, a jobb teljesítményre, hiszen tudják, hogy a nehéz szociális és gazdasági háttér, az otthoni ösztönzés, motiváció hiánya, önmagában nagyon próbára teszi a gyerekeket, azok teljesítményét az iskolában. Az igazgatónő ebből a szempontból fontosnak tartja a személyes kapcsolattartást a szülőkkel, ha szükségesnek látja, akkor személyesen megy el hozzájuk beszélgetni. Sokukat valószínűleg ismeri is az iskolából, hiszen tanította őket korábban.

A rossz gazdasági kondíciók, a munkanélküliség következtében egyre többen költöznek el a városból, mint amennyien beköltöznek oda. Azzal, hogy az aktív munkaképes réteg elköltözik a városból, elindul a lassú öregedés folyamata, ami extrém esetekben a település elnéptelenedéséhez is vezethet.

9. ÖSSZEGZÉS

Sokféle tapasztalatot gyűjtöttem az interjúk elkészítése és a településre látogatásaim során. Az összes interjú alapján az tűnt fel, hogy a település küszködik az előítéletek okozta társadalmi feszültségekkel, amelyek valószínűleg a település rossz gazdasági helyzete következtében kerültek felszínre, és erősödtek meg, miután ezek a rossz gazdasági mutatók a hétköznapok szintjén kezdték el éreztetni hatásukat minden ember

számára. A tartós foglalkoztatási lehetőségek hiánya jól érzékelhetően feszültségeket okoz a település közösségében, és ez az a helyzet, amikor rendszerint elkezdődik a származásbeli különbségek hangsúlyozása, a különböző tulajdonságok hozzárendelése a származáshoz, kialakulnak a jók és a rosszak, azaz elindul a bűnbakképzés folyamata. Jól láthatóan a Bartók Béla Általános Iskola tanárai reflexív magatartással állnak ehhez a helyzethez, az etnikai konfliktusokat igyekeznek nem beengedni az iskolába, miközben nem csinálnak etnikai kérdést az iskolai konfliktusokból és nehézségekből sem. Miközben a város jegyzője, azaz a város egyik vezetője, úgy tűnt, hogy ennek a szöges ellentéte: bizalmatlan és ítélkező az emberekkel, főleg a helyi romákkal szemben. Bár az is lehet, hogy a válaszai direkt voltak provokatívak, és az interjúhelyzetnek szóltak (akadémiai romakutatás). Éppen ezért a vele készített interjú során felmerült bennem a kérdés: vajon milyen válaszokat lehetne kapni, ha más valaki lenne a kérdező?

FEJŐS ANNA

DRÉGELYPALÁNK[1] – VEZET-E ÚT FELFELÉ?

Szondi vitéz harcolt lelkesen,
Drégel alatt nyugszik csöndesen;
Sírja felett kopján gyászlobogó, koszorú,
Kopja tövén két szép ifiú.
(Arany János: A két apród)[2]

1. BEVEZETÉS

Drégelypalánk Nógrád megye nyugati részének legkeletibb csücskében helyezkedik el. A falut északról az Ipoly folyó és a szlovák határ, délről pedig a Börzsöny északkeleti lejtői határolják. Keresztben átszeli az Ipolyba ömlő Hévíz-patak. A falu külterületének közel egyharmada a Duna–Ipoly Nemzeti Park területén elhelyezkedő Ipoly-völgyi Természetvédelmi Területhez tartozik. Különleges a térség növény- és állatvilága, úgymint a vízi és mocsári növények, mocsárrétek. Az egykori Szondi-kápolnához vezető úton a millenniumkor telepített hársfasor szintén páratlan természeti érték.

Az erdős vidék az erdőgazdálkodást, a patakok vize malomhajtást tett lehetővé hajdanán. Nincsenek egybefüggő 100-200 hektáros táblák, mezőgazdasági szántóföldi művelésre ezért kevésbé alkalmas ez a vidék. Helyette dimbes-dombos, szabdalt táblák vannak, melyek gyümölcstermesztést tesznek lehetővé. A település arculatát ezért sokáig a bogyósgyümölcs-termesztés és -feldolgozás határozta meg. Főleg epret, szamócát, málnát, ribizlit termeltek. A Börzsöny és az Ipoly-völgye gyönyörű erdői kiváló terepet nyújtanak a környékre érkező turisták számára is. A falu legnagyobb látványossága az Árpád-korban épített, majd az 1552-es török ostrom során lerombolt

[1] Drégelypalánkon lehetőségem nyílt interjút készíteni a polgármesterrel, a jegyzővel, az iskolaigazgatóval, egy tanárral és egy tanítóval, valamint a Nemzetiségi Önkormányzat képviselőjével. Informális beszélgetést folytattam tanárokkal, a falu vezetőivel és pár helyi lakossal. Az iskolában hospitáltam egy nyolcadikos történelemórán, majd pedig az osztállyal fókuszcsoportos beszélgetést vezettem. Ottjártamkor igyekeztem mind a drégelyi, mind pedig a palánki falurészen alaposan körbenézni. Jelen portréhoz interjúkat, beszélgetéseket, megfigyeléseket, népszámlálási és választási adatokat, valamint az elérhető falutörténeti leírásokat használtam fel.

[2] http://mek.oszk.hu/00500/00597/html/vs185304.htm (Valamennyi internetes forrás – ahol nincs külön időpont megadva – utolsó megtekintése: 2023. március 10.)

Drégelyvár, mely Szondi György hősies helytállására emlékezteti az arra látogatókat. A központtól körülbelül egy órányi kirándulóútra fekvő vár egy 444 méter magas andezitkúpon fekszik.[3]

Drégelypalánk valójában két falu. Drégely és Palánk összevonásával jött létre. A régebbi település Drégely, melyet vélhetőleg az Árpád-korban alapítottak, nevét 1274-ben említik először az oklevelek Dragul néven. Fényes Elek geográfiai szótárában 1981-ben a következőket írja a faluról: *„Vidéke igen gyönyörű, s a természetnek sok javaival megáldott. Első osztálybeli földjei termékenyek, mind gabonára, mind dohányra nézve. Szőlőhegye és erdeje tágas.”*[4] Új-Drégelyt, mai nevén Palánkot 1575-ben alapítja a drégelyi török bég, nevét pedig a falu temploma körül majd kétezer lovas befogadására alkalmas palánkról kapta. Mivel a drégelyi várat nem építették újjá, ez a terület szolgált a környékről induló török portyáknak, innen sarcolták a környék lakosságát.[5]

Közigazgatásilag a török hódoltság utáni időben is két falu maradt Drégely és Palánk. Míg a 16–17. században még mezővárosként számon tartott, főleg állattenyésztésből és gabonatermesztésből élő Drégely jobbágyközségi sorba szegényedett el, a dohány- és szőlőtermesztéssel foglalkozó Palánk a hódoltság után is megőrizte „végvári szabadságjogait”. Például nem bírói, hanem hadnagyi vezetés alatt állott, lakói pedig, mivel túlnyomórészt mesteremberek voltak, mentesültek bizonyos adók alól. A hajdanán híres Drégely ellenében Palánk vált a gazdagabb faluvá. A két községet végül a kiegyezés után egyesítették.[6]

Az egyesített Drégelypalánk népessége 1870-ben 1426 fő volt. Ezt követően 1880-ra közel háromszáz főt vesztett a falu,[7] majd stabil növekedésnek indult a népességszám. Drégelypalánk lakosainak száma 1941-ben már 1906 volt. A háború után a lélekszám esett, majd újra növekedésnek indult. 1970-re ismét megközelítette a kétezret,

[3] Dr. Csáky Károly (1851): *Drégelypalánk – Falu az „északi hegyek ölelésében”*. Drégelypalánk honlapja. http://dregelypalank.hu/tortenelem-3/a-falu-tortenete/dr-csaky-karoly-dregelypalank-falu-az-eszaki-hegyek-oleleseben/

[4] Fényes Elek: *Magyarország geográfiai szótára.* https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-geografiai-szotara-fenyes-elek-BABC3/d-BB410/dregely-BB594/

[5] Balogh Zoltán (2007): *Drégelypalánk. Száz magyar falu könyvesháza.* Elektronikus megjelenítés: NKÖEOK Szerkesztőség.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Dregelypalank/index.htm

[6] I. m.

[7] Az 1880-as népszámlálás adatai. http://mtdaportal.extra.hu/adatbazisok.html

azután viszont megint csak csökkent. A kilencvenes évek elején már 1700 alatti a lakosságszám.[8] A történeti leírások és a falusiak beszámolója szerint is ezekben az években nőtt meg jelentősen a közeli városokba, Balassagyarmatra és Vácra költözők száma. A legutóbbi népszámlálás szerint pedig 2011-ben a falu lakóinak száma alig éri el az 1500 főt,[9] interjúalanyaim szerint jelenleg kb. 1400-an lakják a községet.

A településen többségében mindig is magyarok laktak, bár a török hódoltság idején délszláv népesség vándorolt be, a 17. század elején pedig németek telepedtek le. Vallási megoszlás tekintetében a többség katolikus volt, rajtuk kívül 1870-ben 8 evangélikus és 38 izraelita is lakott a faluban.[10] Az 1946-ban aláírt magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény okozott még némi bevándorlást, a mintegy ötezer Nógrád megyébe költözőből ugyanis Drégelypalánkon is többen letelepedtek.

A Nemzetiségi Önkormányzat (NKÖ) képviselője szerint az első négy-öt, oláhcigány család a huszadik század elején költözött a faluba. Azóta sok keveredés történt, és nőtt a betelepülők száma is, így ma már mindhárom csoportból – romungro, oláh- és teknős beás cigányok – élnek a faluban. Bár még nem nagyon gyakoriak, de előfordulnak vegyes házasságok is közöttük. A romungrók, akik zenélni jártak, valamint a lovári nyelvjárást beszélő oláhcigányok, akik közül páran állatokat tartottak, „jobb sorban" éltek, mint a többiek. Ezek a különbségek azonban mára eltűntek. A 2011-es népszámlálási adatok szerint mindössze 194-en vallották magukat cigánynak (8 német és 3 román mellett). A helyiek szerint ma ötven roma család él Drégelypalánkon, a közösség létszámát a polgármester és az NKÖ képviselő is 300 körülire tettek, az igazgatónő közel 500 főre becsülte. Drégelypalánkon jelentősen eltér a többségi és a roma családok gyerekszáma. Míg a gádzsó családokban többnyire egy vagy két gyereket vállalnak, a roma családokban 4–6 gyermek születik.

[8] Balogh 2007 (i. m.)
[9] 2011. évi népszámlálás. Területi adatok – Nógrád megye. http://www.ksh.hu/nepszamlalas
[10] Balogh (2007) (i. m.)

2. A TELEPÜLÉS INFRASTRUKTÚRÁJA, ÁLLAPOTA

A falu Budapesttől kicsit több mint 70, Váctól 40 km-re helyezkedik el. Autóval a 2-es úton haladva érhetjük el, buszjáratok Rétság és Balassagyarmat felől közlekednek. A járatok hétköznap reggel és délután viszonylag sűrűn, ezenkívül viszont elég ritkán járnak. A településnek van egy vasútállomása is, de innét csak Vácra és Balassagyarmatra lehet utazni. Budapestre váci vonatátszállással vagy rétsági buszkapcsolattal juthatunk el. Az utazás hossza mindkét esetben két órára nyúlik.

A településen működik állami általános iskola, óvoda, egy művelődési ház könyvtárral, templom, sportpálya, takarékszövetkezet, posta, orvosi rendelő és gyógyszertár, valamint több cég, melyekre a következő fejezetben visszatérünk. Található még egy NAV KEKI intézmény (Nemzeti Adó és Vámhivatal – képzési, egészségügyi és kulturális intézete) is, itt szervezik meg a településen elvégezhető tanfolyamokat, illetve a polgármester szerint itt lehet esti képzésben befejezni az általános iskolát. A közintézmények és a bolt is felújított épületekben foglal helyet, többségük akadálymentesített is.

Drégelypalánkon a gyermek- és családvédelmi ellátás társulási formában működik, nagyoroszi központtal. A védőnői, háziorvosi és a fogorvosi szolgáltatás pedig vállalkozási formában található. A háziorvosi ellátást már a 90-es évektől kezdve vállalkozásban oldják meg, nem pedig az önkormányzat által működtetett praxisokban. Talán ennek is köszönhető, hogy a településen eddig még nem volt probléma a háziorvosi és a védőnői pozíciók betöltésével. Jelenleg két háziorvos praktizál, ők látják el két környező kisebb falu, Ipolyvece és Hont lakosságát is. Egyikük azonban régen hetven év felett jár már, így a közeljövőben megüresedhet a pozíció. Az egyedüli intézmény, amit az önkormányzat tart fent, a helyi óvoda. Ezenkívül az óvodás és iskolás gyermekek étkeztetését szervezi még az önkormányzat. A régi óvodai konyhán dolgozók pár éve nyugdíjba mentek, és mivel a fenntartási költségek is megnőttek, ezért a konyhát bérbe adták egy budapesti székhelyű, de helybéli vállalkozónak, aki megbízással főz. A falu központi részein néhány magánvállalkozás is működik. Közülük, a legprominensebb helyet egy szépségszalon foglalja el, benne fodrászattal, kozmetikával és manikűrrel. Szintén központi helyen található a Várkert Étterem, ahol főleg kirándulócsoportokat látnak vendégül.

Már a faluba érkezésünkkor nyilvánvaló, hogy Drégelypalánk arculatát ma is történelmi emlékei határozzák meg. Az egyik központi kereszteződésnél máris szembetűnik Szondi György szimbolikus szarkofágja, azaz Kő Pál szobrászművész alkotása. A hivataloktól pár méterre fekszik a 2016-ban nyílt Szondi Kiállítótér és Turisztikai Központ, amely egy tájszobával, egy állandó vártörténeti kiállítással, az udvarban egy vályogfalú pajtával és egy vetítőteremmel várja a látogatókat. Utóbbiban a *Szondi legendája* című díjnyertes, előszereplős dokumentumfilm eleveníti fel Drégely várának ostromát. A minden nap nyitva tartó központban változatos programokat és túraútvonalakat is szerveznek gyerek- és turistacsoportoknak.[11] A Szondi-örökségre és a környék gyönyörű tájaira épül a helyi turizmus. Csak a falu központi részein 4-5 vendégházat számolhatunk meg, Drégelyvár honlapján pedig kétszer ennyit ajánlanak. Köztük van egy erdei iskola és a Szondi Szabadidőpark nyújtotta szálláslehetőség is. A polgármester szerint a faluban évente 13 ezer turista fordul meg.

A drégelyi és a palánki falurész között ma mind az infrastruktúrában, mind az utcák állapotában, a közlekedésben és az intézményi ellátottságban is vannak különbségek. Palánkon találhatóak a közintézmények, az étterem, a helyi cégek és turistaszállók többsége. Drégelyen régi zsúpfedeles házak, kanyargó utcák és egy már használaton kívüli vasútállomás emlékeztet a régi falura. A palánki faluközpontból elindulva, Drégelyen, majd a közeli erdőn keresztül vezet az út Drégely várához.

Drégelypalánk túlnyomóan katolikus település, barokk stílusú temploma szintén a falu látványosságai közé tartozik. De jelen van még a váci Református Misszió cigány pasztorációs programja is. Hetente egyszer imanapot, konfirmációs napot, valamint női klubot tartanak. Az állandó résztvevők száma 15 körüli, a gyerekeknek szervezett nyári programokon 30-an szoktak részt venni.

3. „MINDENKIT ISMEREK, ENGEM IS ISMER MINDENKI"

Drégelypalánk vezetésére jellemző az állandóság. A hatvanas évei elején járó Dombai Gábor helyi születésű, helyben nősült és nevelte két gyermekét. Korábban is a környéken dolgozott; egy rétsági építőipari cégnél végigjárta a ranglétra minden fokát, mígnem munkaügyi vezetőként távozott 1990-es polgármesteri kinevezésekor. Azóta

[11] Bővebb információ a http://www.dregelyvara.hu/koszonto honlapon.

a hetedik ciklusát tölti a FIDESZ—KDNP színeiben. Beszélgetésünk során Dombai időről időre hangsúlyozza kötődését a faluhoz és a helyi lakosokhoz. Állítása szerint jól ismeri a falu cigány közösségét is, mert gyerekként „együtt nőtt fel" az akkori generációval.

A hatfős képviselő-testületben egy FIDESZ-es és öt független dolgozik. Utóbbiak között látjuk Zábrádi Zsuzsanna jelenlegi iskolaigazgató nevét is, aki azonban a ciklus közben távozott. Úgy tűnik a felállás nem sokat változott az évek alatt, többnyire független képviselők és két fideszes jelölt nyert mandátumot.[12] A polgármester szerint a helyiek „mély vallásossága" miatt sem baloldali, sem „radikális" párt nincs jelen.

Talán nem meglepő, hogy a fejlesztések jelentős része a helyi turizmusra koncentrálódik. Az önkormányzat 10-15 éve foglalkozik tudatosan turizmusfejlesztéssel. A drégelyi vár rendbehozatalára és látogathatóvá tételére már 1991-ben létrehozták a Drégelyvár Alapítványt, mely civil szervezetként azóta is a vár helyreállításán dolgozik. Később már a faluba is igyekeztek becsalogatni az embereket, a kétezres évek közepére aztán még nagyobb szabású tervek születtek. Tíz éve alapították a drégelypalánki központú Sugárkankalin Turisztikai Egyesületet, amely tíz Ipoly menti falu turisztikai törekvéseit fogja össze.[13] Közös pályázatok, fejlesztések és a turizmussal kapcsolatos tevékenységek összehangolásával igyekeznek a környéket vonzóvá tenni a turisták számára. Dombai így foglalja össze az egyesület munkáját:

> *Csomagokat állítunk össze. Ha idejön a turista nézze meg ezt a központot. Ebédeljen a Várkapitány Étteremben, és másnap menjen el Horpácsra, nézze meg a Mikszáth Múzeumot. Aztán menjen el Csitárba, az egy búcsújáró hely. Aztán menjen el Dejtárba.*

Legutóbb 2014-ben a község megnyert egy 200 millió forintos turisztikai pályázatot is, amely sokirányú fejlesztéseket tett lehetővé. A legnagyobb beruházás a Szondi Kiállítótér és Turisztikai Központ felépítése volt 10-12 millió forint értékben.

Hogy mennyire sikeresek ezek a helyi turisztikai fejlesztések, arról a Szondi Turisztikai Központ fiatal tárlatvezetőjével beszélgettem, aki a következő benyomásokat osztotta meg velem:

[12] Bővebben lásd: http://www.valasztas.hu/
[13] Bővebben lásd: http://sugarkankalin.hu/?page_id=403

Azért jönnek, jönnek, főleg nyáron, de annyian még sosem voltak, hogy minden megteljen. Talán az elmúlt évben kezd már kicsit belendülni a dolog.

Szerencsés napon érkeztem, ugyanis pont a környékbeli szálláshelyek feltérképezésén dolgozott. Mindkettőnk számára meglepő eredmény született, miszerint csak a környékbeli 5-6 faluban 60 szálláshelyet hirdetnek. A polgármester szerint a helyi turizmus azért még gyereklábakon jár, mint mondja, *„mi is most tanulunk bele”*.

A jövőbeni fejlesztések között kerül szóba a település határmentiségének alaposabb kihasználása. A polgármester két nagyobb beruházást szorgalmaz; az egyik a háború előtt működő Drégelypalánk–Ipolyság vasúti vonal újraindítása, a másik pedig a falut a szlovákiai Ipolyhídvéggel összekötő híd megépítése. Míg előbbire csak ígéretek voltak eddig, utóbbira már konkrét tervek is készültek. A polgármester szerint hamarosan beindulhat a hídépítés, ami reményei szerint előmozdítja a regionális nemzetközi együttműködéseket, s ezen keresztül nagyban hozzájárul a falu gazdasági fejlődéséhez.

A község vezetői több ponton is elégedetlenek voltak a településeket érintő új központi szabályozással. A polgármester kifejtette, hogy egészen a közelmúltig egy jelentős mértékű iparűzési adó járult hozzá a falu bevételeihez, ami más falvakban nem volt jellemző. A bevétel jelentős fejlesztéseket tett lehetővé, úgymint a közintézmények (kivéve az iskola) felújítása, akadálymentesítése, energiatakarékossági beruházások, nyílászárócserék, korszerű fűtési rendszerek kiépítése. Három éve azonban megváltozott a vonatkozó törvény, így az iparűzési adót most már nagyrészt a működésre kell fordítani és nem a fejlesztésre. Hiába van közel 45-50 milliós iparűzési adóból való bevétele a településnek, abból fejlesztésre csak 3-4 millió forint marad.

A jegyző az önkormányzati jogkörök csorbulását tartja rossz irányú változásnak. Az egyik ilyen probléma a munkanélküliek és álláskeresők számának követése. Míg korábban a nyilvántartást a helyi jegyzői hivatal vezette, 2013-tól ez a feladatkör átkerült a járáshoz, így helyi szinten a faluvezetők nem tudják, hogy pontosan hány embernek nincs munkája. Becslések persze vannak, hiszen a közfoglalkoztatásra behívható emberek köre jórészt változatlan, pontos adatokhoz azonban nem férnek hozzá. A másik problémának a gyámügy járási szintre emelését tartja, ami azt eredményezte, hogy idegen gyámügyi ügyintézők járnak ki heti 1-1 napra a településekre.

A családokat jobban ismerő helyi hivatalnokok viszont kiszorulnak a gyámügyek (pl. gyermekelhelyezések) intézéséből.

Mielőtt közelebbről is megvizsgáljuk a roma közösség helyzetét Drégelypalánkon, érdemes röviden kitérnünk arra a vezetői álláspontra, amelybe beágyazódik többség-kisebbség viszonya a településen. A polgármester örömmel fogadja megkeresésünket, hangsúlyozza, hogy *„Magyarország legsúlyosabb problémája a cigánykérdés”*. Szerinte a jelenlegi kormányzati törekvések helyes irányba tartanak – már ami a témára áldozott „milliárdokat” illeti, az intézkedések viszont túl későn érkeztek. Úgy gondolja, sokkal korábban kellett volna kialakítani egy egységes politikai irányt, hisz a változásokhoz rengeteg idő és türelem szükséges – ahogy arra többször is visszatér beszélgetésünk során. Hogy konkrétan milyen intézkedéseket tart előremutatónak az nem derül ki, az viszont világossá válik, hogy az uniós integrációs politika és a nemzeti roma stratégiák híre távolról sem ért el Drégelypalánkra. A sokszor hangoztatott vélekedés – miszerint *„az integráció nem fog menni, nem lesz sikeres, mert az integrációhoz két fél kell”* – viszont minduntalan előkerül. Dombai úgy gondolja, a drégelypalánki cigányság a megannyi támogatás ellenére sem partner ehhez a folyamathoz. Az egyik ominózus történet, ami számára az integráció megrekedését szimbolizálja, a nyári szünidei gyermekétkeztetés kudarca; amikor is, a cigány családok többsége igényelt szünidei étkeztetést, ám a gyerekek végül nem jelentek meg. Ezt Dombai úgy értelmezi, hogy ha

> *a kormány olyan intézkedést hoz, hogy szünidőben a gyerekeknek kell adni meleg étkezést és erre milliárdokat áldoz, akkor elmegyek és megeszem. Ez a partnerség ebben az esetben.*

4. MEGÉLHETÉS DRÉGELYPALÁNKON

A rendszerváltás előtt Drégelypalánkon a mezőgazdaság volt meghatározó. A hatvanas évektől új termelési ágakat indítottak be, úgymint a bogyósgyümölcs-termelés és -feldolgozás. Közel 400-500 ember dolgozott helyben. Feketeribizli-, pirosribizli-, málna-, epertermesztésre építettek egy gyümölcsfeldolgozó üzemet, ahol messzi földön híres szörpöket és lekvárokat készítettek. A polgármester úgy véli, Drégelypalánk akkoriban *„a magyar gyümölcstermesztésnek fellegvára volt”*.

Sajnos azonban a jól működő termelőszövetkezet 1998-ban megszűnt, ezt követően pedig a híres drégelypalánki gyümölcsfeldolgozás is lehanyatlott. Ez komolyan érintette a falu lakosságát is, hiszen akkoriban több mint száz, túlnyomórészt szakképzetlen munkás dolgozott a szövetkezetben. Bár a földek ma is kiváló talajt biztosítanak a gyümölcstermeléshez, több mint harmaduk műveletlen marad. Az elismert gyümölcsösre már csak pár magánvállalkozó egy-egy hektáros eper- vagy málnaföldje emlékeztet. Az emberek többsége ma már a környékbeli multinacionális gyárakban dolgozik több műszakban, így se idő, se energia nem marad a földek művelésére vagy akárcsak a családi kiskertek gondozására.

Drégelypalánkon jelenleg 250 munkahely tölthető be a faluvezetők szerint. A rendszerváltás után ipari üzemek létesültek, közülük az élelmiszeripari cégek váltak meghatározóvá. Ilyen a Zentis Drégelyvár Gyümölcsfeldolgozó, ami Nyugat-Európa egyik legnagyobb gyümölcsfeldolgozó cége és 110 munkahelyet kínál a helyieknek. Sikeres még az élelmiszeripari adalékanyagok gyártásával foglalkozó Globál-Vép Kft., ahol azonban jóval kevesebb, 20-25 fő dolgozik. Említsük meg végül a Szondi Ipari Szövetkezetet, amely egy helyi bejegyzésű lakatosipari termékeket gyártó cég. Mindezek mellett akadnak mezőgazdasági magánvállalkozások is, ám ezek javarészt csak kiegészítő jövedelmet tudnak biztosítani. Elektronikai és építőipari területen dolgozik még pár helyi vállalkozó, illetve mikrovállalkozások is akadnak. Utóbbiak többnyire szereléssel vagy könyveléssel foglalkoznak. Aki helyben nem tud elhelyezkedni, az pedig eljár a környékbeli gyárakba. Csak a nagyoroszi lakókocsigyárban 400-500 drégelypalánki dolgozik. Emellett Tolmácsra, Balassagyarmatra és Rétságra ingáznak. Dombai szerint a környéken rengeteg munkalehetőség van jelenleg, így *„aki akar, az tud dolgozni”*.

Kivétel ez alól persze az, akinek nincs semmilyen szakképzettsége. Legalább szakmunkás végzettség ugyanis minden pozícióhoz szükséges. Márpedig Drégelypalánkon a polgármester becslései szerint 120 lakos alapfokú képzettséggel sem rendelkezik. Ez az arány a 2011-es népszámlálási adatok szerint még ennél is több, 242 fő.[14] Míg a rendszerváltás előtt a képzetlen munkaerőt felszívta a helyi mezőgazdaság vagy az építőipar, ma ezek az emberek hosszú ideje munkanélküliek. Számukra az időszaki gyümölcsszüretek, illetve a közmunkaprogram biztosítja a megélhetést.

[14] 2011. évi népszámlálás. Területi adatok – Nógrád megye. http://www.ksh.hu/nepszamlalas

Az önkormányzat jelenleg 50-60 embert foglalkoztat közmunkán, ez körülbelül fele a faluban álláskeresőként vagy munkanélküliként regisztráltaknak. Rajtuk kívül az Ipoly Erdő és a Közép-Dunavölgyi Vízügyi Igazgatóság is foglalkoztat kb. 10 főt, illetve az iskola is felvesz olykor pár embert. A polgármester elmondása szerint kéthavonta „cserélgeti" az embereket, ugyanis ennél tovább szerinte nem járnának el a rendszeres munkavégzéshez nem szokott emberek. A faluvezetők nem tulajdonítanak etnikai színezetet a közfoglalkoztatásnak, ahogy a jegyzőnő mondja:

> *Itt nem azzal van probléma, hogy milyen nációhoz tartozik, hanem abból van a probléma, hogy évek óta nem dolgozott, nem volt munkahelye, elszokott attól, hogy rendszeresen munkahelyre kell menni. Eljönnek dolgozni a közfogiba és mindenki azt akarja, hogy lehet a lehető legkevesebbet dolgozni.*

Azt azonban hozzáteszi, hogy a közfoglalkoztatottak túlnyomó többsége a romák közül kerül ki.

A mélyszegénységben élők segítésére a tavalyi évben felmerült egy szociális szövetkezet megszervezésének lehetősége. A polgármester szerint ezt a kormány „*erőltette volna*", de az önkormányzatok, köztük Drégelypalánk, heves tiltakozásuknak adtak hangot. A faluvezetők úgy érzik, hogy ahhoz, hogy a szövetkezet önfenntartó legyen, megfelelő szakértelemmel és szakembergárdával kellene rendelkezni. A szakértelmet szerintük a helyiek képzésén keresztül nem lehet megszerezni. Ezt egy közelmúltbeli képzés sikertelenségével támasztja alá a polgármester:

> *Most szerveztünk ún. háztáji növénytermesztési tanfolyamot, ami négy hónapos tanfolyam volt közmunkásoknak. Elvégezték a tanfolyamot. Bízván benne, hogy majd ennek hatására otthon hátha ültetnek valamit. Semmi. […] Fóliasátrat felhúztak, borsót ültettek, bogyós gyümölcsöt ültettek. Megmutatták a folyamatot, hogy mit kell csinálni. Hátha majd otthon is csinálja.*

A jegyzőnő fejét csóválva teszi hozzá: „*Jártak 15-en és abból legalább kettő lett volna, aki utána csinálja. De egy se!*" Ezek után a szociális szövetkezet ötlete igen gyorsan lekerült a lehetőségek asztaláról.

5. TÖBBSÉG ÉS KISEBBSÉG VISZONYA DRÉGELYPALÁNKON

Drégelypalánkon a többségi társadalom és a hozzávetőlegesen 50 családból álló roma lakosság erős elkülönülése figyelhető meg. Ennek legszembetűnőbb megnyilvánulása a térbeli szegregáció. Hagyományosan a romák kizárólag Drégelyen éltek, és ez a helyzet mára sem változott sokat. Egyik beszélgetőtársam szerint *„nincs nagyon átjárás"* a két falurész között, s míg a drégelyi részen csak romák és pár idős gádzsó lakik, a palánki részre romák csak elvétve költöznek. *„Ez a hely kiesik"* – mondja, utalva arra, hogy messze van az iskola, óvoda, a közintézmények, és bolt sem igen van errefelé. A „kiköltözés" itt a telepi utcákból a drégelyi falurész üres házaiba való beköltözést jelenti, nem pedig a palánki falurészre való „átköltözést".

A lakhatási viszonyok változtak az elmúlt évtizedek során. Az ötvenes-hatvanas évek kicsi földbe vájt viskói és összetákolt kunyhói, mára egy kivétellel eltűntek. A családok egy része megvásárolt régi parasztházakban, mások pedig új építésű „szocpolos" téglaházakban él. A lakások komfortossága viszont jócskán alul marad a falu többi részén megszokottól. Gáz és vezetékes víz a legtöbb családhoz nincs bevezetve, fürdőszobát csak páran tudtak kialakítani. Gyanítható, hogy a 2011-es népszámlálási adatok által jelzett 45 félkomfortos és 90 komfort nélküli lakás jó része is a telepen található.[15] Ezekben az utcákban az aszfaltburkolat is hiányzik.

A legnagyobb problémának azonban a falu és az iskola vezetői a helyiek nagyon alacsony iskolázottságát tartják. Az igazgatónő szerint a mostani gyerekek szüleinek generációjában keveseknek van meg a nyolc osztály, a többség öt-hat osztály után kihullott. Bár a fiatalabbak már többnyire befejezik az alapképzést, a középszintű oktatásból félév alatt kikerülnek. Szakmunkás bizonyítvány megszerzésére csak egy példa akad a fiatalabbak közül, érettségivel két-három lány próbálkozott az elmúlt években eddig sikertelenül. Az iskolázottság emelését minden beszélgetőtársam fő célként tűzte ki. A polgármester úgy véli, hogy

> *el kéne oda jutni, hogy a cigánygyerekek is szakmát tanuljanak. Nem feltétlen az a cél, hogy doktorok legyenek. Lehet az is, hiszen ő is ugyanolyan ember, mint bárki más. De az, hogy ne közhasznú munkán és segélyen legyen, hanem ő is a versenyszférában egy betanított vagy szakmunkás szinten dolgozni tudjon, ez a cél.*

[15] 2011. évi népszámlálás. Területi adatok – Nógrád megye. http://www.ksh.hu/nepszamlalas

Szerinte egyébként a nyolc osztályt esti tagozaton helyben is le lehet tenni, probléma viszont, hogy az induló esti képzésekre csakúgy, mint a különböző tanfolyamokra, nem jelentkeznek a helyiek.[16]

Az alacsony iskolázottságból fakadóan a romák kiszorulnak a munkalehetőségekből is. A jegyző szerint maximum öt roma családban van rendszeres piaci jövedelemmel bíró felnőtt, a többiek közmunkán dolgoznak. Az iskolában jobban árnyalják a helyzetet: a tanárok szerint az utóbbi évben egyre többeknek sikerült a környékbeli gyárakban hosszabb-rövidebb időre elhelyezkedni. Alkalmi munkája is egyre több embernek van; nyáron az asszonyok idénymunkán, a férfiak építkezéseken keresik meg a napi betevőre valót. Van egy 4-6 fős csapat, aki pedig Budapestre jár fel és heti fizetésért dolgozik a vendéglátóiparban.

Drégelypalánkon nem alakult ki szoros kapcsolat romák és többségiek között a hétköznapi életben sem. Ennek egyik megnyilvánulása, hogy vegyes házasságokra nem akad példa a faluban. Gyerekek közötti barátságok sem nagyon formálódnak, ami nem is meglepő, hiszen az iskolában gádzsó gyerekek csak elvétve fordulnak meg. Rövid beszélgetésem egy helybéli fiatallal is ezt támasztja alá. Amikor megkérdezem, hogy a helyi általános iskolába járt-e, teljes meglepődéssel válaszol: „*Ide? Dehogy. Hát ide csak a kisebbségiek járnak*”, mintha az iskola valójában nem is ezen a településen lenne.

Kisebbség és többség elkülönülése nemcsak a fizikai, hanem a szimbolikus terekben is megnyilvánul. A falu honlapján fellelhető tömérdek történeti forrás között egyáltalán nem találunk információt arról, hogy mióta laknak a településen cigányok és miként vettek részt a falu életében. A településre ellátogatva sem látjuk jelét annak, hogy Drégelypalánkon roma közösség élne. Sem a frissen megnyílt kiállításokban, sem pedig a turisztikai központ programjai között nem szerepel olyan elem, ami a helyi romák történetével és kultúrájával foglalkozna. Amikor erre rákérdezek a turisztikai központ tárlatvezetőjénél, azt a választ kapom, hogy „*a Cigány Önkormányzat szervez nekik programokat, így nekik is megvannak a maguk programjaik*”, amiből nyilvánvalóvá válik, hogy a helyi cigányság nem tartozik a település hivatalos kánonába.

Nyílt konfliktusokról többségiek és romák között azonban egyik interjúalanyom sem számolt be. Inkább egyfajta csöndes távolságtartás érzékelhető, mely a polgármester szavaiból is kitűnik:

[16] Ennek némileg ellentmondott az igazgatónő beszámolója, aki szerint az alapképzést legközelebb Balassagyarmaton lehet elvégezni. Ő helybeli lehetőségről nem tudott.

> *Az egyik része a népességnek keményen dolgozik, verejtékezve, éveken keresztül, ennek megvan az eredménye is. Úgy épít házat, hogy azért több évig dolgozik, egymást segítik a családok. [...] Van egy ilyen népréteg, aki így gondolkodik. És mellette van egy olyan, aki ellenkezőleg gondolkodik. A mi esetünkben az egyik a paraszt, a másik a cigány. Hogy ez a két nép egymásnak különösebben nem szimpatikus, ez evidens.*

Talán némiképp segít megértenünk a fentieket az iskolában folytatott egyik beszélgetésem. Interjúalanyom pályája során jó pár településen élt és dolgozott az utóbbi években, így közelebbről is megismerte az embereket. Meglátása szerint a környező falvak közül messze Drégelypalánk tekinthető a legzártabbnak, az „idegentől" és a megszokottól leginkább tartózkodó közösségnek. Eleinte meglepődött, hogy az itteniek sokkal távolságtartóbbak voltak, mint a pár kilométerrel arrébb fekvő településeken. Példaként a házasságokról és munkáról mesélt, úgy fogalmaz, hogy „*látszólag elfogadnak, de a családba már nem engednének be*". Szerinte ez az általános távolságtartás nyilvánul meg a romákkal való kapcsolatokban is. Nyílt ellenségeskedésre nem kerül sor, ám véleménye szerint egyik környékbeli településen „*sem ennyire elutasítóak a cigányokkal szemben*". Ennek egyik megnyilvánulása, hogy míg más településeken kialakult egy olyan kapcsolat romák és többségiek között, amiben a konfliktusokról beszélni lehet, addig Drégelypalánkot inkább az elhallgatás és a csöndes rosszallás jellemzi. Ez a másikról tudomást sem vevő környezet pedig melegágya az előítéletek továbbélésének.

Ahogy arra már korábban is utaltunk, Drégelypalánkon is működik Roma Nemzetiségi Önkormányzat (NKÖ). A testület szerepe és jelentősége azonban ezen a településen nem olyan meghatározó, mint egyes hasonló lélekszámú roma közösséggel bíró települések esetében. A választási statisztikákból úgy tűnik, hogy a testület összetétele ciklusonként változik. A választói jegyzékbe felvettek száma a korábbi 50-60 főről a 2014-es éveben megduplázódott.[17] A jelenlegi elnök Vidák Zoltán, egyszer volt választott képviselő korábban két évig. Mivel ő Budapesten dolgozik egy építőipari vállalkozásban, a gyakorlati teendők többsége lányára, Vidák Elizabetre hárul. Látogatásomkor is vele beszélek, ezért a testület működését nagyrészt az ő beszámolójából és a polgármester szűkszavú bemutatásából ismertem meg.

[17] Bővebben lásd: https://www.valasztas.hu/onkormanyzati-valasztasok/ Települési adatok: Drégelypalánk

Az mindenesetre mindkettőjük elbeszéléséből nyilvánvalóvá vált, hogy az NKÖ viszonya az önkormányzattal nem mondható szorosnak. Dombai óvatosan úgy fogalmaz, amikor az NKÖ tevékenységére terelődik beszélgetésünk, hogy „*működhetének jobban*". Ő elsősorban azt várná a testülettől, hogy „*segítsenek*" az önkormányzatnak, leginkább a problémás cigány családok, gyerekek rendre tanításában. Dombai egyfajta közvetítő szerepet várna el az NKÖ kiemelkedettebb családai részéről,

> *amihez nem pénz kell. Például iskolai konfliktusok megoldása, a családokkal való beszélgetés. Azok, akik egy kicsit előrébb vannak, összehozni, hogy (segítsenek). A gyerekek továbbtanulása.*

Úgy tűnik, hogy erre azonban a jelenlegi felállásnak nincs kapacitása. A két férfi egész nap dolgozik a településtől távol, a fiatal Liza energiáit pedig a háztartás vezetése és az új otthona körüli építkezések kötik le. A jelenlegi farsangi, Mikulás- és roma napi, főleg gyerekeknek szóló, eseményeken túl nagyobb és átfogóbb programok szervezéséhez a férfiaknak szabadságot kellene kivenniük, ami jelentős pénzkieséssel járna. Pályázatok lebonyolításához pedig egy pályázatíróra volna szükség, hiszen a projektek indításához a tagoknak az időn kívül szakértelmük is hiányzik. Interjúalanyom szerint „kívülről és belülről" is vannak, akik kritikával illetik a jelenlegi munkát. Továbbá az is probléma, hogy a közösség sincs teljesen tisztában lehetőségeivel és korlátaival, ezért olykor túlzott és irreális igényeket támasztanak, máskor pedig az emberek közötti megosztottság miatt csorbul a bizalom a testület irányába.

A felfelé mobilitás kísérlete Drégelypalánkon

A 22 éves Vidák Elizabet, akit a fentiekben, mint az édesapja vezette Nemzetiségi Önkormányzat képviselőjeként mutattunk be, közel állt ahhoz, hogy a közösség első érettségizett fiatalja legyen.[18] Liza történeténél érdemes hosszabban is elidőznünk, hiszen jól mutatja a helyi mobilitási lehetőségek korlátait. A lány a falusi iskolában végig jó tanuló volt, az utolsó két évet kitűnő átlaggal zárta. Ekkor, szülei rábeszélésére je-

[18] Rajta kívül még két lányról esik szó, akik érettségit adó gimnáziumban próbálkoztak. Egyikük a családi támogatás hiánya miatt időközben abbahagyta, másikuk jelenleg is esti iskolába jár munka mellett.

lentkezett Balassagyarmatra a város legjobb középiskolájának Arany János tagozatára. Ide nem vették fel, helyette viszont bekerült a gimnázium normál érettségiző osztályába. Az ezt követő időről így számol be:

> *Bekerültem oda és előjöttek ezek a dolgok, hogy roma vagyok. Az első évben is már úgy ment, hogy leromlottak a jegyeim, 3,8 lett az átlagom. Ez pont azért volt, mert az osztálytársaim, 40-en voltunk, én roma egyedül. Tapasztaltam, hogy nem könnyű. Első évben már anyuéknak nagyon mondtam és látták is, hogy kikészültem, hogy nem bírom. De ők beszéltek az igazgatónővel, ismerősökkel és erőltették, hogy de. A második évbe úgy mentem, hogy jó. Nagyon lelkiismeretes voltam, sosem lógtam. Nagyon kikészültem. Mindig bementem. Második év végére már majdnem meg is buktam. Kivettek. Akkor már úgy mentem haza, hogy sokszor sírtam, nagyon rosszul voltam. Balassagyarmatra kellett utazni, rossz volt a vonaton. Úgy alakult, hogy azt mondtam, vagy kivesznek a suliból, vagy a suli mellé fogok menni, mert ezt nem bírom. Akkor kivettek. Most így visszagondolva, hogyha le is érettségiztem volna, nem érte volna meg az a lelki teher, ami ott nyomasztott.*

A támadások elsősorban a diáktársak felől érkeztek. Bár a tanárok elfogadták és végig támogatták Lizát, nem tudtak kellőképpen fellépni a mérgező környezet ellen, így a lány átiratkozott szakközépiskolába. Először itt is az érettségit adó osztályba jelentkezett, azonban az átvételhez szükség lett volna egy különbözeti vizsgát tennie, ami német vagy szlovák nyelvismeretet feltételezett. Mivel a gimnáziumban angol nyelvet tanult, a vizsgának neki sem futott. Így maradt a hároméves képzés, ahol műszaki cikk eladói végzettséget szerzett. Ezután még elvégzett egy gyermek- és ifjúsággondozói OKJ-s képzést, amivel rövid ideig pedagógus asszisztensként dolgozott a drégelypalánki iskolában.

Az érettségit azóta is szeretné letenni immár esti tagozaton, ám az évek előrehaladtával egyre távolabb került a vágyott cél elérésétől s attól az álmától, hogy a váci Apor Vilmos főiskolán óvópedagógusi szakra felvételizzen. Időközben megházasodott, férjével vettek egy házat, s jelenleg annak felújításán dolgoznak. Mivel a családban minden felnőtt egész nap dolgozik, jelenleg Liza vezeti a háztartást és gondozza fiatalabb húgait, emellett pedig a nemzetiségi önkormányzat gyakorlati teendőit is ellátja. Ha nemsokára beköltöznek frissen felújított házukba, a lány

válaszút elé kerül: férjével lassan szeretnének gyermeket vállalni, a nyugodt otthoni környezetben viszont lehetőség nyílna az esti iskola elkezdésére is. Liza egyelőre nem tud dönteni, mint mondja: *„a babának és az érettséginek is örülnék. Nem tudom, melyiknek jobban."*

Liza erőfeszítéseiről mindenki tud a falu és az iskola vezetői között, mégsem sikerült benntartaniuk a gimnáziumban. Az igazgatónővel azonban azóta is szoros a kapcsolat, ottjártamkor épp a sikeres pályázati eredményt újságolta a lánynak, és hangsúlyozta, hogy a formálódó foglalkozásokban komoly szerepet szánna neki. Zágrábi többször is kifejtette, hogy Lizának kiváló érzéke van a pedagógiai munkához, így ha sikerült letennie az érettségit, a tanítóképzővel is meg tudna birkózni.

Máshogy ítéli meg Liza esetét a polgármester, amikor egy véletlen találkozás alkalmával beszámolok a lánnyal folytatott beszélgetésemről. Dombai szomorúan szakít félbe:

> *Hát igen, ő volt a mi nagy reménységünk. Dehát nem járta ki, hát így, hogy mutogassuk, mint példaképet? Az milyen példát mutat, hogy beiratkozott, de nem végezte el?*

Bár azt ő is elismeri, hogy Liza még mindig egy húzóerő lehet a fiatalabbaknak, int arra, hogy ebből bátrabb következtetéseket vonjunk le, szerinte ugyanis elképzelhető, hogy pár év múlva *„visszasüllyed a többiek közé"*.

Bárhogy is folytatódik Liza élete, ami neki – egyelőre – nem sikerült, lehet, hogy hamarosan az egyik húgának fog. A halk szavú Enikővel a nyolcadik osztállyal készített fókuszcsoportos beszélgetésem során találkoztam. A lány egyike volt annak a két tanulónak, akik a továbbtanulási szándékok között érettségit és főiskolát emlegettek. Ezeket a terveket osztályfőnökük is támogatja, aki szerint minden képességük adott, hogy sikeresen teljesítsenek egy gimnáziumban. Kérdés persze, hogy mi történik, ha Enikő és barátnője kikerülnek a helyi iskola oltalmazó falai közül és egy, a Lizáéhoz hasonlóan ellenséges környezetben találják magukat.

6. A DEJTÁRI MIKSZÁTH KÁLMÁN ÁLTALÁNOS ISKOLA SZONDI GYÖRGY TAGISKOLÁJA

Szegregálódás a Szondi György Általános Iskolában

Drégelypalánkon a hetvenes évek közepén épült meg a falusi iskola. Egészen a kilencvenes évekig Hont és Ipolyvece gyerekei is ide jártak. Évente közel háromszáz gyereket iskoláztak be, akikkel egy húszfős tanári kar foglalkozott. Felső tagozaton párhuzamos osztályok indultak minden évben, zeneiskolai tagozat, színjátszó csoport és sportszakkörök is működtek, valamint a diákok jól teljesítettek a körzeti tanulmányi versenyeken is. Több diplomás falubeli is kikerült innen, aki azóta elköltözött a főváros környékére – emlékeznek a tanárok.

A drégelypalánki iskolát immár ötödik éve Zábrádi Zsuzsanna angol szakos tanár vezeti, előbb mint anyaintézményi, később mint tagintézményi igazgató. Zábrádi helyi születésű, helyben kezdte pályafutását is, később azonban közel 15 évet dolgozott a balassagyarmati Balassi Bálint Gimnáziumban. Mint meséli, a gimnáziumi karrierjét hagyta ott azért, hogy szülőfalujában megmentse az iskolát. Akkoriban ugyanis felröppentek olyan hírek, hogy a fenntartó önkormányzat hamarosan bezáratná az intézményt. 2012 nyarán, amikor Zábrádi átvette az iskolát, 30 gyereket írattak ki, mert a szülők nem akarták bizonytalanságban kezdeni az iskolaévet. Aki tudta, elvitte a gyerekét Nagyorosziba, Borsosberénybe vagy Bernecebarátiba. 92 tanuló, köztük Zábrádi becslése szerint 75 roma diák maradt az iskolában. Szerinte az iskolabezárás minden bizonnyal meg is történt volna, ha félév múlva nem kerülnek át állami fenntartásba. Mint mondja, „*szó szerint emiatt sikerült, ez volt a mentőöv. Én a KLIK-nek csak köszönhetem azt, hogy van iskola Drégelypalánkon*". Az igazgatónő – aki maga is a falusi iskolában fejezte be a nyolc osztályt, és jól emlékszik arra, amikor 1976-ban átadták az új épületet – mindent megtesz, hogy később se zárják be az iskolát. Mivel azonban az épület az önkormányzat tulajdona, ezek a veszélyek azóta sem hárultak el teljesen.

Az állami fenntartásba vétellel további intézményi változások is történtek. Míg korábban a drégelypalánki Szondi György Általános Iskola működött anyaintézményként, a dejtári Mikszáth Kálmán pedig tagintézménye volt, 2013-tól megcserélték a két intézmény státuszát. Az igazgatónő a változásokat a gyerekszám csökkenésével

és a tantestület összetételének változásaival magyarázza. A drégelypalánkitól eltérően Dejtáron kissé nőtt a beiratkozott diákok száma, és több fiatalabb tanár dolgozott itt, így indokolttá vált a státuszcsere.

Ahogy stabilizálódott az iskola helyzete, a tanulói létszám kis növekedésnek indult. A következő évre 105 tanuló iratkozott be, ezt követően három évig senki nem is ment el. Az igazgatónő törekedett arra, hogy fenntartsa a barátságos, családias légkört. A gyerekek szerettek az iskolába járni, a szülők meg voltak elégedve a pedagógiai munkával. Valami mégis megváltozott. 2015 nyarán újra 15 többségi gyereket vittek el, 12 gádzsó gyerek pedig elballagott az akkori 14 fős végzős osztályból. A tanári kart, ha meg nem is lepte, de elkeserítette a nagyarányú kiiratkozás. Sem korábban, sem akkor nem érkezett panasz, nem voltak konfliktusok roma és többségi tanulók között. A szülők saját bevallásuk szerint is szerették az iskolát. Zábrándi szerint ugyanakkor elindult egy olyan mozgolódás a faluban, hogy a növekvő roma arány hátráltatja a többségi gyerekeket, még akkor is, ha ez a mindennapokban nem érzékelhető. A spontán szegregációt tehát szerinte némileg „*kívülről is megtámogatták*". A következő tanév kezdetére teljesen szegregálódott az iskola, jelenleg is összesen két nem roma tanulója van. Az iskolavezető így összegzi csalódottan a kialakuló helyzetet:

> *Ez nagyon szomorú, hogy a szülőket nem lehetett jobb belátásra bírni, átformálni a szemléletüket. Felnőttek szemléletét átformálni iszonyúan nehéz. Ahhoz én egyedül és a tanáraim, kevésnek bizonyulunk. Ha még nem áll mögöttünk még egy falunyi ember, aki másként gondolkozik.*

A tanulói létszám azóta folyamatosan csökken, jelenleg 64 diákja van az iskolának. A tavalyi éveben fordult elő először, hogy már egy jobb módú roma család is elvitte két kitűnő tanuló kislányát a falusiak által is kedvelt nagyoroszi iskolába. Az önálló osztályok indítására előírt 14 főt így évek óta nem sikerül elérni, ezért idén már a harmadik tanév kezdődött úgy, hogy alsó tagozaton összevont 1–2. és 3–4. osztályokban tanulnak a gyerekek. A jelenlegi diákok közül a jegyzői adatok szerint mindössze ketten nem kerültek hátrányos helyzetű besorolás alá.

Mindeközben az elöregedő tantestület és a munkahelyi elvándorlás növekvő mértéke is egyre nagyobb problémát okoz. Egyelőre nagyrészt megoldott a szakos ellátottság, egyedül a fizika, a földrajz és a vizuális kultúra tárgyakat oktatja nem szakos tanár. Ez azonban nem sokáig lesz tartható, ugyanis minden évben legalább

egy kolléga nyugdíjba megy. Idén a matematika-tanárnő tölti az utolsó tanévét, jövőre az igazgatónő éri el a 40 éves munkaviszonyt. A pótlást évről évre nehezebb megoldani. Különösen két évvel ezelőtt halmozódtak a nehézségek, amikor több fiatal tanítónő is elment, akik Zágrábi szerint „ugródeszkaként" használták az iskolát:

> *Megszerezték itt a gyakorlatot és az önéletrajzukban egy nagyon jó helyzetet értek el azzal, hogy hátrányos helyzetű gyerekeket tanítottak. Aztán elmentek Budapestre és szanaszét az országba.*[19]

Amióta Drégelypalánk kikerült a hátrányos helyzetű települések köréből, s ezzel az iskola elvesztette a keresetkiegészítő pótlékra való jogosultságát, lehetetlen új tanárokat az iskolába vonzani. Az igazgató az elmúlt négy évben egyetlen írásbeli jelentkezést sem kapott.

Jelenleg hét fős a tanári kar, közülük egy kolléga a dejtári intézményből tanít át. A tantestület háromnegyede a környező falvakból ingázik. Így tesz az a fiatal történelem–testnevelés szakos tanár is, aki egy szlovákiai faluból jár naponta Drégelypalánkra tanítani. Nem is akármilyen körülmények között, ahogy az iskolavezető beszámolójából kiderül:

> *Nem kis dolog, hogy ezt naponta megteszi. Balassagyarmaton túl van ez a magyarlakta falu. Ipolyvarbóról átmegy a réten minden reggel és az Ipoly-hídon, utána fel a faluba Őrhalomban a réten. Ez negyedóra séta minden reggel. Amikor víz van, viszi a gumicsizmáját és otthagyja a bokor alatt. Ilyen is van a 21. században. Bemegy a faluba a buszmegállóba, Őrhalomban. Bemegy Balassagyarmatra. Ott átszáll a drégelypalánki járatra és ideérkezik 8 óra előtt.*

Drégelypalánkon problémát jelent a gyerekek beiskolázása is. Hét évnél fiatalabb gyerek nem kezdi el az iskolát, de nem ritka, hogy valaki 8, sőt akár 9 éves koráig is óvodás marad. Ráadásul sokszor az első osztály kvázi iskolafelkészítőként működik, és sokan ismételni is kényszerülnek. Az első osztályban van 11 éves tanuló is – tudom meg az osztályfőnöktől. Sőt, olyan tanuló is, aki betöltötte a 16. évét és hatodik osztályba jár.[20]

[19] Az akkori helyzetet, egy helyi tanárnő felkérésével sikerült megoldani, aki 15 év után tért vissza a tanári pályára, félretéve sikeres családi vállalkozását.

[20] Hivatalosan 17 éves korig engedélyezett az általános iskolába járnia. Ezt követően a Híd programban folytathatja, ám erre csak Salgótarjánban van lehetőség, ahová a szülők nem engedik el.

A késői iskolakezdés, az évismétlések és a tankötelezettség leszállítása miatt a helyi gyerekeknek nagyon kevés esélyük van arra, hogy szakmát szerezzenek. A lemorzsolódás nagy probléma a későbbiekben, amikor már nincs meg az a védőháló, amit a falusi iskola közössége biztosít. Míg Drégelypalánkon még mindent megtesznek, hogy ne kallódjanak el a gyerekek, ahogy az igazgatónő mondja, „*ha nem jön, autóba ülök, és lemegyek hozzájuk, hogy hol a gyerek, miért nem jön*", az alaposan megfogyatkozott tantestületnek nincs kellő energiája, hogy „utánanyúljon" a már elballagott diákokért is.

A kiemelkedés esélyei Drégelypalánkon

Mindezek ellenére a tanárok ebben az iskolában korántsem reményvesztettek, sőt, több sikerélményről is beszámoltak. Az alsós tanítónő szerint a legkisebbek például már nagyon szépen megtanultak írni-olvasni. A mostani elsősök között pedig több kifejezetten tehetséges gyerek van. Szerinte

> *ezekkel a gyerekekkel is lehet ugyanúgy dolgozni, mint a magyarokkal. Közülük is fel tud zárkóztatni egy jó pedagógus és megfelelő oktatással a gyerekre szabott feladatellátással ugyanúgy lehet velük is dolgozni.*

Azt is hozzáteszi, hogy a mostani a korosztállyal már egy fiatalabb, felkészültebb óvópedagógusi csoport dolgozott, aminek szintén látszanak pozitív hozadékai.

A lassú, de fokozatos javulás a gyerekek teljesítményében különösen a mostani hetedik és nyolcadik évfolyamnál látható. „*A mostani nyolcadikosok jobbak, mint az előző évfolyam, de már azok is jobbak voltak, mint az azelőtti évben ballagók. Évről évre jobb osztályok ballagnak el*" – mondja a fiatal történelemtanár. Bár az országos kompetenciamérés adatai szerint a drégelypalánki diákok még mindig az országos átlag alatt teljesítenek, az utóbbi évben valóban mind matematika, mind pedig szövegértés területen a korábbi éveknél jobb eredményt tudtak elérni.[21]

A nyolcadikosok osztályfőnöke Zágrábi Zsuzsanna igazgatónő, aki már alsós koruktól kezdve dolgozik a célok kijelölésén és a motiváció fenntartásán egy olyan közegben, ahol a gyerekek előtt nincs pozitív minta. Véleménye szerint:

[21] FIT-jelentés: 2016. Bővebben ld. https://www.kir.hu/okmfit/getJelentes.aspx?tip=t&id=032266&th=1

Itt nagy szükség lenne arra, hogy a roma lakosságon belül egy értelmiségi réteg kinevelődne. Ez lenne a célunk ezzel az osztállyal. Kimondottan ilyen célokat határoztunk meg, hogy őket már kicsi koruktól a tanulás irányába és célok felé nevelgetjük úgy, hogyha a szülő is egyetért, és itt a szülőket is sikerült megnyerni.

Szerinte egyébként a diákok már teljesen tisztában vannak azzal, hogy a tanulás jelentheti számukra a „kiugrási pontot", és ezért egyre inkább dolgoznak is. Kiemelkedő eredmény pedig, hogy az elmúlt évben egy drégelypalánki hetedikes kislány nyerte el a Balassagyarmati Tankerület által felajánlott ajándék laptopot, első osztálytól tartó kitűnő tanulmányi eredményéért.

A tanárok beszámolóiból kiderül, hogy egyértelműen nagy várakozások élnek a mostani nyolcadikosokat illetően. Emögött természetesen rengeteg munka áll. Elszórt, eseti foglalkozások helyett az osztályban már ötödik óta tartanak közösségfejlesztő, konfliktuskezelő és tolerancianövelő tréningeket. Pályázati pénzből sikerült egy budapesti pszichológus szakember segítségét is kérni, aki a gyermekek mellett a tanároknak is képzéseket tartott.

Hasonló hosszú távú terveket alakítottak ki a mostani ötödikeseknek is. A tanárok bíznak benne, hogy pár év múlva az eredmény a mostani végzősökéhez mérhető lesz. Itt azonban újfajta nehézségek kezdenek kibontakozni. Az utóbbi években egyre inkább rétegződik a drégelypalánki roma közösség, az ebből fakadó konfliktusok pedig az iskolába is beszűrődnek. Pár családnak van rendszeres bevétele, illetve egy házaspár külföldről „lomizott" tárgyak értékesítése révén tett szert magasabb életszínvonalra. Gyerekeik jól tanulnak, mégse tudnak irányt mutatni a többieknek. A folyamatos irigykedések miatt ezeket a tanulókat kiközösítik. A szülők között is gyakoriak a konfliktusok, ami a tanárok szerint ezekből az újfajta különbségekből adódik. Tavasszal például két édesanya verekedett össze az iskolaudvaron, ősszel pedig már a gyerekek között is előfordultak az összetűzések.

A tanulók közötti pozitív minták kialakításán túl Zágrábi igyekszik példamutató felnőtteket is bemutatni. Az előző évben például négy roma közfoglalkoztatott felnőttet vett fel, köztük a korábban bemutatott Lizát asszisztensként és édesapját karbantartóként. Szerinte ez a felnőtteknek is jót tett, az iskolában dolgozni még takarítóként is nagyobb presztízzsel bírt, mint az önkormányzati közfoglalkoztatásban részt venni. Szorgalmuk és megbecsültségük pedig a gyerekekre is motiválóan hat. Zágrábi szerint viszont ezen túl is

szükség volna a felnőttekkel, különösen a szülőkkel külön foglalkozniuk. Korábban pályázati pénzből sikerült is teadélutánokat szervezni, ahová civil szervezetek és a rendőrség képviselőit hívták meg egy-egy kötetlen beszélgetésre. A programok sikeresnek bizonyultak, ám hosszú távon a tanároknak nem volt elegendő forrásuk és energiájuk rendszeresíteni a foglalkozásokat. Zágrábi a cserdi példát[22] és az önkormányzat erőteljesebb szerepvállalását is követendő példának tartaná a szülők perspektíváinak növelése érdekében.

Fejlesztések az iskolában, újítások a pedagógiai munkában

Az utóbbi évek legsikeresebb innovációjának az igazgatónő az Integrált Pedagógiai Rendszerben (IPR) való részvételt jelölte meg. Kifejezetten hasznosnak vélte a helyi problémákra reflektáló célirányos foglalkozások megszervezését. Ilyenek voltak többek között a konfliktuskezeléssel, multikulturális neveléssel, valamint a BTM-es gyerekek fejlesztésével kapcsolatos továbbképzések. A módszertani tréningeket többnyire év végén a nyári szünet kezdetekor tartották. Zágrábi szerint rengeteg hasznos tudás elsajátítására nyújtottak lehetőséget. Egy későbbi pályázat révén (TÁMOP 3.1.4B) egy mentorprogram nyújtott még kiváló lehetőséget a módszertani megújulásra. A gödöllői iskola igazgatója mentorálta a drégelypalánkiakat, s az együttműködés olyan jól sikerült, hogy a kapcsolat azóta is fennmaradt. A tanárok több alkalommal is tettek intézménylátogatást Gödöllőn.

Az integrációs pályázatokból rengeteg eszközt (pl. kerékpárokat), illetve ruhaneműt is tudtak vásárolni – így sikerült minden diáknak tornaruhát és tornacipőt venni. Szintén lehetőség nyílt buszos kirándulások, nyári táborok és balassagyarmati színházlátogatások szervezésére. Mivel a szülők nem tudnak kirándulásokat finanszírozni, egyedül ezek a pályázati pénzek tették lehetővé, hogy a gyerekek a környékbeli erdőkön túl is kirándulhassanak. Az elmúlt évben hasonlókra sajnos már nem állt rendelkezésre pályázati pénz.

Az iskola épületében mindössze egy, ám igen fontos beruházás történt: végre megépült az ebédlő. Ez igen nagy terhet levesz a tanárok válláról. Korábban *„három óráig csak ebédeltettünk és három úttesten kellett átkísérni a gyerekeket”* – számol be az egyik tanárnő. A most következő legfontosabb megoldandó probléma az iskola energeti-

[22] Az azóta tragikus körülmények között elhunyt cserdi polgármester, Bogdán László – sok szakmai vitát is kiváltó – közösségfejlesztő tevékenységére utal a beszélő.

kai rendszerének felújítása lenne. Nehézséget okoz viszont, hogy az épület az önkormányzat tulajdona, így mindenekelőtt a polgármestert kell meggyőzni a beruházások fontosságáról. Az iskola költségvetése csak apróbb javításokra elég, például tavaly a meghibásodott villanybojler helyreállítását tudták fedezni belőle. Az önkormányzat nemrégiben pályázott kazáncserére és nyílászárócserére, ha ezek megvalósulnak, még tisztasági festésre és a tantermek felújítására is szükség lenne.

A pedagógiai munka tekintetében a tanárok szerint a csoportmunka, a kooperatív tanulási módszer, a differenciált foglalkozás és az egyéni fejlesztés a mindennapokban is hasznosított módszerek. A jövőre az igazgatónő a digitális kultúra fejlesztését jelöli meg, valamint ehhez kapcsolódóan az IKT-eszközök vásárlását. Az utóbbi években sikerült három interaktív táblát vásárolni és lecserélni a számítógéppark egy részét, továbbá két kolléga számára fedezni a digitális tanítási módszertan elsajátítását. Erre magam is láttam egy példát – a történelemtanár villámgyors és gyakorlott kezekkel variálta a különböző oktatási anyagokat.

A felsős matematika-tanárnő a konfliktuskezelési tréningeket találja a leghasznosabbnak, de a csoportmunkát is sokszor előnyben részesíti. Szerinte szükség lenne a differenciált tanmenetre – nem csak a mélyszegénységből származó gyerekek tanításakor. Drégelypalánkon igyekszik gyakorlati példákat hozni, nem pedig absztrakt feladatokat megoldatni. Ilyen például, amikor kiszámolják egy autó napi fogyasztását. „*Nagyon sokszor hozzájuk vágják, hogy a családi pótlék miatt szülnek. Kiszámoljuk, hogy a 16 ezer forint mire elég.*" Ezek a példák szerinte fenn tudják tartani a gyerekek érdeklődését is.

A legfrissebb pályázati eredmény az októbertől induló kétéves tanodaprogram, melyet az iskola az Együtt Európáért Alapítvánnyal pályázott meg. A hangsúlyt a tervek szerint a szabadidős és a tanulássegítő tevékenységek megszervezésére fordítják majd. Ezekre a jelenlegi diákokon túl az idősebbeket is szeretnék bevonni, hogy megelőzhetőek lehessenek a középiskolai lemorzsolódások. Bár a pedagógusokat az alapítvány fogja megszervezni, a helyszínt az iskola biztosítja – amennyiben sikerül a tankerülettel és az önkormányzattal megállapodni egy bérleti szerződésben. Az általam megkérdezett tanárok mind lelkesen várják a program kezdését. Hasznosnak vélik továbbá a délutáni foglalkozásokat, amennyiben sikerül valóban megfelelő környezetet biztosítani. „*Csak legyen meg hozzá a pénz és az eszköz*" – foglalja össze az egyik tanító.

7. ÖSSZEGZÉS

Drégelypalánk egy közepes méretű, aránylag jómódú falu Nógrád megyében. Régen mezőgazdaságból, főleg a jól működő bogyósgyümölcs-termelésből és -feldolgozásból éltek az emberek, ma azonban inkább a környékbeli gyárakban dolgoznak. Helyben 250 munkahely van. Az élelmiszeripari vállalatok mellett pár magángazdálkodás és -vállalkozás is akad. Mint sok más település, Drégelypalánk is elöregedő falu – kevés gyerek születik, a fiatalok pedig inkább a nagyobb városok felé veszik útjukat. A polgármester a helyi turizmus fellendítését hosszú távú fejlesztési iránynak tartja. Az utóbbi években ennek folyományaképp több nagyobb beruházás is történt, valamint szaporodnak a kisebb vendégházak is. Mindeközben, a település kb. 300–500 fős roma közössége a falu fizikai és szimbolikus tereiből is kiszorult. Szegregált telepen, a többségnél lényegesen rosszabb körülmények között élnek, iskolázottságuk is jóval alulmúlja a falubeliekét. Rendszeres piaci munkahellyel kevesen rendelkeznek, a többség közmunkából és idénymunkából él. A helyi iskola az elmúlt évtizedben szegregálódott: mára mindössze két többségi tanulója maradt, négy éve a dejtári iskola tagiskolájaként működik.

Bár a szavak szintjén a falu vezetői prioritásnak tartják az általuk „cigánykérdésnek" hívott problémakör kezelését, a gyakorlatban viszont úgy látjuk, hiányoznak az ötletek, kezdeményezések. A polgármester főleg az érintettektől várja helyzetük javítását, szerinte *„az önkormányzatnak sem lehetősége nincs, sem kötelessége az, hogy dolgokat megoldjon"*, ehelyett a családoknak kellene megdolgozniuk a megélhetésükért. A polgármester tehetetlennek érzi magát, nem érti, miért nem élnek a cigány családok a meglévő lehetőségekkel. A helyi NKÖ idő és tapasztalat hiányában sajnos kevéssé tudja a közösség érdekeit képviselni, tevékenységük gyerekprogramok szervezésében merül ki.

Az iskola igazgatója ellenben pozitívan értékeli az elmúlt évek változásait.

> *Itt a faluban próbálnak a romák kitörni abból a helyzetből, amibe kerültek, benne vannak. Jó irányú folyamatok indultak el*

– összegzi az utóbbi éveket. A tanárok úgy látják, hogy egyre több embernek van munkája, és egyre ambiciózusabbak a gyerekek az iskolában. Az önkormányzattal

szemben, ők a közfoglalkoztatást is jó eszköznek vélik, mely rendszerességre szoktatta az embereket. A jobb megélhetési lehetőségek azt is eredményezik, hogy a közösség anyagilag egyre rétegzettebb lett. Az ebből fakadó pozitívumok – néhány tanuló egyre jobb teljesítménye – és negatívumok – irigykedések és konfliktusok a gyerekek között – egyaránt érzékelhetőek az iskolában. Mindezek ellenére a pedagógusok egyetértenek abban, hogy lassú, de felemelkedő pályára állt a közösség. Hogy vajon a most ballagó nyolcadikosok beváltják-e a hozzájuk fűzött nagy reményeket, azaz sikerül-e valakinek közülük elsőként érettségit szereznie, az egy jövőbeni kutatás tárgyát képezheti majd.

MÁTÉ DEZSŐ

MAGYARGÉC – A SZÉTSZAKADÓ ROMA KÖZÖSSÉG

1. A TELEPÜLÉS ELHELYEZKEDÉSE, NÉPESSÉGE, INFRASTRUKTÚRÁJA ÉS TÖRTÉNETI MÚLTJA

A település Nógrád megyében, a Cserhát hegység gyönyörű területén húzódik, amely méltán büszke lehet kulturális és tájvédelmi értékeire. Magyargéc szomszédságában található Hollókő, amely a világörökség részét képezi, így kiemelt értékként kezeli a falu az őrzött hagyományokat. A település közigazgatási részéhez tartozik még Kisgéc is, amely Magyargéctől 5 kilométerre található. Természeti kincsként fut a település szélén a Megyer-patak. A legközelebbi nagyobb város Szécsény, amely egyben tömegközlekedési csomópont is a lakók számára. Innen tudják megközelíteni busszal a nagyobb városokat, mint például Balassagyarmatot, Salgótarjánt vagy akár Budapestet is. A nagyobb városok közelségének ellenére, a település lakói többnyire munkanélküliek, és az egyetlen foglakoztatást számukra a Közmunka és Startmunka program adja.[1] A programok keretein belül a közmunkások saját készítésű kültéri bútorokkal szépítik a települést. A közúthálózatuk megfelelőnek mondható, akadnak kisebb-nagyobb kátyúk, amelyek javításra várnak. A település népességszáma viszonylag stabilnak mondható az elmúlt évtizedekben. 1980-ban 988, 1990-ben 838, 2001-ben 855, és 2011-ben 897 lakosa volt a falunak. Ebből 441 férfi és 456 nő. Korcsoport szerinti megoszlásukat tekintve Magyargécen a 14 éven aluli gyermekek száma 235 fő, 15 és 39 év közötti 310 fő, míg 40 és 59 év közötti 218 fő volt. A településen 75 fő 60 és 69 év közötti, valamint 59 fő volt 70 év fölötti.[2]

> *60 közfoglalkoztatottunk van. 60 biztos van. Tehát, sokszor erőn fölül foglalkoztatjuk itt az embereket, meg dolgoztatjuk. Mondjuk, arra jó a közfoglalkoztatás, hogy értékteremtő*

[1] *Közfoglakoztatási portál.*
http://kozfoglalkoztatas.kormany.hu/mit-jelent-a-jarasi-startmunka-mintaprogram (Valamennyi internetes forrás – ahol nincs külön időpont megadva – utolsó megtekintése: 2023. március 10.)

[2] 2011. évi népszámlálás. 3. Területi adatok. 3.13. Nógrád megye.
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_13_2011.pdf

> *program fut. Ha ezeket ismeri, nem tudom ismeri-e. Tehát, értékteremtő start munka van kettő, egyik a növénytermeléses programunk, ami több lábon álló program. Van egy szántóföldi zöldségtermelésünk 1,5 hektáron, van egy 200m²-es fűthető fóliasátrunk, egy ilyen gazdasági udvarunk, ahol sertéstartás meg tojó tyúkok vannak.*
>
> *(Magyargéc polgármestere, 2017. szeptember)*

A település vezetőjének adatai szerint Magyargéc lakossága 2017. szeptember 25-én 902 fő volt, amely két közigazgatási rész, Magyargéc és szomszédja, Kisgéc polgárainak számából adódik.

> *A falunak, az összlakosságnak körülbelül 48%-a roma származású. Egy időszak volt nálunk, amikor elindult ez a vegyes házasság, tehát nagyon sok vegyes házasság volt 2000 környékén is már a településen. Azóta meg már… hogy is mondjam... talán föl sem vetődik senkibe, hogy most vegyes házasság van. Eleibe egy kicsit furcsa volt, de elfogadott volt a településen. Meg nálunk nagyon jól lehetett látni. (Magyargéc polgármestere, 2017. szeptember)*

A rendszerváltás előtt a település a Nógrád megyei tanácshoz tartozott, majd 1993-tól működik a településen polgármesteri hivatal. A jelenlegi polgármester azóta igazgatja a község életét. Jelenleg a falu vezetése jobboldali elveket vall.

Visszatekintve a település történetére, Magyargéc feltehetően a Gergely név becézett alakjáról, *Géc*ről kapta nevét. A honfoglalás utáni időszakban a település a Kacsics nemzetség tulajdonaként volt jegyezve Nagy-Géc néven. A 13. században a falu Simon bán birtokába került, akit Gertrúd királyné meggyilkolásában való részvétellel vádoltak meg.[3] Következményként a település birtoklásától a hatalom megfosztotta, és II. András király a Szák nemzetség tulajdonába adta a falut. 1274-ben, a Szécsényi család őseihez kerültek birtokba, majd a 14. századtól a Záh nemzetség tulajdona lett. Záh Felicián visegrádi merénylete miatt[4] I. Károly király elajándékozta a területet 1335-ben az Ákos nemzetségbeli Jakabnak. A 15. századtól a települési oklevelek Gécről – Felsőgéc, Középsőgéc és Alsógéc – számolnak be.

Felsőgéc a Duzma családé, Alsógéc a Nagyszelei családé, majd 1455-ben mind a három Géc Szécsényi László birtokához és a szécsényi uradalomhoz tartozott. Az

[3] A történeti adatok röviden: Magyargéc honlapja. http://www.magyargec.hu/telepulesunk/magyargec/

[4] Tarján M. Tamás: Zách Felicián merénylete Károly Róbert ellen. *RUBICON online.* http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1330_aprilis_17_zach_felician_merenylete_karoly_robert_ellen/

1548-as összeírás a települések török hódoltságának pusztításairól számol be. 1715-ben a települést Szerémy-birtokként adminisztrálták, amelynek hét magyar családja volt regisztrálva. Szent Márton tiszteletére 1787-ben templomot emeltek, amelynek alapjait a 15. századi gótikus templom adta.

Az azóta is álló templom többek között tornyot, boltozatot és orgonakarzatot kapott, amely a környék dicsőségére vált. A 20. század elején a település Nógrád vármegyéhez, majd a Szécsényi járáshoz került. Mind az I., mind pedig a II. világháború Magyargécen és a környékén is szedte áldozatait, akiknek emlékét a templomi emlékfal őrzi. 2014-ben az önkormányzat e település határán kiemelkedő Kerek-hegyen egy, a keresztény hitet és magyarságot hirdető kettős keresztet állított. A szimbólum céljaként említik a vezetők a kisgéci, magyargéci és nógrádmegyeri emberek óvását és védelmezését. 2015-ben a keresztút mentén a település vezetője egy 14 stációból álló kálváriát is kialakíttatott az odalátogatók számára.

A településen 2017-ben megindult egy 300 milliós, úgynevezett „Szociális központ infrastrukturális fejlesztés (TOP-4.2.1-15-NG2016-00010)”[5], amely az alábbi pilléreket hangsúlyozza:

- Családsegítő szolgálat helyiségének kialakítása,
- Falugondnoki szolgálat helyiségének kialakítása,
- Házi segítségnyújtás, jelzőrendszeres házi segítségnyújtás helyiségének kialakítása,
- Orvosi szoba az idősek napközi ellátásához kapcsolódóan,
- Idősek napközi ellátására szolgáló klub kialakítása.

2013. január 1-jével a szomszéd településsel, Nagylóccal közös önkormányzati hivatalt hozott létre a település.[6] A község infrastruktúráját a település vezetői fejlettnek látják. Közművel, vagyis vezetékes vízellátással, csatorna- és elektromos hálózattal, gázvezetékkel és telefonhálózattal ellátott a falu. Van a településen élelmiszerbolt, italkereskedés, óvoda, nyolc évfolyamos általános iskola, posta. Nincsen viszont a falunak fogorvosa, gyógyszertára, saját orvosa, gyerekorvosa vagy nőgyógyásza. Hetente egyszer jár a településen a körzeti védőnő.

[5] Magyargéc honlapja. http://www.magyargec.hu/kozbeszerzes/
[6] Uo.

2. A FOGLALKOZTATÁS

A közfoglalkoztatás kiemelt szerepet tölt be a település életében,[7] amit széles körben, a nyilvánosság előtt is hangoztatnak. Többek között a község közmunkásai 2017. szeptember 22-én és 23-án részt vettek a Budapesten megrendezett harmadik Országos Közfoglalkoztatási kiállításon.[8] 2017. december 14-én a Belügyminisztérium kitüntetésben részesítette a település polgármesterét a településen végzett, kiemelkedőnek tartott közfoglalkoztatási program megvalósításáért.[9] Magyargéc vezetői nem csupán a kormány által is elismert közfoglakoztatást tartják fontosnak, hanem a romániai (erdélyi) testvértelepülésükkel, Sândominiccel (Csíkszentdomokos) való kapcsolatát is.[10]

A falu megfelelő fejlettsége ellenére a településvezetők a közmunkán kívül helyben nagyon nehezen tudnak munkát kínálni a lakóknak. Érvényesnek tűnik itt is viszont az úgynevezett „belsőkörűség", vagyis a családtagoknak, közeli hozzátartozóknak és barátoknak kiosztott posztok, valamint a vélhető előny a közmunkában is. Érdekesség továbbá, hogy jóllehet a településnek van roma származású, felsőfokú végzettséggel rendelkező lakosa, az önkormányzat hivatalán kívül közmunkás-felügyelőként az a személy dolgozik, aki a roma származású alpolgármester rokona. Érdekességként érdemes megemlíteni azt is, hogy a roma származású alpolgármester egyetemi diplomával rendelkezik, míg a nem roma származású polgármester érettségizett mezőgazdasági gépszerelő.

> *Közfoglalkoztatás is annyira föl van úgy hígulva, olyan szépen mondtam. Annyira szépen fel van hígulva, hogy nem találni már egy normális embert. Tehát, aki jó szakember volt az elment külföldre dolgozni, aki aránylag még jó szakember, az eljár Pestre meg eljár vállalkozásba dolgozni, aki meg még azért elfogadható szakember, az el tud járni maszekba dolgozni. És ki marad az önkormányzatnak? Aki már nem jó semmire.*
>
> *(Magyargéc polgármestere, 2017. szeptember 25.)*

[7] Értéket teremtenek a közmunkások. Magyargéc honlapja. http://www.magyargec.hu/erteket-teremtenek-a-kozmunkasok/

[8] Közfoglalkoztatási kiállításon jártunk. Magyargéc honlapja. http://www.magyargec.hu/kozfoglalkoztatasi-kiallitason-jartunk/

[9] Uo.

[10] Testvértelepülési kapcsolat. Magyargéc honlapja. http://www.magyargec.hu/testvertelepulesi-kapcsolat/

A településvezetők a tapasztaltak ellenére azt hangsúlyozzák, hogy a faluban a jobb gazdasági helyzetben élők nem dolgoznak a településen, sokkal inkább vállalnak munkát a környező városokban (Szécsényben, Salgótarjánban, Balassagyarmaton), illetve vannak családok, amelyek külföldön (Hollandiában, Németországban) dolgoznak különböző munkakörökben (hentes, kőműves, pincér, ápoló).

> *Tehát, innét a településről is ez sajnos egyre inkább jellemző, hogy a családok valamilyen szinten szétszakadnak …, mert jellemzően az édesapa, külföldi munkavégzésre kényszerül. De volt már rá példa, hogy az édesanya ment, tudod, a Norbikának az anyukája volt például Németországban.*
>
> *(Magyargéci iskolaigazgató, 2017. szeptember 26.)*

A településen élő romák között az iskolavezető elmondása szerint éles szakadék van. Jelen vannak a roma vállalkozók, akik inkább Budapesten és a környező nagyvárosokban dolgoznak, viszont jelen vannak azok a romák is, akik a település szélén élnek egy elkülönített, infrastruktúra nélküli romatelepen.

3. AZ ISKOLA

A település polgármestere szerint a falu iskolájának oktatási minősége régebben az egyik legjobb volt a szécsényi járásban. Ezt többek között a számos bejárós (vidéki) tanulóhoz kötötték.

> *Azt büszkén szoktuk az iskoláról mindig mondani, hogy itt a szécsényi járás egyik legjobb iskolája voltunk, vagyunk. Talán ezt már egy kicsit lehet, hogy idézőjelbe tenném, mert volt időszak, amikor 40 bejáró tanulója volt az iskolának.*
>
> *(Magyargéc polgármestere, 2017. szeptember 25.)*

A település iskoláját jelenleg a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ működteti. A nyolc évfolyamos iskolába nem csupán a község diákjai, hanem a környező kisebb települések (Kisgéc, Nagylóc, Nógrádmegyer) gyerekei is járnak.[11] Magyargéc iskoláját a település vezetője a község szívének tartja. Az iskolavezető szerint az önkormányzati

[11] A település honlapja. http://www.magyargec.hu/telepulesunk/magyargec/

vezetéssel mindig jó és együttműködő kapcsolatot ápoltak. A település iskolaigazgatója több mint 32 éve dolgozik a helyi általános iskolában, 30 éve él Magyargécen. Végzettségét tekintve tanító, fejlesztőpedagógus, valamint közoktatásvezető. Ezek mellet számtalan továbbképzésen vett részt, amelyeknek számát meglátása szerint nehéz lenne megmondani pontosan. Pályafutása alatt másodszor tölti be az iskola igazgatói tisztségét, férje a falu polgármestere több mint húsz éve. Az iskola igazgatóhelyettese 14 éve dolgozik az oktatási intézményben, édesapja a mostani polgármester elődje volt. Véleményük szerint a települési iskola jó hírnévvel rendelkezik, több szomszédos faluból is vannak úgynevezett bejárós diákjaik, például Nógrádmegyerből és Sóshartyánból, ennek ellenére a diákok létszáma csökken. Ennek egyik okaként az alacsony születésszámot említik:

> *Olyan helyzetbe vagyunk már most, hogy szoktam azt mondani, hogy már még a cigányok se szülnek, mert nagyon kevés gyerek születik per pillanat a településen.*
>
> *(Magyargéc polgármestere, 2017. szeptember 25.)*

A probléma másik okának pedig azt tartják, hogy a közeli városban, Szécsényben megnyílt egy egyházi iskola, amely elszívja a település és a környék jobb képességű és jobb szociális háttérrel rendelkező gyerekeit. Az intézményvezetők statisztikája szerint 2014-ben az iskola tanulói létszáma 150 fölötti volt, mára ez 100 fő alá csökkent. Érdekesség – meglátásuk szerint –, hogy a másik iskola választásának a jelensége inkább gazdasági státuszhoz köthető, vagyis mind a roma, mind pedig a nem roma családokra egyaránt jellemző. Ennek gyakori okaként jelölik meg a pedagógusok a szülők városi munkavégzésének a helyét, vagyis szerintük kényelmi szempontból választanak a tehetősebb családok iskolát a gyerekeiknek és nem feltétlenül az oktatás minőségét veszik figyelembe. A magyargéci iskolavezetők szerint a szécsényi katolikus iskolában jóval kevesebb a roma tanulók száma, mint náluk, ahol együtt tanulnak a nem roma diákokkal, viszont az egyházi iskola területi besorolás szerint elkülöníti a gyerekeket egymástól, vagyis kialakította a városi gyerekek és falusi gyerekek osztályát.

> *Hát, nekem odajár a gyerekem. Kevesebb a roma tanuló, igen. Kevesebb. De van. Jelen van, persze. Mert azáltal, hogy minden szomszédos faluból ugye bementek a gyerekek, tehát nem a szécsényiek alkotják a többséget, hanem már az osztályok úgy vannak, hogy a falusi gyerekekből összerakott osztályok.*
>
> *(Magyargéci iskolaigazgató-helyettes, 2017. szeptember 26.)*

Az iskolában a magyargéci iskola órarendjébe be van építve a hit- és erkölcstan a vallásosabb családok kedvéért, valamint az etika is azon családok részére, akik nem szeretnének vallási nevelésben részt venni. A helyi római katolikus pap aktívan részt vesz az iskola mindennapjaiban és a közös programszervezésben is. 2016-ig az iskolában a Hit gyülekezetének lelki nevelése is folyt két bejárós diák számára a szülők kérésére, mára viszont ez megszűnt lelkipásztorok hiányában. A település iskolájának tanulói 90%-ban a római katolikus valláshoz tartoznak.[12]

A roma családok közötti társadalmi és gazdasági különbségek megjelennek az iskola falain belül is. A szegényebb roma családokban, akik főként a település szegregált részén laknak, gyakran felmerülő gond a higiénia, valamint a gyakori iskolai hiányzás. Ezek a tényezők az iskolavezető szerint a roma közösségeken belül is konfliktusokat generálnak.

> *Mert egy idő után, tehát, ahogy nőnek a gyerekek, azért ők maguk érzik magukat kirekesztettnek. Tehát, érzi azt, hogy nem a romasága végett, hanem hogy az ő családi körülményei, tehát, hogy az ő szülei esetlegesen nem olyan tiszták, ő neki nem tiszta ruhája van… Inkább ez a tisztasági probléma, ami ő náluk is és ugye ez azért a gyerekeknek, a gyerek őszinte, esetleg odavágják, hogy te büdös vagy, menj arrébb, nem akarok melletted ülni… kialakul bennük ez a tudat, hogy ők kicsit kívülállók. És ez itt iskolán belül úgy látszódik meg, hogy tehát úgy osztályközösségen belül is, nem elszigetelődnek, hanem önmagukat szigetelik el. Én inkább így figyelem meg.*
>
> *(Magyargéci iskolaigazgató, 2017. szeptember 26.)*

Gyakori jelenség továbbá az iskolavezetők szerint a rossz gazdasági körülmények között élő roma tanulóknál az *„önbizalomhiány”*[13], ami csökkenti a tanulási eredményeiket és motivációjukat.

Az iskola és a szülők közötti kapcsolatot az iskola dolgozói megfelelőnek tartják. A szülők a pedagógusok által meghirdetett értekezleteken részt vesznek, valamint a meghirdetett fogadóórákat is igénybe veszik. Az iskolavezetők felismerték az internetes közösségi portáloknak az előnyét, amely nagyban megkönnyíti a szülők és a pedagógusok közötti kapcsolatot, vagyis a gyerekről, tanulásról, iskolai programokról a pedagógusok a szülőket Facebookon, Messengeren keresztül érik el és értesítik. Ez a módszer beváltnak tűnik, mivel a szülők az üzenetekre szoktak válaszolni.

[12] Magyargéci iskolaigazgató, 2017. szeptember 26.
[13] Uő.

Próbáljuk kihasználni az internet… tényezőit is. Tehát, Facebookon, Messengeren keresztül. El lehet őket érni. Hát most ez vicces, de jobban el lehet őket érni és hamarább reagálnak dolgokra, mintha az ellenőrzőbe leveleket küldözgetünk bármivel kapcsolatba. Facebook-oldala is van az iskolának. Ezt többen látogatják, mint a honlapot, természetesen. Úgyhogy ezt is használjuk arra tényleg, hogy a szülőket aktuális eseményekről, rendezvényekről, bármiről ezen keresztül értesítjük.

(Magyargéci iskolaigazgató-helyettes, 2017. szeptember 26.)

Az intézmény felszereltsége az iskolavezetők szerint kiemelkedő, és meglátásuk szerint jobb, mint a környező városok iskolai ellátottsága. A gyerekek a saját tankönyvek mellet tabletek segítségével is tudást sajátíthatnak el. A termek interaktív táblával felszereltek, amelyek a pedagógusok tudásátadását segítik. Ezenkívül korszerűsített informatikatermük, étkezdéjük, tornaszobájuk, angol nyelvi tantermük és fejlesztő szobájuk is van a tágas és rendezett iskolaudvaron kívül. Az iskolaudvar különlegessége, hogy két részből áll. Az egyik az úgynevezett *„játszó udvar”*, amelyet inkább az alsósok vehetnek igénybe. Itt különféle udvari játékok, vagyis mászókák, hinták és mozgást fejlesztő eszközök találhatóak. A felsősök udvari része meg inkább a teret biztosítja számukra az együtt gondolkozásra, beszélgetésre, futkározásra.

…ha a gyerek rossz, engem nem érdekel, hogy milyen származású gyerek, ha rossz, akkor ugyanolyan büntetést kap, mint bárki más. (Magyargéci iskolaigazgató, 2017. szeptember 26.)

A településen 2003-tól jelen van az IPR (Integrációs Pedagógiai Rendszer),[14] amelynek egyik kiemelt pontja az óvodából az iskolába segítő átmenet, vagyis a település nagycsoportosai év közben gyakran meglátogatják az iskolát, és fokozatosan hozzászoktatják a nevelők a gyerekeket a környezetváltozáshoz. A település óvodájában 2017-ben két csoportban összesen 31 gyerekkel a foglakoztak.[15] Az iskola nem csupán az óvodások oktatási átmenetét segíti, hanem a negyedikből az ötödik osztályba történő átlépést, vagyis az alsóból a felső tagozatba való belépést is megkönnyíti a tanulók számára:

[14] Integrációs Pedagógiai Rendszer. https://emet.gov.hu/app/uploads/2020/10/palyazati_kiiras_ntp_szfp_m_17-1.pdf

[15] Magyargéc honlapja. http://www.magyargec.hu/telepulesunk/magyargec/

Tehát, fontosnak tartjuk azt, hogy ne idegen közegbe jöjjenek a gyerekek, hanem megismerjék a pedagógusokat, akik majd tanítani fogják őket. 4. és 5. osztályba pedig hát úgy könnyítjük, hogy már a 4. osztályba nemcsak egy, illetve 2 tanítós pedagógusok vannak, hanem már ugye mondjuk a testnevelést is a felső tagozatos testnevelő tartja. Tehát, egy kicsit azért megismerhetik már a felső tagozatot.

(Magyargéci iskolaigazgató-helyettes, 2017. szeptember 26.)

Az iskola pedagógusainak száma megfelelőnek mondott. Jelenleg 100 gyerekre[16] 12 pedagógus jut.[17] Kiemeli az iskolaigazgató, hogy a pedagógusok létszáma korábban nagyobb volt, de a pedagóguslétszám csökkenésének oka abban kereshető, hogy számukra a „tankerület behatárolt egy létszámot", ami miatt meg kellet válniuk 4-5 kollégától. Ami jelent ugyan problémákat, de náluk megoldott a fizika és kémia tantárgyak oktatása is, ami máshol nehézkes szokott lenni. Mivel falusi iskoláról van szó, így ebben az esetben a fizikát és kémiát tanító pedagógus nagyon kevés óraszámmal rendelkezik. Megítélésük szerin az idegen nyelv oktatásában is kiemelkedő pedagógust sikerült alkalmazniuk. Az angolt tanító tanár Angliában és Amerikában szerezte meg zene és pedagógus végzettségét, ennek köszönhetően a diákok az óralátogatásom alatt is tapasztalt minőségi nyelvoktatásban részesültek. Az iskolában jelen van a cigány népismeret, amely egybe van kötve a hon- és népismerettel. Mivel szakos pedagógust erre a tantárgyra nem tudtak alkalmazni, ezért ezt minden osztálynak a saját osztályfőnöke tanítja. Az iskola pedagógusai fontosnak tartják, hogy a tanulóik a roma kulturális örökségüket feleleventsék és ápolják, mivel meglátásuk szerint a környéken élő romungró családok nyelve kihalófélben van.[18] A helyi roma közösségekben az egyetlen fennmaradt és látható szokás meglátásuk szerint a virrasztás eseménye.

Virrasztás. Kinél van virrasztás?

F: Az nálunk is van.

L: Az van.

L: Azt szeretném mondani.

F: Nálunk ugyanaz, de mi máshogy csináljuk, teljesen máshogy.

(Fókuszcsoportos gyerekinterjú, részlet. Magyargéc, 2017. szeptember 26.)

[16] Uo.
[17] Magyargéci iskolaigazgató, 2017. szeptember 26.
[18] Itt elsősorban az ún. kárpáti cigány nyelvre gondolnak.

Érdekes szintén, hogy a cigány népismeret tantárgy bevezetésekor, néhány roma szülő volt az, aki megkérdőjelezte a tantárgy fontosságát:

> *Lefénymásoltam csak magát a mesét és akkor kértem a gyerekeket. Hát ők már nem nagyon beszélik még ezt a romungró cigány nyelvet sem, de azért mondtam, hogy vigyétek haza, aztán nagyszülőkkel, szülőkkel nézzetek már bele. Tudom, hogy nagy a különbség, de azért úgy hátha mondom, rájöttök. Úgy hozták vissza, hogy nem, nem ismerték. Hát, amikor bevezetésre került ez a hagyomány-, népismeretoktatás, emlékszem rá, hogy egy roma szülő jött ide felháborodva, hogy az ő gyerekét ne tanítsuk a cigány dolgokra.*
>
> *(Magyargéci iskolaigazgató, 2017. szeptember 26.)*

Az iskola vezetése az intézmény működését sikeresnek véli. Egyrészt a tanulók, egy-két kivételtől eltekintve, továbbtanulnak, nemcsak szakközépiskolákban (volt szakiskola), szakgimnáziumokban (volt szakközépiskola), hanem gimnáziumokban is. A település iskolájának jó kapcsolata van a környező iskolákkal, közösen szoktak szervezni a gyerekeknek területi, körzeti helyesírási versenyt, mesemondó versenyt, valamint foci kupákat. Ezeken kívül az iskolának van olyan végzős diákja, aki a Snétberger Zenei Tehetség Központ[19] ösztöndíjasa. A pedagógusok több olyan roma diákot is fel tudtak sorolni a településről, akik az évek során elvégezték az egyetemet, vagy pedig jelenleg egyetemisták.

Meglátásuk szerint ez köszönhető a legkülönbféle ösztönző és motiváló pedagógiai munkának, valamint a roma és hátrányos helyzetű tanulókat megcélzó ösztöndíjaknak, mint például az Útravaló Ösztöndíjaknak[20]. Az iskola vezetésének fontos, hogy a településen tanuló diákok esélykiegyenlítése megteremtődjön az intézményben. Magas a HH-tanulók létszáma, például a 2017/2018-as tanévben a 7. évfolyamban 17 gyerekből 17 hátrányos helyzetű tanuló volt. Az iskola sikerességét az is jól mutatja, hogy a 2016/2017-es tanévben összesen négyen buktak meg. A bukások okait ezekben az esetekben is inkább a tanulói hiányzásokban kereshetjük. *„Hát, most ebben az évben 4 bukott tanulónk volt az egész iskolában."*[21]

[19] http://www.snetbergercenter.org/hu
[20] Útravaló ösztöndíjprogram. https://utr.tef.gov.hu/static.php?page=welcome
[21] Magyargéci iskolaigazgató, 2017. szeptember 26.

A tanulói sikerek okaként megnevezhető, hogy az iskola pedagógusai próbálják mellőzni a frontális oktatást, helyette inkább egyéni, kreatív, kooperatív csoportmunkát, projektmunkát, differenciált oktatási módszereket preferálnak.

Kiemelt programjuk még a pedagógusoknak a településen a drogprevenció, amelynek eredménye, hogy a tanulók nem dohányoznak, nem használnak semmilyen tudatmódosító szert, és nem fogyasztanak alkoholt.

> *Tavaly sem, hát ebbe az évbe se. Ebbe az évbe egyáltalán nem fordult elő. Tavalyi évben is 1-2 alkalommal volt ilyen jellegű próbálkozás, de… Droggal még egyáltalán nem találkoztunk.*
>
> *(Magyargéci iskolaigazgató-helyettes, 2017. szeptember 26.)*

Az iskola biztosít a tanulók számára napközi otthonos foglakozást is, ahol napi gyakorisággal fel tudnak készülni a másnapi leckéből. A délutáni tanulószobás foglakozásokat, valamint az étkeztetési ügyeletet, a délelőtt tanító pedagógusok vezetik. A pedagógusok elmondása szerint el sem tudnák képzelni, hogy az iskola étkező, valamint tanulószoba nélkül működjön. Saját főzőkonyhával és ebédlővel is rendelkeznek, amely gondoskodik a gyerekek napi háromszori ingyenes (tízórai, ebéd, uzsonna) étkeztetéséről az „Iskolagyümölcs- és iskolazöldség-program”[22] és az „Iskola tej program”[23] segítségével.

A 2017/2018-as tanévben az iskola tanulói közül, senki nem volt 15 évnél idősebb, azaz túlkoros. A fókuszcsoport során a nyolc megkérdezett diákból csupán egy nem vallotta magát románnak. Szüleik a környező gyárakban tudnak munkát vállalni, többnyire betanított munkásként, viszont volt két diák, akiknek a szülei a településen helyi vállalkozóként dolgoztak. A polgármester meglátása szerint a roma vállalkozók száma 2005-ben a településen körülbelül tíz volt. Ez a szám mára visszaesett kettőre a gazdasági válság miatt.

> *Hát, úgy mondom akkor, hogy roma vállalkozó is van, még most is több, de körülbelül egy olyan 2005 környékén még talán ’10-ig is, addig jellemzőbb volt, addig jobban volt Pestre ez az ingázás. Mármost ahogy az építőipar bedőlt, de mondjuk az utóbbi évekbe megint*

[22] Iskolagyümölcs- és iskolazöldség-program. https://iskola-alma.hu/

[23] Iskolatej program 2017. https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A1700021.FM&targetdate=ffffffff4&printTitle=21/2017.+%28IV.+26.%29+FM+rendelet&referer=http%3A//net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D

van ebbe... van ebbe egy kis változás… Aki akar, az mindenki dolgozik. Pláne, pláne ilyen időszakba, amikor tavasztól őszig vagyunk. Elképzelhető, hogy télen nincs annyi munka, de ilyenkor, amikor Pestre kaszálni hordják az embereket, meg gereblyézni, meg hadd ne soroljam, mindenki dolgozik.

(Magyargéc polgármestere, 2017. szeptember 25.)

A nyolc megkérdezett gyerekből négy naponta ingázik az iskola és a lakóhelye között. A gyerekek mindegyikének szándékában áll a középfokú továbbtanulás, többségük szakgimnáziumban, de vannak, akik érettségit adó gimnáziumban tervezik a jövőjüket. A tanulók a pedagógusokkal meg vannak elégedve, nem panaszkodnak az oktatási módszereik miatt. A tavalyi évben senki sem bukott meg a jelenleg nyolcadikos osztályban, a tanulók átlaga közepesnek mondható.

Én két dolgon is gondolkoztam, az egyik a rendészeti, a másik pedig apukám cégét vezetni, tovább folytatni.

(Nyolcadik osztályos magyargéci roma fiú, 2017. szeptember 26.)

A gyerekek saját bevallása szerint az iskolai csínytevésnél eddig nem történt nagyobb fegyelemsértés. Nem fogyasztanak alkoholt annak ellenére, hogy mindenki megkóstolta már. A drogok neveit ismerik, de elmondásuk szerint semmilyen hallucinogén szert nem használnak. Nyolc emberből hatan kipróbálták már a cigarettát, de közülük (bevallásuk szerint) senki sem szokott rá. Ennek okaként az osztályokban történő prevenciót jelölték meg.

F: Én a Hubertusra azt hittem, hogy izé, üdítő, aztán megittam az egészet.

F: Én meg a vegyesre azt hittem, hogy víz. Lehúztam. Azt égette a nyelvemet.

(Nyolcadikos magyargéci fiúk párbeszéde az alkoholról, 2017. szeptember 26.)

Gyakori (évente 3-4 alkalom) téma az osztályfőnöki órák keretein belül a pályakép és a család, viszont a szexualitás kérdése, amelyről időnként a védőnő szokott beszélni, nemigen kerül szóba.

OK. Nem kell válaszolni, de azért jó lenne, szexről szoktatok beszélni a védőnővel?

L: Nem. Nem.

F: Miről?
L: Védőnővel?
A szexualitásról.
F: Jajj… homorúl.
Mi az a homo…?
F: Homoszex…
(nevetés)
F: De láttam a könyvbe egy-két cifra dolgot.
De szoktatok ilyenekről beszélni?
F–L: Neeeem.
F: Fogakról szoktunk.
(Fókuszcsoportos gyerekinterjú, részlet. Magyargéc, 2017. szeptember 26.)

Korábban a teleépülésen működött tanoda is, ami a lakók elégedetlensége, valamint a pályázat vége miatt több éve megszűnt. Sikeresen működik 2009-óta a szülők rendszeres napi igénybevételével a Biztos Kezdet Gyerekház,

ahol a szociokulturális hátrányokkal küzdő gyermekek egészséges fejlődésének biztosítását támogató, fejlődési lemaradását kompenzáló, a szülői kompetenciákat erősítő, a szülő és az óvodába még nem járó gyermek számára együttesen nyújtott társadalmi felzárkózást segítő prevenciós szolgáltatást biztosítanak.
(Magyargéci Mézeskalács Biztos Kezdet Gyerekház. Magyargéc honlapja)[24]

A megkérdezett nyolcadik osztályosok mindegyike tovább szeretne tanulni, szeretnének idegen nyelvet tanulni és a közeli nagyvárosba költözni, esetleg a családi vállalkozást folytatni. Nem szeretnének a településen dolgozni mint közmunkások, mivel elmondásuk szerint az ott megkeresett pénz nagyon kevés, valamint gyakran megalázó is lehet.

8 emberből ki akar közmunkás lenni?
F: Nagyon.
F: Ááá, persze…
F: Vágni a füvet 40 fokba.
F: 20 000 forintért havonta.
F: Kb.

[24] http://www.magyargec.hu/telepulesunk/magyargec/

Tehát, akkor nem akar senki se közmunkás lenni?
F–L: Nem. Nem jó.
(Fókuszcsoportos gyerekinterjú, részlet. Magyargéc, 2017. szeptember 26.)

4. KAPCSOLATRENDSZEREK A TELEPÜLÉSEN

A település szélén található egy szegregátum, valamint a falu közepén alakult ki egy cigánysornak nevezett terület, ami az iskolával szemben és az önkormányzat hivatala mellet helyezkedik el.

Ez a területi elhelyezkedés egyben meghatározza a gyerekek iskolai motivációját és a szülő–tanár kapcsolatot is. A szegregátumokban élő gyerekeknél jellemző a rosszabb tanulói eredmény és gyakoribb az iskolai hiányzás, valamint a szülőkkel való kapcsolattartás nehézsége is. Ottjártunkkor is (szeptember negyedik hetében) megfigyelhető volt az iskoláskorú gyerekek otthon tartózkodása.

Van, van Petőfi utunk van, ott van 7 ház. Van 7 ház, amit azért mondtam, hogy tényleg, aki akar dolgozni, meg akar magán segíteni, az tud, mert az a 7 család ez megvolt 20 éve is. Tehát, ez megvolt 20 éve is és nehéz kiszakítani onnét őket.
(Magyargéc polgármestere, 2017. szeptember 25.)

A településen a polgármester szerint nem jellemzőek a romák és a nem romák közötti etnikai alapú konfliktusok, sokkal inkább tapasztalható a romák közötti nézeteltérések.

Hát… kicsit úgy... volt… olyan, hogy az kint volt az utcán, állítólag ezt hallottam, hogy volt egy ember és annak volt két jó barátja, aki régóta ismerte őt. És az egyikkel úgy hülyéskedett, meg minden és a másik odaszólt neki, hogy többet ilyet ne mondjon, mert így… Cifrákat is mondtak egymásra, de ezt ő viccből mondta, ő pedig azt hitte, hogy komolyból mondja. És hát ebből tört ki.
(Nyolcadik osztályos magyargéci fiú, 2017. szeptember 26.)

Ami nagyobb gondként jelenik meg a településen, az a roma önkormányzat működése, pontosabban annak hiánya. 2016-tól új roma elnöke van a településnek, mivel az előzőnek több mint kétmillió forinttal vannak elszámolási problémái. Jelenleg ellene NAV-eljárás folyik. Így nem is sikerült többet megtudnunk erről az intézményről.

5. GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLAT

A település vezetője szerint a településen jól működik a háziorvosi, a védőnői szolgálat, a szociális és gyermekvédelmi alapszolgáltatások, a házi segítségnyújtás, a szociális étkeztetés, a tanyagondnoki szolgálat, az idősek nappali ellátása, a család- és gyermekjóléti szolgáltatások és a közösségi ellátások.[25] Mindezek ellenére a korai gyermekvállalás az elmúlt öt évben a teleépülésvezetők szerint ismét előtérbe került, amelyben főként a szegregátumban élők érintettek.

> *És mindent megtesznek azért, hogy legalább a 8 osztály meglegyen nekik. Ott már nem érdekli, nem érdekli az iskolát, hogy mi lesz a gyerekkel és tényleg nagyon sok... Általában cigánylányok. Azokba sok van már, akik beiratkoznak, még utána meg, utána meg… megterhesednek, már elég csúnyán mondtam.*
>
> *(Magyargéc polgármestere, 2017. szeptember 25.)*

A település vezetői szerint a korai gyermekvállalás okát elsősorban a szexuális prevenció intenzívebb megjelenésének hiányaként értelmezik a település gyermekjóléti szolgálata részről. Az iskolában beszélnek a korai gyermekvallás kockázatairól a pedagógusok, de ez nem elég, hiszen pont azokhoz a családokhoz nem jutnak el az információk, akiknek szükségük lenne rá. 2016/2017-ben a településnek új családsegítője lett, aki az eddigi évei alatt egyszer sem tett személyes családlátogatást a szegregátumban élők otthonában. További okok lehetnek – az iskolavezető megfogalmazása szerint – a családok szocializációs problémái és a megfelelő családmodell hiánya. Mindezek ellenére a településen – évente egy-két diák kivételével – mindenki elvégzi az általános iskolai tanulmányait, és középiskolába mennek. A valós problémák csak azután kezdődnek, amikor a védettebb települési környezetből kikerülnek a diákok.

[25] Uo.

A fiatal középiskolások tanulmányaik alatt lemorzsolódnak, és itt már gyakoribb az iskolaelhagyás annak ellenére, hogy számos diákot segít az iskola vezetősége az Arany János Tehetséggondozó Programmal.[26]

> *Nincs előttük modell és nagyon nehéz őket abból a közösségből kizökkenteni… Probléma az, hogy tehát a Petőfi úti gyerekeknél megint őket tudom előhozni, hogy továbbtanulnak, betesszük őket programokba, még ha el is kezdi az iskolát, pár hónap után sajnos azt látjuk, hogy már itthon van, már nem jár be. Jelez is az iskola.*
>
> *(Magyargéci iskolaigazgató, 2017. szeptember 26.)*

A település családsegítője frissdiplomás, egyetemen megszerzett tudása van, de a magyargéci családok jelentik számára az első valós munkakörnyezetet. Az egyik közeli, nagyobb városban lakik, és napi ingázással látja el munkakörét. A jelenleg ellátott településen korábban csak „átutazóban" volt, annak szociális, társadalmi és gazdasági helyzetét korábban nem ismerte. Munkahelyét nem ő választotta, hanem a Megyei Családsegítő Központ osztotta rá. Elmondása szerint elfogadta helyzetét. Meglátása szerint a településen a legfőbb megjelenő problémák a környéken tapasztalható munkanélküliségből és az emberek alacsony iskolai végzettségéből következnek, viszont azt nem tudta megmondani, hogy hány családot lát el.

> *Hát ugye alacsony jövedelem, vagy munkanélküliség, vagy alkalmi munkák. Ugye ezekből élnek. Akkor nagyon sok az igazolatlan iskolai hiányzás, magatartási problémák. Akkor ilyen higiénés problémák.*
> *– De mondjuk, nincs fürdőszoba?*
> *– Hát például nincsen bevezetve a víz, villany, nincs fürdőszoba, közkútról hordják a vizet.*
> *– Ez hány családot érint?*
> *– Hát azt így pontosan nem tudom megmondani.*
> *– És milyen megoldásokat találnak ezekre a problémákra a roma családok, amiket mondott, hogy munkanélküliség, szegénység…?*
>
> *Hát, hogyha meg akarják, vagy meg tudják oldani ezeket a problémákat, ugye említettem, hogy alkalmi munkavégzéssel próbálják így az alacsony jövedelmüket kiegészíteni.*
>
> *(Magyargéci családsegítő, 2017. szeptember 25.)*

[26] Arany János Tehetséggondozó Program. http://www.ajtp.hu/hirek

Problémaként nevezi meg a helyi családsegítő a romák soknak vélt, családonkénti 3-4 gyerekét, valamint a korai gyermekvállalást. Kiemelt problémaként említi a lakásokban a higiéniás problémákat, amelynek okaként a több generáció együttlakását jelöli meg.

> *Hát mondom, úgy tudom elmondani, hogy van egy család és akkor ugye ott vannak a gyerekek és akkor az új párjukkal odaköltöznek, gyerekek, tehát, hogy több generáció is lakik. Hogy most főre nem tudom megmondani pontosan, de hogy sokan laknak családi házban. Hát, itt ugye a férfiak alkalmi munkákat kapnak, végeznek, illetve hát gyermekek utáni ellátásokból élnek.*
>
> *(Magyargéci családsegítő, 2017. szeptember 25.)*

A magyargéci családsegítő szerint a romák korai gyerekvállalása etnospecifikus, kulturális adottság, amely csak rájuk jellemző.

> – *Ön szerint, hogy a romák korábban szülnek, kulturális adottságból fakad?*
> – *Szerintem igen… Hát, például a szülői minta is nem tudom… hozzájárul ahhoz szerintem, hogy a szülőknél is ugye az iskolai végzettség ott is alacsony általában.*
> – *A lányoknak szoktak-e arról előadást tartani, hogy hogyan kell a tisztasági betétet használni, vagy a fiúknak, hogy hogyan kell egy óvszert használni?*
> – *Nem szoktunk ilyen foglalkozásokat tartani.*
>
> *(Magyargéci családsegítő, 2017. szeptember 25.)*

Érdekesség, hogy meglátása szerint a roma tanulókkal vannak a legfőbb problémák a település iskolájában, viszont arra, hogy a nem roma tanulók viselkedése ugyanolyan -e, mint a romáké, nem kaptunk egyértelmű választ. Vagyis meglátása szerint a roma tanulók helytelen viselkedése (bármi legyen is az) ellentétben áll a nem roma tanulókéval.

> – *Iskolában vannak problémák a roma gyerekekkel?*
> – *Vannak, igen. Igazolatlan hiányzás, magatartás problémák.*
> – *És a nem romáknál?*
> – *Hát ezt az iskolába kellene megkérdezni, hogy mi a különbség a roma és a nem roma gyerekek iskolában tanúsított magatartása között.*
>
> *(Magyargéci családsegítő, 2017. szeptember 25.)*

Problémaként jelenik meg a családsegítő szerint, hogy a településen hiányzik egy olyan közös tér, ahol a faluban esténként csellengő gyerekek, fiatalok hasznosan el tudnák tölteni az idejüket. Meglátása szerint érdemes lenne a közeljövőben több hangsúlyt fektetni a szenvedélybetegségek (alkoholfogyasztás), illetve a fiatalkorúak várandósságának a megelőzésére. A helyi családsegítő meglátása szerint a romák a háziorvosi és védőnői szakellátást rendszeresen igénybe beveszik, nem mondható viszont ugyanez el a fogorvosi szűrésekről, tüdőszűrésekről, mellrákszűrésről és egyéb más szűrésekről. Véleménye szerint csak akkor mennek nagyobb vizsgálatokra, amikor már baj van.

A családsegítő a polgármesteri hivatallal, iskolával, óvodával, Biztos Kezdet Gyerekházzal a munkakapcsolatot megfelelőnek tartja. Kérdéses viszont a helyi romaönkormányzattal való kapcsolata, elmondása szerint eddig nem keresték egymást.

6. ÖSSZEGZÉS

Amennyiben csupán csak átutazóként haladunk át a településen, felfigyelhetünk a falu gazdag természeti kincseire és kulturális örökségeire, amelyet többek között a 17. századi templom, a kettős kereszt és a tornyos kinézetű polgármesteri hivatal sugall. Az utak rendezettek, közmunkások dolgoznak végig az árokpartokon. Rácsodálkozhatunk a buszmegállóban felállított „rugdosóra", amelyen ez az írás olvasható: „inkább ezt rúgd, ne a megállót." Találkozhatunk fa kerti bútorokkal a parkban, és láthatunk biciklit toló időseket, iskolába igyekvő fiatalokat, fontoskodó asszonyokat, felest legurító férfiakat a helyi kocsma előtt. Amolyan ideálkép, mintha mindenki tudná, mikor és hol van a helye. Mintha mindenki ismerne mindenkit, és az életük szorosan összefonódna egymáséval. Mintha nem létezne más világ, csak az ő településük, amelybe néha belép egy-egy ismeretlen személy megkérdezni, hogy hány négyzetméteres a házuk, mit dolgoznak, mennyit keresnek, mit gondolnak a polgármesterről, milyen a kapcsolatuk a helyi védőnővel és gyermekvédelmi hálózattal.

A település polgármestere a rendszerváltás óta igazgatja a települést. Iskolai végzettségét tekintve szakmunkásképzőt végzett. Felesége a helyi általános iskola igazgatónője. Az alpolgármester roma származású, egyetemet végzett és az Országos Roma Önkormányzat képviselője. A helyi Roma Kisebbségi Önkormányzat előző vezetője ellen jelenleg a NAV több mint kétmillió forint miatt büntetőeljárást kezdeményezett.

A településen korábban több mint tíz roma vállalkozó élt, viszont a gazdasági válság miatt számuk lecsökkent kettőre. A település szélén húzódik a szegregátum, amit a helyi lakosok falunak vagy Chicagónak neveznek. Az itteni lakosok többnyire lelakott, szocpolos házakban élnek, ahol gyakran a fürdőszoba, a kamra vagy a konyha is át lett alakítva lakótérré. A szegénység látható. A vizet közcsapról hordják, több mint 300-400 méterről. Az elektromos áram kikapcsolva, a téli tüzelő beszerzését pedig a közeli erdőkből tudják megoldani. Gyermekvédelmi szolgálat van, viszont a szegregátumban eddig még nem jártak. A szegény embereknél a kilátástalanság észlelhető, nehezen fogalmazzák meg a holnap kérdését, ezért sokkal inkább fontos a ma. Egy biztonságot adó hely a település gyerekei számára az iskola, ahol napi 3 étkezést kapnak és szakértő kezek alatt vannak, legalább nyolcadikig. A valódi kérdés számukra nyolcadik után kezdődik. Páran közülük, a félelmeik miatt családot alapítanak és belépnek a nagybetűs életbe, de a bátrabbak, a motiváltabbak, a jobb családi háttérrel rendelkezők megpróbálnak szakmát szerezni, esetleg érettségit, még akkor is, ha nem tudják, hogy mi is az. „Kiszakadásról" beszélnek sokan a faluban, de az a kérdés számukra, hogy mit is jelenthet ez? Vajon „olyan a rendes élet, mint a sorozatokban"? Kiszakadnának, elmennének, új életet kezdenének, de nem tudják, hogyan.

KERESZTES-TAKÁCS ORSOLYA

NÓGRÁDMEGYER – AZ ELVÁNDORLÓ ELIT

1. TELEPÜLÉS ÉS TÉRSÉG

Nógrádmegyer az ország északkeleti részén elhelyezkedő Nógrád megyében, a 22. számú útról Sóshartyán felé leágazó átkötő út mentén, a Salgótarján és Szécsény között lévő kisebb-nagyobb dombok ölelte völgyben fekszik. A településről már 1292-ben említést tesznek, nevének utótagja arra utal, hogy egykor a Megyer törzsbeliek települése volt. A 20. század elején Nógrád vármegye Szécsényi járásához tartozott. Régebben 11 tanya, illetve puszta tartozott a településhez, amelyekből mára mindössze kettő maradt. A második világháború után 1973-tól Magyargéc és Nógrádmegyer községek közös tanácsban működtek, Nógrádmegyer székhellyel. 1990-től külön önkormányzat alakult, de még a körjegyzőség 1992 végéig megmaradt. Ettől kezdve önálló községi önkormányzattal rendelkezik, és 2002-től ismét van cigány kisebbségi önkormányzata.[1] Nógrádmegyer a Szécsényi járás egyik legnagyobb lélekszámú települése. A község földrajzi fekvéséből, domborzati viszonyaiból, éghajlatából, talajösszetételéből adódóan elsősorban mezőgazdasági tevékenység folytatására alkalmas.[2]

Népesség

Nógrádmegyeren az utóbbi időben kismértékű, de folyamatos népességcsökkenés figyelhető meg. Az 1980-as népszámláláskor 1 870, az 1990-es népszámláláskor 1 821, a 2001-es népszámláláskor 1 774, 2011-ben pedig 1 767 főt írtak össze. A legfrissebb adatok szerint 2017-re a falu becsült népessége 1 683 fő.[3] A 2011-es népszámlálási adatokból kitűnik,

[1] A község hivatalos honlapja. http://www.nogradmegyer.hu/a-falu-tortenete (Valamennyi internetes forrás – ahol nincs külön időpont megadva – utolsó megtekintése: 2023. március 10.)

[2] Helyi Esélyegyenlőségi Program felülvizsgálata. 2017. http://www.nogradmegyer.hu/sites/default/files/nogradmegyer_hep_2017_felulvizsgalt.pdf

[3] http://nepesseg.com/nograd/nogradmegyer

hogy a megyei átlaggal (60) szemben Nógrádmegyerben (42) élt a legkevesebb időskorú személy, száz háztartásra vetítve. 2011-ben száz családban Nógrádmegyerben 143 gyermek élt, és a száz aktív korúra jutó gyermekkorúak száma 30 százalék fölötti volt, illetve e településen viszonylag magas a termékenységi mutató.[4] A lakosságszám kisléptékű, de folyamatos csökkenése és a növekvő gyerekszám együttesen figyelhető meg.

> *Ezt régen úgy fogalmazták, hogy a térség népességmegtartó ereje lecsökkent. Már a 80-as évek végén volt erről szó, hogy a népességmegtartó ereje csökken*

– fejezte ki aggodalmát a népességcsökkenéssel kapcsolatban a polgármester.

A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint a lakosság 25 százaléka 7 osztályt, 41 százalék 8 osztályt végzett, 17 százalékának középfokú szakmai okleveles végzettsége van, 12 százalék érettségizett, 2 százalék felsőfokú oklevéllel rendelkezik.

> *Az, hogy itt ezeket az embereket foglalkoztatni lehessen, arra nem sok esélyt látok. Alulképzettek. A nagy részük a nyolc általánost sem végzi el*

– foglalja össze az iskolai végzettséggel kapcsolatos problémát a község vezető személye. Az iskola igazgatója is hasonlóképp látja a helyzetet:

> *Kevés értelmiségi, aki kidolgozza, kitermeli úgymond magát közülük, lepattannak, leléppnek és akkor a falvakba meg pedig marad az, aki munkanélküli, már a harmadik generáció nem igazán tud mit kezdeni az életével.*

A 2011-es népszámlálási adatoknak megfelelően vallási megoszlás tekintetében a település lakosainak közel kétharmada római katolikusnak mondta magát. Az evangélikus, református, valamint a más valláshoz tartozók elenyésző számban képviseltették magukat. Nagy arányú volt azok száma is, akik nem kívántak válaszolni erre a kérdésre. A polgármester szerint azonban van egy réteg, amelyik más vallással képviselteti magát, és ebben a vallásszabadság gyakorlásában az önkormányzat segít.

[4] 2011. évi népszámlálási adatok – Területi adatok. Nógrád megye. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_12

> *A vallást illetően két vallás jellemző: az egyik a római katolikus. A másik: van egy baptista imaház, ahol 10-15 család, aki ezt a vallást gyakorolja. Azonkívül megjelent a hitgyülekezet, az egy pár család. Összejöveteleket tart a faluban. Ezeknek mi biztosítunk helyet, mert az ő vallásukat is tisztelni kell valamilyen szinten. Az önkormányzat biztosít nekik bérleti szerződéssel helyiséget*

– írja le a település vallási megoszlását a polgármester.

A település infrastruktúrája, állapota

A településre a Nógrádmegyerre jellemző dimbes-dombos vidéken, erdőkkel, dombokkal körülölelt úton érünk be az egész települést keresztbe szelő Petőfi útra, ahol falusias hangulat fogadja az ideérkezőt. Nógrádmegyer gépjárművel a 22. számú útról Sóshartyán felé leágazó átkötő út mentén érhető el, vasútállomással nem rendelkezik. A községbe Salgótarjánból rendszeres autóbuszjárattal lehet eljutni, illetve Budapestről és Egerből közvetlen autóbuszjárattal érhető el. Az alacsony lakosságszámú, kis településnek nincs igazi központja, a község működéséhez szükséges intézmények és középületek főként Nógrádmegyer fő útján vagy az arról ágazó kis utcákban találhatóak. A Petőfi utat keresztező, háromszöget formáló útelágazásban a késő barokk stílusban épült Kisboldogasszony-templom – rendezett parkjával – tekinthető a község központjának. A településen a polgármesteri hivatal mellett iskolát és óvodát is működtet az önkormányzat. A faluban 2002 óta egy 34 férőhelyes szociális otthon is működik. A felújított integrált közösségi szolgáltatóház és könyvtár mind az iskolai és óvodai rendezvényeknek, mind a község ünnepeinek teret ad, segít a közösségformálásban. A településen az önkormányzat fenntartásában pékség is működött, melyet azonban egy ideje már bérbe adtak. Körzeti orvosi szolgálat és védőnői szolgálat működik a településen, a szakrendeléseket a környező nagyobb városokban, Salgótarjánban, Balassagyarmaton, illetve Bátonyterenyén tudják igénybe venni az itt élők. A polgármester, amikor a kilencvenes évek elején átvette a hivatalvezetést, legfontosabb feladatának tekintette, hogy a vezetékes víz- és gázhálózatot kiépítse a településen, majd a szennyvízelvezető rendszer, elektromos hálózat és kábeltévé megvalósítása következett. „*Teljes infrastruktúrával rendelkezünk*" – foglalta össze büszkén kezdeti regnálása eredményét a polgármester.

A településen 577 lakás található, amelynek a 7 százaléka nem állandóan lakott. Egyaránt megtalálhatóak a 2 (30 százalék), 3 (34 százalék) és 4 vagy annál több (28 százalék) szobából álló lakások, amelyek átlagosan 85 négyzetméter alapterületűek, amelyeknek kicsit több mint a fele a 80-100 négyzetmétert is meghaladja, és alapvetően magántulajdonban vannak. A lakások többségét a múlt század második felében, 1946 után építették, ez előtt a jelenlegi lakások 12 százaléka épült. A lakóépületek nagy részét, 46 százalékát az 1946 és 1970 közötti időszakban, alig egyharmadukat az 1971-es és 1990-es időszakban építették, a rendszerváltozás óta mindösszesen a lakások 10 százaléka épült. A 2011-es népszámlálási adatok szerint a lakások közel 80 százaléka csatornázott, folyóvízzel, meleg vízzel és vízöblítéses WC-vel ellátott, a lakások 17 százaléka komfort nélküli.[5] Ugyanakkor a 2017-es Nógrádmegyeri Esélyegyenlőségi Program szerint a lakóingatlanok 46 százaléka komfort nélküli. A lakásállomány 100%-a árammal, 94%-a vezetékes ivóvízzel, 68%-a vezetékes gázzal, 80%-a szennyvízcsatornával ellátott. Ezek az arányok a szegregátum területén rosszabbak. Az áramellátás ott is 100%-os, viszont a vezetékes ivóvízellátás csak 90%-os, a vezetékes gázellátás csak 17%-os, a szennyvízcsatorna-ellátás csak 55%-os.[6]

Gazdasági lehetőségek és foglalkoztatás

A 2011-es népszámlálási statisztika adatai szerint a lakosság 22,2 százaléka aktív, foglalkoztatott státuszú, 10,9 százalék a regisztrált munkanélküli, 31,9 százalék az inaktív és 34,8 százalék az eltartottak aránya, amely a Széchényi járási átlagtól jelentősen eltér.[7] Az interjúk alapján a munkanélküliségi rátát a község össznépességéből számítva az 1 000 aktív korú lakosból 350-400 főre becsülték. Arányaiban Nógrádmegyerben sokkal alacsonyabb az aktív státuszú és magasabb a valamilyen szempontból gazdaságilag inaktív emberek aránya, mint a járási átlag.

Nógrádmegyer ugyanazzal a problémával küzd, mint oly sok község, falu és kisváros az országban. Nincs foglalkoztató az adott településen, nincs ipar, így munkalehetőség sincs.

[5] 2011. évi népszámlálási adatok – Területi adatok. Nógrád megye. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_12

[6] Helyi Esélyegyenlőségi Program felülvizsgálata. 2017. http://www.nogradmegyer.hu/sites/default/files/nogradmegyer_hep_2017_felulvizsgalt.pdf

[7] 2011. évi népszámlálási adatok – Területi adatok. Nógrád megye. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_12

> *Ami nagy probléma: a foglalkoztatás. De ez minden településen. Az, hogy egy ilyen település, mint Nógrádmegyer, ahol lakunk 1700-an, nincsenek állami földjeink, nem tudunk ipari parkot csinálni. Hozzánk nem jönnek befektetők, hogy szeretne építeni egy csarnokot, ahol szeretne 50 főt alkalmazni*

– festi fel borúsan a helyi viszonyokat a polgármester. A rendszerváltásig az alacsonyabb iskolai végzettségűeknek is volt munkaehetőségük, ahogy egy környékbeli értelmiségi emlékszik vissza:

> *Egész Salgótarján arra épült, hogy nehézipar, acélgyár, síküveggyár, öblösüveggyár, ötvözetgyár, tűzhelygyár, bányászat ment, akkor a faluba ment a TSZ, volt vasipar, faipar, állattenyésztés, növénytermesztés és mára semmi. Semmi. Tehát, lényegébe a talajt kihúzták az iskolázatlan réteg alól.*

A helyi és a térségben található munkahelyek hiánya és az utazási nehézségek miatt hátrányos helyzetben vannak az itt élők. Amennyiben a lakosság, elsősorban a fiatalok munkához való hozzáférése megoldódna, a helyben maradás sem jelentene számukra gondot. Maga az önkormányzat volt a legnagyobb foglalkoztató Nógrádmegyerben, de a különböző intézmények strukturális változtatása után mára ez teljesen szétforgácsolódott. A régen 80-90 főt foglalkoztató önkormányzat 16-18 főt foglalkoztató péksége magántulajdonba került, a 18-20 fős szociális otthon a váci egyházmegye, míg az iskola és óvoda dolgozói a KLIK fenntartása alá kerültek, igaz, attól még jelen maradtak a településen. Ezenkívül a településen jelen van a régi cigány kisipari termelőszövetkezet utódja, mely 20-25 embert foglalkoztat. A településen 11 család megélhetését biztosítja mezőgazdasági termelőtevékenység (mezőgazdasági vállalkozó, Bt., családi vállalkozás stb.), ezek azonban nagy létszámú munkaerőt nem foglalkoztatnak. Őstermelő igazolvánnyal 12 fő rendelkezik.[8]

A polgármester kifejtette másik problémáját is, amire a közfoglalkoztatottság részleges megoldást jelenthet.

> *Most a legnagyobb problémát ott látom, hogy felnőtt egy generáció, aki nem látta az apját dolgozni a 90-es évektől.*

[8] Helyi Esélyegyenlőségi Program felülvizsgálata. 2017. http://www.nogradmegyer.hu/sites/default/files/nogradmegyer_hep_2017_felulvizsgalt.pdf

A közfoglalkoztatottság sokszor demoralizáló tulajdonsága mellet meg kell említeni annak pozitív hatásait is, miszerint a gyermek azt látja, hogy szülei reggel munkába indulnak, dolgoznak, pénzt keresnek. Ez mindenképpen motiváló hatású a gyermek szocializációját tekintve, ugyanakkor hosszú távú perspektívát nem tár sem a gyermekek, sem a dolgozó felnőttek elé, mind sokszor a munka tartalmát, mind annak időszakos jellegét és az érte járó munkabért tekintve.

> *Leginkább a közfoglalkoztatás az, ami jelen van a településen. Nem nagyon van olyan saját önerő, forrás lehetőségünk, ami a fejlesztéseket elő tudná segíteni. Nem nagyon van más, mint a pályázati lehetőségek kiaknázása*

– vázolta a település gazdasági helyzetét a község jegyzője. Jellemzőek a községben a rotációs munkanélküliek, vagyis akik a munkanélküliség és a közfoglalkoztatás körforgásában élnek évek óta, stabil munkahelyük nem igazán volt előtte sem, és a helyi tényleges munkalehetőségek hiánya miatt nem is valószínű a későbbiekben sem. Jelenleg Nógrádmegyerben a GAMESZ karbantartó és könyvelői részlege foglalkoztatja a közmunkásokat, 70-120 főt. *„Árokásást, konyhakertet végzünk, van Start program is, ami több lábon áll"* – részletezte a közmunka-lehetőségeket a község egyik vezető személye.

„Az, hogy itt ezeket az embereket foglalkoztatni lehessen, arra nem sok esélyt látok" – nyilatkozta pesszimistán a polgármester. Ennek fő okaként nevezi meg, hogy alulképzettek az emberek, így tényleges munkavállalás előtt szükséges lenne tanfolyam elvégzésére is, amire sokszor nincs kapacitása az önkormányzatnak. A közeli salgótarjáni öblösüveggyárban, acélgyárban és a szécsényi gyertyagyárban lévő munkalehetőségek is jelentősen csökkentek, a gyárak vagy megszűntek vagy kisebb létszámmal üzemelnek tovább, ami nem kedvez a munkaerő-áramlásnak. A településen jellemző a feketemunka, ami az alkalmi munka és különösen a kubikus munka terjedését jelenti. A település jegyzője felhívta a figyelmünket az ingázás jelentőségére is a településen.

> *Vállalkozókhoz csatlakozva már az ingázást is vállalják. Nagyon sokan járnak Hatvanba a Bosch gyárba, naponta ingáznak, felvállalják ezt a távolságot is annak érdekében, hogy el tudjanak menni. […] De vannak olyanok is, akik Budapestre. Az ingázásnak egy olyan fajtája is jelen van, ami heti ingázás. Hétfőn elmennek és pénteken délután jönnek haza.*

Sajnos az alacsony iskolai végzettségű segédmunkát végző ingázók nagy része a feketemunkások számát szaporítja.

A település vezetése

Nagy állandóság jellemző Nógrádmegyer vezetésére, hiszen a 18 éves kora óta államigazgatásban, járási hivatalban dolgozó polgármester 1990-től vezeti a települést és jelenleg a hetedik ciklusát tölti. Meglehetősen barátságosan, a polgármesterjelöltekkel közös megegyezéssel került végül a község vezetésének élére. A kezdetben kilencfős képviselő-testület jelenleg hat fővel működik, egyik képviselő sem pártszínekben indult, és a tagjai között a Roma Nemzetiségi Önkormányzat vezetője is megtalálható. Fontosnak tartja a polgármester, hogy roma származású képviseleti tag is legyen a falu vezetésében, így a hat főből ketten roma származásúak. Pártoskodás nem jellemző a községre, a családokhoz kapcsolódva szervezték meg a képviselő-testület tagjait is.

> *Itt Nógrádmegyerben egypárt rendszer működik a testületen belül, az pedig Nógrádmegyerért. Azt mindenki elfogadja. Itt nem jellemző az, hogy vitatkoznak a testületi ülésen, hogy én a kereszténydemokrata párthoz vagy a munkáspárthoz tartozom. Kistelepülésen ez nem jellemző*

– mondta a városvezetés családias hangulatáról a polgármester. A községben helyi Önkormányzati Hivatal, valamint 2013. január 1-től Rimóc községgel létrehozott Közös Önkormányzati Hivatal – Rimóc székhellyel – segíti a település működését és a lakosság életét.[9] A község jegyzője a rimóci és nógrádmegyeri közös önkormányzatban, Nógrádmegyer aljegyzőjeként látja el a feladatait 2016 óta.

> *Azt tudom erősíteni, hogy az elmúlt évtizedekben, amióta önkormányzatiság van, polgármester úrnak az állandósága, 26 év óta nagyon nagy biztonságot adott a település infrastruktúrájának a fejlesztésében. Akár az utak, akár a vízhálózat, a gázhálózat, bármilyen intézmény tekintetében. Ahol csak lehetett, minden pályázati lehetőséget megragadott, minden támogatási formát megpróbáltak kihasználni*

– fogalmazott a község jegyzője a vezetőség munkájáról.

[9] Helyi Esélyegyenlőségi Program felülvizsgálata. 2017.
http://www.nogradmegyer.hu/sites/default/files/nogradmegyer_hep_2017_felulvizsgalt.pdf

Érdemes szót ejteni arról, hogy milyen kivételesen jó a kapcsolat az önkormányzat és a roma nemzetiségi önkormányzat között. Ez a falu vezetésén is megmutatkozik, hiszen a képviseleti tagok között szerepel az RNÖ-elnök is.

> *Nagyon jó. Szólási jogom van. Ha valamit kérek, azt amennyiben lehet, 99%-ban teljesítik. Ők is kérnek én tőlem. Én pedig viszonzom nekik. Oda-vissza alapon megy. Sok mindenben segítjük egymást. Jó a kapcsolatom mindenkivel*

– jellemzi a kapcsolatukat a roma önkormányzat elnöke. A hivatal próbál biztosítani minden olyan háttérlehetőséget a számukra, ami egyrészt jogszabályban rögzített, másrészt segíti a működésüket.

2. INTERETNIKUS VISZONYOK

Az 1992-es becslés szerint 45,3 százaléka[10], a 2011-es népszámlálás alapján a lakosság 35,8 százaléka[11] cigány származású, ezenkívül 4 fő szlovák és 4 fő egyéb nemzetiségekhez tartozó lakos képviselteti magát a községben. A cigány lakosság egynegyede cigány anyanyelvű az 1992-es becslés alapján. A 2013-as nógrádmegyeri esélyegyenlőségi program szerint 48 százalék a roma lakosság aránya[12], amely megegyezik a település vezetőivel készített interjúkban elmondottakkal is, az általuk 50 százalékosra becsült roma aránnyal.

A régebbi időkben igen sajátságos helyzete volt a nógrádmegyeri cigányságnak, hiszen a hatvanas években az országban három helyen létesítettek vasipari feldolgozó szövetkezetet a cigányoknak, és ezek közül az egyik Nógrádmegyerben volt. Tehát egy olyan termelőszövetkezetet hoztak létre a cigány lakosoknak, melybe a mezőgazdasági parasztokat integrálták be, valamint létrehoztak egy vastömeg árura szakosodott ipari szövetkezetet is. Így a hetvenes-nyolcvanas években 220-230 embernek biztosította a megélhetésüket és adott munkát ez az úgynevezett „cigány ktsz.", ahol szenes-

[10] Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (1998): *A cigány népesség Magyarországon*. SocioTypo, Budapest. 375. o.

[11] 2011. évi népszámlálás adatok – Területi adatok. Nógrád megye. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_12

[12] Helyi Esélyegyenlőségi Program felülvizsgálata. 2017. http://www.nogradmegyer.hu/sites/default/files/nogradmegyer_hep_2017_felulvizsgalt.pdf

kannákat, ajtókilincseket öntöttek, vasipari munkát végeztek. A rendszerváltás után azonban itt is komoly gazdasági változás következett be, és megszűnt a termelőszövetkezet. A polgármester pozitívan tekint vissza erre az időszakra és nincs megelégedve a jelenlegi helyzettel:

> *Ennek a dolognak az volt az előnye, hogy az ott lévő dolgozók kicsit másképp álltak az egész társadalomhoz. Elkezdtek építkezni, felújítani a családi házakat. A gyerekek tisztán jártak iskolába. Taníttatták őket. Nem egy fiatalember került – nagyrészük elvégezte a nyolc osztályt és utána bekerültek középiskolába. Sajnos ezt már a mai viszonylatban nem mondhatjuk el.*

A „cigány ktsz." nemcsak a munkahelyteremtés miatt volt hasznos a cigányság számára, hanem nagyon jó közösségteremtő erővel bírt a kulturális és a sport területén is. Futballcsapata a helybéli falu futballcsapatával mérte össze az erejét, valamint a roma táncegyüttes is nagyon színvonalas fellépéseivel járta az országot és a Ki mit tud?-on is szerepeltek. A közösségteremtés részeként jelenleg is összeállt egy 25-30 főből álló asszonykórus, amelyik helyi rendezvényeken szórakoztatja a közönséget, valamint szintén hagyományőrzés céljából elindítottak egy kosárfonás-tanfolyamot is az önkormányzattal és a munkaügyi központtal együttesen a munkanélküliek számára.

A KSH szerint négy szegregátum jelenik meg a településen: Dankó út, Attila út, Orgona út és a falu másik részén a Gárdonyi út. Az itt élő családok többsége roma nemzetiségű. A szegregációs folyamatok hátterében különböző okok húzódhatnak meg, közülük a legfontosabb az alacsony iskolai végzettségből következő munkanélküliség, a kizárólagosan a legolcsóbb és egyben legrosszabb minőségű lakhatáshoz történő hozzáférés lehetősége, az eladósodás és ennek következtében a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés szűkülése. A falu vezetése külön figyelmet fordít arra, hogy a szegregátumként nyilvántartott területre újabb családok ne költözhessenek be, valamint arra, hogy a szegregátumból elköltöző családok integrált környezetbe költözzenek, és ne alakulhasson ki a falu más területén szegregált, telepszerű lakókörnyezet. E területek népsűrűsége jellemzően nagyobb, mint a településen általában.[13] A terepmunka során feltűnt, hogy más települések jellegzetes kövezetlen és közművektől mentes szegregátumaihoz képest a nógrádmegyeri szegregátumokhoz tartozó utcák szilárd burkolat-

[13] Uo.

tal, kiépült közműhálózatokkal rendelkeznek és jól megközelíthetőek. A lakásokban és a lakókörülményekben már megjelennek a különbségek. Jellemző, hogy az itt élők a lakókörnyezetüket elhanyagolják, rendetlenség van az udvaron, vagy omladoznak a házfalak. Az RNÖ elnöke így vélekedik erről:

> *Én szégyellem magamat helyettük. Tehetnének érte és mégsem tesznek. Volt egy pár család, akit beültettem az autóba és elvittem a lakásomra. Nem kell, hogy pont ugyanilyen tisztaság legyen, de ahogy ti kinéztek, annak az 50%-a lenne legalább.*

Hasonlóképp látja a telepen lévő ingatlanok állapotát a polgármester is:

> *Nem igazán foglalkoznak a lakásokkal. Fontosabb egy roma családnál, hogy legyen házimozi rendszer, nagy plazma tv, minthogy a tető beázik.*

A szegregátumokban lévő lakóházak sok esetben komfort nélküliek vagy csak részben komfortosak. Bár vezetékes vízzel és áramellátással elvileg rendelkeznek, mégis sok esetben a számlák kiegyenlítetlenek maradnak, így az önkormányzati szociális segély ellenére víz és áramszolgáltatás nélkül maradnak.

> *Úgy nyilatkozott a többség, hogy nekik ne adjunk pénzt a kezükbe, hanem ebből a pénzből – ez 6-8-10 ezer forint havonta egy családnak – állítsuk fel a rangsort. Első legyen a villany, második a víz, harmadik a szemétszállítást fizetjük ebből, amelyik család ezt nem tudja felvállalni. Akkor mi ezt a szolgáltatást automatikusan fizetjük. Így van neki villany és víz, meg a szemétszállítás is megvan oldva. […] Itt nincsenek százezer forintos közműtartozások.*

Az önkormányzat hosszú távú tervei között szerepel – akár közfoglalkoztatási program keretében – a mélyszegénységben élők lakásainak renoválása, tatarozása.

A cigányság szegregációja, illetve ellenük irányuló diszkrimináció nincs jelen a településen[14] – olvasható a helyi esélyegyenlőségi programban. A község vezetése is megerősítette, hogy nem érezhető feszültség a roma és a nem roma lakosok között.

[14] Uo.

> *Nem arról szól a történet, hogy egyszerre csak idekerült a roma és a nem roma. Hanem már hosszú évtizedek, évszázadok óta együtt élő családokról szól a település vonatkozásában*

– fejti ki a jegyző. Egyedüli konfliktusra a polgármester emlékezett vissza.

> *A legnagyobb konfliktus a településen az volt, amikor összetűzésbe került a roma és a nem roma lakosság, de aztán kezeltük az ügyet: volt itt egy fiatal hölgy, ez van már 8-10 éve. Ő belépett a Jobbikba és részt vett a gárdaavatáson. Ennek híre ment. Mégpedig olyan híre ment, hogy neki a gárdaavatása itt történik Nógrádmegyeren. Félreértés volt.*

Végül ez az eset is békés úton zárult le, tettlegességig nem fajult a helyzet, és sikerült tisztázni a félreértéseket a lakosok és a szervezetek körében is.

Az interjúk alapján úgy tűnik, hogy bár komolyabb interetnikus konfliktus nincs a településen, egyedi társadalmi jelenség figyelhető meg a nógrádmegyeri cigányságon belül: két roma réteg különbözteti meg magát egymástól, és köztük érezhető némi feszültség. Az egyik az elszegényedett, 8 osztályt be sem fejezett, többgyermekes, munkanélküli réteg, akiket a faluban „Hegyiek"-ként emlegetnek; a másik meg a magukat „Ewingoknak" nevező réteg, akiket építkezési vállalkozásból hirtelen meggazdagodó, jobb módban élő roma családok alkotnak. A két csoport közti problémák már az iskolában kiéleződnek, így számol be róla az egyik pedagógus:

> *Akinek már több pénze van, az többre gondolja magát, mint akinek kevés. És ezt érezteti is velük. […] És akkor ebből vannak problémák.*

A jobbmódú roma családok tehát megkülönböztetik magukat a szerencsétlenebb körülmények között élő roma gyerekektől, amely a két réteg közti feszültségen túl osztálykülönbség alapú szegregációban is megjelenik:

> *Gazdag cigányok, akiknek derogál a csóró cigányokkal együtt járatni a gyerekeiket. Tehát, úgymond különbnek érzik magukat. Valamilyen szinten másabbak is, mert azért van fürdőszoba, meg stb., stb. Hát, viselkedésben nem vagyok benne biztos, hogy jobbak*

– fogalmazta meg egy másik pedagógus. Bár a nógrádmegyeri romák saját csoportjukon belül alkalmazzák a megkülönböztetést, kívülről mégis úgy tűnik, hogy a kü-

lönböző szociális körülmények ellenére is egy homogén csoportnak látják őket. Minél inkább homogénnek ítélnek meg egy csoportot, szociálisan annál inkább távolibbnak érzékelik, vagyis könnyebben alakulnak ki a csoporttal kapcsolatos előítéletek[15] – állítja a szakirodalom. A „Ewingokra" tehát jellemző, hogy nem a helyi iskolába járnak a gyerekeik, hanem a salgótarjáni iskolába, így az elvándorlásnak a jelensége nemcsak a más településekre jellemző roma és nem roma, vagyis etnikai viszonylatban áll fent, hanem a roma társadalmi csoporton belül szociális alapon megkülönböztetett csoportoknál is.

Az egyes vidéki településen megfigyelhető tendencia, miszerint a gyermekek létszámában felülreprezentált a cigányok aránya, Nógrádmegyerre is jellemző. A polgármester úgy látja, hogy

> *a roma lakosságnál a 3-4-5-6 gyerek jellemző. A fiatal korosztályban nézzük, 0–3 évig vagy 3–6 évig, 6–12 évig, korcsoportonként szoktuk, ott emelkedőben van a roma lakosság. Az idősebb korosztályban, aki még mindig szavazóképes, ott viszont fordított az arány.*

Ez a jelenség így természetesen az iskolában is megmutatkozik.

> *Ez egy teljesen természetes folyamat, ha már 14-15 évesen a gyermekek szülnek gyermekeket. Akkor egyre inkább a romák kerülnek túlsúlyba az adott intézményben*

– fejtette ki a község jegyzője.

[15] Sacchi, Simona – Castano, Emanuele – Brauer, Markus (2008): Perceiving One's Nation: Entitativity, Agency and Security in the International Arena. *International Journal of Psychology* 44/5. 321–332.

3. A NÓGRÁDMEGYERI MIKSZÁTH KÁLMÁN ÁLTALÁNOS ISKOLA[16]

A jelenlegi épületben az 1966-1967-es tanévben kezdődött meg az oktatás. Abban az időben nagyon modern és jól felszerelt iskolának számított a környéken, így hosszú évekig körzeti feladatot is ellátott az intézmény. Idejártak a kisgéci és a magyargéci gyerekek, de a két község önállósulása után 2002 szeptemberétől teljesen önálló intézmény lett, a rimóci tagintézménnyel egyetemben. 1997-ben felvette az iskola Mikszáth Kálmán nevét, majd 2004 szeptemberétől az óvodát, 2006 márciusától pedig a helyi művelődési házat és a községi könyvtárat is az iskolához csatolta a község képviselő-testülete, így az intézmény többcélú közoktatási intézménnyé, általános művelődési központtá vált. Az állami átvételkor 2013-ban csak a rimóci és nógrádmegyeri általános iskola tartozott egy fennhatóság alá, majd 2017-től újabb intézményi átszervezés következtében teljesen elvált a két iskola egymástól.[17] 2006 nyarán az iskola épülete – mintegy 120 millió forintos pályázati támogatásból – teljesen megújult, felszerelései modernizálódtak, cserélődtek. Ekkor a burkolatcsere, ablak- és nyílászáró-csere és a mosdók teljes felújítása történt. Az új padok mozgatásával kooperatív órákat is lehet tartani, így jobban tudják mobilizálni a diákokat. Jelenleg a termekben a hagyományos krétatáblákat, fehérfilces táblákra vagy pedig a felső tagozaton interaktív táblákra cserélték. Az integrációs pedagógiai rendszerbe való belépés következtében nemcsak a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkózásán tudtak segédkezni, hanem a tanítást segítő eszközök beszerzéséhez is hozzájárult az említett pályázat.

Az iskolában jelenleg 17 fő pedagógus dolgozik, 144 gyermek tanul, az intézményvezető csökkenő gyerekszámról számol be. A pedagógusgárda kiöregedőben van, hosszú évek óta változatlan, a kutatást megelőző tanévben történt nagyobb változás, mikor három tanár hagyta el az iskolát, közülük egy nyugdíjba, ketten pedig városi iskolába mentek tanítani, kicsit több sikerélmény reményében. Ugyanakkor a 17 pedagógusból 5 főnek jelenleg nincs pedagógus végzettsége, annak megszerzése folyamatban van, míg az egyik napközis tanítónak teológus végzettsége van. Ezt az ál-

[16] A kutatás során a nógrádmegyeri Mikszáth Kálmán Általános Iskolában jártunk és interjút készítettünk az iskola intézményvezetőjével, az intézményvezető helyettesével, továbbá egy alsós és egy felsős pedagógussal. Készítettünk továbbá fókuszcsoportos beszélgetést egy felső tagozatos osztállyal. Elemzésünk alapjául az interjúk, valamint az iskolában tett megfigyeléseink, tanórán végzett hospitálásunk szolgálnak. Az iskolában tapasztaltakat a település más szereplőivel készített interjúk releváns részleteivel és az oktatási munkához kapcsolódó dokumentumok tanulmányozásával egészítettük ki.

[17] Mikszáth Kálmán Általános Iskola hivatalos honlapja. https://mikszath-nogradmegyer.edu.hu/

talános pedagógushiánnyal magyarázza az intézményvezető, valamint azzal, hogy kis településre még nehezebb pedagógust találni. A tanári karból 3 fő roma származású. A tanári karra jellemző, hogy rendszeresen továbbképzésre járnak, amely főleg a megpályáztatott lehetőségek velejárója. A fizika–technika szakos intézményvezető 1990 óta dolgozik az iskolában, diplomaszerzés után ez az első munkahelye.1993-ig tanárként, majd utána tíz évig igazgatóhelyettesként dolgozott, 2003 óta vezeti az intézményt. Eközben az iskola rengeteg szerkezeti változáson ment keresztül, melyet az igazgató több ciklusán keresztül szerencsésen levezényelt.

> *Egy osztályban ott van a társadalomnak a kórképe. Az elvált szülő, a munkanélküliség, ott minden játszik. És nekünk erre mindegyikre választ kell adnunk, meg kezelnünk kell. És ez egy nagyon nehéz, és ha eredményes, akkor egy nagyon szép dolog*

– foglalta össze a pedagógiai munkát egy ebben az iskolában dolgozó pedagógus. Klasszikus pedagógiai módszereket alkalmaznak az iskolában, kiegészítve a különböző továbbképzésen tanult, gyakorlatba könnyen beilleszthető módszerekkel. Képesség szerinti bontásban is tanulnak a diákok külön szakkörben, ahol a jobb képességű gyermekekkel tehetséggondozás gyanánt ugyanúgy különóra keretén belül foglalkoznak, mint a gyengébb képességű gyermekekkel fejlesztőóra keretében. Ugyanakkor a különböző speciális pedagógiai gyakorlatok helyett inkább a tanító személyes varázsára helyezik a hangsúlyt, amikor hatékony gyermeknevelésről van szó.

> *Én hiszem, hogyha elfogad engem, akkor megnyertem az ügyet. És akkor tudok rá hatni. De minden… tehát, olyan sok beszélgetés, olyan sok megfigyelés szükséges ehhez, hogy jól megismerd a gyereket, tudd, hogy mivel hatsz oda…, hogy hallgasson és elfogadjon téged*

– fogalmazta meg az egyik alsó tagozatos pedagógus. A polgármester nosztalgikusan beszélt a gyermekek képesség szerinti valós elkülönítésről, mely – mint oly sok esetben – keveredik a szegregációs kérdéssel is.

> *Bizony vannak olyan gyerekek, akiknek a felzárkóztató osztály lenne jó. A probléma ott van, hogy ők nem tudják a rendes tanmenetet lekövetni és le fognak morzsolódni. […] A felzárkóztató osztály nem azért volt, hogy cigány osztály. Hanem azért, hogy a gyengébb*

képességű gyerek is le tudja tenni a nyolc osztályt. Velük többet kell foglalkozni. A politika úgy határozta meg, hogy ne legyen felzárkóztató, ne legyen szegregált osztály, ne legyen külön cigány osztály. Itt nem erről van szó, hanem a képességeket kellene nézni.

A más, hasonló települések iskoláira sok esetben jellemző, képességek szerinti csoportbontás és a szegregáció keveredése a nógrádmegyeri iskolában nem jellemző. Az iskola jelenlegi felállásában nem lehet beszélni osztályon belüli, etnikai alapú szegregációs jelenségről, hiszen az iskolában 90%-nál magasabb a roma származású diákok aránya, ami már egy eleve szegregált iskoláról árulkodik. A tanulókkal készült fókuszcsoportos interjúból kiderül, hogy a gyerekek úgy érzik, számíthatnak a tanáraikra, ha iskolai elakadásaik vannak vagy a továbbtanulással kapcsolatos motivációra lenne szükségük, minden esetben megkapják tőlük a szükséges támogatást. Ezenkívül az iskola nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a diákok a kötelező oktatási órák után különórákon is részt vegyenek. Erre egy külön művészeti csoportot hoztak létre, ahol egyelőre négy művészeti továbbképzésen vehetnek részt a gyerekek: modern tánc, szintetizátor, báb- és színművészet, illetve képzőművészet, és most vezetik be a néptáncot is. A külön foglalkozásokat az interjúk alapján a növendékek 70 százaléka igénybe veszi.

A diákok a továbbtanulás hosszú távú lehetőségeivel nem igazán élnek. Szécsényben a Liptai Béla Mezőgazdasági, Élelmiszeripari Szakképző Iskola volt sokáig a kötelező felvételt biztosító intézmény, ugyanakkor köztudott, hogy a romák kevésbé szeretnek a mezőgazdasággal foglalkozni, így sokan lemorzsolódtak, és végül kevesen végezték el. Másik fő cél a salgótarjáni szakképző iskolák, de ebből az iskolából is a tankötelezettség lejárta után gyakori a lemorzsolódás. Évfolyamonként 1-2 fő, akik megcélozzák a salgótarjáni gimnáziumot, ugyanakkor az intézményvezető visszaemlékezett egy rendkívüli évre, mikor a tanulók döntő többsége gimnáziumba jelentkezett.

A két évvel ezelőtti osztályból a 80% érettségit adó intézménybe ment, ami nem feltétlenül gimnázium, hanem egy olyan régi szakközépiskola vagy a mostani szakgimnázium. Hát az egy olyan osztály volt, volt egy olyan felhozatal, amiből nem vitték el a gyerekeket. Volt egy jó társaság, jól érezték magukat, de most hogyha én megnézem az alsóbb évfolyamokat, hát szerintem az az 1-2 fog maradni, akik érettségit adó intézménybe mennek.

A nyolcadikos diákokkal készített fókuszcsoportos interjú alapján mégis úgy tűnik, hogy egyöntetűen a tanulást nagyon fontos dolognak tartják és a későbbi megélhetés lehetőségét látják benne.

> *Szerintem a tanulás az fontos, mert az életben a legtöbb ember azért munkanélküli, mert nem tanulnak. Szerintem, hogyha megvan az eszed, vagyis, ha tanulsz, akkor sok mindent elérhetsz az életben*

– mondta egy továbbtanulási döntés előtt álló nyolcadikos lány, mely kijelentéssel a többiek is tudtak azonosulni. Ezt egészen másképp látja a falu egyik vezető személye, aki a következőképp beszél az iskolába járó cigány gyerekek tanuláshoz és iskolához való hozzáállásáról:

> *Nem látszik az ő kultúrájukban, gondolkodásukban az, hogy a tanulásnak értéke lenne. Hiába mondtuk el annak idején, hogy vannak olyan szakmák vagy pl. a jogosítvány megszerzése, amihez a nyolc általános kell. Hogy legalább a nyolc általánost elvégezzék. Főképp sajnos a lányok vonatkozásában van egy olyan jellegű sajnálatos iskolaelhagyás, hogy gyerekként gyereket vállalnak. Nem a felelősséget látják abban, hogy nekem gyerekem lesz, hanem a megélhetést. Mivel a lánygyermeknek az anyukája is viszonylag korán teherbe esett és fiatalon megszülte az egy-kettő-három-négy számú gyermekét, nincs családi példa a tekintetben, ha elvégeztem volna a nyolc általánost, elmentem volna egy középiskolába vagy szereztem volna magamnak egy szakmát, akkor ez már jót jelenthetne a megélhetésem szempontjából.*

Mivel az intézmény hátrányos helyzetű régióban van, és az iskolában 81 százalék a hátrányos helyzetű diákok aránya a hivatalos statisztika szerint, valamint az itt tanító pedagógus munkájának legalább 50 százalékában képességkibontakoztató, integrációs felkészítő munkát végez, így az iskolában tanító pedagógusok nehéz körülmények közötti munkáért járó pótlékot kapnak. A településen élők magas romaaránya, valamint a gyermekek körében a roma gyermek felülreprezentáltságának következtében a 2017-es tanévben az iskolában is rendkívül magas a roma diákok aránya, meghaladja a 90 százalékot. Ehhez hozzájárul még a nemzetközi szakirodalomban „white flight"-ként emlegetett szegregációs jelenség is, vagyis amikor a szülők a megnövekedett etnikai arányok miatt más iskolába viszik át a gyerekeket. Ez a nógrádmegyeri iskola viszonylatában is megfigyelhető.

> *Egy olyan körülbelül 20-22 fő, aki járhatna ide iskolába, de nem ide jár, főleg a nem roma gyerekek. Ugye a szülők elvitték másik iskolába. Hát van Szécsénybe egy egy-*

> *házi fenntartású iskola, ami… hát megmondom, azért lett létrehozva, hogy egy kicsit elszeparálja a roma gyerekektől. […] És akkor, aki teheti, meg akijét fölveszik, mert ugye ők válogathatnak, nem állami fenntartású intézmény, azokat szépen elszipkázzák, azokat a gyerekeket, aztán így falvakba meg maradnak azok, akik nem tudnak beférni sehová, vagy éppen nem is akarnak, mert nekik jó*

– számol be a jelenségről az intézményvezető. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy Nógrádmegyerben nem feltétlen etnikai alapú, hanem szociális alapú szegregációról van szó, hiszen a jobbmódú cigány szülők is a szécsényi egyházi vagy a salgótarjáni iskolába íratják gyermekeiket.

A más településen lévő iskolákban tapasztaltakkal ellentétben itt inkább az alsó tagozatokban éreznek nagyobb fegyelmezési problémákat, és ahogy haladnak feljebb, egyre fegyelmezettebb osztályokkal találkozhatunk. Ez az iskolai rend és az otthon szocializációs közeg közti különbségéből és az ahhoz való hozzászokásból eredeztethető. A két szocializációs közeg közti különbég a pedagógiai munkát is hátráltatja az egyik iskolában dolgozó pedagógus szerint:

> *Tehát, alapvető dolgok itt rögzülnek a gyerekekben. Amit nem mondanak, mert nem tanítanak meg nekik. Tehát, pótolni kell a családnak a hiányosságait. És az azért időbe telik.*

A szülők munkanélküliségből fakadóan el tudják kísérni gyermekeiket az iskolába, akár még nagyobb 6-7. osztályos korában is. Ekkor van esetleg lehetőségük a tanároknak beszélni a szülőkkel gyermekük iskolai előmeneteléről, hiszen az iskolai értekezleteken való megjelenési arány rendkívül alacsony. Alsó tagozatban 50% körül van, de felső tagozatban csak pár gyermek szülője jelenik meg, és jellemzően nem azok, akikkel probléma van.

> *Nagyon sok tehetséges gyerekkel találkoztam és... nem tudtak tovább... véghezvinni azt, hogy ő a képességének megfelelően tudjon dolgozni. Feladták, mert nem volt a szülői támogatás, nem volt a szülői követés, és így nagyon sok tehetséges gyerek kallódik el. Mert a szülők nem tudják erős gyeplővel fogni, hogy márpedig tanulsz és leérettségizel. Vagy szakmát tanulsz. […] én ott látom most a legnagyobb problémát, hogy a szülők nem megfelelő partnerei az iskolának*

– látja a szülők tanulással kapcsolatos szerepét az egyik tagozatos pedagógus. Van olyan eset is, mikor bár meglenne a szülők részéről a hajlandóság gyermekük iskolai előmenetelének segítésére, alacsony iskolai végzettségük miatt azonban ez akadályokba ütközik.

> *Apukám hát… előző évekbe még tudott, de most már nem annyira. Anyukám, meg amibe tud, ott segít, de ő sem nagy segítség*

– nyilatkozta egy nyolcadikos diák.

4. ÖSSZEGZÉS

Összegzésképp megállapítható, hogy Nógrádmegyer az országos viszonylatban elmaradott Nógrád megye Szécsényi járásában az egyik leghátrányosabb, ha nem a leghátrányosabb térségek egyiékben helyezkedik el. Ez érthető mind a foglalkoztatásra, a szociális helyzetre, mind a társadalomnak az összetételére. Nógrádmegyerre is jellemző, mint általában a kisebb településekre, hogy az értelmiségi réteg elvándorol, és helyette a szociális segélyekre szoruló, aluliskolázott és ebből kifolyólag legtöbbször munkanélküli réteg marad. A közfoglalkoztatottság jelentősége így megnő ezen a településen is, bár végső megoldást nem jelent a problémára, de jelentősebb foglalkoztató hiányában mégis egy lehetőséget jelent az itt élők számára. A hivatalvezetés állandósága biztonságot nyújt a településen élők számára, a polgármester szívén viseli a község sorsát, így ennek megfelelően teljes infrastruktúrával ellátott településről van szó, különféle szociális ellátásokkal is támogatják a lakosokat. A településen élők cigányságnak megfelelő érdekképviselete van a település vezetésében, a roma nemzetiségi önkormányzat elnöke megbecsült tagja a képviselő-testületnek. A cigányság osztálybeli különbségek alapján létrejött kettéosztottsága néha konfliktusokat szül a településen, mely leginkább az iskolában érezhető. A településen egyedi társadalmi jelenségnek mondható, hogy a jobb módú cigány családok megkülönböztetik magukat a szociálisan rászorultabb roma családoktól, és ez a különbség megnyilvánul abban is, hogy a nem roma családokhoz hasonlóan gyermekeiket a környező települések

jobb iskoláiba íratják. A településen élő roma gyermekek felülreprezentáltsága miatt az iskolába járó diákok 90 százaléka roma származású. Ehhez az arányhoz hozzájárul, hogy a környező települések vonzzák a tehetősebb szülők gyermekeit, így az iskolában általában helyi, társadalmilag lecsúszottabb cigány családok gyermekei járnak. A pedagógushiánnyal küzdő iskola próbál megfelelni az újabb és újabb kihívásoknak, melyeket mind a szerkezeti változások, mind a gyermekek összetétele jelent.

ANTAL ISTVÁN

SALGÓTARJÁN TÁRSADALMI VISZONYAI ÉS A ROMA TANULÓK OKTATÁSI HELYZETE EGY HELYI ÁLTALÁNOS ISKOLÁN KERESZTÜL BEMUTATVA

1. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET ÉS NÉPESSÉG

Salgótarján az Észak-Magyarországon található Nógrád megye székhelye és a legnagyobb városa. A város története a honfoglalás koráig visszavezethető. A 10. században a Tarján nevű törzs birtokában volt. 1332–1337 között a pápai tizedjegyzék is említette a település plébániáját. 1348-ban említik Salgó várát, melynek a közelében helyezkedett el a község. A török hódoltság után a 17. században malma és kovácsműhelye is volt a településnek, ekkor 247 lakója volt. A 18. században 10 évig elnéptelenedett, majd a benépesítés eredményeként színessé vált a nemzetiségi összetétel. 1715-ben 17, 1720-ban 20 magyar háztartást írtak össze. 1783-ban újabb betelepülési hullám érte el a települést, melynek folyamán többségében visszamenekülő magyarok és romák telepedtek le. A 19. században több természeti csapás is érte a települést. A települést a környező dombok határolják, így egy katlanban helyezkedik el. A 1840-es években a dombokból lezúduló víz elmosta a települést, árvíz volt 1870-ben és 1873-ban is, de lakosságát megtizedelte a tűzvész is 1821-ben.

Az 1850-es években találtak barna kőszenet és ezzel együtt az ipar is beindult, majd hajtómotorja lett a városnak. 1860-ban megalakult a Salgótarjáni Kőszénbánya RT. A város gyors iparosodása ekkor kezdődött. Megalakult a vasfinomító vállalat is, és elkezdődött a város történetének újabb betelepülési hulláma. A várossá fejlődést a vasút megépítése is segítette, amely már 1867 óta létezik. Iparvágányok ágaztak le a városban működő Acélgyárhoz, a Tűzhelygyárhoz és az Üveggyárhoz is. 1922-ben kapott a község városi rangot. A háború megviselte az országot, ahogy a várost is, de

relatíve gyorsan ismét a fejlődés útjára tudott lépni. Száz évvel a barnakőszén felfedezése után, 1950-ben a város lett Balassagyarmat helyett a megye székhelye. Megépült a Síküveggyár és az Üveggyapotgyár. Az 50-es évektől több települést is a városhoz csatoltak: Baglyasalját, Zagyvapálfalvát, Zagyvarónát, Somoskőt és Somoskőújfalut, de a település közigazgatási területéhez tartozott 1968-tól Salgóbánya is. A szocialista beruházások idején Salgótarján az iparvárosok közé tartozott. Épültek a lakótelepek, felépült a mai belváros, és növekedett a település lakosságának száma. A fejlődés megtorpanása a 1970-es évekre tehető, ekkor zárt be a szénbánya a gazdaságtalan kitermelés miatt. A rendszerváltás után felgyorsult a város iparának hanyatlása. Bezárt a Síküveggyár, 1999-ben részben az acélgyár. Az EU-csatlakozás után azonban a kohéziós forrásokból megújult a kórház és a könyvtár is. Somoskőújfalu 2004-ben levált Salgótarjánról, majd 2008-ban bezárt az Üveggyapotgyár is.[1]

Ahogy fentebb említettem, az 1800-as évek közepétől van jelen az ipari termelés a településen, és az ipari termelés kezdetétől rohamosan növekedett a település lakossága. 1870-ben 5 955 fő lakott a településen, majd 10 év elteltével a laksok száma majdnem a duplájára növekedett (10 738 fő). Az első és a második világháború idején a népesség számának növekedése megtorpant, de mindkét háború után ismét folytatódott. 1900-ban 22 166 főt jegyeztek, de 1920-ban már 23 160 fő volt a létszám. 1941-ben 30 172 lakosból a romák száma 107 fő volt, 1949-ben minimálisan, de csökkent a lakosságszám 30 048 főre, a romáké viszont majd az ötszörösére növekedett (534 fő). A háború után 1960-ban már ötezer fővel – 35 046-re – nőtt a település lélekszáma. A romák létszáma az adatok szerint 110 főre csökkent, de valószínűleg a számuk ténylegesen nem változott. Salgótarján 1980-ra érte el történetében a lakosság számának csúcspontját, ekkor 46 763 fő volt. Ettől kezdve csökkent a lakosság száma, a rendszerváltásra több mint 1 400 fővel csökkent, egészen 2015-ig. 2017-ben az előző kétéves számhoz képest növekedés mutatkozott. Jelenleg 36 458 fő él a városban. Jól látható, hogy a település lakosságszámának növekedését vagy csökkenését az ipar és a gazdaság állapota befolyásolta az elmúlt közel 170 évben.[2] A romák száma azonban folyamatosan nőt a rendszerváltás után. Az adatok és a településen felvett interjúalanyok véleménye szerint is. 1990-ben a KSH adatai szerint 417 fő, 2001-ben 1 069

[1] A történeti adatokat a település honlapján lehet megtalálni. www.salgotarjan.hu (Valamennyi internetes forrás – ahol nincs külön időpont megadva – utolsó megtekintése: 2023. március 10.)

[2] Népesség 1870-2011 évekre: A népesség számának alakulása, terület, népsűrűség területi adatok megyénként 4.1.1.1 táblázat http://nepesseg.com/nograd/salgotarjan#1

fő, 2011-ben 2 006 fő volt.[3] Tíz év alatt nem nőtt a romák száma a duplájára, csupán többen vallották magukat roma származásúnak, és az adatok között megjelent az a lehetőség is, hogy kettős identitást is tudott vállalni egy-egy személy.

> *Ide Tartozunk! kampányban, sajnos nem sikerült annyi (roma) számlálóbiztost delegálnunk, mint amennyit szerettünk volna, mindösszesen hármat, de így is több mint kétezren vallották magukat roma származásúnak. De én szerintem ennek minimum a duplája a valós szám.*

A város egyik vezető tisztségviselőjét kérdeztem, hogy figyelembe véve a város nem roma értelmiségének véleményét, hogyan látják a romák számát a településen.

> *Értelmiségi körökben, ismerősi körben is mondják, hogy soknak tartják a romák arányát a településen, egy ilyen egyharmadnyit. Én nem gondolnám… Ez sok. De valaki ezt mondja. Én azt gondolom, hogy egy maximum, ha mindenki beleáll ebbe… a 35 ezerből egy olyan 5-6 ezer sem lenne[sok]…*

2. A TELEPÜLÉS INFRASTRUKTÚRÁJA, ÁLLAPOTA

Salgótarján klasszikus szocialista iparváros képét mutatja. A belváros rendezett, de a közigazgatási épületek nagy része a rendszerváltás előtt épült. 1968-ban a belváros megkapta a Hild János-díjat, melyet a legjobb településfejlesztési projekteknek adták oda. A belváros városképe az elmúlt ötven évben nem változott sokat.

A település Nógrád megye megyeszékhelye, oktatási, kulturális, egészségügyi és még mindig ipari központja annak ellenére, hogy a rendszerváltás után a városban több üzem bezárt, és erős az elvándorlás is. Ez sajnos a megye állapotát jelzi, mert a többi településen is hasonló folyamatok zajlottak.

A település kereskedelmi egységekkel jól ellátott, megtalálható minden, ami szükséges és elvárható. Azonban volt olyan interjúalanyom, aki szerint a közép- és a felső-középosztály számára nincsenek meg a megfelelő kereskedelmi egységek.

[3] Nemzetiségi adatbázis. http://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php?ev=2011&ev2=2011&megye=13&telepules=1972&kod=&nemzetiseg=&felekezet=&tipus=mind&keyword=&page=50

…főként 100 forintos boltok meg kínai boltok vannak a városban. A középrétegnek, illetve a középkategória felső minőségét jelentő árucikkekért egy 60 km-es körzetbe el kell menni, vagy Eger, vagy Losonc. Ez a beszerzési irány.

A turisztikai és üzleti beruházásokat megalapozó szolgáltatások is hiányoznak a településről.

A városban található több üres épület a belvárosban, például nincsen a belvárosban szálloda, szálláslehetőségekkel is nagyon-nagyon rosszul áll a város.

A városban lakók kulturális lehetőségei sokszínűek. Salgótarján megyeszékhelyként és járási központként a térség kulturális, sport- és szellemi életének a központja ezekkel az infrastrukturális feltételekkel együtt.

A helyi és a távolsági közlekedés jónak mondható. A távolsági közlekedés javulhat is, mert a 21-es utat négysávosra bővítik. Ettől a város vezetése azt várja, hogy több üzleti lehetőség jön a településre. A helyi közlekedés jól ellátja az igényeket, azonban a város szempontjából sok gondot okoz a fenntartása:

A tömegközlekedés rákfenéje is, hogy a helyi járatokon főként az idősödő lakosság, az idősebb emberek utaznak, akik ugye ingyen utaznak. S főként azok vennék igénybe, vagy veszik igénybe, akik meg nem tudnak fizetni… nem tudják kifizetni. A középrétegnek nagyobb része autóval közlekedik a városban.

3. A TELEPÜLÉS VEZETÉSE

1994[4]-ben Salgótarján polgármesteri címéért négy szervezet jelöltje indult (Magyar Szocialista Párt, Magyarországi Szociáldemokrata Párt, Szabad Demokraták Szövetsége) és volt egy jelölt, aki több szervezet támogatásával próbálta megszerezni a város vezetését (Magyar Demokrata Fórum, FIDESZ, KDNP, Független Kisgazda Párt,

[4] A választásokra vonatkozó adatok a Nemzeti Választási Iroda honlapjáról származnak. www.valasztas.hu

Munkás Tanács). A Magyar Szocialista Párt (MSZP) jelöltje nyerte a polgármesteri választást. A 14 választókerület közül 13-ban vagy az MSZP jelöltje, vagy a Munkáspárt jelöltje nyert. A 6-os számú választókörzetben a Magyar Demokrata Fórum, FIDESZ, KDNP, Független Kisgazda Párt, Munkás Tanács összefogás győzött, így mindössze 1 választókörzetet tudott megnyerni a jobb oldal. A kompenzációs listán még további 3 jobboldali politikus jutott be a képviselő-testületbe. A képviselő-testület MSZP-s polgármesterrel és teljes baloldali többséggel indult el 1994-ben. A következő választáson is az MSZP jelöltje nyerte a polgármesteri pozíciót és többségében baloldali képviselő-testület állt össze. Baloldali polgármestere volt Salgótarjánnak 2006-ig, ekkor a FIDESZ polgármesterjelöltje nyerte a választást. A képviselő-testület eredményei szorosak lettek. A FIDESZ 11, az MSZP 10 képviselői mandátumot szerzett. Az MDF és az SZDSZ egy-egyet. 2010-ben ismételten FIDESZ-es polgármestere lett a városnak, és fölényes győzelemmel vitte a települést hasonlóan az országos választás eredményeihez. 2014-ben az MSZP jelöltje lett a polgármester 2015-ben bekövetkezett haláláig. Után ismételten az MSZP jelöltje lett nyertes. A képviselő-testületben a baloldal többsége megmaradt.

A jelenlegi az alábbi egy mondatban foglalja össze, hogy kinek van esélye a következő választáson indulni a város vezetéséért:

> *…igazán látható párt, tömegbázisa a FIDESZ–KDNP-nek, illetve a Magyar Szocialista Pártnak van. Amit annyira létszámban nem látunk, de a képviselő-testületben is van tagjuk, a Demokratikus Koalíció, illetve a Jobbik Magyarországért.*

A polgármester az évezred eleje óta képviselő, fő témája a szociális ügyek voltak.

> *2002-től vagyok önkormányzati képviselő, 2016-tól polgármester. Mikor önkormányzati képviselő voltam, akkor attól függően, hogy a pártom volt hatalmon vagy nem, abban az időszakban pedig a Népjóléti Bizottság elnöke vagy alelnöke voltam.*

A polgármestersége folyamán is fontos számára az ügy, jól látja a problémákat, de a város lehetőségei korlátozottak, hogy szignifikáns változást tudjon előidézni. Felzárkózást segítő EU-s források rendelkezésére állnak a városnak, de ezek felhasználásáról nem kaptam

teljes képet. A Széchényi 2020 oldalán megtalálható információk szerint a fejlesztési programban 153 nyertes pályázattal rendelkezik a város többmilliárdos összegben, melyben vannak gazdaságélénkítő, oktatási és felzárkózási támogatások is. A megvalósítók között szerepelnek civilek, magánszemélyek, az önkormányzat és helyi vállalkozások is.[5]

4. GAZDASÁGI LEHETŐSÉGEK ÉS FOGLALKOZTATÁS

A város a 19. század óta meghatározó szerepet tölt be a környező települések életében. A nehézipar és a bányászat munkát adott a város és a környék lakóinak. A 70-es évektől elkezdődött a település iparának visszaesése, ez megjelent a város lakosságának számában, amely a 80-as évektől csökkent egészen 2015-ig, ahonnan minimális növekedés figyelhető meg. Ahogy a város egyik vezető tisztviselője összefoglalta ezt az időszakot:

> *…a rendszerváltás egyik nagy vesztese Salgótarján, hiszen Salgótarján a '60-as évek végén, a '70-es években Magyarország nagy iparvárosaihoz tartozott. Acélgyártás, gépgyártás, síküveggyártás, öblösüveggyártás, bányászat, tűzhelygyártás, tehát minden nagyobb nehézipar és mellette könnyűiparban a ruhagyártás is itt volt. Egy közel 50-55 ezres településről beszélünk, ami ma már csak egy 32-35 ezres település. A településről a megfelelő iskolai végzettséggel és piaci tudással rendelkező, főként középréteg elment országon belül, illetve országon kívül is olyan munkalehetőségeket keresve, ahol megélhetnek, a fizetések magasabbak. Egyrészt Salgótarjánban együtt van már most jelen a munkanélküliség és a munkaerőhiány. Igazán a mért számok egy ilyen 2000-es munkanélküliséget mutatnak, de persze a regisztráltakon felül vannak nem regisztrált munkanélküliek is.*

Az adatok alapján, Magyarországon 2017-ben 6,5%-os volt a regisztrált munkanélküliek aránya. Nógrád megye munkanélküliségi rátája 14,4% volt az adott időszakban.[6] A városban az álláskeresők aránya a gazdaságilag aktív népességhez viszonyítva 18,3%. A megyében egyedül a széchényi kistérségben magasabb a munkanélküliségi ráta (23,5%). Ezeket a számokat jól érzékeli a város polgármestere:

[5] Az adatokat az eupalyazatiportal.hu oldalán lehet megtekinteni. http://eupalyazatiportal.hu/nyertes_palyazatok/

[6] Tájékoztató a Nógrád Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztálya tevékenységéről, kiemelten a foglalkoztatás elősegítéséről, a munkanélküliség csökkentésének lehetőségeiről, valamint a közfoglalkoztatás szerepéről, hatásáról Nógrád megyében. http://nograd.hu/files/eloterjesztesek/2015/pdf/kozgy/20170420/20170420_03.pdf

...de azt biztosra tudom mondani, hogy Magyarországon Salgótarján és környékén a legnagyobb a munkanélküliségi ráta. Azzal együtt, sajnos, ettől nagyobb probléma, hogy viszont sok állásajánlat, amik szakképzett állások lennének, azokat pedig nem tudjuk betölteni az itt rekedt alacsony végzettségű munkanélküliekkel. Tehát ez a kettő nagyon együtt van.

A város vezetése bízik abban, hogy a 21-es út fejlesztése a jövőben nagy lehetőségeket kínál a fejlődésre. Azonban azt is látják, hogy az út fejlesztése maga nem elegendő. Nagy probléma, hogy a betelepülő és meglévő cégek nem találnak szakképzett és állandó munkaerőt. A város tervei szerint struktúrájában fog változni a munkaerőpiaci kínálat, mely újabb lehetőség, hogy vonzóbb legyen a település a vállalkozók számára. A város polgármestere a következőképpen foglalja össze a terveket és fejlesztéseket:

Hát, gyakorlatilag Salgótarján most keresi az útját. Egy ipari szerkezetű városból mi azt gondoljuk, hogy az ipart visszasírni és az ipart úgy újjáépíteni, hogy az fenn tudja tartani a várost, ez ma már nem lehetséges. Egyrészt a 21-es főforgalmi út is jövőre fog elkészülni (2018) a négysávosítása, ami sokat késett és hátráltatta az idetelepülő nagy, nagyobb cégeket. Itt újra kell építenünk az oktatást a duális képzéssel és most hozzuk vissza a felsőfokú képzést. Hiszen az idetelepülő cégeknek szakképzett munkaerőre van szükség.

Több szerző is írt arról, hogy a rendszerváltás egyik legnagyobb vesztes társadalmi csoportja a romák voltak.[7] Több interjúalanyom, Salgótarján történeti forrásai és további adatok is azt mutatják, hogy a város is a rendszerváltás egyik legnagyobb vesztese volt. Tehát elmondhatjuk, hogy a legrosszabb helyzetben a salgótarjáni romák voltak (vannak), akik többségében azokban a gyárakban dolgoztak, melyeket a rendszerváltás után bezártak. Munkanélküliek lettek. Többségében képzetlenül és versenyhátrányban kerültek ki a munkaerőpiacra. A kormányzat és a települések azóta is próbálkoznak a képzetlen, versenyképes tudással nem rendelkező tömegek, köztük a nagyszámú roma közösségek munkaerőpiacra lépésének segítésével. Az aktív foglalkoztatási programok (pl. képzés, továbbképzés) mellett a legnagyobb forrásokat a

[7] Kertesi Gábor: Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. A rendszerváltás maradandó sokkja. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek* 2005/4. http://mek.oszk.hu/03700/03707/03707.pdf

közmunkaprogramok finanszírozására költi a kormány. 2016-ban az új álláshelyek 70,6%-a közmunkához kapcsolódott Nógrád megyében.[8] A másodlagos munkaerőpiac jelent lehetőséget a képzetlen, hátrányos helyzetű és/vagy roma aktív népességnek. Azonban hiába az óriási munkaerőpiaci részvétele az államnak a közmunkaprogramokkal, nem jelent kiutat az elsődleges munkaerőpiacra.[9] Ezt a város vezetői is jól látják, azonban használják az eszközt, ezzel is csillapítva a város társadalmi problémáit.

> *…a közmunkaprogramok[ban foglalkoztatottak száma] ez idáig minden lehetőséget kihasználva olyan éves szinten 1000-1200 fő között. Ugye ez is egy összetett történet, mert egyrészt a közfoglalkoztatottak között vannak olyan emberek, akik szakképzettek, illetve munkára foghatók. Vannak, akik közmunkaprogramban vannak, de… nevezem úgy, ahogy mondom, tehát, nem sok mindenre tudja a közmunkaprogramon belül is használni. Az értékteremtő közmunkaprogramok felé csekély mértékben tudtunk elmozdulni.*

5. INTERETNIKUS KAPCSOLATOK, ROMA ÖNKORMÁNYZAT ÉS CIVIL SZERVEZETEK

A 2011-es népszámlálás adatai szerint Salgótarján összlétszáma 37 262 fő, melyből románnak vallotta magát 2 006 fő.[10] Az 1880-as népszámlálás adatai alapján 808 roma volt a településen.[11] Az két dátum között eltelt időben több, romákat érintő összeírás is történt, melyek változó adatokat mutattak. Korábban már röviden ismertettem a romák létszámának alakulását, amely alapján látjuk, hogy tíz év elteltével akár a duplájára is nőtt a regisztráltak száma. Megalapozott a sejtésünk, hogy ezek a számok ilyen gyorsan nem változnak, vagy csak nagyon egyedi társadalmi beavatkozások idején. Ilyen történésről nem tudunk az említett időszakban. Nehézséget jelent a kutatók

[8] Tájékoztató a Nógrád Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztálya tevékenységéről, kiemelten a foglalkoztatás elősegítéséről, a munkanélküliség csökkentésének lehetőségeiről, valamint a közfoglalkoztatás szerepéről, hatásáról Nógrád megyében.
http://nograd.hu/files/eloterjesztesek/2015/pdf/kozgy/20170420/20170420_03.pdf

[9] Kálmán Judit: A közfoglalkoztatási programok háttere és nemzetközi tapasztalatai. *Mezőgazdasági Tükör* 2014. https://kozfoglalkoztatas.kormany.hu/download/5/6d/11000/K%C3%A1lm%C3%A1n%20Judit%20-%20A%20k%C3%B6zfoglalkoztat%C3%A1si%20programok%20h%C3%A1ttere%20%C3%A9s%20nemzetk%C3%B6zi%20tapasztalatai.pdf

[10] Nemzetiségi adatbázis. http://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php?ev=2011&ev2=2011&megye=13&telepules=1972&kod=&nemzetiseg=&felekezet=&tipus=mind&keyword=&page=50

[11] 1880-as népszámlálás adatai. http://mtdaportal.extra.hu/adatbazisok.html

számára, hogy megközelítő értéket mutassanak ki reálisnak kisebbségi populációról, ezért sokszor a kutatásaik alapján becslésekre hagyatkoznak. A roma önkormányzat vezetője a népszámlálási adatoknak legalább a duplájára becsüli a romák számát, a polgármester 5-6 ezer fővel számol.

A településen több, a romák által sűrűn lakott terület van, ahol az átlaghoz képest rosszabb körülmények között élnek. Azt elmondhatjuk, hogy a város legszegényebb részein helyezkednek el a roma lakosok. Legalább 9 ilyen terület van, a legtöbben a Zöldfa utcai lakótelepen laknak, a legrosszabb körülmények között pedig Somlyóbánya és Salgóbánya kolónia lakói élnek. A roma önkormányzat munkatársa a következőképp számol be a szegregációs folyamatokról:

> *...ugye a szocializmusban befelé hozták a romákat, a rendszerváltás után meg kifelé. Tehát, ez érdekes dolog ebből a szempontból. A '60-as években meg az '50-es évek végén, meg a '60-as évek elején, a romák ugye Cigány-hegyről bejöttek a városba, a városközpontban szétszortírozták őket. Beszterce lakótelep, Acélmű, Acélgyár útra kerültünk… stb. Vásártér stb. lebontották a Cigány-hegyet, ott például újra cigánytelepet csináltak Salgótarjánban az elmúlt 29 évben. Hát ez van.*

A polgármester szerint azonban a legnagyobb probléma nem a romák számával van. Nagyobb gondot okoz a város számára az általános szegénység.

> *...én továbbra is Salgótarján problémájába, az alsó társadalmi rétegben élők problémájának nem azt tenném, hogy itt romakérdés van. Itt komoly megélhetési problémája van a városban (élőknek) – és akkor itt már ki merem jelenteni –, tízezer embernek. És a megélhetési probléma nem abból van, hogy van-e ruhája felvenni, vagy van-e mit enni, hanem hogy milyen minőségű élelmiszert vesz magához és milyen életminőséget tud biztosítani a gyerekeinek. El tudja-e a gyerekét juttatni egy középiskolai végzettséghez vagy egy főiskolára. Én ebben látom a problémát. Itt ez egy tízezres vagy talán még annál is nagyobb probléma. Itt ebben benne vannak az idősek, benne vannak az alacsony iskolai végzettségűek, és az alacsony iskolai végzettségűek viszont túlnyomórészt vélhetően roma származásúak.*

A polgármesternek az évek folyamán sok tapasztalata gyűlt össze, jól ismeri a város társadalmi helyzetét, hiszen 2002 óta a polgármesterségéig a szociális és népjóléti ügyekért volt felelős.

Beszámolók szerint a városban értékelik a roma közösség teljesítményét. Leginkább arra büszkék a helyi lakosok, ha roma művész ér el sikereket. A polgármesteri hivatal egyik termét Balázs János festőről nevezték el, emléket állítva a naiv festő életművének és kifejezve ezzel tiszteletüket.

A roma önkormányzat által elmondottak szerint a roma lakosság többsége romungro származású. A romungro közösség már nem beszéli a kárpáti dialektust sem, a cigány nyelvet egy maroknyi oláhcgány közösség beszéli még, de már ott is csak a felnőttek és az idősebb korosztály.

Beszéltek arról is, hogy nincs konkrét feszültség a többség és a kisebbség között, de a munkaerőpiacon és az oktatásban megjelenik az előítéletesség. Véleményük szerint a városban már több diplomával rendelkező roma fiatal él, de ők sem kapnak munkát a településen a származásuk miatt. Ezért a fiatalok közül többen Budapestre vagy külföldre mennek dolgozni, és sokszor nem a szakmájukban dolgoznak.

A városban roma értelmiségi közösség is jelen van, de nincs közöttük folyamatos kapcsolat, nem szerveznek közösségi alkalmakat, nem jönnek össze beszélgetni a közösség ügyeiről. Tudnak egymásról, de a saját dolgaikkal vannak elfoglalva. Azon romák közül, akikkel beszélgettem, többen arról számoltak be, hogy közülük sokan dolgoznak közmunkásként vagy egy-egy ember a helyi gyárakban. A férfiak közül sokan dolgoznak Budapesten az építőiparban és külföldön, különböző szakmunkákban.

A romák számára közösségi hely a roma önkormányzat helyi irodájában található, de kevés az esemény, mikor összehozzák az embereket. A Zöldfa utcai szegregátum közelében is van egy közösségi tere, terme a roma önkormányzatnak, de inkább ide is azért jönnek a romák, hogy az adminisztratív ügyeiket intézzék, segítsenek nekik.

A nemzetiségi önkormányzat és a települési „nagy" önkormányzat között feszültség áll fenn, mert sok esetben nem tájékoztatják a roma önkormányzatot a tervezendő vagy megvalósuló pályázatokról, melyekben romák is be vannak vonva vagy be lesznek vonva.

> *Vannak konfliktusok, mert szeretnék a roma önkormányzatot kihagyni ebből [pályázatokból], mert ebbe nem kevés pénz van. Minden a pénzről szól. Tehát most… aki azt mondja, hogy nem arról szól, akkor az nem mond igazat. Tehát, minden a pénzről szól. Van az önkormányzat, különböző hivatalok pályáznak különböző dolgokra, és röpködnek a milliárdok, százmilliók meg milliárdok, nyugodtan mondhatom… És a különböző*

hatóságok meg az önkormányzat, meg különböző helyen dolgozó emberek, 3-4 ilyen pályázatban dolgoznak benne. A fizetéseiken kívül még fölveszik 3-4 helyről a pénzüket, ugye a különböző projekteken keresztül, azt úgy gondolják, a roma önkormányzat az meg, az meg jól van így, ahogy van, nem foglalkozunk vele. Na, most ezt nem szabad hagyni. És azt gondolom, ez akkor föl kell venni a harcot…

Az önkormányzat vezető beosztásban lévő munkatársa is beszámolt a nemzetiségi önkormányzattal fennálló feszültségről. Kifogásolják, hogy nem tudnak megfelelő színvonalú szakmai munkát végezni és sokszor érzelmi alapon próbálnak meg dönteni.

Együttműködnek a roma nemzetiségi önkormányzattal, sajnos eddig még mindig azt mondták, hogy sokkal nehézkesebb egy programot véghezvinni, hogyha ők benne vannak, mert hát valahogy mindig ilyen kerékkötői a dolognak.

6. SALGÓTARJÁNI ÁLTALÁNOS ISKOLA PETŐFI SÁNDOR TAGISKOLÁJA[12]

A településen nyolc közoktatási intézmény található, pontosabban nyolc közoktatási munkát végző jogi személy.[13] Az egyik ilyen, a Salgótarjáni Általános Iskola és Kollégium nyolc tagintézménnyel rendelkezik, ahol minden tagintézménynek saját, különálló épülete van és saját pedagóguskara. Nyolc iskola összevonásával alakult meg a gigaintézmény.[14] A Petőfi Sándor Tagintézményben készítettem interjúkat és vettem fel fókuszcsoportos beszélgetéseket.

Az intézmény a város egyik legkorábbi oktatási intézménye. Az iskola jogelődje már az 1850-es években elkezdődő ipari fejlődéssel elindult. Ekkor hozták létre az

[12] Az iskolában öt interjút készítettem. Fókuszcsoportos beszélgetést egy hetedik osztályos osztállyal, továbbá négy interjút két iskolai vezetővel és két pedagógussal. A fókuszcsoportban 11 fő vett részt, mind románnak vallották magukat. A személyes beszélgetést az iskola igazgatójával, a tagintézmény vezetőjével, a felső tagozatban felelős és az alsó tagozatban felelős pedagógusokkal. Ezekből a beszélgetésekből és a meglévő adatokat elemezve mutatom be az iskola működését és jelen helyzetét.

[13] Az oktatási Hivatal adatai alapján. https://www.oktatas.hu/kozneveles/intezmenykereso/kozneveles_intezmenykereso/!DARI_Intezmenykereso/oh.php?id=kir_int_talalat

[14] Az iskola honlapján találhatók meg az adatok. http://skaid.hu/

intézményt a munkások gyerekeinek oktatására. 1870-ben épült meg az iskola mai címén, egy egytantermes épület, ahol már tanítás folyt. Az iparosodás fejlődéssel együtt az intézmény fontossága is nőt. Általános iskolai tanítás mellett megalakult az üzemi iskola, ahol szakmunkásokat tanítottak, de délután folyamán a dolgozók iskolája is jelen volt az iskola falai között. A 70-es évek elejétől matematika és testnevelő szakirányban is tanulhattak itt a gyerekek. Mai nevét 1979-ben kapta meg az intézmény. A rendszerváltás után elindult a 12 évfolyamos oktatás az intézményben, azonban a gimnáziumi képzés 2001-ben megszűnt, 2003-tól már csak két osztályt indíthattak évfolyamonként. Ugyanebben az évben az intézmény az Országos Integrációs Hálózat bázis iskolája. 2007-ben a város közgyűlésének döntése alapján létrejött a Salgótarjáni Központi Általános Iskola és Diákotthon, melynek az intézmény a központi tagintézménye lett.[15] Az általam meglátogatott iskola véleményem szerint jó állapotban volt és jól felszerelt. Az udvar elhanyagolt, de közösségi foglalkozások megtartására használható. Az Oktatási Hivatal kérdőívének adatai szerint az elmúlt tíz évben nem volt felújítási munkálat az intézményben, így az rossz állagúnak nevezi az iskolát.[16]

Az intézményben az idők folyamán változott a diákok összetétele. A rendszerváltás előtt a gyári munkások, köztük a felsővezetők és középvezetők gyerekei jártak ide, de a rendszerváltás után megszűntek a munkahelyek, és elköltöztek az emberek. 1987-ben a város legkeresettebb iskolája volt, a sporttagozatos diákok sorra nyerték a versenyeket és jártak külföldre is versenyezni. A rendszerváltás után a lakosság kicserélődött, a magasabb társadalmi pozícióban lévők helyére alacsonyabb társadalmi státuszú családok jöttek és költöztek be az üresen maradt épületekbe. A beköltözött családok gyerekei pedig a közeli iskolába iratkoztak be. Ezzel a folyamattal a 2000-es évek közepére teljesen kicserélődött az iskola tanulói összetétele.

Ezt a folyamatot a következőképp foglalja össze az intézmény egyik vezetője:

> *A városunk az a rendszerváltásnak egy nagy vesztese. Hajdani ipari városból szinte semmivé vált, megszűnt az Acélgyár, megszűnt az Öblösüveggyár, Síküveggyár, a Bányagépgyár, akkor a Tűzhelygyár az megmaradt... hát nem tudom, mit nem mondtam, akkor*

[15] Az intézmény történetéről a honlapról találhatók adatok. http://www.petofi-starjan.sulinet.hu/bemutatkozas.html

[16] Oktatási Hivatal, Közzétételi lista. https://www.kir.hu/KIR2_INFO/pub/Index/032169

építőipari cégek, minden megszűnt. Rengeteg munkanélküli lett, és mivel a munkahelyek megszűntek, nagyon sokan elköltöztek a városból. […]innen elköltöztek és a régi gyári lakásokba hát nem mondhatom azt, hogy most konkrétan (romák) […] szegény családok költöztek ide, mert olcsón meg tudták venni a lakást.

Hasonló folyamatok játszódtak le az Arany János Tagiskolában is. Abban az intézményben is többségében hátrányos helyzetű roma gyerekek tanulnak. Annyi a különbség a két intézmény között, hogy ott közrejátszik a Hit Gyülekezet által fenntartott iskola (Uzoni Péter Gimnázium és Általános Iskola) is, amely területileg közel van az intézményhez. Aki teheti, oda viszi a gyerekét.

A Petőfi Tagintézményt további nehézségek sújtották a 2010-es évek elején, megszűnt a II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola, és a roma gyerekek nagy része a Petőfibe került, ezzel még jobban megnehezítve a pedagógusok munkáját.

...akiket áthoztak abból az intézményből, sajnos azok csak a nagyon kezelhetetlen gyerekek. Abban volt drogostól kezdve mindenféle és addig nálunk itt soha nem voltak olyan nagy problémák. Na, itt kezdődött, akkor, az iskola-összevonásnál.

A beiskolázási körzetből, aki tud, más iskolába jelentkezik, a szülő másik intézményt választ, amennyiben meg tudja oldani. Átjelentkeznek máshová vagy kérvényezik a befogadást a célintézménynél. Azok iratkoznak csak be, akik máshova nem tudnak elmenni. Az iskola igazgatója a pontos számokkal tudta igazolni a folyamatot.

68 körzetes gyermekem lett volna, de abból sajnos csak 14 jött ide. És aki úgymond beiratkozott. Hát, sajnos az iskolánk elfogadottsága olyan, hogy mi nem tudunk, vagyis nagyon nehezen tudunk ezen változtatni… Átköltöznek, lakcímkártyát szereznek sajnos, és akkor már nem is az én körzetem. Meg kérvénnyel, ahova lehet. De mondjuk, én is mondom vettem föl két elsőst, aki nem is az én körzetemben van és kérvénnyel szeretett volna ide jönni, tehát, azért minket is keresnek, de hát az nem annyira jellemző most már sajnos.

A tanárok számára sem vonzó az iskola. Nehéz szaktanárt találni egy-egy megüresedő állásra.[17] Az egész megyében jelen van a szaktanárhiány. Nincsenek jó helyzetben

[17] Nem javul a helyzet, még mindig hatalmas a tanárhiány itthon. http://eduline.hu/kozoktatas/2018/1/12/tanarok_hianya_a_kozoktatasban_E4985U

a tanárok munkaerőpiacán. A be nem töltött státuszokat és szaktanárhiányt nem szakos tanár segítségével oldják meg. A mérnök végzettségű tanár tanít fizikát vagy technikát, de alsós tanító is be tud segíteni egy-egy tantárgy tanításába. A tanárok inkább azt az iskolát választják, ahol rendezettebbek a körülmények, és a diákok sem olyan problémásak. A tagintézmény vezetője nehézségekkel néz szembe ebben a témában is:

> *Örülök, hogy vannak pedagógusaim. Tehát, én ott tartok, hogy most is vannak olyan tantárgyak, amelyeket nem szakos tanít. És most is van olyan pedagógus... Informatika, már tavaly se volt informatikatanárom. Akkor fizikást, fizikaórákat műszaki tanár tanítja végül is.*

Ráadásul szükség lenne segítő szakmákra is, akik az eredményesebb munkát tudnák támogatni és speciális igényekkel rendelkező gyerekek számára fejlesztéseket tudnának alkalmazni. Sok osztályban van enyhe értelmi fogyatékos, vagy SNI-s gyerek, akik igényelnék a tanáron kívül más szakember munkáját, és nagyobb eredménnyel lehetne differenciáltan tanítani. Az igazgató hangsúlyozta, hogy még a tanári ellátottság sincs rendben, a más segítőkről nem is beszélve:

> *Pedagógus-utánpótlás, ha lesz, akkor nem lesz probléma. Jó, át kell váltanunk úgy, hogy több, tehát, hogy gyógypedagógusokat meg szociálpedagógusokat alkalmazni. Ha ezt nem teszi hozzá az állam, akkor itt ez egy üres lufi lesz.*

Az iskolában jelenleg 214 tanuló vesz részt a nappali általános iskolai képzésben és 60-70 fő a felnőttoktatásban, ahol elvégezhetik az általános iskolát. A gyerekek nagy része hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű, többségében roma. Erről természetesen nincs adatuk, de a fókuszcsoportos beszélgetésen a gyerekek egybehangzó véleménye is az volt, hogy kevés nem roma gyerek tagja az intézménynek. A fókuszcsoportos beszélgetésen részt vevő gyerekek közül mindenki románnak vallotta magát.

A bemutatkozás után rétértem a tanulásra és a tanulás fontosságára. Minden gyereknek volt kedvenc tantárgya, a többségnek a testnevelés. Kérdeztem, milyen célokkal rendelkeznek, mik szeretnének lenni, mit szeretnének tanulni a középiskolában. A tanulók közül csak pár gyereknek van konkrét elképzelése a továbbtanulásról, nem

tudják, mik szeretnének lenni. Otthonról sem kapnak segítséget a döntésbe, sőt példa sem nagyon van előttük, mert a gyerekek szülei közmunkások, nem dolgoznak és nem rendelkeznek szakmával. Kérdeztem, mit csinálnak az iskola után, mi a hobbijuk. A válaszokból kiderült, hogy nincs hobbijuk, vagy ha annak lehet nevezni, leginkább facebookoznak, a telefont nyomkodják, kimennek a cigánytelepre és hallgatják a felnőttek történeteit a napi történésekről. Arra a kérdésre, hogy ki szokott olvasni vagy tanulni az iskola után, nemleges választ kaptam. A diákok nagy többsége nem tanul otthon, és ha tanul is, akkor az nem „menő", nem vallják be a közösség előtt. Vannak köztük jobb tanulók is, akik nagy valószínűséggel tanulnak otthon.

A lányok a szépségiparban, fodrászként, kozmetikusként szeretnének dolgozni, de van, aki énekes szeretne lenni. A fiúk szakácsok vagy pincérek lennének. Senki nem menne messzebbre tanulni vagy élni. Ha lehetőségük lenne, akkor se szeretnének elmenni Budapestre tanulni, ha igen, akkor is családjukkal együtt mennének Budapestre vagy később külföldre dolgozni.

Stigmatizálva érzik magukat, mert tudják, hogy „cigány iskolába" járnak. De jól érzik itt magukat az elmondásuk szerint, mert itt kevés nem roma van, akikkel csak a bajuk lenne. Szerintük sok pedagógus nem szereti a romákat, ezért nincsenek velük jóban, de vannak olyan tanárok is, akik szeretik a romákat, velük jobban kijönnek. Szeretnék, ha lenne roma származású tanáruk.

Kevés konfliktusról számoltak be, ha van is konfliktus, azt meg tudják oldani az iskolán belül. Ha kikerül az iskolából, akkor az családi konfliktussá alakul, amit sokszor az iskola nem tud megoldani. De előfordul, hogy a diákok nagyon csúnyán beszélnek a tanárokkal, van olyan tanár, aki ezt nem tudja elviselni és fizikai erőszakkal válaszol. Ezt otthon elmondja a gyerek a szülőnek, és ilyenkor a szülő bemegy az iskolába, hogy igazságot szolgáltasson. Nehéz ezeket a helyzeteket a tanároknak kezelni. A konfliktusok több esetben hosszabb és mélyebb ellenségeskedésig fajulnak, melyeket a tanárok nem tudnak csillapítani vagy kezelni. Ez nagyban megnehezíti az iskolai oktatás eredményességét.

Az egyik tanár a folyamatról a következőképpen beszél:

> *Tehát valahogy ezeket meg kellene előzni, de sajnos annyira sokan vannak olyan gyerekek, hogy a másik látványát nem tudja elviselni. Elmegyek mellette, ott van, és csak azért, mert ott van, belérúgok. Úgyhogy azért remélem, hogyha ezt a foglalkozássorozatot végigvisz-*

szük [anti-bullying foglalkozás] majd valahogy, okosabbak leszünk azon a téren is, hogy hogyan kellene ezt a konfliktust kezelni, ha már nem tudtuk megakadályozni.

Az oktatás eredményességét és a nevelési feladatokat nehezíti, hogy a gyerekek családjainak nagy része súlyos anyagi körülmények között él. Ezért sokszor a gyerekek alapvető szükségleteit sem tudják kielégíteni. Tisztában van ezzel az iskola is és próbál a gyerekek helyzetén segíteni, de nincs a kezükben olyan eszköz, mellyel nagyban befolyásolni tudná pozitív irányba a folyamatokat és az elsődleges feladatukat, hogy minél jobban felkészítsék a gyerekeket a továbbtanulásra, ezzel együtt a munkaerőpiacra való lépésre.

A szociális hátrányokat mi nem tudjuk leküzdeni. Tehát, mi nagyon sajnáljuk, hogy a gyereknek nincsen ruhája, fázik…, már ruhaosztást szerveztünk, mindent, mindent megteszünk, de hogyha felvállaljuk ezeket a szociális problémákat, akkor hol marad a mi igazi feladatunk?

Továbbtanulás és lemorzsolódás

Az iskola továbbtanulási mutatói szerint a gyerekek közül, aki elvégzi a nyolc osztályt, az tovább tanul. Régebben az iskolából érettségit adó középiskolába, gimnáziumba mentek, többen bejutottak felsőoktatási intézménybe és diplomát szereztek. Ekkor még kevesebb roma tanulója volt az iskolának. Ma már a továbbtanuló gyerekek többsége csupán szakiskolába jelentkezik. Sajnos az iskola utánkövetése azt jelzi, hogy nem tudja minden gyerek elvégezni a szakmunkás iskolát sem, és szakma nélkül lép ki a munkaerőpiacra.

A tanulók egy része nem jut el a továbbtanulásig sem. Többen is többször évet ismételnek és a fiatalabb korosztállyal tanulnak, megnehezítve a tanárok pedagógiai munkáját, mert általában az idősebb gyerekek kevésbé motiváltak, és a tanároknak fegyelmezési problémákkal kell szembenézniük. Két megoldás van a család és az iskola előtt ebben az esetben. Egyrészt az iskolában működik délutáni oktatás, ahol az idősebb gyerekek is el tudják végezni az általános iskolát, és nem szükséges nekik technikát, éneket tanulni vagy testnevelésórákon részt venniük. Sajnos ez a lehetőség sokszor tudatosul a gyerekekben, arra számítanak, hogy majd ott elvégzik az iskolát és nem kell bejárni a fiatalabbak közé. Ezzel a lehetőségük a továbbtanulásra minimá-

lisra csökken, bár annak a gyereknek sem sokkal jobb az esélye, aki többször is évet ismétel. Az iskola vezetője is szokta javasolni ezt az eszközt, amennyiben nem lát más megoldást.

> *Általában azok a szülők kérik, akiknél látszik, hogy nem fogja tudni befejezni a 8. osztályt a tankötelezettsége ideje alatt, vagy pedig már megszűnt a tankötelezettsége és utána csak erre van lehetőség. Hát, mi ezt esetleg segíteni tudjuk, vagy sugallni a szülőnek, hogy itt van esélye, és akkor itt kisebb a követelmény, mert azért ezek a nagy gyerekek már testnevelésórára, rajzórára, meg ez... nem köti le őket, erre... nem szívesen járnak, ezért a könnyebb utat választják akkor.*

A másik lehetőség a magántanulóvá minősítés, melyet sok másik iskola is alkalmaz. Több esetben is kérelmezni lehet a magántanulóvá válást. Egy 2014-ben készült tanulmány szerint legalább tíz okra hivatkoznak a családok a kérelmükben.[18]

a) Családi körülmények
b) Egészségi állapot
c) Életkor
d) Életvitelszerű tartózkodás külföldön
e) Iskolába járási közlekedési nehézségek
f) Magatartászavar
g) Sport/művészeti elfoglaltság
h) Szociális körülmények
i) Tanulói jogviszonnyal rendelkezik más iskolában
j) Tanuló munkavállaló

A felmérés alapján a legtöbb esetben az életvitelszerű tartózkodást külföldön (33,42%) jelölik meg, második alkalommal a családi körülményeket (22,11%). A családi körülményeket általában azok jelölik meg, akiknél halmozottan állnak fenn a problémák. Magatartászavarra 10,21% hivatkozik, életkor miatt pedig 5,67% kérelmezi a magántanulóvá válást. Az intézményben a családi körülmények és a magatartászavar általában a kérelmezési alap.

[18] Országos jelentés. A magántanulóvá nyilvánítással kapcsolatos eljárás szakmai ellenőrzése. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/ellenorzesek/Jelentes_magantanulo_2014.pdf

Vannak, és nem azért, mert régen ugye élsportoló, hanem azért, mert… hát, mondjuk ki, veszélyes a közösségre nézve. Tehát, akitől nem lehet órát tartani, aki fizikálisan vagy lelkileg terrorizálja mind a pedagógust, mind a gyereket, akkor kész. Ha kell, vagy a szülőt rábeszéljük, azért többnyire hagyják magukat.

Motiváció és fegyelem

Egyetértés alakult ki a szakemberek között, hogy a tanulási sikeresség elsődleges alaptényezője a motiváció. Az iskolai motiváció a szereplők (korcsoportbeli társak, tanárok, iskola intézményrendszere) kölcsönhatása nyomán alakul ki. A tanuló a felnőttekkel (szülők, rokonok, iskolai személyzet) és kortársaival való kapcsolatai nyomán létrejövő folyamatok szoros összefüggésben állnak egymással. Ebben a rendszerben megismert normák, érzelmi viszonyulások, viselkedési minták befolyásolják a gyerek motivációját az iskolában.[19] Ezért szükséges olyan intézményrendszert, oktatási módszereket, jó tanár–diák, diák–diák, viszonyrendszert megteremteni, mely figyel ezekre. És nagy szerepe van a felnőttek viselkedési mintájának és normarendszerének a motivációra.

Az adott iskolában a fenti elméleti keretek egy része nem tud megvalósulni. Kevésbé motiváló a környezet a tanulók számára. Sem az otthoni légkör, sem az iskolai lehetőségek hiánya nem motiválják a tanulókat a jobb eredmény elérésére. Hiányoznak a közeli és kézzelfogható példák is, melyek kiutat mutathatnának számukra. Nincsenek megteremtve az alapfeltételei a sikeres iskolai pályafutásnak, így nehezen motiválhatók a gyerekek, és kevésbé motiváltak a tanárok.

A helyi nemzetiségi önkormányzatnak dolgozó az alábbiakban látja a motiváció hiányát:

Tehát, ha van a szomszédjában egy diplomás cigány, látja, hogy az se vitte semmire, tehát gyakorlatilag egy helyre járnak pecsételni a munkaügyi központba vagy elment külföldre, Magyarországon nem talál magának munkát vagy elment a városból stb. Tehát, a motiváció, miután nincsenek pozitív példaképei és úgy nehéz mondani azt egy fiatalnak, hogy figyelj már, tanuljál már 30 éves korodig, oszt akkor majd lesz belőled munkanélküli.

[19] Kozéki Béla – Entwistle, Noel J. (1986): Tanulási motivációk és orientációk vizsgálata magyar és skót iskoláskorúak körében. *Pszichológia 6/2. 271–292.*

A tanárok is hasonlóan látják a problémát. A városban működő iskolákkal nem tudják felvenni a versenyt. Nem is indulnak olyan versenyeken, ahol az iskolai tudásra kell támaszkodni, azzal lehet sikereket elérni:

> *Tanulmányi versenyeken nem tudunk labdába rúgni. De akkor elmegyünk egy civil szervezésű vetélkedőre, ahol nem ész kell, hanem inkább jó duma, rátermettség, és akkor ott jól érezzük magunkat. Tehát… annyira apró dolgokra kell gondolni, hogy nem igaz.*

A továbbtanulással sem lehet a gyerekeket biztatni, vagy fenyegetni azzal, ha nem lesz szakmája, akkor nem él meg. Nem tanulnak jobban, mert a tanár elmondja számukra, ha nem tanulnak jól, akkor nem veszik fel őket a középiskolába. A többséget nem érdekli a továbbtanulás, nem bízik abban, hogy ha tovább is tanul, jobb sora lesz, mint annak, aki csak az általános iskolát végezte el, vagy még azt sem.

> *…nem fognak fölvenni sehová, nem jutunk be egy középiskolába sem, nem azt mondom, hogy jó középiskolába, a középiskola tájékára sem megyünk. Válasz még azoktól is az, akik egyébként nem szemtelenek, hogy: „Hát nem baj az, majd elmegyek a közmunkára, meg majd megkapom a segélyt." És ez valami borzasztó, mert én már tényleg nagyon megkedveltem ezeket a gyerekeket is, de ha tanul is, akkor úgy van még mindig, mint a kicsi, hogy tanulok má', hogy neked jó legyen tanító néni.*

A családok szerepe is óriási lenne, de sajnos a családok többsége apátiában él. Beletörődtek a helyzetükbe, nem gondolják vagy csak kevesen, hogy a gyerekeknek jobb lesz, ha tanulnak. Van olyan család, amely még biztatná is a gyereket a tanulásra, de nem tudja megadni azt a nyugodt, motiváló és kiegyensúlyozó környezetet, mely szükséges lenne ahhoz, hogy teljesítsen a gyerek és sikeres iskolai pályafutáson legyen túl.

> *...hogy mondjam... nincs meg a motiváció a családok, a gyerekek részéről. Tisztelet a kivételnek, mert kivétel van és ha motiváció nincs, akkor nem tanul és ha nem tanul, akkor ugyanaz a…. meg a példa. A szülői példa az minden pedagógiánál fontosabb véleményem szerint.*

Az iskola jövője

Az iskola múltja nagyon fényes volt, sok sikerről tudnak beszélni a régóta ott tanító pedagógusok. A jelen már közelről sem olyan szép. A mindennapi harcról és küszködésről szóltak az interjúk. Amikor az iskola jövőjéről kérdeztem a tanárokat, többségében sötét jövőt festettek maguknak és az iskolának is, de abban bíznak, hogy az iskolára szükség van és nem fog megszűnni a közeli jövőben sem.

> *…a napjaink meg vannak számlálva… mint a Gulágon a vicc. Azt nagyon szeretem elsütni, hogy politikai vicceket mesélnek egymásnak a rabok és mondja az egyik a másiknak:*
> *– Te hülye, hát ne mesélj ilyeneket, hát elvisznek!*
> *– Hát te vagy a hülye, innét hova visznek el?*
> *Na, most innét, ezt a nem tudom mennyi, 280 kis cigánygyereket hová fogják elvinni? Melyik iskola mondja azt, hogy na jó, add nekem ide az egészet, vagy én átveszek ötöt, te átveszel tizenötöt. Tehát, lehet, hogy éppen ezért fogunk megmaradni, mert megint csúnya leszek, de akkor ugye megbeszéltük, hogy nem baj… Mert ők nem kellenek sehova. És akkor persze, akkor hagyjuk meg, a Petőfi majd elviszi. S akkor rájuk csukjuk a kaput, majd megoldják.*

7. ÖSSZEGZÉS

Salgótarján a szocializmusnak nevezett időszakban fejlesztési célpontja volt az államnak, az ipar bővült, voltak munkahelyek. Épültek a lakótelepek, növekedett a város lakosainak száma. Szüksége volt a városnak jó iskolákra, ahol a munkások gyerekei tudtak tanulni. Ezekre az iskolákra az akkori tanácsnak és a gyáraknak is volt pénzük. A szükséges fejlesztéseket megvalósították, támogatták a sportot és a szabadidős tevékenységeket. Akkor is voltak már romák ezekben az iskolákban, de csak kis létszámban, és a roma családok is dolgoztak még a meglévő gyárakban. Nem volt nagy sem a társadalmi, sem az anyagi különbség a romák és nem romák között. Sőt a város szélén, cigánytelepeken élő roma emberek be tudtak költözni a városba, javult az életszínvonaluk. Már a rendszerváltás előtt is zártak be gyárak a városban, de a rendszerváltás után ez a folyamat felgyorsult és nagy tömegeket érintett. Aki tehette,

elköltözött a településről. Akik a városban maradtak, a meglévő lehetőségekkel kellett boldogulniuk. A gyártelepek kiürültek, a meglévő lakásokat szegényebb csoportok családjai, köztük sok roma vette meg, költözött be ezekbe, így kialakultak ismételten a roma telepek. A részlegesen vagy teljesen bezárt gyárakhoz közel voltak lakóépületek és oktatási intézmények. Ahogy átvette a helyet a szegényebb réteg ezeken a helyeken, úgy nőtt a roma gyerekek száma is ezekben az iskolákban. Az iskolák közül volt, amelyik megszűnt, és volt, amelyik továbbra is működik kicserélődött diákösszetétellel. Ezekben az iskolákban a gyerekek közül kevesen tanulnak tovább, ha tovább tanulnak, akkor csak kevés végzi el a középiskolát és jut szakmához. Azonban még ebben a helyzetben – amikor már nem működnek a nagy szocialista gyárak – is szükség lenne a képzett munkaerőre, mert az új ipari kezdeményezéseknek szükségük lenne a fiatal és jól képzett munkaerőre, de ezekből sajnos a településen hiány van. Sajnálatos módon strukturális munkanélküliség alakult ki a településen, ahol vannak betöltetlen munkahelyek, de a meglévő munkanélküliekkel nem tudják ezeket feltölteni, mert a képzettségük, munkatapasztalatuk nem elégséges a szükséges feladathoz. A jövő vonatkozásában a város vezetése bízik abban, hogy az infrastrukturális beruházások, a 21-es út többsávossá tétele, a középfokú és a felsőfokú duális képzés bevezetése felhajtó erő lesz a gazdaság számára, és újra virágzó város lesz Salgótarján, ahol megéri élni, tanulni és dolgozni.

KERESZTES-TAKÁCS ORSOLYA

PÁSZTÓ – KÉSZÜLŐDŐ PROBLÉMÁK A FELSZÍN ALATT

1. TELEPÜLÉS ÉS TÉRSÉG

Pásztó város Nógrád megyében a Pásztói járás székhelye. Az évszázadok során főleg kereskedelemmel foglalkozó mezővárosként vált ismertté. Lakóinak száma – Hasznos és Mátrakeresztes városrészekkel együtt – csaknem tízezer fő. A város a Nyugat-Mátra lábánál, a Zagyva folyó és a Kövecses-patak által határolt dombháton települt, Gyöngyöstől északnyugatra, Tar, Zagyvaszentjakab, Kozárd és Csécse között fekvő település. A kedvező természeti, földrajzi adottságok hamar alkalmassá tették a vidéket emberi megtelepedésre. Pásztó szinte az ősidőktől kezdve lakott hely, már a népvándorláskor ismert település volt. Pásztó neve valószínűleg az iráni nyelvből ered, amely tábort jelent. Az 1950-es megyerendezés során Nógrád megyéhez csatolták, és azonnal járási székhely is lett a nagy múltú, de fejlődésében megrekedt Szirák helyét átvéve. Mezőgazdasága, szőlőtermelése továbbra is meghatározta gazdaságát, az ipar inkább a könnyűipar formájában képviseltette magát. Városi rangját Pásztó 1984. január 1-jén kapta vissza.[1]

Népesség

Pásztó lakossága elhelyezkedésének megfelelően tudott növekedni, ám az utóbbi időben népességcsökkenés vehető észre. Az 1980-as népszámláláskor 10 279, az 1990-es népszámláláskor 10 446, a 2001-es népszámláláskor 10 296, 2011-ben pedig 9 689 fő. A legfrissebb adatok szerint 2014 végére ez a szám újra tovább csökkent, ekkor már

[1] Pásztó város honlapja. http://www.paszto.hu/turizmus/tortenet (Valamennyi internetes forrás – ahol nincs külön időpont megadva – utolsó megtekintése: 2023. március 10.)

9 275 főt számláltak,[2] 2017-re a becsült népessége 9 128 fő.[3] A 2011-es népszámlálási adatokból kitűnik, hogy a Nógrád megyei települések közül Pásztón és Szécsényben jutott a legkevesebb 15 évesnél fiatalabb gyermek száz családra, valamint a városok közül 100 feletti a száz családra jutó gyerekszám Rétságon, Bátonyterenyén és Pásztón, miközben a városok átlaga 101 (népszámlálás, 2011[4]). A lakosságszám csökkenése és a lakosság elöregedése folyamatosnak tűnik.

> *Lakosságszámát tekintve ugye csökken, most közel 10 év alatt 1 000 fővel, ami egy nagyarányú, szerintem 10%-os csökkenés 10 év alatt az nagyon komoly*

– fejezte ki aggodalmát a település jegyzője.

A hétéves és idősebb népességben a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint a lakosság 11 százalékának 7 osztály, 26 százalékának 8 osztály, 21 százalékának középfokú szakmai okleveles végzettsége van, 28 százalék érettségizett, 13 százalék felsőfokú oklevéllel rendelkezik – olvasható ki a legutóbbi népszámlálási statisztikából.[5]

A 2011-es népszámlálás adatait[6] figyelembe véve a vallási megoszlás tekintetében a település lakosainak több mint a fele római katolikusnak mondta magát. Az evangélikus és református, valamint a más valláshoz tartozók elenyésző számban képviseltették magukat. Nagyszámú volt azok aránya is, akik nem kívántak válaszolni erre a kérdésre.

A település infrastruktúrája, állapota

A 21-es útról gyönyörűen terül elénk a mátraaljai kisváros, Pásztó a 12. században Szent Lőrinc vértanú tiszteletére emelt plébániatemplomának hatalmas tornya, mely már az autóútról kitekintve is a település fölé magasodik. A városba érve láthatjuk, hogy európai faluról van szó, vagyis részesülnek az Európai Unió vidékmegtartó for-

[2] Mészáros Sándor (2015): *Pásztó városi Önkormányzat Helyi Esélyegyenlőségi programjának felülvizsgálata.* http://www.paszto.hu/files/doksik/onkorm/eloterjesztesek/HEP_felulvizsgalat_2015_december.pdf

[3] Pásztó becsült népessége. http://nepesseg.com/nograd/paszto

[4] 2011. évi népszámlálás. – Területi adatok. Nógrád megye. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_12

[5] Uo.

[6] Uo.

rásaiból. A 2011-ben véget ért városi rehabilitációs programnak köszönhetően megújult a városközpont, a Fő utca, a piac. A város központjában felújított, rendezett épületek állnak, és itt található a – rózsás parkkal szegélyezett – polgármesteri hivatal is. A Fő utat vendéglátóegységek, kisebb kereskedelmi egységek és nagyobb élelmiszerláncok boltjai teszik színessé. Kisvárosi jellegéből adódóan a város képe mindenhol rendezett, mind a központi területek, mind a kevésbé frekventált csendesebb utcák is megfelelő állapotúak, kivéve a város szélén található, kövezett utakkal nem rendelkező szegregátumot.

A város tömegközlekedési szempontból is jónak mondható, a Salgótarján–Hatvan-vonalon óránként mennek a vonatok, távolsági buszok, és a helyközi járatok is megfelelő időközönként közlekednek. Személygépjárművel a fővárosba a jelenleg (2017) épülő négysávos útnak köszönhetően hamarabb el lehet jutni.

Pásztó járási központnak számít, ezért sokféle igazgatási hivatal, járásbíróság, valamint szakorvosi rendelők és szakellátások is megtalálhatóak a városban. A század elején kórház épült Pásztón, ami jelenleg inkább rehabilitációs intézetként működik.

A város kereskedelmi ellátottsága elfogadható, de a helyi kínálat a magasabb színvonalú vásárlási igények kielégítésére nem alkalmas. Ezen igényeket a vevők elsősorban a környező nagyobb városok és Budapest jelentősebb bevásárlóközpontjaiban elégítik ki.[7]

A kulturális igények kielégítését, valamint a kikapcsolódási és szórakozási lehetőségeket a különböző rendezvények tartására is alkalmas Teleki László Városi Könyvtár és Művelődési Központ biztosítja. A művelődési házak szerepe, hogy a lakosság széles részének nyújtsák egyrészt a kultúra, különösen a társas, közösségi művelődés, másrészt a kulturált társas együttlét lehetőségét[8], mely úgy tűnik Pásztón remekül működik. A Pásztói Múzeumban a legnagyobb és legjelentősebb gyűjteményi anyagra és profilra épülő megyei természettudományi állandó kiállítást tekinthetik meg az érdeklődők. A Múzeum kiállítóegységei közé tartozik a Csohány Kálmán Galéria, ahol a kétszeres Munkácsy-díjas grafikusművész életútjával, grafikusi és keramikusi munkásságának illusztris darabjaival ismerkedhetnek meg az erre járók. Az 1950-es években a termálvíz hasznosítására strandfürdő létesült. „*Tehát, egy-egy ilyen kisvárosi szerkezetnek megfelelően mindenünk van*" – fejezte ki elégedettségét a település jegyzője.

[7] Mészáros 2015 (i. m.)

[8] Hunyadi Zsuzsa (2004): *A művelődési házak közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban.* Kuti Éva (sorozatszerkesztő) Találkozások a kultúrával 1. Magyar Művelődési Intézet. MTA Szociológiai Kutató Intézet. http://mek.oszk.hu/06100/06158/06158.pdf

A településen 4 089 lakás található, amelynek a 10 százaléka nem állandóan lakott. Egyaránt megtalálhatóak a 2 (33 százalék), 3 (35 százalék) és 4 vagy annál több (25 százalék) szobából álló lakások, átlagosan 85 négyzetméter alapterületűek, amelyeknek több mint a fele a 80-100 négyzetmétert is meghaladja, és alapvetően magántulajdonban vannak. A lakások többségét a múlt század második felében, 1946 után építették, ez előtt a jelenlegi lakások 10 százaléka épült. Kicsit több mint harmadukat 1946 és 1970 között, 42 százalékukat az 1971 és 1990-es időszakban építették, a rendszerváltozás óta mindösszesen a lakások 10 százaléka épült. Az 1960-as években lakótelep formájában növekedett a lakásállomány, miközben a régi, hangulatos vidéki város házai majd mind eltűntek. A lakások közel 90 százaléka csatornázott, folyóvízzel, meleg vízzel és vízöblítéses WC-vel ellátott, mindössze 246 lakás komfort nélküli. A távközlési szolgáltatások tekintetében sincs gond a településen. Több szolgáltató is kínál vezetékes- és mobiltelefon-előfizetést, valamint (alapvetően műholdas elérésű) televízió- és internetszolgáltatást is.

> *A megyei települések között az egyik legjobban ellátott ilyen szempontból, infrastrukturálisan az egyik legjobban ellátott település*

– foglalta össze az infrastrukturális viszonyokat a város egyik vezető személye.

Gazdasági lehetőségek és foglalkoztatás

A 2011-es népszámlálási statisztika adatai szerint a lakosság 37,4%-a aktív, foglalkoztatott státuszú, 7,5% a regisztrált munkanélküli, 31,8% az inaktív és 23,3% az eltartottak aránya, ami megfelel a járási átalagnak is.[9] A földrajzi elhelyezkedése miatt alapvetően agrár profilú város mezővárosi tevékenysége csökkenő tendenciát mutat, és a lakosság megélhetését inkább a város és a környező városok ipari vállalkozásai adják. Pásztón a vállalkozók által foglalkoztatott dolgozói létszám 2014 végén megközelítette a gazdasági válság előtti foglalkoztatási szintet.[10] A munkaképes dolgozók jelentős része, több száz fő a napi ingázást kénytelen vállalni Hatvan, Gödöllő, Gyöngyös ipari, kereskedelmi területeire, valamint Budapest agglomerációjába.

[9] Uo.
[10] Mészáros 2015 (i. m.)

„Ez egy viszonylag prosperáló település. Viszonylag kevés iparral. Az nagyon hiányzik" – jellemezte egyértelműen a kisváros gazdasági helyzetét a város egyik vezető személye.

> *Itt a környéken nem nagyon van állás. Kevés a munkahely. Mintegy óra alatt fent lehet Budapesten, aki eljár dolgozni. Többen, ugyanúgy, ahogy az országban sokan, külföldre mentek el dolgozni*

– nyilatkozta egy pásztói lakos. Nógrád megyére jellemzően van az ingázóknak egy külön csoportja, akiket szervezetten, buszokkal visznek el a nagyobb városokba, jellemzően építőipari feketemunkára.

Pásztón egy-két prosperáló vállalkozás és több kisvállalkozó maradt meg a gazdasági életben. A város legnagyobb dolgozói létszámát foglalkoztató EGLO Magyarország Kft. nagyvállalat pozícióját stabilizálva, sőt erősítve van jelen a globális piacon. Pásztó termelő- és logisztikai központjában jelenleg közel 700 fő dolgozik, de ezt tovább bővítették egy nagy beruházással 2017-ben.

Az interjúk alapján a második legnagyobb foglalkoztatóként magát az önkormányzatot jelölték meg, mintegy 150-200 főt foglalkoztatnak különböző intézményekben, mint például kórházban, az önkormányzat egészségügyi intézményeiben, idősek átmeneti otthonában, iskolákban, óvodákban, polgármesteri hivatalban, és még vannak jogászok is a járásbíróságon.

A budapesti székhelyű Kézmű Közhasznú Nonprofit Kft. Magyarország legnagyobb állami tulajdonú könnyűipari vállalata, amely 1953 óta szolgálja ki a magyar és a nemzetközi konfekció- és bőrdíszműipart. A pásztói üzeme a járás legnagyobb megváltozott munkaképességű személyeket foglalkoztató vállalkozása, 145 fő részére biztosít állást, melyből közel 90 fő megváltozott munkaképességű személy.

50 fő körüli kisvállalkozás a Naturland, amely gyógykészítményeket gyárt vagy hasonló méretű, korábban az állami gazdaságból megmaradt, jelenleg társas gazdálkodásként működő sertéstelep.

A terepmunka során megfigyelhettük a vidéki településekre jellemző közfoglalkoztatottság megjelenését Pásztón is, 2017-ben 150-200 fő között mozog a közfoglalkoztatottak száma. A település jegyzőjének hozzáfűzni valója a közmunkához:

> *Aki akar dolgozni, az talál munkát. Most, aki meg... valamilyen szociális problémával vagy mentális problémával küzdők, vagy éppen olyan helyzet, családi helyzetbe került, elvált stb., tehát, tényleg ilyen labilis állapotban van, azokat lehet jobban látni a közmunka programba.*

A közfoglalkoztatottak zöme roma származású, amely felülreprezentáltság nem meglepő, tekintve, hogy a 2009 környékén, jelenlegi formájában bevezetett közmunkaprogramnak egyik célja az elszegényedett cigány lakosság nagyarányú bevonása volt.[11] Pásztó egyik felelős beosztású személye az alábbiakként nyilatkozik a roma közfoglalkoztatottak arányáról:

> *Magas. De a legnagyobb probléma ott is jelentkezik természetesen. Nagy a fluktuáció, mert azért lássuk be, hogy nehéz munkára bírni ugye azokat a személyeket, akik, akik úgy szocializálódtak, hogy gyakorlatilag nem végeztek munkát. Nem olyan egyszerű.*

Ez a lemondó, pesszimista hozzáállás a roma származású munkaerővel kapcsolatban az egész városvezetés felől érezhető volt, amely nehezíti a romák munkahelyi mobilizációját, és ezáltal az elhelyezkedésük esélyeit.

2. INTERETNIKUS VISZONYOK

Az 1992-es becslés szerint 3,4%[12], a 2011-es népszámlálás alapján a lakosság 4%-a cigány származású, ezenkívül a német, szlovák, valamint egyéb nemzetiségek elenyésző számban képviseltetik magukat a városban. A cigány lakosság egynegyede cigány anyanyelvű az 1992-es becslés alapján. A település vezetőivel készített interjúk megerősítették, hogy a legnagyobb számban jelen levő kisebbség a cigányság, arányukat azonban a statisztikához képest kissé magasabbra becsülték, számuk kb. 800 főre, arányuk 10%-ra tehető a városban, mely több évtizede stagnál, nem jellemző új családok betelepülése.

A pásztói roma családoknak a jelentős része több száz éve él itt, szervezetileg ab-

[11] MTI: Közmunkaprogramok a romák felzárkóztatásáért. 2010. https://www.delmagyar.hu/orszag-vilag/2010/09/kozmunkaprogramok-a-romak-felzarkoztatasaert

[12] Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (1998): *A cigány népesség Magyarországon.* SocioTypo, Budapest. 375. o.

szolút integrálódott, társadalmilag elfogadott cigányság. Többségük a történelmi, hagyományok szerint a „Fenek" területén lévő szegregátumban él. Ez a város szélén található, kövezetlen utakból és omladozó házfalakból álló cigánysor, ahol kb. 300 roma származású ember él. A hetvenes-nyolcvanas években, mikor még Hasznoson nem volt víztározó, a patak melletti cigánysort elvitte az árvíz, majd közös összefogással kockaházak épültek számukra, melyet többen előszeretettel használnak a mai napig, néhányan azonban felhasználva a házak alapanyagait, putrit építettek mellettük.

Pásztón fele-fele arányban találhatóak meg az oláh- és magyar cigányok, és a két csoport között feszültség érezhető, melynek oka ismeretlen, de gyökerei hosszú évszázadokra nyúlnak vissza.

> *Vannak a magyar romák és az oláhcigányok. Ez a két réteg nem nagyon szereti egymást. A Sárközi vezetéknevűek az oláhcigányok. A Kolompár, Lakatos – ők pedig a magyar cigányok*

– fogalmazta meg a konfliktust egy pásztói lakos. *„Az ellentét meglesz. 100-200 éve megvan az ellentét és meg is lesz"* – tette hozzá a Roma Nemzetiségi Önkormányzat vezetője. Nehéz összefogást hirdetni, ha ilyen régóta fennálló konfliktusról van szó a Pásztón területileg is elkülönülő két roma alcsoport között.

A romák szociális helyzetét a Roma Nemzetiségi Önkormányzat nem ítéli rossznak, hiszen sokan a közmunkán dolgoznak vagy Pesten végeznek munkát, igaz, ez legtöbbször feketemunka. A város szélén lévő cigánytelep 90 százaléka fürdőszobás, csak a közutak hiányoznak.

> *Itt nálunk annyira nem jellemző, hogy nagyon rossz körülmények között élnek. Vannak sokan egy házban, de ahol én jártam, mind felújított téglaházban laktak. Normális bútorral. Nem találkoztam olyannal itt Pásztón, aki nagyon-nagyon leromlott állapotú házban lakott volna*

– mondta egy helyi lakos. A szociális ügyintéző máshogy látja:

> *Azoknak az embereknek a száma, az aránya, akik szociális rászorultsági alapon megjelennek itt, azt körülbelül el lehet mondani, hogy, hogy… 50-60%, de inkább 60%-a ugye roma nemzetiségű polgár. […] Tehát, nagyon kevés család van, vagy nem tudom van-e egyáltalán olyan roma család, aki nem jelenik itt meg nálunk.*

A nemzetiségi roma önkormányzat vezetője szerint Pásztón nincs kifejezetten romákra jellemző hagyományos korokból megmaradt mesterség, mint Mátraverebélyen a kosárfonás. A város területén az oláhcigány ősök leginkább lovakkal foglalkoztak, kovácsmesterség volt jellemző, amiből a *lovari* név is eredeztethető, ezt azonban manapság nem igazán művelik. Jelenleg a kőműves és ács szakma lenne a legkeresettebb, amikkel lenne munkalehetőség a településen, ugyanakkor iskolázottság hiányában nem tudják elvállalni ezeket a munkákat az aktív korú roma lakosok. Pásztó azon városok közé tartozik, ahol a munkanélküliségi ráta alacsonynak mondható a romák között is, hiszen a munkaképes romák jelentős százaléka dolgozik, igaz többségük az éppen aktuális közmunkaprogramban. A Roma Nemzetiségi Önkormányzat vezetősége szerint a romák nem szeretnek a mezőgazdaságban dolgozni, és jelenleg több közmunkaprogram is eköré épül, ezért hiába lenne még foglalkoztatás a mezőgazdaságban, azt többen nem vállalják, így marad a segélyekből való élés.

A fiatalkorú anyává válás hagyománya, különösen az oláhcigányok körében, Pásztón is fellelhető. A fiatalok 14-15 évesen megházasodnak, gyereket vállalnak, így kimaradnak az iskolából, ami különösen a lányok esetében a későbbi munkalehetőségeiket jelentően korlátozza, hiszen a fiatal anyák gyermekvállalás után nem térnek vissza az iskolapadba [13], a fiúkat meg idő előtti munkavállalásra kényszeríti.

> *Onnantól kezdve, amikor a gyerek terhes, magántanulónak kiveszik. Gyerek mellett nem tud készülni. Különösen, ha nem is szokott hozzá, hogy tanuljon. Ez nagy gondot okoz, hogy ezek a hagyományok a gyerekeket hátráltatják abban, hogy elvégezzék a nyolc osztályt*

– vázolta fel a helyzetet az igazgatónő. Az iskola többször kér segítséget a roma önkormányzattól ilyen esetekben, szeretnék, ha ennek a jelenségnek a terjedését meg lehetne fékezni, mert úgy érzik, sok tehetséges gyermek vész így el.

[13] Pócsik Julianna (2015): *A gyermekvállalás motivációinak vizsgálata szakiskolás roma lányok körében.* MA szakdolgozat, Miskolc.

> *Megjelennek a korai házasságok. Az, hogy illegálisan munkába járnak a gyerekek. Ez ellen nem tudunk eredményt elérni. Több kérésünk volt már a roma kisebbségi önkormányzat felé, hogy közösen ezt állítsuk meg. De mindig a roma hagyományokra hivatkoznak, hogy náluk ez hagyomány, a kultúra része, hogy korán mennek férjhez a lányok. Hogy a fiúk szintén korán házasodnak, illetve, hogy mennek dolgozni. Ebben nem jutunk egyről a kettőre.*

– nyilatkozta az intézményvezető. Ezzel egyidejűleg jelenik meg a magántanulói státuszba való átkérés, amit jellemzően a családok szorgalmaznak, és ugyancsak könnyen hozzájárul az iskolarendszerből való kihulláshoz.

Érdemes kitérni a Roma Nemzetiségi Önkormányzat szerepére is a településen. A roma nemzetiségi önkormányzatban jelenleg a három éve együtt dolgozó három tag mellékállásban látja el ezt a tisztséget. Megválasztásukkor lelkesen a romák helyi munkahelyi integrációját és a romák közti közösségteremtés elősegítését tűzték ki célul. Vezetőjük egyben a cigány vajda tisztséget is betölti. Problémaként említi meg, hogy a Pásztón jelen lévő két cigány csoport közül csak az oláhcigányok fogadják el.

> *A magyar cigányok is megpróbálnak szépen beszélgetni velem. De még teljesen nem tudtam őket megnyerni. Nem tudtam olyan közel kerülni hozzájuk, hogy megbízzanak bennem. […] Maga a polgármester nem engedi, hogy túl közel kerüljek hozzájuk*

– nyilatkozta a Roma Nemzetiségi Önkormányzat vezetője. A pásztói kettéosztott cigányság miatt az RNÖ érdekképviseleti tevékenysége nem mondható sikeresnek, melyhez a városvezetéssel való rossz kapcsolat is hozzájárul. Ugyanakkor az RNÖ-elnök eredménynek könyveli el, hogy nincs bűnözés a városban, és a felmerülő konfliktusokat sikerül békés úton, a rendvédelmi szervek bevonása nélkül rendezni. Ez a siker azonban a jelenleg is fennálló társadalmi feszültségekre hívja fel a figyelmet.

Az önkormányzat és a roma nemzetiségi önkormányzat közös pályázatának keretein belül lehetőségük nyílik olyan romáknak segíteni, akiknek lakhatatlan az ingatlanuk vagy sok tartozásuk van, illetve a romák lakta területen egy játszótér kialakítására is kitér a pályázat. Továbbá a roma önkormányzat kevés pénzből gazdálkodik ugyan, de egy-egy esetben ösztöndíjjal törekszik az iskolában tehetséges roma gyermekek felkarolására.

> *Egy tehetséggondozásnál – a múlt évben is volt konkrét eset, hogy egy roma tanuló nagyon tehetséges volt. Valamilyen versmondó, irodalmi területen. Egy olyan versenyre szerettük volna nevezni, ahol volt díj. Megkerestük ezt a kisebbségi önkormányzatot, hogy segítsenek nekünk ebben, hiszen azt mondták, hogy partnerek*

– erősítette meg az iskola intézményvezetője. A nyolc osztály elvégzésére, illetve középiskolába való jelentkezéshez az iskola szorgalmazna intézményesült ösztöndíjrendszert, de ez egyelőre még várat magára.

Az önkormányzatnak és a Roma Nemzetiségi Önkormányzatnak nem felhőtlen a kapcsolata. „*Polgármester úrnak sok problémája van velük. Legfőképpen a vezetőjével*" – szögezte le egyértelműen a helyzetet a település jegyzője.

> *A roma önkormányzatnak állandó bejárásának kellene, hogy legyen a polgármesterhez, mert a problémámat csak neki tudom elmondani. Egyszerűen nem fogad. […] Nincs kapcsolatunk a polgármesterrel*

– vázolja pesszimistán a viszonyukat a másik oldalról a roma önkormányzat vezetője. A jelenlegi roma önkormányzati vezetők megválasztása az egyik lehetséges ok és magyarázat a nem éppen felhőtlen viszonyra. Pásztó egyik vezető személye szerint nem túl demokratikus, ahogy megválasztásra kerültek, hiszen nagyon kis arányú volt a szavazati részvétel, így szinte a mögöttük álló nagy család választotta meg maguk közül a vezetőt.

> *Így kialakult egy olyan gyakorlat, hogy három roma önkormányzati képviselő az gyakorlatilag egy családból származott.*

A másik ok, hogy bizalmatlanság alakult ki a két intézmény között. A Roma Nemzetiségi Önkormányzat kezdeményezésére tábort szerveztek roma tanulóknak, amit kezdetben az önkormányzat finanszírozott, ugyanakkor a tábor egy évvel későbbi költségvetésében gyanakvásra okot adó elszámolásokat találtak, így megvonták a támogatást, és az önkormányzat maga vette kezébe a tábor szervezését.

> *Úgy láttuk, hogy ez nem biztos, hogy arra, arra fog elmenni, amire valóban mi szeretnénk, vagy amit mi szeretnénk támogatni, az önkormányzat szeretné támogatni. És akkor azt csináltuk, de nem hagytuk annyiban, hogy nem adtunk támogatást nekik*

– taglalta viszonyukat az önkormányzat egyik képviselője. Ilyen bonyolult viszonyok között, ahol a romák között is, valamint a romák hivatalos képviselői és a városvezetés között is állandósultnak tűnő konfliktusok állnak fent, az RNÖ által célként kitűzött integrációs törekvések sem tudnak megvalósulni. A kialakult feszültség nem kedvez a pásztói lecsúszottabb romák segítésében sem. A szegregátumokban élő romák szociális helyzetét a városvezetés tudomásul veszi ugyan, de túl sok megoldás nem körvonalazódik az ügyben.

Elmondásuk szerint már az állásinterjúknál diszkriminációval találkoznak a legnagyobb pásztói foglalkoztatónál, mely szintén megnehezíti a munka világába való beilleszkedési törekvéseket. Erre a cégre is, mint a legtöbb nagyobb vállalatra, jellemző, hogy az iskolázottabb réteget keresi toborzáskor, így emiatt is tűnhet úgy, hogy az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező roma embereknek nem biztosítanak lehetőséget. Számukra esélyt jelenthet a Roma Nemzetiségi Önkormányzat (a továbbiakban: RNÖ) és a munkaügyi központ között kötött megállapodás értelmében rövidített tanfolyamok létrejötte, melyek az általános iskola befejezését, valamint OKJ-s szakma megszerzését szorgalmazzák. Továbbá ezt segítené elő a tanoda lehetősége is, hiszen a felzárkózáshoz nélkülözhetetlen, hogy a roma felnőttek befejezzék a nyolc osztályt, valamint szakmát szerezzenek, de az erről szóló pályázatnak a kutatás lezárásáig még nem lett eredménye. A Helyi Esélyegyenlőségi Program[14] úgy fogalmaz a legrászorultabbak és a romák munkavállalásával kapcsolatban, hogy az

> *önkormányzat lehetőségeihez mérten a felnőttoktatásokban, képzésekben és a foglalkoztatás területén is a lehető legnagyobb mértékben próbál segíteni a legrászorultabbaknak. Meg kell állapítani, hogy ez nem mindig sikerül. […] Azt el kell ismerni, hogy az önkormányzatnak nincsenek meg azok az eszközei, amelyekkel nagyobb mértékben tudna beleszólni a mélyszegénységben élők és romák intézményekben történő elhelyezésébe.*

[14] Mészáros 2015 (i. m.)

Az önkormányzat tehát úgy érzi, tesz lépéseket a roma emberek munkahelyi integrációjával kapcsolatban, ugyanakkor egyfajta felelősséghárítás érhető tetten ezekben a mondatokban.

Összességében úgy látszik, hogy a pásztói cigányság sokrétű. Egyrészt van egy városi már-már asszimilált cigányság, akik jól beilleszkedtek a kisvárosi létbe, és megjelenik a város széli szegregátumban élő cigányság, akik szociális ellátásra szorulnak, ezzel problémát okozva a városvezetésnek. Másrészt a cigányságon belül két népcsoport is megtalálható – az oláhcigányok és a magyar cigányok – és a köztük lévő ellentét problémát okoz a megfelelő érdekképviselet hiánya miatt. Így bár Nógrád megyéhez képest Pásztón alacsonynak számít a településen élő romák aránya, mégis úgy tűnik, annál több interetnikus konfliktus és probléma érhető tetten a felszín alatt.

3. A PÁSZTÓI ZSIGMOND KIRÁLY ÁLTALÁNOS ISKOLA

> *Pedagógiai munkánk alapja a humánum, az önmagunkkal és környezetünkkel szembeni igényesség, a kreativitás és a nyitottság. Szemléletünkben és tevékenységi rendszereinkben a gyermekközpontúság a meghatározó. A tanulók képességeinek megfelelő legjobb eredmény elérésére, az egyéni bánásmód fejlesztésére törekszünk. Az iskolából kikerülő tanulók szociálisan fejlett, edzett, egészséges, jó kommunikációs készséggel rendelkező fiatalok legyenek.*[15]

A Gárdonyi Géza, valamint Dózsa György Általános Iskola összevonásából 2009-ben létrejött Pásztó Városi Önkormányzat Általános Iskolája, az állami átvételtől, 2012-től Pásztói Általános Iskola, mely az összevont nevelőtestület kezdeményezésére a 2015/2016-os tanévtől felvette a Zsigmond Király Általános Iskola nevet. Az iskola diákjai elsősorban pásztóiak, de az egykori és azóta megszűnt társulás következtében Mátraszőlős, Alsótold, Bokor, Cserhátszentiván, Felsőtold, Garáb és Kutasó községekből bejáró tanulókat is ellátja.[16]

[15] Zsigmond Király Általános Iskola hivatalos honlapja. http://pasztoisk.hu/ujweb_w/
[16] Zsigmond Király Általános Iskola Pedagógiai Program 2016. http://pasztoisk.hu/ujweb_w/iskolankrol/alapdokumentumok/

A kutatás során a pásztói általános iskolában jártunk és interjút készítettünk az összevont iskola intézményvezetőjével, az intézményvezető-helyettessel, egy alsós és egy felsős pedagógussal. Készítettünk továbbá fókuszcsoportos beszélgetést egy felső tagozatos osztállyal. Elemzésünk alapjául az interjúk, valamint az iskolában tett megfigyeléseink, tanórán végzett hospitálásunk szolgálnak. Az iskolában tapasztaltakat a település más szereplőivel készített interjúk releváns részleteivel és az oktatási munkához kapcsolódó dokumentumok tanulmányozásával egészítettük ki.

Az összevonás miatt mintegy öt éven keresztül nem volt igazgatója az intézménynek, belső pályázó nem volt. Ennek oka, hogy rivális intézményeket vontak össze, így az intézmény egyik fele mindig ellenfél volt a leendő igazgató számára. Végül a jelenlegi igazgató 2014 februárja óta vezeti az intézményt, külső pályázóként érkezett, nem kötődött egyik elődintézményhez sem, amely lehetővé tette a szakmai alapon való döntéseket és ezáltal a tanári kar felől is elfogadhatóvá tette.

Mind a diákok, mind a tanárok létszámát tekintve az iskola kiemelkedő, tanári kara 55 főből áll, köztük 7 fő fejlesztőpedagógus is dolgozik, minden szaktanári pozíció betöltött. A nevelőtestület átlagéletkora 55 év feletti, 3-4 fiatal kolléga van, a legtöbben pásztói lakosok, az ingázók is 10-15 kilométerre fekvő településekről járnak be. A gyermeklétszám összesen 628 diákot jelent, 271 az alsó és 357 fő a felső tagozaton, nyolc évfolyamon, évfolyamonként három osztállyal. A beiskolázási körzetben élő családok szociális, kulturális és anyagi helyzete általában igen eltérő, ezért az intézmény nevelő és oktató munkája ehhez igazodik: tanórán és tanórán kívül is megpróbálják segíteni a nehéz körülmények között élő, hátránnyal induló tanulók felzárkóztatását, ugyanakkor kiemelt fontosságú feladatnak tekintik a tehetséges, jó képességű tanulók fejlesztését is.[17]

Az iskola két külön álló épületből áll, egyikben az alsó, másikban a felső tagozat osztályai foglalnak helyet. Az épület állagán látszik, hogy a fenntartóváltás időszakában az önkormányzat már nem költött az iskola karbantartására, így jelenlegi állapotában fejlesztésre, valamint bővítésre szorul. A tankerület elnyert egy pályázatot, melynek értelmében másfél milliárd forintnyi támogatást kaptak, így a közeljövőben várható az iskola felújítása.

Továbbtanulás tekintetében elmondható, hogy a diákok 74 százaléka megy gimnáziumba, ami nagyon magas arány, jóval meghaladja a 2016-os országos átlagot.[18]

[17] Mészáros 2015 (i. m.)
[18] 2016-ban a diákok 41,8%-a jár gimnáziumba.
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1617.pdf

Legtöbben a pásztói kéttannyelvű Mikszáth Líceumba mennek, de megindult egyfajta vándorlás is a környező gimnáziumok felé Salgótarjánba vagy Egerbe, melyet a végzős diákokkal készült fókuszcsoportos interjú is megerősített. A növendékek másik része a régi szakközépiskolának megfelelő szakgimnáziumba megy, egy kisebb réteg ment a mostani szakközépiskolába, ami a korábbi szakmunkásképző volt. A kedvező földrajzi elhelyezkedés által biztosított oktatási lehetőségeket az érintettek ki is használják. Sajnálatos tény azonban, hogy a szakmai végzettséget vagy a diploma megszerzését követően már nem térnek vissza Pásztóra. Ez elsősorban a munkahelyek hiányának és az említett városokban megszerezhető jövedelemtől való jelentős eltérésnek tudható be.[19] A roma tanulók is nagyrészt elvégzik a nyolc osztályt, de ritkán mennek tovább valamilyen középfokú intézménybe.

A Pásztón lévő kis arányú foglalkoztatottsági lehetőségek miatt más városban, esetleg külföldön munkát vállaló szülők, széteső családokat hagynak maguk mögött, amelynek pedagógiai munkára való hatását érzik az iskolában is.

> *Ahol a szülők nincsenek odahaza, csak nagyon későn, az egyik szülő hiányzik, mert hónapokig külföldön él, ott a gyereknek a nevelése sok nehézséget jelent a család részéről*

– így látja az intézményvezető. A gyermekvédelmi felelős szerint nemcsak a munkalehetőségek hiánya, hanem a szülők válásának nagy aránya is hozzájárul, hogy a gyermekek valamilyen szinten sérülnek.

> *Csak saccolni tudok, de közel fele a gyerekeinknek valamilyen csonka családban él… Vagy elváltak a szülők és már egy új családban él. Minimum a fele. Megdöbbentő, nagyon nagy számban. […] Magatartászavarokban és tanulási nehézségekben* [érhető tetten]. *Megváltozik a tanulási teljesítménye, rosszabbul teljesít. Konfliktus a gyerekek között. Sokkal hevesebbek, érzékenyebbek, könnyebben összekapnak, összeverekednek.*

Így az iskolának és a pedagógusoknak reagálniuk kell a gyermek otthonról hozott problémáira, ebből következő megváltozott viselkedésére is.

[19] Mészáros 2015 (i. m.)

Ugyanígy nagy kihívást jelent az iskolának az enyhe értelmi fogyatékos diákok oktatása. A tanárok nincsenek erre felkészítve, és nehézségekbe ütközik az ilyen fokú differenciált oktatás megvalósítása a tanórákon.

> *Korábban őket az egységes gyógypedagógiai módszertani központ vagy az ún. kisegítő iskola látta el. Jelenleg az a tendencia, betették az alapító okiratunkba, hogy őket el kell lássuk.*

A fejlesztőpedagógusoknak nagy szerepe van az esélyegyenlőség biztosításában, amely a roma tanulókat nagyobb számban érinti, tartanak számukra fejlesztőórákat. A fejlesztések legtöbbször délután, az iskolaotthonos rendszerben vagy testnevelés óra alatt történnek.

A két különálló iskola összevonása előtt a nyolcvanas években szegregációs probléma merült fel. Az iskola történetére visszatekintve a település jegyzője így emlékszik:

> *Az új iskolába került át a cigányság. És ebből utána volt konfliktus, hogy ebbe az iskolába járnak, a másikba nem járnak, miért nem járnak […] akkor tovább kellett menni, mert egyébként egymásnak esett volna a két iskola.*

Elmondás szerint jelenleg a pedagógiai munka során fokozottan figyelnek arra, hogy ne alkalmazzanak semmiféle megkülönböztetést, hiszen a roma szülők nagyon érzékenyek, és hajlamosak romaságuknak tulajdonítani, ha a pedagógus problémát vélelmez az adott gyermekkel kapcsolatban. A pedagógusok is különféleképpen közelítik meg a kérdést, a tanári kar egyik fele elit iskolához szokott, így az egyesítés során újonnan tapasztalta az integrációból adódó problémákat; míg a nevelőtestület másik része már kialakított megfelelő stratégiákat és könnyedebben kezeli a felmerülő helyzeteket. A közös stratégiák kidolgozására, problémás ügyek megbeszélésére esetmegbeszéléseket tartanak. Bár a tanári kar egy része – az elmondások alapján – figyel, hogy ne alkalmazzon megkülönböztetést, ugyanakkor a nevelőtestület másik felében megjelennek olyan nézetek is, amelyek bizonyára megnehezítik az azonos bánásmódot roma és nem roma diákok között.

> *Az a baj, hogy Magyarországnak is és Európának is egy olyan elképzelése van, az európai civilizációs fejével, hogy be lehet őket integrálni. De nekik teljesen más szokásrendjük, értékrendjük van. Én már 87 óta tanítok, és azt látom, hogy az ő agyuk teljesen másképp jár.*

A roma gyerekek aránya az iskolában évről évre nő, és ez főleg a környező települések gyermekeinek ezen iskolába való beíratásával emelkedik. 2014-ben kb. 16% volt, most 20% körüli a roma gyermekek aránya az iskolában. Az intézményvezető asszony elmondása alapján a Mátraszőlősről idejáró gyermekek problémásak, alapvetően ezért került sor több mint 10 évvel ezelőtt az iskolai integrációra.

> *Egyszerűen az elmondások alapján nem tudták sem fegyelmezni a tanulókat, sem pedig azt az oktatást biztosítani, amire szükség lett volna.*

Mint olyan sok településen, Pásztón is az iskola miatt a településre átjáró romákkal nincsenek kibékülve.

> *A pásztói romákkal sokkal kevesebb gondunk van, mint azokkal a romákkal, akiket beintegráltak hozzánk. A pásztói cigányok elég jól kezelhetőek*

– fejtette ki véleményét az egyik pedagógus. Az iskola jövőjét tekintve a központi intézkedés hatására a környező településekről érkező diákok a roma tanulók arányát növelni fogják.

> *Most vagyunk azon a határon, hogy még most jó. De hogyha még ehhez hozzájön még egypár százalék, az már nem jó. A környező falvakban nagyon magas a romaarány az iskolákban. Ha megszüntetik ezeket az iskolákat és beintegrálják hozzánk, akkor ott már gond lesz. A romákra az is jellemző, hogy én szőlősi vagyok, te pásztói – és nem a magyar és a roma gyerekekkel van a probléma. Hanem a szőlősi és a pásztói roma gyerekek szoktak összebalhézni. […] Én bizakodó vagyok, hogy hátha itt megállunk, nekünk már elég ez a hét település és nem kapunk többet. Mert az nem vezetne jóra. Onnantól kezdve romlik a színvonal*

– festette fel borúsan a jövőképet az egyik megkérdezett pedagógus.

A szülőknek az újonnan érkezők, illetve a már meglévő roma tanulók miatti aggodalmát csökkentendő, közös szülő-gyermek programokat szerveznek, de ezeket a roma családok kisebb létszámban támogatják.

A középosztálybeli réteg, városi réteg, amelyik megszokta, hogy az ő gyerekei milyen kulturális és szociális közegben vannak, nehezen fogadják el azt, hogyha nagyobb létszámban teljesen más életfelfogású és kultúrájú, másféle szabályok szerint élő emberek érkeznek

– nyilatkozta az intézményvezető.

Egy sokkal kötetlenebb, szabadabb stílusú környezetből jöttek. Egy elfogadóbból, ahol a tízen éves gyerek, ha fiú, az már szinte családfő. Uralkodik a csapat felett. Neki már egy nő nem parancsol. Épp azért nehéz elfogadni, hogy a tanárnő neki tekintély legyen. Ezt konkrétan érzékeljük.

Az esélyegyenlőség biztosítása érdekében rendkívüli figyelmet fordít az iskola arra, hogy az osztályok kialakításakor ne jöhessenek létre „elit" és szegregált osztályok. Minden év elején a jelentkező diákok „különleges státusza" alapján külön-külön osztályokba rendezik őket. Vagyis törekednek arra, hogy az osztályokban egyaránt hasonló arányban legyenek roma, hátrányos helyzetű, sajátos nevelési igényű vagy éppen „bejárós" diákok. Tehát látszólag megvalósul az esélyegyenlőség, mégis az egyes pedagógusok hozzáállása alapján megkérdőjeleződik ennek tényleges értelme az iskolában.

Ugyanis, ahogy a fenti interjúrészletekből is kitűnik, a megkérdezett pedagógusok nem fogadják szívesen a roma tanulókat és megoldandó iskolai problémákat, kezelendő feladatot látnak benne. Iskolai keretek között nem fektetnek hangsúlyt semmilyen roma hagyományra vagy kultúrára, a tanári kar álláspontja szerint a pásztói cigányság asszimilálódni szeretne, és nincs szükség külön identitáserősítésre. Kérdés, hogy ezt a fajta hozzáállást a diákok mennyire érzékelik a saját bőrükön és ez mennyiben járul hozzá a roma gyermekek iskolai előrehaladásához. A diákokkal készített interjúban az egyik roma tanuló beszámolt az iskolába kerülésekor a romaságából fakadóan egy másik diákkal való atrocitásáról, melyet tanári közbelépéssel békés útra tudtak terelni és megoldani.

A megkérdezett pedagógusok a szegénységet is kiemelték, mint érezhető probléma az iskolában, hiszen a szülőkön érzik, hogy nehezükre esik valamilyen költségvonzattal járó program befizetése. Ekkor az iskola különböző alapítványokat keres meg vagy roma tanuló esetében a roma önkormányzatot, hogy támogatást kapjon.

Azt mondják, hogy gyerekszegénység és éhezés van, de azért a családokra jellemző az, a gyerekükre áldoznak. Erőn felül azok a családok is a gyerekükre költenek, akik nem olyan tehetősek.

Pedagógiai módszert tekintve alsó tagozaton iskolaotthonos rendszer van, nincs hétköznap házi feladat, délután tanulnak a diákok, ekkor még az eredményekkel sincs probléma, jól működik. Azonban felső tagozaton már nem kötelező a délutáni tanulás, kevesen is veszik igénybe a napközit, viszont otthon is nehezebben veszik rá magukat a tanulásra. Matematika-, magyar-, illetve szövegértésórán a 7–8. osztályos tanulók csoportbontásban tanulnak. Az ilyenfajta képesség szerinti csoportbontás magában hordozza a szegregáció veszélyeit is, bár ezen felvetés ellen tiltakozik az iskola.

> *Azt látjuk, hogy a roma tanulók lejjebb vannak. Nem azért, mert szegregálni akarjuk, hanem az, hogy tanuljunk délután, nincs benne a rendjükben. Napközibe viszont nem szeretné hozni. Itt Pásztón különös nehézséget jelent az, hogy ezt a korosztályt, a romaságnak az egyik része, már felnőttként kezeli.*

Szerintük tehát nem az iskola szegregál, hanem „természetes szelekció" során jön létre, hogy a roma tanulók a rosszabb, míg a többségi tanulók a jobb képességű diákok csoportjába kerülnek a felső tagozatos szakórákon. Azonban a képesség szerinti megkülönböztetés következtében olyan öngerjesztő folyamatok indulnak be, amelyek leronthatják a pedagógiai szolgáltatások minőségét és tovább növelhetik a hátrányos helyzetű tanulók hátrányait.[20]

> *A csoportbontás azért szükséges, hogy akik jobbak, azokkal eljussunk egy szintig. A kevésbé jobbak… Ott már van differenciálás*

– fejtette ki véleményét a csoportbontásról az iskolában dolgozó egyik pedagógus.

A pedagógusok beszámoltak arról, hogy a szülőkkel való kapcsolattartás alsó tagozatban még könnyebben megoldható, felső tagozatban azonban a szülők gyakran hanyagolják az olyan hivatalosabb iskolai rendezvényeket, mint a szülői értekezletek vagy a fogadó órák. A nehezebb körülmények között élő gyermekek szüleire jellemzőbb, ahol a lakáskörülmények is rosszabbak, legalábbis az egyik pedagógus így számol be erről:

[20] Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2005): Általános iskolai szegregáció. *Közgazdasági Szemle* 2005. április. 317–355. http://epa.oszk.hu/00000/00017/00114/pdf/01kertesikezdi1.pdf

> *Nekem is van most egy ilyen gyerekem, hogy hívni kell a családsegítőt, hogy nézzenek már anyukára, mert második éve tanítjuk a gyereket, de még nem találkoztunk az anyukával. Azt se tudja, hogy ki tanítja. Mindig küldjük a papírt. A családlátogatásra elmegy az ember, de jobb a kapun kívül. Nem szívesen megyünk be.*

Az interjúk alapján a szülők nemcsak az iskolai részvételüket hanyagolják, hanem sok esetben otthon sem foglalkoznak a gyermekkel, nem tanulnak vele, így a tehetségesnek tűnő gyermekek is elvesznek.

> *Nem mondhatjuk ki, de a családi háttér miatt nagyon sok olyan gyerek van, aki sokkal többet tudna. Megvan benne a tehetség, de a családi háttér nemtörődömsége miatt nem tudjuk azt a szintet kihozni a gyerekből, amit lehetne. Mert nem kapunk támogatást a család részéről. Sajnos nagyon sok esetben, még alsó tagozaton valamilyen szinten tudjuk tartani, de aztán ha felkerül, elkezd kamaszodni, másképp látja a világot. Nagyon sokszor elkallódik az a tehetség, ami alsóban látszódott*

– fejtette ki a véleményét az egyik pedagógus. A gyermek sikeres iskolai előmeneteléhez pedig szükségesek mind az iskola által biztosított lehetőségek, mind az otthoni segítő környezet megléte.

4. ÖSSZEGZÉS

Pásztó a Nógrád megyei települések között infrastrukturálisan az egyik legjobban ellátott település. Kisvárosi hangulata vonzó az itt élők és a környékbeliek számára, ugyanakkor jelentősebb ipar és a munkalehetőségek hiányának következtében sok az elvándorló család, illetve az ingázó családtag. Mint más vidéki településen, úgy Pásztón is gyakori az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében a közfoglalkoztatottságban való elhelyezkedés vagy a feketemunka-végzés.

Az elmaradottabb településrészeken szociálisan rosszabb körülmények között lévők, zömében romák élnek, de a városi roma népesség nagy része integrálódott. A roma önkormányzat érdekérvényesítése súlytalan a fennálló önkormányzati rend-

szerben, sőt még az itt élő romákat sem képviseli összességében, hiszen erős a megosztottság a két cigány csoport között. Ezen interetnikus viszonyok mélyebb társadalmi feszültségekre utalnak, melyek feloldása – az interjúk alapján – még várat magára. Egyre gyakoribb probléma a más vidéki településen is jellemző fiatalkorú anyává válás különösen az oláhcigányok körében, mely így az érintett fiatalok iskolai előmenetelét és ezáltal a későbbi foglalkoztatási lehetőségeit is korlátozza.

A két pásztói általános iskola összevonása előtti szegregációs jelenségek az összevonás következtében megszűntek ugyan a helyi Zsigmond Király Általános Iskolában, de a tanári kar egyik felében erősen megmaradt az ellenállás a roma tanulókkal szemben. A jelenleg prosperáló iskolában az országos viszonylathoz mérve is a diákok nagy százaléka tanul tovább érettségit adó intézményben, amely az állandó, ámde kiöregedőben lévő maximális szakellátottságú pedagógusgárdának is köszönhető. A környező települések iskolabezárásai következtében érkező diákok emelik a jelenlegi 20 százalékos romaarányt az iskolában, ami miatt a pedagógusok meglehetősen borúsan látják az intézmény jövőjét és a színvonal romlásától tartanak.

FEJŐS ANNA

TERESKE – „AZ ELNÉPTELENEDŐ SZEGÉNYSÉG"

1. BEVEZETÉS

Tereske egy aprócska falu a Rétsági járásban, Nógrád megye délnyugati részén. A települést vélhetőleg szlovákok alapították, erre utal a falu neve, amely a *Trist, Tristi, Tristke* szláv szavak magyarosítása. Tereske eredeti jelentésében *„patakos, bő vizű, jellegzetes növényzetű, nádas, sásos területet"* takar. Ma már csak ez a név őrzi a falu egykori lakóinak emlékét, vélhetőleg a tatárjárás és a török fennhatóság idején változott erőteljesen a lakosság összetétele.[1] Régen a településhez tartozott öt környékbeli puszta is, ezek mára már beolvadtak, vagy külön településekké váltak. Tereske honlapján képszerűen írják le a falu elhelyezkedését:

> *... a Kormos-puszta felől s a másik oldalon a Károly puszta irányából egy-egy árok, mint két hatalmas kéz öleli körül településünket. Hajdanán az árokhoz tartozó vizek jellegzetes képet és növényzetet adtak ennek a vidéknek. A „két kéz" csuklóvonalain halad a 22-es út Rétság felől Érsekvadkert irányába. A két kéz középső ujja, mint a védelem egyik vonala a „Háromkeresztek" alatt ér össze, patak formájában. A kezek többi ujja a „Sós-kút" előtt nem sokkal találkozik egymással, ugyancsak patak képében.*[2]

A faluban három hosszú terepnapot töltöttem el. Vizsgálatához népszámlálási anyagokat, helytörténeti dokumentumokat és saját megfigyeléseimet használtam fel. Interjút készítettem a helyi jegyzővel, polgármesterrel, RNÖ-vezetővel, védőnővel, valamint az iskola igazgatójával és két tanárral. Iskolai látogatásom során több órán is hospitáltam és szót váltottam az ott tanítókkal. Beszéltem továbbá helyi családokkal, akiket kérdőíves vizsgálatunk adatfelvétele során ismertem meg. Végül, de nem utolsósorban

[1] *Tereske, a felemás község.* Az 1968-as *Nógrád Megyei Hírlap* cikke. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NogradMegyeiHirlap_1968_11/?pg=123&layout=s (Valamennyi internetes forrás – ahol nincs külön időpont megadva – utolsó megtekintése: 2023. március 10.)

[2] Tereske honlapja. http://tereske.hu/tereske-tortenete/

elemzésemet háttéranyagként segítette két korábbi kutatás is: 2009-ban Váradi Mónika egy integrációs hatásvizsgálat kapcsán járt a településen, 2014-ben pedig az OFI munkatársai készítettek elemzést, szintén a tereskei iskoláról.[3]

2. „VALAMIKOR OLYAN VIRÁGZÓ VOLT EZ A TELEPÜLÉS"

Tereske utcái látványosan üresek és csendesek, már első ottjártamkor is az elöregedő, perifériára szoruló település látszatát keltette bennem. Nem volt ez ám mindig így, a kis község „*olykor szebb napokat is látott*", hogy egyik interjúalanyom szavait idézzem.

A falut először a tizenharmadik században említik a váradi regestrum feljegyzéseiben, a vélhetőleg 11–13. század között épült Boldogasszonyhoz címzett Benedek-rendi apátság kapcsán. A kolostor körülbelül a 15. századig állhatott fenn, ám a század végére elnéptelenedett, ma már csak nyomait láthatjuk. Az eredetileg román stílusban épült, majd gótikusra átépített templom végső formáját a 18. század elején nyerte el, immár barokk stílusban. A templom azóta is az ország egyik nevezetessége, ugyanis falán festett freskósorozat látható, amely Szent László király legendáját ábrázolja. Ilyen freskó a mai Magyarország területén csak három helyen található, közülük is Tereskén a legnagyobb, itt maradt fent a legteljesebben.[4] Az épületet a hatvanas években restaurálták, jelenleg látogatható, ám ehhez külön bejelentkezés szükséges.

A templom mellett található a régi kőkeresztes temetőkert. A látkép még ma is őrzi a régi kettéosztottságot: az egyik felében a falusi családok, míg a másikban a birtokosok temetkeztek. Ez utóbbit Huszár-temetőnek hívták, amely a falu egyik nagy nevű családjának emlékét őrzi.[5] A temetőben különleges fákat és növényeket is ültettek. A 170 év körüli, 150 cm törzskerületű szomorú bükköt még az év fájának is jelölték pár éve.[6]

[3] Előbbi tanulmányra kéziratként fogok hivatkozni, utóbbit viszont nem nevesítem, mert ebben a tanulmányban a település neve nem szerepel. Mindkét kutatónak itt szeretném megköszönni, hogy tapasztalataikkal hozzájárultak a település viszonyainak pontosabb megértéséhez.

[4] Végh József (2010): *Rétság Kistérség Többcélú Társulása.* Kistérségi értéktár.

[5] A falu birtokosai voltak még: Jeszenszky, Szmrcsányi, Frideczky, Szily, Kokovay, Bory, Szakál családok. Fényes Elek (1851): *Magyarország geográfiai szótára.* Pest.
https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-geografiai-szotara-fenyes-elek-BABC3/t-BD4DD/tereske-BD5CC/

[6] Más híres növények a temetőkertben: a pirosvirágú galagonya, a lucfenyő, az amári palósfa, az aranyvessző szép bokrai és a vörösmogyorók. Vö. Végh József (2007): Templomának freskóin a Szent László legenda képei láthatók. In: *Börzsönyi Helikon* II/3. 26–42. http://retsag.net/helikon/bh0703.pdf

Ékes bizonyítéka annak, hogy Tereske egykoron virágzó település volt, hogy két kastély is található a kicsi faluban. A Huszár-kastély eredetileg 1848-ban épült klaszszicista stílusban és a Huszár család nyári otthona volt, ma itt működik az általános iskola. A Frideczky (Barcza)-kúria a Frideczky családnak épült a 18. században, barokk stílusban. Az államszocialista időkben a Tsz-hez tartozott, ma magánkézben van. Az épületet felújította, ám nem használja titokzatos, helyiek által nem ismert tulajdonosa.

Tereske népességszámára elsőként Fényes Elek geográfiai szótárában találunk utalást. Ebből megtudjuk, hogy „határa szép búzát terem”, viszont rétje és erdeje kevés van.[7] Az 1880-as népességszámlálás 847 lakosról tesz említést, a 40 zsidó és alig 16 tót származású mellett, Tereskét szinte kizárólag magyar nemzetiségűek és katolikus vallásúak lakták. A falu népessége ezt követően ingadozik, a legmagasabb 1 165-os lélekszámot 1960 körül éri el, ezt követően, tehát a megyei és országos trendeket megelőzően, csökkenésnek indul. A legutóbbi, 2011-es népszámlálás szerint még valamivel több mint 725 fő lakott Tereskén[8], a település vezetői és a helyi lakosok most 600 főre teszik az életvitelszerűen itt élők számát. A település koreloszlása igencsak aránytalan, ennek egyik mutatója, hogy száz aktív korúra itt 70 gyermek- és időskorú személy jut, ami magasabb a megyei 66-os és az országos 61-es számoknál.[9]

A népességvesztés viszont nem csupán a lakosság elöregedéséből, hanem az ingázók magas számából is következik. A tereskeiek már az államszocializmus idején is nagymértékben ingáztak. Az 1968-as *Nógrád Megyei Hírlap* egy külön cikket közöl a faluról *Tereske, a felemás község* címmel. Ebben a szerzők arra hívják fel a figyelmet, hogy a helyiek közel kétharmada Vácon vagy Budapesten dolgozik az építőiparban vagy a fővárosi csatornaműveknél, csupán harmaduk dolgozik a helyi Termelőszövetkezetben. Mint írják,

> *felemás helyzet ez, hiszen a fele falu nem Tereskén, hanem idegenben, Vácott és Pesten éli társadalmi életét. Tereskére csak pihenni, tisztát váltani, asszonyt ölelni tér.*

Sokan az ingázók közül nem tértek vissza a faluba a rendszerváltást követően sem, ahol a helyi termelőszövetkezet bezárása után már jóformán nem maradt megélhetési lehetőség.

[7] Fényes 1851 (i. m.)
[8] 2011. évi népszámlálás. Területi adatok – Nógrád megye. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_12
[9] Uo.

Tereskére az 1900-as évek elején költöztek be a kárpáti cigány nyelvet beszélő romungro családok. Jóformán a helyi közösség ma is annak a két-három nagycsaládnak a leszármazottja, amelyik akkoriban elsőként telepedett le a faluban. Ők egyébként vályogvető és zenész cigány családok voltak, utóbbiak nagyon sokáig a rétsági Börzsöny Vendéglőben dolgoztak „hivatásos" zenészként.

Ma egy 150 fő körüli roma közösség él Tereskén – derül ki a Nemzetiségi Önkormányzat elnökének alapos tájékoztatásából. Eszerint Tereskén a lakosság körülbelül negyede lehet roma származású, ami valamivel alacsonyabb arány, mint a település vezetői által becsült 30-40%, ugyanakkor közel kétszer annyi, mint a 2011-es népszámlálás szerinti 88 fő[10]. Az 1992-es becslés egyébként a roma népesség számát 140-re, településen belüli arányát pedig 19,1%-ra teszi.[11] Az adatok összevetéséből ugyan nem lehet teljesen pontos következtetéseket levonni, lévén, hogy különböző módszerekkel végzett becslésekről van szó, az azonban látszódik, hogy a roma lakosság számarányában nem jelentősen, arányában viszont kicsit növekedett. Az utóbbi években már vannak betelepülő családok is, három lány például Drégelypalánkról költözött házasság révén Tereskére.

Összességében Tereskén jelenleg évi 15-18 gyerek lát napvilágot, a védőnő szerint idén egy kivételével mindannyiuk roma családban született. Ugyanakkor, míg az idősebbeknél nem volt ritka a 8-10 gyerek sem, most már a többségtől nem lényegesen eltérő kettő, maximum három gyerek születik a roma családokban.

3. A TELEPÜLÉS INFRASTRUKTÚRÁJA, ÁLLAPOTA

Tereske mindössze 71 km-re fekszik Budapesttől, autóval könnyen és gyorsan meg lehet közelíteni a lassan autópályává szélesedő M2-es úton indulva, Nógrád megye határától pedig a 22-es úton folytatva utunkat. A legközelebbi város Rétság, utána pár perccel kell lekanyarodnunk egy apró bekötőúton. A 22-es úton továbbhaladva húsz perc múlva érünk az egykori megyeszékhely Balassagyarmatra. A helyiek azonban inkább Rétság, Vác, sőt Pest felé orientálódnak. Akinek tehát van autója, az könnyen eljuthat a településre. Akinek nincs, az már nagyobb gondban van,

[10] Uo.
[11] Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (1998): *A cigány népesség Magyarországon.* Socio-Typo, Budapest.

ugyanis a falu központjába elég kevés busz megy be. Ilyenkor ki kell gyalogolni az elágazásig, ami a falu távolabbi részeiről jó félórás gyalogútra esik.

A falu belseje felé haladva tipikus falusi kockaházakat látunk. Ezek az építkezések valószínűleg a hatvanas évek fellendülését tükrözik, ekkoriban volt a legmagasabb a falu lakosságszáma. Tereske központjában régi parasztházak állnak, ezek között jobb és rosszabb állapotúakat is találunk. A mellékutcákat sima aszfaltburkolat borítja, nem régen újította fel őket az önkormányzat. A fő utca viszont, mivel átkerült a Közúthoz, kissé elhanyagolt állapotban maradt. A buszmegállók takarosak, rendezettek, az út mentén virágok, a közintézmények – az iskola kivételével – szintén felújítva. A szolid, kissé szegényes, de lepusztultnak biztosan nem nevezhető faluképet hirtelen a polgármesteri hivatal mellett, az előző vezető jóvoltából állított hatalmas napelemes létesítmény töri meg. Az EU-s pályázatból nyert napelemrendszer az egész hivatali egység ellátását biztosítja.

Található még a településen két bolt: a nagyobbik a Reál üzletlánc része, a kisebbik „Élelmiszerbolt” feliratú, magánkézben van. Interjúalanyaim szerint „*az egyik drága, a másik még drágább*”, a legdrágább pedig az olykor friss pékárút kínáló mozgóárus. Aki teheti inkább a rétsági vagy balassagyarmati nagy szupermarketekben vásárol. Üzemel még ugyanakkor helyben egy hentes és egy kiskocsma is.

A tereskei Művelődési Ház, a központtól kicsit távolabb, a templomtól nyíló utcában foglal helyet. A kiírás szerint könyvtár is működik itt, ugyan csak 2-2 órára nyit ki hétvégente. Az épületben egyébként egy rendszeres programról szereztem tudomást, mégpedig a Nemzetiségi Önkormányzat vezetője által tartott cigány táncoktatásról. Kulturális eseményként még a misével összekötött Szent László-emléknapról és az éves falunapokról tettek említést a helyi vezetők. Tereskén szálláshelyeket, éttermet és panziókat hiába keres az ember, falusi turizmusba nem kapcsolódott be a település.

A falu lecsúszását szemlélteti a helyiek szerint a sok éven át működő takarékszövetkezet bezárása. Most reggelente itt találkoznak a főleg mezőgazdasági és idénymunkát végző közmunkások. Az épületet éppen felújítják, ottjártamkor markos férfiak éppen a mellékhelyiség rendbetételén buzgólkodtak. A takarékszövetkezet elvesztésével sokan párhuzamot vonnak Tereske és a szomszédos Szátok nevű település között. A két falu közti konfliktusok kifejtésére később térünk majd vissza, itt most annyit jegyezzünk meg, hogy bár többen is úgy emlékeznek, hogy a szomszédos Szátok egykoron gazdagabb falu volt, mára úgy látszik megfordult a helyzet. Ott már

bezárták az iskolát, a helyi boltot – sőt amit mindenki kiemel –, még a falusi kocsmát is. Ez az állapot a tereskeiek félelmeit is előrevetíti, úgy érzik, előbb-utóbb Tereskén is hasonló leépülés következhet be.

A falubeliek leginkább a fiatal felnőttek jelenlétét hiányolják a településen. Két fiatal munkatárs, a berceli jegyző és a csesztvei védőnő, egymástól függetlenül saját településükkel hasonlították össze Tereskét. Mint mondják, azoknak a falvaknak van esélyük a túlélésre, ahol vannak fiatalok, Tereskét viszont aki tudja, elhagyja. Nincsenek munkalehetőségek, amik itt tartanák őket, nincsenek kulturális és sportolási lehetőségek, végül a növekvő arányú roma lakosság sem vonz új lakókat a környékre. Nem egy olyan házat is mutatnak a falubeliek, amit több mint tíz éve nem tudnak eladni.

4. „NEHÉZ ITT BETÖLTENI BÁRMIT IS"

Tereske község vezetése sokat változott az elmúlt időszakban. Míg a rendszerváltástól öt cikluson át Potyecz Pálné volt a falu első embere, 2010-ben már Urbán Pál, a FIDESZ–KDNP jelöltje győzött, majd pedig 2014-ben a független Meló Martina vette át a falu vezetését. A képviselő-testületet függetlenek alkotják, akiket a polgármester így mutat be: *„két nyugdíjas, egy buszsofőr és egy roma"*.

A halk hangú, szűk szavú és visszafogott, könyvelő végzettségű hölgy húsz éve költözött (vissza) a településre, azóta többnyire a közelben dolgozott. Meló elárulja, a falusiak győzték meg, hogy induljon a helyi választásokon, mert elégedetlenek voltak a korábbi vezetőjükkel. Fő motivációjaként a segítségnyújtást jelölte meg, amikor a közösségben betöltött szerepéről kérdeztem. Megválasztásakor például, azonnal „feltornázta" az addigi 10 fős közmunkás létszámot 50 főre, hogy minél több embernek nyújthasson megélhetést. Sikerélményként említi, hogy vezetése alatt a település minden pályázatot elnyert, az innen befolyó pénzből lehetett korszerűsíteni az óvodát, új kapukat venni az iskolának, több utcát és a faluközpontot rendbehozni. A START program támogatásával és a helyi közmunkások munkájának köszönhetően sikerült az orvosi rendelőt, a tanári lakást és a buszmegállókat is felújítani. Jelenleg egy pályázati eredményre várnak: egy hétfős mini bölcsődet szeretnének megvalósítani, ahol két dajkát tudnának foglalkoztatni.

Az egyik legnagyobb gondot Tereskén ugyanakkor a közintézmények pozícióinak betöltése okozza. Az óvoda jelenleg négy helyett két pedagógussal működik, az iskolában folyamatos tanárhiány van, erre később bővebben is kitérünk. A gyermekjóléti és a családgondozói szolgálatot csak társulás formájában tudják megoldani, egy fő látogat el a településre hetente egy napra. A jegyzői poszt is társulásban működik, a falu fiatal jegyzője berceli, összesen hat településen dolgozik, heti egy munkanapot tölt Tereskén. A védőnő csesztvei, ő két napot tölt a településen. A háziorvosi szolgálat mintegy időzített bombaként ketyeg, hiszen a helyi orvos, aki Tereske mellett Szátok településen van szolgálatban, hetven év felett jár és jövőre szeretne véglegesen nyugdíjba vonulni. A háziorvosi posztra tíz éve van kiírva pályázat, azóta Dancs doktor úr nyugdíjasként látja el a tereskei orvosi körzetet. Kérdésemre, hogy miképpen lehet majd megoldani a helyzetet – a polgármester asszony is széttárt karokkal válaszol. Egyetlen ötlet a fiatal orvosok röghöz kötése volna, ám azt ő is beismeri, hogy rövid távon ez sem segítené a tereskeieket.

A köztisztviselői pozíciókban bekövetkező nagymértékű fluktuációt és az állandóság hiányát egyfajta belső nézőpontból világítja meg a helyi védőnő beszámolója. Orsolya 2010-ben kezdett a Szátok-Tereske orvosi körzetben dolgozni. Akkoriban nagyon jól összeszokott munkaközösség volt, amire azonban pár év kihagyás után idén télen újra munkába állt, már egy kevésbé összetartó közösség fogadta:

> *A családgondozókkal nagyon jól összedolgoztunk. Annak idején az iskolaigazgatóval. A körzeti megbízott rendőrökkel, polgármesterekkel. A vezetőség nagyon összefogott, és tudtunk dolgozni. Most már ez a csapat szétesett. Az iskolaigazgató is kiment külföldre dolgozni. Azóta polgármester is, választások voltak. A családgondozók is elmentek máshová dolgozni. Mások vannak. Nem mondom, hogy rossz a viszonyunk és a kapcsolatunk, de más. Ők itt voltak. Tudtam, hogy rájuk számíthatok. Egy telefon, és itt vannak.*

Orsolya ma már közel sem olyan lelkes, mint pályája kezdetén. Fásultnak és lemondónak tűnik, és bár a családokkal folytatott munkáról még mindig élvezettel mesél, korábbi egészségprevenciós terveit már nem kívánja megvalósítani, a kudarcokra és a helyi gondolkodásmód megváltoztathatatlanágára hivatkozva.

A polgármester asszonyt sem lehet kifejezetten optimistának tekinteni a település jelenét és jövőjét illetően. Beszélgetésünk során egyetlen nagyobb jövőbeli tervet sem

említ a település fellendítését illetően. Mint mondja, *„az már siker, ha szinten tudjuk tartani”,* hosszú távú tervezés tehát szóba sem jön. A legnagyobb kudarcélményt számára mégis inkább „az emberek” jelentik. Csalódott a közmunkaprogramban, ahová szerinte pár kivétellel a munkától elszokott, dolgozni nem akaró emberek járnak. Beszámolójából úgy tűnik, Tereskén hiányzik az összetartás, az ötletek és a kezdeményezések is a helyi lakosok részéről. Meló szerint ez megnyilvánul például abban, hogy a művelődési házban csak nagy ritkán szerveznek programokat, valamint, hogy még a tavaly, 40 ezer euróra kiírt vállalkozói pályázatra is csak hárman jelentkeztek. Folyamatos elégedetlenkedésekre, irigykedésekre és pletykálásokra hivatkozva jelenleg nem kívánja magát újrajelöltetni, így a település élén 2019-ben úgy tűnik újabb változás lesz.

5. MEGÉLHETÉS TERESKÉN

Tereskén a közintézményeket, a helyi boltokat és a kocsmát leszámítva, gyakorlatilag nincsenek munkahelyek. A falusiak vagy közfoglalkoztatásban dolgoznak határozott idejű szerződésekkel, vagy pedig ingáznak főleg a Rétság környéki gyárakba segédmunkásnak, de Vácon, Dunakeszin, sőt még Budapesten is megfordulnak.

A helyi közfoglalkoztatásban kétféleképpen lehet részt venni. Egyrészt a polgármester a START program keretében foglalkoztat jelenleg 30 embert. 2014-ben, amikor átvette a falu vezetését, 50 embernek adott így munkát, azóta ez a szám minden évben csökken. Másrészt, a Roma Nemzetiségi Önkormányzat is foglalkoztat 10 embert. Tevékenységi köröket illetően nincsenek nagy különbségek, többségében zöldségtermelésben, fóliázásban dolgoznak, vagy pedig a falu közintézményeinek felújításán segédkeznek.

Az elsődleges és a másodlagos munkaerőpiac átjárhatóságáról megoszlanak a vélemények. Meló Martina szerint kevesen kerülnek át piaci állásokba, vagy csak rövid időszakra, 2-3 hónap után visszatérnek. *„Ez is munka, de ez közelében sincs, amit máshol elvárnak. Képtelenek helyt állni”* – mondja. Az RNÖ vezető adatai szerint viszont az általa foglalkoztatott tavalyi évben 10-ből 6 fő el tudott helyezkedni a rétsági gyárakban. Szerinte a jelenlegi munkaerőhiány kedvező helyzetet teremt a romáknak, ezáltal a falubeli munkanélküliség is csökkenőben van.

Most mindenhova veszik fel az embereket. Ez most jó a cigányoknak. Eddig válogattak, nem nagyon engedték be a romákat. De most nincsen munkaerő. Mi tudjuk, hogy a tartalék a cigány, és tudják, hogy az embert lehet mozgatni. Valamikor Budapestet a romák építették fel.

Az átjárhatóság eltérő megítélése adódhat a „sima” és az „RNÖ-s” közfoglalkoztatás közötti helyi különbségekből is. Elképzelhető, hogy az RNÖ által foglalkoztatottak valamennyire egy válogatottabb csoport, akiknek aztán könnyebb továbblépniük, mint a polgármester munkásainak. Ennek alaposabb ismeretéhez jobban bele kellene magunkat ásni a helyi viszonyokba, azonban, annyi világosnak tűnik a beszélgetéseimből, hogy az RNÖ által kínált közfoglalkoztatás nagyobb presztízzsel bír. Ez nem is annyira meglepő, ha megnézzük, hogyan foglalta össze az RNÖ vezetője a tíz közmunkás feladatait:

A falutól kapunk területet, amit mi karbantartunk, szépítünk, csinosítunk, füvet vágunk, buszmegállókat rendben tartjuk, körbe kapáljuk. Megcsináltuk, hogyha jönnek be a faluba, látják, hogy ez egy rendes, komoly település.

Bárhogy is van, abban mindkét vezető egyetért, hogy nincs kirívó szegénység a faluban, s a romák és gádzsók között sincs nagy különbség ezen a téren. Szerintük pár család van csak, akiknek még a napi megélhetés is gondot okoz, ők jobbára a beköltöző roma családok. Mindebből persze nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy Tereskén nagyon jól élnének az emberek. A védőnő például már borúsabban látja a helyzetet:

Hónapról hónapra élnek. Megtakarításuk semmi nincs. Ha bármi elromlik, nem tudnak sem újat venni, sem megcsináltatni. Felélik azt, ami van. Nagyon sokan mennek adományt kérni. Nagyon sokan mennek segítséget kérni az önkormányzattól. Amijük van, azt beosszák. Számlákat fizetik.

Lehet tehát, hogy „kiugró” szegénység nincs a faluban, de megtakarítások sincsenek, nagyobb betegségek kezelésére, anyagi kárra egyáltalán nem futja az itt élőknek, ilyenkor bizony szükség van a helyi Boldogságcsepp Adománybolt készleteire is.

6. „TELJESEN MÁS A HELYZET, MINT AZ ÁLTALÁNOS VÉLEKEDÉS"

A helyi interetnikus viszonyokat mind az RNÖ elnöke, mind pedig a polgármester pozitívan jellemezte. Utóbbi úgy véli, Tereskén *„teljesen más a helyzet, mint az általános vélekedés"*, utalva ezzel a más településeken meglévő ellenségeskedésekre éppúgy. mint a többség cigányokról alkotott előítéleteire. Kirívó feszültségekről és konfliktusokról senki nem számolt be az elmúlt időben, csupán pár problémásabb családról esett szó, vélhetőleg az utóbbi években beköltözőkről. Mind a tanárok, mind pedig a védőnő rendezett körülményekről számoltak be a tereskei roma családok többségében. Utóbbi kifejezetten úgy érzi, hogy elfogadták, és szívesen látják, amikor látogatást tesz egy-egy családnál. Többektől hallottam továbbá vegyes házasságról is, sőt magam is találkoztam két vegyes származású párral kutatásunk kérdőíves adatfelvétele során.

Az aránylag jól működő együttélést több okra is visszavezethetjük. Egyfelől sokatmondó, hogy amikor helyi közmunkásokkal beszélgettem, gyakran elhangzott, hogy „*itt mindenki egyformán szegény*". Az általános elszegényedés és perspektívanélküliség ezen a településen egyaránt érintheti a romákat és a nem romákat is.

Másfelől fontos megjegyezni, hogy lakóhelyi elkülönülés Tereskén kismértékben figyelhető csak meg. Bár a kezdetekkor a cigány családok a temető melletti, elhanyagoltabb falurészen lévő régi tó közelében telepedtek le, ezt a telepet már az ötvenes években felszámolták, a családok pedig beköltöztek a településre jórészt szétszórtan. Jóval később, már a kilencvenes évek „szocpolos" időszakában megnőtt az építkezési kedv, és ekkor a polgármester egy új utcát jelölt ki, ahová jobbára cigány családok költöztek, hisz a gádzsók egy része már ekkor kezdett elszállingózni a faluból.

Azonban az „új" utca, ahol ma valóban szinte csak cigány családok laknak, semmivel nem tűnik szegényesebbnek vagy elhanyagoltabbnak, mint a falu többi mellékutcája. Sőt, míg a faluközpontban élő romák régi, rosszabb állapotú parasztházakban laknak, az Asztalos utcaiak újabb, többségében jobb minőségi házakban élnek. Az elmúlt években szépen le is aszfaltozták az utcát, ennek következtében a falu fő útjánál jobb állapotban van. Az pedig már csak ráadás, hogy az itt lakók valójában jobb közlekedési helyzetben vannak, mint a falu belsőbb részén élők. Mivel a 22-es útról sétálva rögtön ez az első mellékutca, ezért nem kell feltétlenül buszra várniuk

az itt élőknek, ha el akarják hagyni a falut, hanem egyszerűen kisétálhatnak a 22-es útra.[12] Érdemes még megjegyezni, hogy találkozásaim során többször is elhangzott a „*ki tudtunk költözni az új utcába*” kifejezés, ami arra enged következtetni, hogy az új utcába költözés akár státuszemelkedés jele is lehet.

Végül pedig látnunk kell, hogy a szomszédos, Szátok nevű településsel, pontosabban annak roma lakosságával való összetűzések is egy térfélre állították a tereskei cigányokat és gádzsókat. Bár Szátok nem képezte vizsgálatunk tárgyát, Tereske társadalmi viszonyainak megértéséhez szükség van rövid kitérőt tennünk az alig 1 km-re található kisközségre. Ez az a falu ugyanis, amely folytonos viszonyítási alap, és mint a végső negatív példa lebeg a tereskeiek szeme előtt. Lakói pedig valószínűleg gyakran fordulnak meg Tereskén, hisz itt található a legközelebbi bolt, a gyerekek pedig ide járnak iskolába.

A legnagyobb problémát a tereskeiek elbeszélése alapján a rongálás, a drogok megjelenése és legfőképpen az erőszakos viselkedés jelenti. Ez utóbbi tekintetében az iskola egyik pedagógusa így foglalta össze a tereskeiek és a szátokiak *közti különbséget konfliktusok esetén: „Itt legfeljebb nagy szópárbaj lesz. De ott Szátokon minimum 8 napon túl gyógyuló.”* A polgármester is, amikor a helyi romákról kérdezem, rögtön a szátokiakkal való összehasonlítással válaszol:

> *A faluban minden családban szinte dolgoznak. Akarnak, igyekeznek, házat felújítják. Nem kocsmáznak vagy elverik a pénzt, ahogy lehet hallani a hírekben. Van egy-két család, aki nem ilyen igyekvő, hanem az általános tendencia. Láttam Szátokon is, hogy hogyan élnek ők. Más a kultúrájuk. [...] Ott tele van romával és ott a rosszabbik fajta van. Nem dolgozunk, lopunk, csalunk, hazudunk.*

Ez az összehasonlítás több interjús helyzetet is megnehezített, ugyanis a helyi együttélés felől érdeklődvén a több települést ismerő interjúalanyaim rendszerint hosszú és mély, előítéletektől sem mentes történeteket meséltek – mint utóbb kiderült, a szátokiak „*ámokfutásáról*”. *A* tereskei őslakos romákról már teljesen más hangnemben esett szó, sőt többen úgy fogalmaztak „*ők már olyanok, mintha nem is lennének azok*”.

[12] Az Asztalos utcából 6-7, a faluközpontból 20-25 perc, a falu távolabbi pontjától bő fél óra kisétálni a 22-es út menti buszmegállóhoz.

A konfliktusokat nem kis mértékben okozza az, hogy – a helyiek becslése szerint – Szátokon Tereskénél sokkal magasabb a cigány lakosság aránya,[13] s míg Tereskén hagyományosan már egy évszázada élnek romungrók, Szátokon csak az ötvenes évek végén telepedtek le teknővájó és kanalas beások[14]. Ők iskolázatlanabbak és lényegesen szegényebbek a tereskeieknél. Különbség továbbá, hogy míg a szátokiak beás nyelvet beszélnek, és tartanak bizonyos hagyományokat, szokásokat, a tereskeiek nem hagyománytartók, s a kárpáti cigány nyelvet is már csak egy-két idős asszony beszéli.[15]

A tereskei rumungrók szintén elhatárolódnak a szátokiaktól. Beszédes például, hogy a két csoport között nem akad példa vegyes házasságokra, de még csak iskolai barátságokra se nagyon. Arra, hogy a két csoport között már jó ideje állandósultak a konfliktusok, már Váradi 2009-es vizsgálatai során is felfigyel. Tapasztalatait pedig a következőképpen foglalja össze (Váradi 2009: 3):

> *Tereskei cigány (és nem cigány) szemmel a szátokiak az összes létező negatív sztereotip, úgymond cigány tulajdonsággal rendelkező homogén közösségnek látszanak, míg a tereskeiek önmagukról, mint az asszimilálódás és integrálódás útján előrehaladott, a magyaroktól úgymond semmiben sem különböző cigányokról beszélnek.*

Úgy tűnik ez a hozzáállás az azóta eltelt 8 évben sem változott meg. Bikkes Árpád RNÖ-vezető úgy fogalmaz, hogy „*mi teljesen beolvadtunk, elmagyarosodtunk*", és hozzáteszi:

> *Mi együtt nőttünk fel a magyar gyerekekkel. Itt nálunk nincs olyan, hogy roma vagy nem. Nem is tudják, hogy mi az a cigány Tereskén.*
>
> .

Ez a gondolat megjelenik abban is, ahogy Bikkes saját RNÖ-vezetői szerepét látja. A következőkben erre térünk ki részletesebben.

[13] A 2011-es adatok szerint egyébként nem mutatkozik ilyen nagy különbség a két település között. Szátokon 587 főt regisztráltak, közülük 157-en vallották magukat valamilyen roma csoporthoz tartozónak, viszont nőtt a roma lakosság aránya 2001 és 2011 között. Ez minden bizonnyal a teljes lakosság növekedéséhez is hozzájárult, ugyanis Szátok egyike a kevés nógrádi településnek, ahol nőtt a népességszám.

[14] Váradi (2009) kézirat.

[15] A 2011-es népszámlálás szerint 88-an beszélték a romani nyelvet, ezek azonban valószínűbb, hogy a betelepülő családok közül kerülhettek ki.

„Nincs romakérdés, közösségépítés van”

A polgármesterrel ellentétben, Bikkes Árpádból beszélgetésünk kezdetén csupa derűlátás árad. Szerinte „*az emberek gyarapodnak*”, a fiatalok házat vesznek, dolgoznak.

> *Itt minden megvan a faluban. A két bolt teljesen ellátja. A hentesüzletben olyan áru van, annyira szép. Itt olyan friss hús van, hogy hozza a vágóhídról*

– mondja a település ellátottságáról. Az utóbbi évek legnagyobb sikerének azt tartja, hogy a fiatal romák, és köztük a roma lányok, egyre inkább szereznek versenyképes szakmákat. Míg korábban szinte kizárólag szakiskolában tanultak tovább, ma már inkább a szakközépiskolákat választják a fiatalok, többen a képzés befejezte után érettségire is ottmaradnak. Jelenleg öt középiskolás korú tereskei roma diákról tud, ők a balassagyarmati kereskedelmi szakközépben tanulnak péknek, cukrásznak, pincérnek és eladónak. Egy érettségizett roma lány a polgármesteri hivatalban dolgozik, nővére terhessége előtt a helyi óvodában volt dajka[16]. Hamarosan pedig a közösségnek először diplomása is lehet, ha a most másodéves lány sikeresen teljesíti tanulmányi kötelezettségeit jövőre a gyöngyösi vállalkozási főiskolán.

Árpád esztergályos és vasipari végzettséget szerzett, majd letette az érettségit esti tagozaton, végül pedig CNC programozói OKJ-s képzést végzett. A férfi több helyen élt az országban, jelenleg a balassagyarmati tankerület alkalmazásában áll, a tereskei iskolában dolgozik mint karbantartó. Mindeközben már a második ciklusát tölti az RNÖ élén.[17] A képviselő-testülettel és mindenekelőtt a polgármesterrel jó viszonyt ápol, többször is kiemeli, hogy a polgármester asszony minden döntésben kikéri a véleményét. Nem volt ez mindig így, a korábbi ciklusban éppen az okozta a gondot, hogy a polgármester „*önfejű volt, mindent maga akart eldönteni*”. A változások egyik megnyilvánulása például, hogy amíg korábban Árpád nem, vagy csak késve kapott tájékoztatást a képviselő-testületi ülésekről és

[16] Információim szerint ő volt az első, aki már a felsőoktatással is megpróbálkozott, azonban akkor nem nyert felvételt óvónőképzőre. Édesanyja szerint, ha unokája nagyobb lesz, nagyobbik lánya talán újra fog próbálkozni.

[17] Bikkes a Lungo Dromót képviseli, bár korábban az MCF jelöltje is volt. A kisebbségi névjegyzékbe Tereskén 2014-ben 58 ember regisztrált, közülük 38-an mentek szavazni. A regisztráltak száma nem változott lényegesen az utóbbi időben.

ott gyakran nem hagyták szóhoz jutni, most időben kap meghívót és bármikor kifejtheti véleményét, ténylegesen befolyásolhatja a születő döntéseket.

Úgy tűnik, Árpád valóban olyan, mintha a polgármester jobbkeze volna, s egyben egy részállású szociális gondozó szerepét látná el a településen. Saját szavaival így fogalmazza meg a szerepét:

> *A mi munkánk [RNÖ] abból áll, hogy próbálunk segíteni a falu lakosságának, aki hátrányos helyzetben van. Vannak hátrányos helyzetben levő családok, magyar is, roma is. Minden emberrel foglalkozunk, nem kifejezetten csak romákkal.*

Másutt megjegyzi: „*Mi azért vagyunk, hogy segítsük a családokat és a falu felemelkedjen.*" A segítségnyújtás legfőképpen a hivatali papírmunkákra vonatkozik, valamint ügyintézést jelent, de szerveznek közlekedést is, ha valakinek Rétságon van elintéznivalója. Éppen a beszélgetésünk előtti napon vitt Árpád Dunakeszire egy fiatalt állásinterjúra, akit szerencsésen fel is vettek a helyi lámpagyárba. Továbbá az RNÖ kapcsolatot tart a családvédelmi és a védőnői szolgálattal, „működtetik" a jelzőrendszert, ha probléma van egyik-másik családnál. A kultúrházban tánccsoportot szerveznek, ez idő alatt pedig a roma asszonycsoport hagyományos ételeket készít, amiből a szülők is kaphatnak. Az interjú vége felé pedig az is kiderül, hogy egy korábbi pályázat révén egy mintakertet is létre tudtak hozni, ahol burgonyát, zöldségeket, hagymát, zöld- és szárazbabot ültettek. A termést adományként osztották szét. Bár a projektnek már vége, pár család azóta is lelkesen termeli a zöldségeket, gyümölcsöket „*látták, hogyha az ember a földdel jól bánik, akkor ad vissza valamit*".

Akad ugyanakkor bőven olyan terület, ahol kellenének a nyertes pályázatok. Amikor az RNÖ jövőbeni terveiről érdeklődöm, Árpád nem késlekedik kijavítani: „*nincs romakérdés, közösségépítés van, közös terveink vannak*". Ezek közül az iskola felújítását jelöli meg, mint legnagyobb álmát, ezzel együtt egy tágas, új tornaterem és egy kisebb színpad kiépítését is szeretné megvalósítani, előbbit a sportolási lehetőségek végett, utóbbit pedig a tánccsoport számára, fellépésekhez. Szintén az iskolához kapcsolódik a tanoda újraindításának terve is.

Árpád azonban szintén hezitál, hogy újrainduljon-e a következő ciklusban. Úgy érzi, hogy elfáradt, szeretne végre pihenni, a feladatokat pedig a fiatalabb generációnak átadni. Jelenleg éppen azon dolgozik, hogy két fiatalnak, közülük idősebbik fiának átadja tapasztalatait. Ezek közül pedig nem véletlenül a következőket emeli ki:

Annyi tudásom van, amit én el tudok nekik mondani, hogy hova kell bekopogtatni, kivel kell beszélni, meg kivel, mikor, milyen hangnemben kell beszélni. Az nagyon sokat számít. Főleg egy hivatalban. Tudni kell azt, hogy mikor, hol, mit kell csinálni.

7. A TERESKEI ÁLTALÁNOS ISKOLA

Az iskola rövid története és jelenlegi állapota

Tereskén 1945-ig a mai kultúrház épületében működött a falusi kisiskola, elsőtől a hatodik osztályig, kezdetben egy, majd két teremben. A háború után az alsósokat átköltöztették a jegyzőlakás melletti épületbe, a felsősök maradtak a kultúrház épületében, immár osztályokra bontott rendszerben. Az 1954/55-ös tanévben költözött az iskola a frissen helyreállított Huszár-kastélyba, ahol ma is működik. A következő változás 1958-ban volt, amikor is a szátoki felsősök is elkezdtek Tereskére járni. Az alsó tagozat azonban tíz évvel ez előttig megmaradt Szátokon, amely addig a tereskei iskola tagintézménye volt.

A 2009/2010-es tanévtől gyökeres változások történtek. Egyrészt, bezárták a szátoki tagintézményt, így azóta a két falu iskolásai egyaránt Tereskén tanulnak. Másrészt még az előző tanévben nyugdíjba vonult az iskolát hosszú időn át vezető Makrai Ilona, akit aztán 2-3 évente új igazgató váltott.[18] A következő tanévben újabb fordulat történt, ekkor ugyanis Alsópetényről Szátokra költöztették a Margaréta Gyermekotthont, ahonnét szintén Tereskére íratták be a gyerekeket. Azóta három diákcsoportnak; a tereskeinek, a szátokinak és a gyermekotthon lakóinak oktatás-nevelését biztosítja a tereskei iskola. Végül említsük meg, hogy 2013-tól az iskola fenntartása átkerült a falu önkormányzatától a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) rétsági tankerületéhez, ami sok más mellett azt is eredményezte, hogy az intézményről levált a tereskei óvoda.

Jelenleg a negyvenes évei végén járó, óvónői, tanítói és magyar tanári végzettségű Magyari Judit tölti be az igazgatói posztot. Bár 1996 óta tanít az iskolában, volt alsós munkaközösségvezető és a szátoki tagiskola igazgatója is, hirtelen érte, amikor az előző igazgatót 2016-ban leváltották. Mivel épp a helyettes is nyugdíjba ment, mindkét posztot Megyeri vette át.

[18] Állandóság tehát, csakúgy, mint a faluvezetésben, az iskolában sem figyelhető meg az utóbbi években.

A kastély épülete és helyiségei nagyon rossz állapotban vannak, felújításra azonban nincs pénz. Ráadásul mivel az épület műemlék, ezért minden apró hozzányúlásért egyeztetni kell a Műemlékvédelemmel is. A folyosókon mállik a vakolat, a lámpák félig leszakadva. Egyes termek lényegesen nagyobbak, mint a bennük helyet foglaló 14 fős osztályok, míg mások, például a tanári és az igazgatói iroda olyan kicsik, hogy már két ember is nehezen fér el bennük. Hiába, a kastélyt nem iskolának tervezték egykor, az épület többek szerint is strukturálatlan, ebből fakadóan pedig alkalmatlan a meleg, barátságos légkör megteremtésére. Szünetekben sor kígyózik az udvaron. A gyerekek nem egy játék vagy egy közös foglalkozás miatt állnak sorba, hanem a mellékhelyiségre várnak. A tanulók által használható toalett ugyanis csak az udvaron keresztül közelíthető meg. A „kastély-iskola" számomra legkellemesebb helyszíne az udvara, ahol nagy régi árnyas fák alatt játszhatnak a gyerekek. Játszótér vagy sportolásra elkerített udvar azonban nincsen kialakítva.

Az igazgató szerint még 2010 előtt lett volna esély arra, hogy felújítsák az épületet a polgármesteri hivatal nagyobb napelemes beruházásának keretében. Azonban az akkori polgármester nem mert belevágni a beruházásba, mert bizonytalan volt a későbbi fenntartást illetően. Felújítás helyett csupán a tetőt erősítették meg, azt is mindössze azért, mert kidőlt a hátsó timpanon, és balesetveszélyessé vált az épület. Hasonló lehetőség azóta sem adódott – s míg korábban legalább a karbantartást meg tudták oldani valahogy, az utóbbi években már erre sincs keret.

Tanulók és tanárok (hiánya) a tereskei iskolában

Az iskola összlétszáma és tanulóinak összetétele is sokat változott az utóbbi években. Mindezt már az iskolában tett sétánk során meséli az igazgatónő. A kilencvenes évek közepéig nagy létszámú osztályok voltak, és szinte kizárólag magyar gyerekek láthatóak az akkori tablókon. A rendszerváltás után azonban bezárt a helyi tsz, majd megnyílt a rétsági ipari park, minek következtében, *„a parasztok nagyjából elhagyták a falut"* – legalábbis, ami gyerekeik iskoláztatását illeti, biztosan. Helyükre előbb a tereskei, később a szátoki, legújabban pedig az intézeti gyerekek érkeztek. Az iskola mára teljesen szegregálódott; az egyre kevesebb helyi többségi gyereket elviszik a környékbeli települések iskoláiba. Sőt, már a tereskei romungro családok gyerekei is jócskán elkezdtek fogyni. A tereskei iskolában tehát a jelenleg

tanuló közel 100 főnek háromnegyede nem falubeli,[19] s csak a borsosberényi katolikus iskolába 19 tereskei gyerek jár – tudom meg a polgármestertől és a tanároktól.

Pár napos tereskei tartózkodásom alatt nem találkoztam egyetlen olyan helyivel sem, aki egy árnyalatnyit is jó véleménnyel lett volna a helyi iskoláról – sem a romák, sem a nem romák között. Több olyan anyával is beszéltem továbbá, aki – bár jelenleg a helyi iskolába jár a gyereke – amint anyagi helyzete engedi, szeretné elvinni gyerekét. Egyikük, egy fiatal édesanya nemrégiben kapott állást egy váci gyárban, jelenleg azt fontolgatja, hogy a nappali mellett éjszakai műszakot is bevállal, hogy Rétságra költözhessen. Egy másik anya pedig arról számolt be, hogy ha jövőre felső tagozatos lesz a kisfia, szintén Rétságra szeretné járatni. Ő nem tud elköltözni, de bízik benne, hogy ekkorra gyermeke elég érett lesz rá, hogy önállóan tudjon a szomszédos település iskolájába közlekedni.

Nem csoda, hogy az iskolának ennyire rossz a híre, hiszen mára a három diákcsoport között állandósultak a konfliktusok. A szátoki beások és a tereskei romungrók között már 2009-ben masszív konfliktusok voltak, az akkor ott vizsgálódó Váradi Mónika szerint.[20] Amióta pedig a harmadik csoport, az „intézetis” gyerekek is Tereskére járnak, új típusú összetűzések is kialakultak. Többen úgy vélik, hogy bár ezek a diákok jönnek a leghátrányosabb helyzetből, mégis az intézetben rengeteg olyan lehetőségük adódik – például új cipőt, ruhát kapnak egy-egy alapítvány jóvoltából, kirándulásokra, táborokba viszik őket, valamint találkozhatnak híres emberekkel – ami a szátoki és a tereskei családban élő gyerekeknek elképzelhetetlen. Egy-egy ilyen kirándulás után sok a keserűség a falubeli gyerekekben, gyakoriak a csúfolódások és az irigykedések is. Már ha egyáltalán bent vannak az intézeti gyerekek, probléma ugyanis, hogy többen szinte folyton szökésben vannak, illetve van 6-7 olyan gyerek is, aki a tanév 3. hetében sem jelent még meg a tanórákon. Szintén gond, hogy közöttük gyakoriak a korai terhességek. Tavaly egy negyedikes lány is emiatt hagyta abba az iskolát.

A tanárok szerint az iskolában a legnagyobb gond a fegyelemmel van. Mindennaposak a verekedések, a tanárok inzultálása is gyakori. A dohányzás majdhogynem nyíltan, az iskolaudvaron zajlik. Nem egyszer fordult már meg a rendőrség az iskolában. Egy emblematikus történetet pedig minden interjúalanyom elmesélt. A tanév

[19] A szegregáció már az óvodában elkezdődik. A polgármester szerint a 48 fős óvodába mindössze 15 tereskei gyerek jár, a többiek szátokiak. Összesen négy gádzsó gyerek van.

[20] Váradi 2009 (kézirat).

elején egy kislánytól társai elvették a technokol ragasztóját, a kezükre nyomták annak tartalmát, majd az orrukhoz dörgölték tenyerüket. Az eset futótűzként terjedt a tanári karban, az idősebb pedagógusok már a korábbi, leküzdöttnek vélt, „szipuzás" újbóli megjelenését tartják elképzelhetőnek. Egyik interjúalanyom kifejtette, hogy a konfliktusok és az agresszió kezelésére eszköztelennek érzi magát. Amikor a fegyelmezési eszközeiről kérdezem, csak ennyit mond: „*Nekem jó nagy hangom van. Ordítani tudok*."

A gyerekek összetételének változásával, a pedagóguskar is kicserélődött az elmúlt húsz évben. Mondhatnánk úgy is, hogy „kihalt", ugyanis míg régebben szinte kizárólag helyi pedagógusok tanítottak Tereskén, ez a réteg nem tudta újratermelni magát. Mára mindössze egyetlen idős házaspár maradt, akik szintén szeretnének a közeljövőben nyugdíjba menni.

Ennél nagyobb gond ugyanakkor a szaktanári ellátottság, pontosabban annak hiánya. Nem túlzás kijelentenünk, hogy a 14 helyett 10 fős tanári karban a nyugdíjas biológia szakos házaspáron kívül, akik évek óta tanítják a fizikát, a kémiát és az informatikát is, jóformán nincsenek szaktanárok. Még tanítóból van a legtöbb, ők „feltanítanak" hatodikig a műveltségi területükkel. Felsőben a készségtárgyakat és a földrajzot összevonva tanulják a gyerekek. A 7-8. osztályban pedig még a tanévkezdéskor is bizonytalan volt a matematika- és a történelemoktatás – végül 7.-ben a magyar és tanító szakos igazgatónő vállalta el. Szerinte egyébként azon a szinten, ahol a gyerekek tudása áll, mindent tudna megfelelő műveltségű területtel bíró tanító vinni, ugyanis „*itt nem a tehetséggondozásról van szó*". A történelem szak tanítása úgy „oldódott meg", hogy tavaly közhasznú munkásnak felvettek egy portást, akiről kiderült, hogy amúgy régész-történész végzettségű, csak nyelvvizsga hiányában nem tud elhelyezkedni. Az iskola két pedagógust, az iskolatitkárt és egy takarítót is közalkalmazottként foglalkoztat. Végül álljon itt magában Megyeri Judit beszámolója a szaktanári pozíciókkal való kényszerű sakkozásról:

> *Félévig itt volt még a történelem szakosunk és utána hitoktató oldotta meg, merthogy ő szereti a történelmet. Tehát, hogy na, most azért így van. Az erkölcstant hitoktató tanítja. De hát ez mondjuk szerintem tökre belefér a dologba. És ő volt kint Németországban, mert ő a Zollner Vállalatnál dolgozott és Németországban dolgozott kint és ő jól beszél németül, úgyhogy ő tanítja a németet így. Mert német szakosunk sincsen.*

Ilyen pedagógushiány mellett kizárt, hogy egyéb szakembert, például iskolapszichológust vagy logopédust alkalmazzon az iskola. Mindössze az SNI-s gyerekekhez jár egy szakember, ám ő is csak hetente 2 napot, 9 órában van jelen. A napközis csoportokat középfokú végzettségűek vagy tanítónők viszik, egész napos iskola nincs, de a tanárok szerint nincs is rá igény, tavasz táján már a napköziben sem lehet bent tartani a gyerekeket.

Nem csoda, hogy a vezetőnek folyamatosan lavíroznia kell a szaktárgyak oktatásának megoldásáért. Ritkán sikerül új tanárt felvenni, és ebben az esetben sem biztos, hogy egy tanévnél tovább marad az illető. Van, akitől az igazgatónő válik meg[21], és van, aki magától megy el. Ilyen volt Judit férje is, aki összesen két tanévig „bírta”, itt ugyanis Judit szavaival élve, nem „tehetséggondozó”, hanem „rehabilitáló” tanári ambíciókra van szükség. Ha egy pedagógus megtalálja a hangot a gyerekekkel, Megyeri mindent megtesz azért, hogy tovább tanítson, függetlenül szakjától és végzettségétől.

Vincze László például – úgy tűnik – nagyon jól megtalálta a hangot a gyerekekkel. Az eredetileg békési származású, középkorú férfi két éve telepedett le Nógrád megyében. Először csak óraadóként dolgozott a tereskei iskolában, teljes állásban pedig éppen a Margaréta Gyermekotthonban volt csoportvezető vagy ahogy ő fogalmaz „Teréz apa”. Az eredetileg földrajz–testnevelés tanári szakjai mellett Vincze dolgozott kirakatrendezőként és hajléktalanszállón is mentálhigénés továbbképzésének köszönhetően. Mint mondja, ezeknek a tapasztalatoknak a hátrányos helyzetű, problémás magatartású gyerekek tanítása során jócskán hasznát veszi. Úgy érzi, őt már elfogadták a gyerekek, a viselkedésbeli problémák kezelésének terén sem érik meglepetések. Mindez nem kis részben annak köszönhető, hogy nem egyik napról a másikra kezdett el tanítani, hanem előbb intézetis nevelőként, később földrajzóra-adóként, végül tanárként és osztályfőnökként ismerték meg a gyerekek. Vincze szerint egyébként nem kell elérhetetlen célokat kitűzni, hanem a célokhoz vezető út érdekessé tételére kell hangsúlyt fektetni a pedagógiai munkában.

[21] Több, „sajátos” fegyelmezési módszerrel nevelő pedagógustól is megváltak az elmúlt években.

„Az egy virágzó időszak volt": az integrációs pedagógia fénykora és alkonya Tereskén

Az iskolát hosszú ideig vezető Makrai Ilona már a kilencvenes évek közepén elkezdett intenzíven gondolkodni a diákok és a tanárok cserélődése, az egyre gyengébb képességű tanulók, valamint az iskolában megjelenő drogok okozta problémák orvoslásán. A vezetőség az integrációs pedagógiai program kialakítása mellett tette le a voksát. 2003-ban az intézmény elnyerte az integrációs bázisintézményi címet, így a kétezres évek közepén négy nagy pályázatot is megvalósítottak. Az iskola honlapja és a tanárok beszámolói alapján ezek akkor a következő területeket érintették leginkább: projektmódszer[22] és kooperatív technikák, egyéni fejlesztés, drámapedagógia, Montessori-módszer[23], nemzetiségi oktatás, táborok, kirándulások, tanoda a szátoki alsósoknak[24], foglalkozásba ágyazott képzés[25], valamint sokrétű tanári továbbképzések, tanulmányutak[26]. Az egyik legsikeresebb kezdeményezés pedig a szülők számára indított felnőttképzés volt, ahol 26 felnőtt szerezhette meg az általános iskolai végzettséget, közülük többen OKJ-s tanfolyamot is elvégeztek. A szülőkkel ezenkívül is igyekeztek intenzív kapcsolatot kiépíteni, például gyakran szerveztek családi programokat. Végül, de nem utolsósorban az elmúlt évig a Gyermekétkeztetési Alapítvány segítségével reggelit és tízórait kaptak a gyerekek.[27]

Megyeri Judit úgy emlékszik vissza erre az időszakra, mint egy nagyon intenzív, rengeteg munkával járó, ám nagyon virágzó periódusra. Ő éppen elhagyni akarta akkoriban az iskolát, de az igazgatónő irányította szemléletváltás, illetve az új pedagógiai módszerei győzték meg arról, hogy *„valami elindult"* – meséli. Mindeközben Váradi Mónika arra is figyelmeztet, hogy a tanulók összetételének változása (növekvő arányú

[22] A projektmódszer elősegítéséhez az egyik pályázatból mobil bútorokat tudtak vásárolni. Az egyszemélyes mozgatható padok a tárgyi környezetben talán az egyetlen tanúsítványai az integrációs korszaknak.

[23] A Montessorit főleg az óvodában alkalmazták, ami akkor az iskolához tartozott. Erről tanúskodik a következő előadás is: http://www.tereske.net/uj_lap_-_133.htm (Utolsó megtekintés: 2019. január 30.)

[24] A szátoki tanoda összesen négy évig működött, ebből két évig intenzíven. A pályázatoknak köszönhetően modern eszközöket és számítógépet tudtak venni, ezek azonban mára amortizálódtak. A tanodaprogramot a szátoki cigánypasztorációs csoport szerette volna az utóbbi időben újraindítani a volt iskola épületében.

[25] A foglalkozásba ágyazott képzés keretein belül két tereskei fiatal roma lány tanult szakmát. Egyikük leérettségizett és pedagógiai asszisztensi pozíciót töltött be sokáig az iskolában, most pedig napközis csoportot visz.

[26] A tanári kar többek között Derdák Tibortól, Berki Judittól, Varga Arankától és Sári Lajostól tanult.

[27] A rendszeres étkeztetésre azért volt szükség, mert a tanárok megfigyelték, hogy a szátoki kisdiákok gyakran éhesen jönnek iskolába. A tanárok szerint ez a helyzet kisebb mértékben ugyan, de most is fennáll.

hátrányos helyzetű tanulók), valamint a szabad iskolaválasztás lehetősége (jobb módúak nem Tereskére járatják gyerekeiket) mellett, az „integráció” a gyakorlatban az integráló szemléletű módszerek alkalmazására korlátozódott. A megújulást kezdeményező karizmatikus volt igazgatónő 2009-es távozása után pedig már sokkal megosztottabb volt a tanári kar az integrációs törekvéseket illetően. A folyamatos pályázások, beszámolók, iskolalátogatások és módszertani tanulmányutak elfárasztották a pedagógusokat, és egy részük kételkedni is kezdett a program eredményeit illetően.[28] Mára viszont – a beszámolókból úgy tűnik – világossá vált, hogy nincs más olyan alternatív eszköz, amivel hosszú távú fejlődés generálható, és a kisiskola helyzetén gyökeresen javítani lehetne. Amióta az integrációs intézkedések tartalma alapvetően megváltozott a kormányzati oktatáspolitikában,[29] kevesebb pénz és figyelem hárul a kisiskolák problémáinak orvoslására. Erre utal az igazgatónő is, amikor a következőképpen festi le a változásokat:

> *A liberális kormány az azért pártolta azt, és akkor, amíg ők voltak, azért nekünk az jobb volt mindig. Így akkor jobban helyzetbe tudtunk kerülni, aztán utána ugye elkerült rólunk a reflektorfény, és más lett, ami a prioritás. […] a liberális kormányok idején, ott mi… akkor lettünk integrációs bázis intézmény, sok segítséget kaptunk. A most utált Sorosnak is voltunk továbbképzésén, ott tanultuk meg tulajdonképpen a modernebb technikákat és hoztuk ide be.*

Mára az integrációs pályázatok elapadtak, és bár most is pályáznak[30] – a tanulók nagyon gyenge és egyre romló eredményei miatt[31] – ezek már csak egy-egy részproblémára kínálnak megoldást, a rendszerszintű megoldáskeresés megrekedt. A mostani tréningeket az igazgatónő drágának és „megúszósnak” nevezi, utalva ezzel az integ-

[28] Váradi 2009 (kézirat).

[29] A 2010 utáni szakpolitikai változások közül a tankötelezettség 16 évre való leszállítása, a hároméves duális szakképzés bevezetése, az oktatás központosítása vagy az egyházi iskolák térnyerése csak pár példa, amelyek a korábbi integrációs politika változását szemléltetik csakúgy, mint a Kúria 2015-ös, precedens értékű döntése, mely szerint a nyíregyházi Huszár-telepen működő iskola esete nem minősül szegregációnak.

[30] Ezek a tanárok elmondásai alapján a következő területeket érintették: konfliktuskezelés, rajzelemzés technika, mentálhigiéné.

[31] Az országos FIT-jelentés szerint a tereskei tanulók mind matematika, mind szövegértés területén elmaradnak az országos átlagtól. Ld. FIT-mérések. https://www.kir.hu/okmfit/getJelentes.aspx?tip=i&id=032281. Sokatmondó továbbá, hogy Kovács Mónika alsós tanítónő a 3. tanítási hét elején már úgy vélekedett, hogy elsősei „*már most le vannak maradva*”.

rációs kvóta hiányára és a képzések alacsony színvonalára, ahol a valódi felkészítés helyett a feladat „kipipálása" a cél. Találkoztam olyan tanárral is, aki a módszertani továbbképzéseket egyértelműen elutasította. Példaként a konfliktuskezelési tréning hiábavalóságát hozta fel. Szerinte a képzéseken tanultak ugyanis hasznosíthatatlanok a tereskei iskola mindennapjai során.

> *Itt a konfliktus nem arról szól, hogy összeveszik két gyerek. Itt ölre mennek, ha kell. […] Itt, ha kell, kiszúrja a szemét, akár*

– mondja.

Megyeri szerint csak az a módszertani tudás maradt meg, amit a pedagógusképzések során elsajátítottak. Mivel azonban azóta a legtöbb tanár távozott, s még a régebbiek sem használják egységesen a fentebb említett módszereket, ottjártamkor nem sok jelét láttam az egykor virágzó módszertani megújulásnak. Az általam látogatott órák kizárólag a frontális oktatás jegyében teltek, a diákok nem mozogtak, s nem láttam csoportmunkára vagy interaktív feladatok megoldására sem példát.

A szülőkkel való kapcsolattartás is – úgy tűnik – változott az utóbbi években. A családi iskolai napok folytatására nincs pénz, rendszeres családlátogatásról pedig nem számoltak be a tanárok. Egyik interjúalanyom ezt azzal is alátámasztotta, hogy a szátoki családok megfenyegették. Nem érti továbbá a szülőkre irányuló programokat sem, mert úgy gondolja, hogy

> *ez nem a mi dolgunk, hogy én hozzam be az iskolába a szülőt. El kellene jutni odáig agyilag a szülőnek, hogy nekem törődnöm kell a gyerekemmel.*

Végül, említsük meg, hogy a továbbtanulási arányok is megváltoztak az utóbbi években. Megyeri szerint korábban az integrációs program eredményeként többen is választottak érettségit adó középiskolákat, voltak, akik leérettségiztek, sőt, két példát is említ, akik bár sikertelenül, de felvételiztek felsőoktatási intézménybe. Ma a diákok kizárólag szakiskolákba mennek tovább, és sokan már az első év során lemorzsolódnak. Róluk egyébként keveset tudtak elmondani a tanárok, ballagás után nem tartják már a kapcsolatot.

Beszélgetéseim a tanárokkal több esetben csalódottságról, fásultságról és beletörődésről szólnak. Az egyik pedagógus azt nevezte sikerélménynek,

> *hogy egyáltalán az ötödik-hatodikban tudok órát tartani. Csöndben vannak, ülnek és dolgoznak. Ez már nálunk egy siker.*

Másik interjúalanyom pedig akkor elégedett, ha egy nap nincsenek kiugró, meglepő fegyelmi problémák, illetve, ha nem vesz el energiát az ilyen helyzetek kezelése. Ezeket az apró sikereket egyik tanár sem egy hosszabb távú fejlődési szakasz kezdeteként, mint inkább a végső lecsúszás jeleként értelmezte. Velük ellentétben Megyeri, akiben még élesen élnek a korábban elsajátított módszerek és jó gyakorlatok, hosszasan sorolja ötleteit. Az önálló projekteket azonban nehezíti az oktatás központosított irányítása, a tanári motivációt megtörő kötelező óraszámemelés, valamint az, hogy az előző vezető megszüntette az iskola alapítványát, így bizonyos esetekben csak konzorciumi partnerként tudnak pályázni.

Megfogalmazódtak olyan vélemények is, hogy be fogják zárni az iskolát, ha nem tudják feltölteni az osztálylétszámokat. Bár ez egyelőre még talán nem fog bekövetkezni, az már reálisabb forgatókönyv lehet, hogy osztályok összevonására kerül sor. A pedagógusok szerint már ez is rontaná a fejlesztés minőségét, hisz az iskolába járó diákokat pont a jelenlegi, kislétszámú rendszerben lehet még leginkább fejleszteni. Szintén elhangzik érvként, hogy ha az itteniek más iskolákba kényszerülnek járni, akkor előbb-utóbb onnét fogják elvinni a szülők a gyerekeiket. Megyeri ugyan tisztában van azzal, hogy a jelenlegi rendszerben az iskola újratermeli a hátrányokat, ám kételkedik abban, hogy a környékbeli iskoláknak sikerülne integrálni a gyerekeket. Az mindenesetre érzékelhető, hogy a bezárás veszélye „*Damoklész kardjaként lebeg*” a tanárok feje felett.

8. ÖSSZEGZÉS

Tereske egy mindinkább elnéptelenedő, perifériára szoruló kicsi falu Rétság közelében, a 22-es út mentén. Aránylag jó közlekedési lehetőségei és a fővárosi agglomeráció relatív közelsége ellenére a település az aprófalvak elszegényedésének tüneteit mutatja.

Tereske már az államszocialista időszakban is „ingázó falunak" számított, a rendszerváltáskor, a helyi TSZ megszűnésekor, sokan végleg elhagyták a falut. Azóta kevés gyerek születik, fiatalok pedig nem költöznek (vissza) a községbe. A falut hosszú ideig vezető polgármester 2010-es távozása óta, a faluvezetés terén nincs átfogó és hosszú távú tervezés. Bár az elmúlt ciklusban sikerült több nagyobb pályázatot is megvalósítani, ezek többsége a falu infrastruktúrájának javítására volt elég. Az önkormányzati forráselvonás szintén korlátozza a lehetőségeket. Gondot okoz továbbá, hogy a köztisztviselői állásokat egyre nehezebb betölteni, és egyre inkább a faluhoz nem, vagy csak kismértékben kötődő kollégák látják el ezeket a feladatokat. Mindez megnehezíti a közös célok kijelölését és a helyi gazdasági és kulturális élet fellendítését.

Figyelemreméltó ugyanakkor, hogy az általános elszegényedés és a helyi elit eltűnésével egyidőben, a településen régóta élő romák egy részének sikerült relatíve magasabb életszínvonalra szert tennie és iskoláztatni gyerekeit. Tereskén nem látszódnak kiugró különbségek többségiek és romák között sem iskolázottság, sem pedig megélhetés terén. Nem tapasztaltam itt továbbá éles ellentéteket és konfliktusokat sem romák és többségiek között. A határvonalak eltolódtak: a konfliktusok leginkább a tereskeiek és a szátoki beások között élesednek ki. Márpedig a szátokiak gyakran megfordulnak a faluban. A tereskei iskola mint idegen test ékelődik a község mindennapjaiba, hiszen tanulói háromnegyede nem helyi, a tanárok között is már csak egy idős tereskei házaspárt találunk.

A korábban sikeres integrációs pedagógiai munkát megvalósító intézmény mára tipikus szegregált gettóiskolává süllyedt. Ehhez a folyamathoz több tényező járult hozzá az elmúlt években: adott a településen a növekvő népességfogyás, valamint az etnikai arányok megváltozása, amely a szátoki és az intézeti gyerekek beiskolázásával ezen a ponton alapjaiban ellehetetlenítette az integrációs folyamatot. Mindeközben az intézményi struktúrából fakadóan, a „white-flight" jelenség már korábban kialakult, ma pedig már nemcsak a többségiek viszik el a gyerekeiket, hanem a tehetősebb roma családok is a környékbeli iskolákat választják. Az integrációs oktatáspolitika megváltozása szintén nem kedvezett az iskolának, ami így komoly anyagi és nem anyagi forrásoktól is elesett, ráadásul a korábbi eredmények is kárba vesztek a rendszer leépítése során. A helyi társadalom, az önkormányzat és az iskolavezetés, részben a vezetői állandóság és céltudatosság hiánya miatt, részben a faluban érzékelhető fásultság és erőtlenség miatt úgy tűnik „lemondott" az iskoláról és a minőségi oktatás megvalósí-

tásáról. Bár az intézményre, a tanároktól, a szülőkön keresztül a település vezetőjéig mindenki panaszkodik, paradox módon a falunak – és minden bizonnyal az ott dolgozóknak – mégis szüksége van rá. A perifériára szorulás végső stádiumaként ugyanis Szátok esete lebeg a helyiek szeme előtt – a falu, ahol előbb az iskolát zárták be, aztán a boltok szűntek meg, ma pedig már a kocsma sem üzemel. Sokak félelmét fogalmazza meg Kovács Mónika tanító, amikor úgy vélekedik, *„ha egy településen az iskolát is bezárják, annak a településnek vége”*.

Az iskola megszüntetése a jövőben komoly konfliktusokat eredményezne, ezért erre a lépésre csak a legvégső esetben kerülhet majd sor, az viszont előfordulhat, hogy később besorolódik valamelyik nagyobb iskola tagintézményének. A szegregációs folyamat feltehetőleg a jövőben is folytatódni fog, ha a ma már stabil munkahellyel bíró tereskei roma családok a jövőben még inkább elviszik a gyerekeiket. Az iskolában viszont maradni fognak a teljesen marginalizált helyzetű gyerekek, akik egyre roszszabb minőségű oktatásban részesülnek, a középiskolákból pedig egyre gyorsabban hullanak ki. A tanári munkának a helyi igényekhez alkalmazkodó fejlesztése elakad a központosított rendszerben és a befogadás kormányzati ösztönzésének hiányában.

ELEKES GYÖRGYI – BÁBIK NOÉMI

AZ ABORTUSZHOZ VEZETŐ ÚT A NŐI NARRATÍVÁKON KERESZTÜL

BEVEZETÉS

A WHO kutatásai alapján évente 73 millió abortuszra kerül sor a világon.[1] Bár a szervezet szerint az abortusz egy egyszerű egészségügyi beavatkozás,[2] kutatások igazolják, hogy negatív pszichés következményekkel járhat (Coleman 2011), így többek között az abortuszon átesett nők szorongást, depressziót élhetnek meg (Szentiványi Makó – Kiss 2015) vagy posztabortusz szindrómától szenvedhetnek (Szentiványi Makó 2013). A Központi Statisztikai Hivatal mérései szerint 2021-ben 21 907 terhességmegszakítást végeztek Magyarországon, száz élveszületésre 23,5 terhességmegszakítás jutott.[3] Ugyan a művi abortuszok száma az utóbbi két évtizedben csökkent, de ha a befejezett várandósságok számához viszonyítunk, a 2018-as adatok alapján minden harmadik élveszületésre jut egy abortusz (Nagy–Huszár–Kaló–Rigó 2020). Az abortusz társadalmi megítélése (Nagy 2019) és szabályozása folyamatosan változik az idők folyamán (Jobbágyi 2004), amelyet nagymértékben meghatároznak az élet kezdetével kapcsolatos felfogások és az orvostudomány fejlődése (Jakobovits–Jakobovits 2015). Magyarországon legutóbb 2022. szeptember 12-én, a *Magyar Közlöny*ben napvilágot látott rendeletmódosítás is egy ilyen változás volt, amely erősen megosztotta a magyar közvéleményt. A belügyminiszter a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX. törvény 32/1992. NM rendeletét módosította, ami a gyakorlatban a nő által a terhességmegszakításhoz benyújtott kérelmező lap kiegészítését jelenti. Így az abortuszhoz folyamodó nőnek igazolnia kell orvosi lelettel, hogy számára „*az*

[1] WHO: *Abortion*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/abortion (Valamennyi internetes forrás utolsó megtekintési ideje: 2023. január 15.)

[2] „a simple health care intervention" – ld. uo.

[3] Központi Statisztikai Hivatal: 22.1.1.13. *Magzati veszteségek száma és aránya*. https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0013.html

egészségügyi szolgáltató a magzati életfunkciók működésére utaló tényezőt egyértelműen azonosítható módon bemutatta".[4] A magzati funkciók egyértelmű bemutatása által a magyar társadalom egy része reméli, hogy az abortuszt kérő nők meggondolják magukat és kihordják magzatukat. Mások azonban a nők abortuszhoz való jogát féltik, és az abortuszhoz való folyamodás akadályát látják a rendeletben, amely megnehezíti számukra azt mind fizikailag, mind lelkileg. Mindezeket figyelembe véve azt gondoljuk, hogy fontos az abortusz témáját az érintettek szempontjából is körbejárnunk. Kutatásunk az abortuszon átesett nők narratívájából világítja meg a döntés körülményeit és az abortusz következményeit.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK ÉS A KUTATÁS MÓDSZERTANA

Kutatásunkban azt vizsgáltuk, hogy (1.) az abortuszon átesett nők milyen okból döntenek az abortusz mellett, továbbá hogy (2.) vannak-e testi vagy lelki következményei az abortusz műtétnek. A vizsgálathoz az abortuszon átesett nők narratíváit használtuk fel. Bár az anyáé a végső döntés az abortusz esetében, mégis rengeteg tényező, körülmény befolyásolja annak meghozatalában, például a társas kapcsolatok jellege, az anyagi háttér, az abortuszról szerzett információk, az abortusz társadalmi megítélése, az aktuális törvényi szabályozás (lásd a fentebb említett magyarországi rendeletmódosítást), s az egészségügyi rendszer. A kutatás célja az abortusz melletti döntés társadalmi, pszichológiai körülményeinek, okainak és következményeinek megértése, amelyhez a kvalitatív módszerek közül a narratív életútinterjú hermeneutikai esetrekonstrukcióját használtuk. A narratívák elemzése rávilágít, hogy az abortusz melletti döntésnek nemcsak egyéni, hanem társadalmi vonatkozásai is vannak. A kutatásban részt vett interjúalanyokat hólabda módszerrel választottuk ki. Hat magyarországi, Pest megyében élő nővel készítettünk narratív életútinterjút. Közülük egy fő nyolcosztályos végzettséggel, ketten középiskolai végzettséggel, hárman pedig diplomával rendelkeztek. Szerettünk volna az iskolai végzettség szempontjából is arányos mintát vizsgálni, de a nyolcosztályos végzettséggel rendelkező interjúalanyaink nem vállalták vagy utolsó pillanatban lemondták az interjús alkalmakat. Ugyanakkor azt is

[4] 29/2022. BM rendelet az 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről szóló 32/1992. NM rendelet módosításáról

meg kell említenünk, hogy az abortuszuk idején az interjúalanyok közül ketten még nyolcosztályos végzettséggel rendelkeztek, ketten középiskolai végzettséggel és ketten felsőfokú szakképzéssel. Az alábbi táblázatban a kutatásban részt vevő interjúalanyok életkorával, végzettségével és családi állapotával kapcsolatos adatok láthatók.

*1. tábl*ázat. Interjúalanyok életkora, iskolai végzettsége, családi állapota az abortusz műtét idején és az interjú készítésekor

Interjúalanyok fiktív neve	Életkor az abortusz műtét idején	Iskolai végzettség az abortusz műtét idején	Családi állapot az abortusz műtét idején	Életkor az interjú készítésekor	Családi állapot az interjú készítésekor	
Margit	23	felsőfokú szakképzés	hajadon	45	házas	
Petra	19, 24	középiskola	hajadon	27	házas	
Virág	24	felsőfokú szakképzés	hajadon	29	hajadon (párkapcsolatban)	
Adrienn	31	8 osztály	házas	38	elvált (párkapcsolatban)	
Eszter	25	középiskola	hajadon	47	elvált, újraházasodott	
Anna	18	8 osztály	hajadon	32	házas	

Magyarországon abortuszt négyféle indokkal lehet kérni. Abban az esetben, ha az állapotos nő egészségét súlyosan veszélyezteti valamilyen ok, ha a magzatnak súlyos fogyatékossága vagy károsodása van, ha a terhesség bűncselekmény következménye, vagy ha a nő súlyos válsághelyzetben van. A súlyos válsághelyzet a törvény meghatározása szerint olyan tényező, amely társadalmi ellehetetlenülést, testi vagy lelki megrendülést okoz.[5] Ez utóbbi a gyakorlatban azt jelenti, hogy tulajdonképpen bármilyen indokkal kérhető a műtét, ehhez a nőnek a Családvédelmi Szolgálat munkatársánál kell személyesen bejelentkeznie, ahol a magzat megtartása érdekében informálják, és amennyiben a szándéka három nap után nem módosul, újra meg kell jelennie, és ekkor írásos engedélyt kaphat az abortusz elvégzésére (Zoller–Harmathy–Molnár

[5] 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről

2004). A kutatásban részt vevő interjúalanyok mindannyian súlyos válsághelyzetre hivatkozva, saját kérésre estek át abortusz műtéten. Magyarországon az abortusz műtétek 90 százalékában súlyos válsághelyzetre hivatkoznak (Nagy 2018).

A NARRATÍV ÉLETÚTINTERJÚ MÓDSZERE

Kvalitatív kutatásunkban az abortuszon átesett nők narratíváit a hermeneutikai esetrekonstrukció technikájával elemeztük, amely nagyfokú érvényességgel rendelkezik.

A narratív interjús módszer az *oral history*ban gyökerezik, s a történészek az 1920-as évektől kezdték alkalmazni annak érdekében, hogy az adott társadalom történelmét az alsó társadalmi csoportok nézőpontjából is értelmezhessék (Kovács 2007). Az így keletkezett történetek olyan társadalmi konstrukciók, amelyek folytonosságot teremtenek a múlt és a jelen között (Gyáni 2007). Az 1970-es évektől ez a módszer az élettörténet-kutatás és a hermeneutikai esetrekonstrukció kidolgozásával vett új irányt rámutatva, hogy az élettörténet, az emlékezet és az identitás szorosan összefüggő fogalmak. A narratív interjúban az interjúalany maga strukturálhatja saját élettörténetét, és az így keletkezett szöveg olyan társadalmi konstrukció, amely nemcsak az elbeszélő saját élményvilágát, hanem a társadalmi valóságot is hordozza (Kovács 2007). A történetek a társas cselekvésbe ágyazódnak, ezért alkalmasak arra, hogy megmutassák a társadalom hatását az egyén cselekvésstratégiáira (Németh 2018). A hermeneutikai esetrekonstrukció elemzési eljárással pedig megvilágítható, hogy hogyan hat az egyén a társadalomra, és a társadalom hogyan befolyásolja az egyének személyes élettörténetét (Elekes 2012).

A narratívák a pszichológia területén is felhasználhatók, hiszen az egyén a narratívában rejlő történetek által tudja döntéseit értelmezhetővé tenni (Elekes 2018). Az elbeszélő által konstruált történetek kontinuitást, egységet kölcsönöznek az énnek, hisz az identitás tulajdonképpen „folyamatosan újraszerkesztett élettörténet" (László 2005). A narratív pszichológia álláspontja szerint Erikson felfogásával szemben az identitás nem statikus, hanem törékeny, mivel mindig új eseményeket integrál az élettörténetbe, és eközben igyekszik megőrizni annak koherenciáját (Elekes 2018, 2022). Az egyén életében bekövetkezett nagyobb változásoknál, vagyis az úgynevezett sorseseményeknél az önazonosság felnyílik és meghasad, és az adott trauma az élettörténet

újraértelmezését teszi szükségessé. Ahhoz azonban, hogy egy sorsesemény az élettörténetbe integrálódjon, új alapok szükségesek a narratív identitás számára, az addigi sémák már nem használhatók (Németh 2018). Ezt a folyamatot a társadalmi környezet is nagyban befolyásolja (Elekes 2018, 2020). A narratív interjú a pszichológiában is használható tünetegyüttesek leírására, és emellett az interjús folyamat terápiás jelleggel is bír. Az interjúalany élettörténete megfogalmazása közben a traumatikus eseményt nem kerülheti meg, arra többször, több nézőpontból rátekinthet, amely segítheti gyógyulását, s identitását új alapokra helyezheti (Elekes 2018, 2022). Ezért a narratív interjú készítésekor hagynunk kell az interjúalanyt, hogy kényszerektől mentesen, szabadon konstruálja élettörténetét.

A KUTATÁS SZOCIOLÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KERETEI

A súlyos válsághelyzetre hivatkozó abortuszok mögött sokféle indokot találhatunk, ezeken belül a pszichoszociális háttértényezők között meghatározó a partner és a családi háttér (Győrffy–Lőrincz–Ádám–Kopp 2004). A döntés a magzat megtartásáról vagy elvételéről jogilag a nő kezében van, azonban a partner vagy a családtagok befolyásolhatják. A tartós kapcsolatban élő nők többsége partnerével vitatja meg a döntést. Hazai és nemzetközi vizsgálatok szerint minden harmadik abortusz indoka családi ok vagy párkapcsolati probléma (Nagy 2018). A szakirodalom által megnevezett „partner as reason" kategória a nőknek azon csoportját fedi, akik az abortusz melletti döntés indokaként a partnert jelölik meg. Ehhez a csoporthoz tartozók legtöbbször azért döntenek az abortusz mellett, mert férfi partnerük nem támogatja a gyermekvállalásban őket (Nagy 2018). A párkapcsolatok instabilitása összefüggésben áll a gyermekvállalási kedvvel, annak csökkenésével (Pápay, Rigó, Nagybányai, Soltész 2014). Kutatásunkban az elköteleződő párkapcsolatra vagy annak hiányára kiemelt figyelmet fordítottunk. Az elköteleződés jelenti a párkapcsolatban lévő két fél ígéreteit és szándékát arra, hogy a kapcsolatban benne maradjanak, ennek fontos része a lojalitás és összetartozás érzése (Forgas 2012). Az elköteleződés nélküli párkapcsolat kifejezésen mindezek hiányát értjük.

TÁRSADALMI TŐKE, TÁRSAS TÁMOGATÁS

Kutatásunkban az abortuszon átesett nők társas, társadalmi kapcsolatait is vizsgáljuk, amely mind egyéni és kollektív dimenzióval is rendelkezik. A társadalmi tőkét a szociológusok többféleképpen konceptualizálják. *Bourdieu* társadalmi tőkén tartós erőforrást ért, amely egy csoporthoz való tartozásból, kölcsönös ismeretségek hálójából fakad, pl. a családhoz, törzshöz, iskolához, klubhoz, lakónegyedhez, párthoz való tartozás (Bourdieu 1997). Következésképp az egyén társadalmi tőkéje egyrészt kapcsolati hálójának kiterjedtségén múlik, amelyet mozgósítani tud. Másrészt azon személyek vagy intézmények gazdasági, kulturális vagy szimbolikus tőkéjén, akikkel kapcsolatban áll. *Colman* a társadalmi tőkén olyan erőforrást ért, amely a társas kapcsolatok struktúrájából fakad és egy konkrét cél elérését segíti. *Putnam* szerint a társadalmi tőke magába foglalja a kölcsönös bizalmat és a közös normákat is (Sampson 2003). A bizalom a társadalmi tőke egy fontos építőeleme, amely a kölcsönösség, a támogatás és a társas interakciók alapja.

Shumaker és *Brownell* szerint a társas támogatások erőforrások cseréjét jelenti, ahol az adó a befogadó jóllétét akarja erősíteni azzal, hogy támaszt nyújt számára. Következésképp a társas támogatás azt a pszichoszociális erőforrást jelenti, amelyet a szignifikáns más nyújt az egyénnek. Ennek *három fajtája van: affektív (érzelmi támogatás, érzelemkifejezés támogatása), kognitív (gondolatok és nézetek elfogadása, énkép fenntartása) és instrumentális (gyakorlati vagy anyagi segítség).* A társas támogatásnak jelentős immunerősítő hatása van, amely csökkenti a szorongást és a depressziót, továbbá segíti a stresszel való megküzdést (Papp–Zipernovszky–Kékesi–Jámbori 2017). Ezzel szemben a társas támogatás alacsony szintje fizikális és mentális szinten is negatív hatású egészségkövetkezményekkel jár, vagyis a társas támogatásnak különösen krízisek esetén megnő a jelentősége.

Kutatásunkban fontos szempont, hogy interjúalanyaink mekkora és milyen típusú társadalmi tőkével, társas támogatással rendelkeztek. Partnerüktől, családtagjaiktól milyen típusú támogatást, megerősítést kaptak, s ezek milyen szerepet játszottak az abortusz meletti döntésben.

POSZTABORTUSZ SZINDRÓMA

Az abortusz melletti döntés nem mindennapi élethelyzetekhez köthető, és következményei visszafordíthatatlanok (Nagy 2018). A kutatások beszámolnak arról, hogy az abortuszon átesett nők gyakran a PTSD, azaz a poszttraumás stressz-zavar tüneteit mutatják (Szentiványi Makó – Kiss 2015). Egy traumatikus életesemény, helyzet után az emberek szorongást, depressziót tapasztalhatnak. Ha ezek a tünetek a trauma után 28 napnál tovább tartanak, poszttraumás stressz-zavart állapíthatunk meg a traumát átélt személynél. Az abortuszon átesett nők jellemzően újraélik a traumatikus eseményt, álmodnak róla (Bódizs 2008), rémálmok gyötrik őket, s igyekeznek elkerülni azokat a helyzeteket, amelyek emlékeztetik a történésekre. Csökken a külvilág felé a válaszkészségük, és fokozott arousal, szorongás vagy bűntudat is jelentkezhet náluk (Comer 2005). Az abortusz életeseményéhez kötődő poszttraumás stressz-zavart posztabortusz szindrómaként definiálják a kutatások (Szentiványi Makó – Kiss 2015).

A NARRATÍVÁK ÉRTELMEZÉSE

Kutatásunk kezdetén feltételeztük, hogy az abortusz mellett döntő nők kevesebb társadalmi tőkével rendelkeznek, főként a párkapcsolat és a családi kapcsolatok területén. Ezt egy országos reprezentatív minta alapján készült tanulmány mérései is alátámasztják (Győrffy és mtsai 2004). Győrffy és munkatársainak kutatása megerősíti, hogy a szülői háttér fontos tényező a terhességmegszakítás szempontjából. Nagy az együttjárás a terhességmegszakítás és a szülők válása, állami gondozottság, bármely szülő halála között, illetve ha az adott személy nem számíthat szülei támogatására nehéz élethelyzetben. A partner szerepe hasonlóan fontos. Magas rizikófaktornak minősül a kutatásban az alacsony házastársi támogatás, illetve az élettársi kapcsolatban élők közül a nők 80%-a élte meg úgy, hogy nem kap elég támogatást partnerétől (Győrffy és mtsai 2004). Ehhez társul a fizikai abúzusok és abortuszok közötti korreláció, amelyet családon belül vagy a partner részéről szenvednek el a nők szignifikánsan nagyobb arányban (Győrffy és mtsai 2004). Az abortusz prediktora lehet a partnerrel való kommunikációs problémáknak, illetve a válásnak is (Coleman–Rue–Spence–Coyle 2008). Ezek a mintázatok mind megfigyelhetők a kutatásunkban elemzett narratívákban is.

Első interjúalanyunk, Margit[6] jól szituált, értelmiségi családból származik, szülei részéről elvárás volt a felsőfokú tanulmányok folytatása. Margit lázadt a családi minták ellen, nem szeretett volna tanulni, inkább utazni akart. Nagy hatást gyakorolt rá a nyugati kultúra, a szexuális forradalom, és tudatosan készült szüzessége elvesztésére. Ebben a lázadó időszakban szülei házassága az édesapa hűtlensége miatt megromlott, amelyet válás követett. Margit az édesanyját hibáztatta a családi krízis miatt, hisz édesapja érzelmileg mindig közelebb állt hozzá. Margit erről így beszél:

> *De természetesen én ezért is anyukámat hibáztattam, szóval elindult ez a tipikus folyamat, hogy én azért apukámnak a –, tehát apukámmal voltam egy ilyen mély lelki kapcsolatban, és és akkor mindent megmagyaráztam szépen, hogy miért: eredeztethető minden probléma anyukámba. És és azért így elkezdődött ez a, hiába nem laktam ugye otthon, elkezdődött egy ilyen őrlődés a[…] az otthoni problémák miatt. Ugye anyukám elég kétségbeesett volt, apám elköltözött, azt se tudta, hogy mit csináljon. Volt egy szeretője, és – ezt azért tartom fontosnak, mert aztán, ami[vé] később kifejlődött az én társadalmi tevékenységemben, nem pénzkereső tevékenység, de – ott-ott annak egy egyértelmű konzekvenciája: az az, hogy az apa-lánya kapcsolat, illetve hát a szülőkkel való kapcsolat az milyen mélyen meghatározza ezeket a viselkedésformákat, amiket [gúnyosan nevet] aztán én fölvettem.* (Margit narratív életútinterjúja)

Margit a családi problémák elől a tanulmányaiba, illetve a munkába, az éjszakai vendéglátásba menekült. A széthulló család és a vendéglátós életforma elköteleződés nélküli, szexuális párkapcsolatokat hozott magával. A narratíva elemzéséből láthatók a családban megjelenő krízisek, amelyekből Margit reakciói alapján kötődési problémákra következtethetünk (Forgas 2012). Margit életútinterjújában paranormatív krízisként megjelennek édesapja öngyilkossági kísérletei, amelyeket bizonytalan élethelyzete és a hűtlenség miatti bűntudat eredményeként hajtott végre az apa (Hajduska 2008). Ebben az élethelyzetben látogatott el Margit egy régi baráti társaság bulijába, ahol egy egyéjszakás kalandban volt része.

> *Végül a, egy olyan fiúval feküdtem le, akit alig ismertem, és nem volt előzménye úgymond ennek az éjszakának.* (Margit narratív életútinterjúja)

[6] A kutatásban részt vevő minden interjúalany nevét, adatát megváltoztattuk az anonimitás megőrzéséért.

A szexuális kapcsolat után derült csak ki, hogy partnerének menyasszonya van, aki babát vár. Ez a körülmény még inkább fokozta, hogy az interjúalany krízisként élje meg várandósságát. Anyagi gondokkal nem küzdött, ekkor már saját lakása és munkája is volt, ugyanakkor a társas támaszai nem voltak elég stabilak a folyamatos családi feszültségek és konfliktusok miatt. A körülményeket mérlegelve végül úgy döntött, hogy partnerének sem árulja el a várandósságot.

> *És ez egy – hát ezt sosem lehet elfelejteni azt a pillanatot, amikor megláttam a két csíkot. Tehát azt éreztem, hogy valaki elvágta pengével a torkomat. Tehát, hogy vége, az életnek vége. – Ő [nagy sóhaj], tehát az nem láttam rá megoldást. [torokköszörülés] Ugye egy másodperc alatt lefuttattam, hogy a fiúnak nem szólhatok, azt így hallottam a társaság, a barátaimon keresztül, hogy kvázi akkortájt van az esküvő, meg a baba születése, és – tehát ezt biztos nem. A szüleimnek nem mondhatom el, mert ez rém ciki, meg egyébként is van elég bajuk, ugye akkor már harcoltak […]. És – és és egyébként sem, tehát hogy én, én még marhára nem akarok gyereket, majd tíz év múlva kábé, ugye ekkor voltam huszonhárom éves. […] És – és akkor gyakorlatilag így öt perc alatt eljutottam a szóhoz, hogy abortusz. Hogy ez megoldás.* (Margit narratív életútinterjúja)

Második interjúalanyunk, Petra édesapját gyermekként elvesztette, amelyet súlyos krízisként élt meg, mivel érzelmileg nagyon közel állt hozzá.

> *És apának én voltam a szeme fénye. – Hát ő is nekem. […] aztán a – sok nehézségre való dologgal […] közbe ugye édesapám 2007-ben meghalt, mielőtt pályaválasztás volt.* (Petra narratív életútinterjúja)

Ezzel szemben az interjúalany édesanyjával való kapcsolatát nem tartotta jónak. Az édesapa halála után az anya hamar hazavitte új párját. Az édesanya nem dolgozott, rendszeresen alkoholt fogyasztott, s nem fizette a számlákat. A biztonságos kötődés kialakulásához fontos az anyával való harmonikus kapcsolat, akiben érzelmi támaszra találunk, akihez bátran fordulhatunk, ha problémánk van. Bowlby 1969-ben megjelent kötődéselmélete (Csóka 2008) szerint mindannyiunk életében csecsemőkorunktól kezdve vannak kötődési személyek, vagyis olyan emberek, akiknek a közelségét keressük, akik biztonságot nyújthatnak. Kezdetben elsősorban a szüleink a kötődési személyek, az elsődleges gondoskodók, akik révén a biztonságos kötődés érzése meg-

születhet bennünk. A későbbiekben a szilárd önértékelés, a konstruktív megküzdési stratégiák és a kölcsönösen kielégítő kapcsolatok kialakításának is ez az alapja. A biztonságos kötődés megtapasztalása során kognitív-érzelmi attitűdök alakulnak ki, amelyek biztosítanak arról, hogy mi magunk szeretetreméltóak és értékesek vagyunk, valamint a többi ember is méltó a bizalomra és értékes. Azonban diszfunkcionális családban bántalmazó vagy megbízhatatlan gondoskodás esetén kialakulhat a szülővel szembeni bizalmatlanság, a szülő leértékelése vagy a gyermek alacsony önértékelése. Mind a jól funkcionáló, mind a diszfunkcionális modellek a tudatalatti részeivé válnak és befolyásolják képességünket a szoros személyes kapcsolatok kialakításakor (Forgas 2012). Petra életútinterjújának elemzéséből látható, hogy kötődési problémái voltak, amelyre a gyógyírt párkapcsolataiban, szexuális partnereitől várta. Második párkapcsolatában partnere fizikailag és érzelmileg is bántalmazta, amelyet viszonylag hosszan tűrt. Az életútinterjúból kirajzolódik, hogy a bántalmazó kapcsolat elfogadásának hátterében a gyermekkorban édesanyjától elszenvedett fizikai és érzelmi bántalmazás állhat.

> *Ha nagyon bele akarunk menni, az első nagy szerelmem öngyilkos lett […] Utána volt még egy, – aki egy félvér roma srác volt – és akkor ki akartam lépni a kapcsolatból, akkor úgy megvert, hogy mentőhelikopter hozott az intenzív osztályra [kuncogás] […]. Amiből tárgyalás volt egy jó másfél éven keresztül.* (Petra narratív életútinterjúja)

A komoly testi következményekkel járó fizikai bántalmazás ellenére következő kapcsolata is bántalmazó volt. Családja egyik 7-8 évvel idősebb barátjával kezdett párkapcsolatot. Rendszeres szexuális életet folytatott, amely következtében végül várandós lett. Az abortuszt a partner támogatásának hiánya miatt kérte, amely hátterében komoly fenyegetés állt. Ezt Petra a következőképp mondta el.

> *Nagyon be volt rúgva, nagyon sok alkoholt ivott aznap, és akkor annyit mondott --- [cittegés] – most ő szép szofisztikus, hát, szép magyar nyelven, hogy – elmehetek a jó büdös fenébe, de ha megtartom én ezt a gyereket, akkor kirugdossa belőlem. – Nahát a vége ennek az lett, hogy én két hét múlva visszamentem, és én közöltem az orvossal, hogy biztos vagyok benne, hogy nem szeretném megtartani.* (Petra narratív életútinterjúja)

Petrának volt még egy abortusza néhány évvel később. Ekkor későbbi férjével még csak egy hónapja volt kapcsolatban, és így a várandósságot distresszként élte meg. Döntésének hátterében ott álltak az ismétlődő bántalmazó kapcsolatok, a férfiakba vetett bizalom elvesztése, édesapja halála és az átélt traumák feldolgozatlansága. A családi krízisek feldolgozatlansága, a pszichológiai megsegítés hiánya visszatérő elem ebben a narratívában is.

Harmadik interjúalanyunk, Virág teljes családba született, azonban édesapja elhagyta húgával várandós édesanyját, amikor Virág 9 éves volt. Ez az akcidentális krízis megingatta Petra önbizalmát, és magát hibáztatta apja távozása miatt. Ezután szülői szerepet vett fel, hogy édesanyját segítse és a családi rendszer egyensúlyát fenntartsa, ez szerepkonfúziót, identitászavart okozott a gyermek életében (Goldenberg–Goldenberg 2008). A narratívában a parentifikáció jelensége figyelhető meg (Böszörményi–Nagy–Spark 1973; Haxhe 2016). Virág családja krízisbe került édesapja távozásával, amelyet anyja – a társas támogatás hiánya miatt – nem tudott megfelelő módon kezelni, ezért a kis Virág kényszerült a felnőtt szerepek ellátására. Ő gondozta testvérét, segítette édesanyját, számos olyan szerepet és feladatot látott el, amely meghaladta életkorát és képességeit. A narratívából kirajzolódik, hogy a parentifikáció következtében Virágot szülei érzelmileg elhanyagolják, fejlődésbeli igényeire nem reagálnak megfelelő módon, így kötődése sérül. Az édesanya lemond a szülői szerepről, és Virág arra kényszerül, hogy szabályozza és stabilizálja a családi rendszert, amely megfosztja attól, hogy saját fejlődésére és iskolai teljesítményére koncentrálhasson.

> *Úgyhogy hát igazából, már amikor anya – anya terhes volt – a húgommal, akkor már baromi sokat kellett neki segítenem. – Fájt a dereka, akkor én kötöttem be a cipőfűzőjét, meg – egyéb dolgok. – És – miután megszületett a tesóm – akkor meg: kerek perec kijelentette édesanyám, hogy a tesóm az én felelősségem is. Én ezt kilenc éves fejjel úgy --- [mmm] --- úgy fogtam fel, hogy most mi ketten leszünk a szülei a tesómnak. – És: és ez így is alakult. – Anya viszonylag korán visszament dolgozni – nem voltunk túl jó anyagi helyzetben így, hogy apa kiesett. Úgyhogy én is elég erősen kivettem a részemet a – csecsemőgondozásból, meg gyereknevelésből. És mivel anya ment dolgozni, ezért nagyon sokat voltam együtt a: a tesómmal, és egy kicsit egy olyan helyzet alakult ki, minthogyha – én lettem volna anyuka, és anya meg az apuka. – [ő] – Ezt, ezt persze akkor nyilván így kilenc évesen így, így baromira nem fogtam föl, tehát én ezt így – totál nem tudtam, én csak azt tudtam, hogy*

> *a tesómnak bizonyos dolgokat meg kell adni, különben nem lesz jól. – És: hát, csináltam a dolgomat, amit kellett. – Meg közben: hát – nagyon gondolkodtam, hogy vajon miért ment el apa, talán én nem voltam neki elég jó, vagy valami hasonló […].*[7] (Virág narratív életútinterjúja)

Virág újabb paranormatív krízisként élte meg dédmamája halálát, aki édesanyját is felnevelte. Az édesanya a haláleset után mentális zavar tüneteit mutatta, amely rányomta bélyegét a kislánnyal való kapcsolatra, aki ekkor csupán 15 éves volt. A narratíva elemzése egy diszfunkcionális család képét mutatja, ahol a szabályok átláthatatlanok és következetlenek. Virág egy igazi túlélő képét mutatja, aki képes megküzdeni a kiszámíthatatlan környezettel, a folyamatos bizonytalansággal, ami a családi instabilitásból adódik (Borchet és mtsai 2021). Erről a narratívában a következőképp számol be.

> *[…] úgyhogy amikor dédmamám elment – akkor utána kezdődtek a: az igazán nagy családi problémák, mert: mert édesanyám teljesen magába zuhant. – És: valami olyan mentális lejtőn kezdett el [nevet] lefelé szaladni, depressziós lett, és: és semmi nem tudta megállítani.* (Virág narratív életútinterjúja)

Az életútinterjú elemzéséből jól látható, hogy a fenti tragédiák következtében az interjúalany a biztonságos kötődést a családon kívül kereste, hisz azt otthon nem kaphatta meg. Édesanyja nem tudta a számlákat fizetni, így kilakoltatták őket, és nagymamája lakásába költöztek, amelyben négyen a narratíva szerint már nem fértek el. Virág a családjáért tett aránytalan felelősségvállalás ellenére kénytelen aktuális partnerétől segítséget kérni, amely eredményeképpen 17 évesen első partnere családjához költözik. Virág családjában a felnőttek hárítják a saját felelősségüket, a családtagok között bizalmatlanság uralkodik, amely az állandósult konfliktusok és krízisek hatékony kezelését gátolják. Ez a narratívában így jelenik meg.

> *[…] és: – a lényeg az, hogy egyszerűen nem fértünk el. Hogy, hogy ott hárman el lehetett aludni, de négyen nem. – És: és édesanyám odajött hozzám, amikor már, már a srácok is készülődtek haza – meg minden egyéb, és – és mondta, hogy nem tudja, hogy, hogy, hogy én hol fogok aludni, mert, mert nincsen hely, és hogy most este nem tudnék-e valahol aludni.*

[7] A narratív életútinterjúban a félkövér betűtípus a hangsúlyosan, hangosan mondott szöveget jelzi.

> *– És akkor [nagy sóhaj] megkérdeztem a Robit, hogy akkor most így aludhatok-e nála, meg hát nyilván, ez most lehet, hogy nem csak egy éjszaka lesz, hanem lehet, hogy kell nekünk majd egy hét, mire ott: elpakolunk, és: és hogy addig maradhatok-e náluk. […] Egy hét múlva se lett hely, – igazából. – Úgyhogy érettségire készültem, a hétvégéken jártam át – anyáékhoz, azért, hogy lássam, hogy élnek, meg, hogy a húgommal mi van. – Meg pakolni. Hogy hátha egyszer majd haza tudok költözni, és nekem is lesz hely, mert ők – soha egy villát nem tettek arrébb azért, hogy én ott elférjek.* (Virág narratív életútinterjúja)

A reménytelenség miatt – a biztonság és a valahova tartozás reményében – korán szexuális kapcsolatot alakít ki partnereivel, akikkel gyorsan össze is költözik. Az összeköltözés körülményeiről így beszél.

> *Ne, nehéz így az embernek, hogy – hogy nincs hova menni, így igazából nem nagyon lehet máshol élni, csak úgy, hogyha – emberekkel összejön az ember, vagy, vagy olyan barátnői vannak, akikkel össze tud költözni. De nekem soha nem voltak ilyen barátnőim valahogy – nekem mindig nagyon kevés – barátom – volt, egy vagy maximum két ember, aki: aki mellettem volt, de: de ők is egy idő után így, így – váltakoztak. – Úgyhogy: úgyhogy odaköltöztem a Ernőhöz […].* (Virág narratív életútinterjúja)

Virág helyzetét tovább nehezítette, hogy 17 évesen édesapja visszatért a család életébe, amely súlyos distresszt okozott a lánynak, mivel az apa alkoholbetegséggel küzdött, amelyhez az anya gyűjtögető szenvedélybetegsége is társult. A narratívából egy szenvedélybeteg család képe rajzolódik ki, ahol a család működőképességének a fenntartásáért és a túlélés reményében a legidősebb gyermek heroikus küldetést vállal, és igyekszik fenntartani valamiféle egyensúlyt a családtagok igényeihez igazodva. Ez átmenetileg működőképessé teheti a családot, de erre egy gyermek egyedül nem képes, és ahogy a konfliktusok és krízisek sokasodnak (dédmama halála, anya depressziója, alkoholista apa visszatérése), a családi biztonság megreccsen, és Virág helyzete a családban újra bizonytalanná válik. A narratíva elemzésből kirajzolódik, hogy Virág felnőttkori válaszaiban – viselkedésében, párkapcsolati választásaiban – a parentifikáció maladaptív jegyei ismerhetők fel (Byng-Hall 2008).

Virág abortusza a negyedik párkapcsolata idején történt, amelynek hátterében egyrészt nehéz anyagi helyzetük, illetve a megbízhatatlan partner érzelmi támogatásának hiánya állt. Ezt nehezítette Virág egyszülős családmodellel szembeni elutasító attitűd-

je, amely gyermekkori tapasztalataira vezethető vissza. Az abortusz melletti döntés súlyos distresszt okozott az interjúalany életében, amellyel nehezen küzdött meg.

> *Úgyhogy én: én beszéltem hozzá, én simogattam a hasamat – én: így, így teljesen megjártam ezt az első – trimeszteres Úristen, babát várok – dolgot. Azzal a keserűséggel a számon, hogy és ennek mindjárt vége is lesz. Nagyon sokszor – bocsánatot kértem tőle, nagyon sokszor elmagyaráztam neki, hogy, hogy miért történik ez – jó sokat sírtam.* (Virág narratív életútinterjúja)

Másik interjúalanyunk, Adrienn esetében mind az édesanyával, mind az édesapával való kapcsolat súlyosan bántalmazó. Az édesapa Adrienn négyhónapos korában elhagyta a családot, majd később kamaszként gyámsága alá vette lányát. Az egy év alatt, amíg Adrienn nála élt, az édesapa többször megerőszakolta őt. A családon belüli szexuális bántalmazásoknak hosszú távú következményei lettek Adrienn életére nézve.

> *Mint említettem nekem nem igazán volt faterom így – lányként is – nagyon akartam apát. Bármit elkövettem volna azért, hogy apám legyen – és ezt kihasználta faterom […] és: [sóhaj] kimondva, kimondatlanul […] többször is megerőszakolt […].* (Adrienn narratív életútinterjúja)

Adrienn az édesanyjához való viszonyáról úgy beszélt, mint amelyben sosem kapta meg az életkorának megfelelő gondoskodást. Míg édesanyja ismeretlen játszótéri gyerekekkel kedves és figyelmes volt, addig őt és testvéreit rendszeresen bántalmazta. A családon belül mindennapos volt a fizikai és az érzelmi bántalmazás (megszégyenítés, lejáratás, fizikai bántalmazás stb.).

> *Ő […] napi szinten volt verés – mikor mivel, nadrágszíj, fakanál – volt, hogy csak tenyérrel kaptunk. […] Anyám a külvilág felé mindig azt mutatta, hogy ő mennyire szerető és mennyire jó. A világ összes gyerekét szerette, csak éppen mi nem éreztük, én nem éreztem.* (Adrienn narratív életútinterjúja)

A narratívából egy diszfunkcionális, bántalmazó család képe rajzolódik ki, ahol a család tagjait elválasztó fizikai és érzelmi határok kaotikusak és sérülnek. Némely esetben a határok merevekké, átjárhatatlanokká válnak, amely az érzelmi közelség kialakulását

akadályozza jelen esetben anya és lánya között. Adrienn esetében ezt a jelenséget az az életesemény is alátámasztja, amikor a lány húszévesen megismerkedett egy férfival, aki prostitúcióra kényszerítette, és a férfi azzal fenyegette, hogy megöli édesanyját, ha kilép a kapcsolatból. Ekkor Adrienn kérte anyját, hogy költözzön el, változtasson nevet, ezzel segítve lánya menekülését, de ezt az anya visszautasította, érdektelenséget mutatott lánya sorsával kapcsolatban.

> *S akkor, amikor mondtam neki, hogy költözzön el, változtassa meg a számát, hogy ne tudjon tovább azzal zsarolni, azt mondta, hogy ezt nem csinálja, őtőle azt csinálnak velem, amit akarnak. – Anyámmal akkor romlott meg nagyon a viszony. – [Ö] – Őhozzá sem tudtam fordulni […].* (Adrienn narratív életútinterjúja)

Adrienn narratívájának elemzésében jól érzékelhető a szüleivel való biztonságos kötődés hiánya, amely további olyan paranormatív krízissel társult, mint például a prostitúció. Végül sikerült kilépnie a prostitúcióból, ám később olyan férfivel kötött házasságot, aki csoportos szexuális kapcsolatra kérte. Adrienn házasságuk fennmaradása érdekében ezt megtette, ekkor fogant gyermeke. Férje bántalmazó attitűdje, támogatásának hiánya, illetve megromlott házasságuk következtében Adrienn az abortusz mellett döntött. Az abortusz műtét után nem sokkal elváltak egymástól. Adrienn életében a bántalmazó, diszfunkcionális családi működés, s az ebből következő feldolgozatlan traumák az áldozattá válást, a társas kapcsolatoknak való teljes kiszolgáltatottságot eredményezték, amely kihatásaként nem meglepő az abortusz melletti döntés.

Másik két interjúalanyunk, fiktív nevükön Eszter és Anna életében is sérült az apával való kapcsolat. Eszter szülei elváltak, a fizikai távolság miatt édesapjától lassan érzelmileg is eltávolodott, amely erősen befolyásolta Eszter érzelmi fejlődését.

> *Aztán Város2-ben éltünk együtt kábé kilenc éves koromig. Akkor – egy: viszonylag hosszabb – fasza periódus után anyukám meg apukám úgy döntött, hogy elválnak. – És: ebben volt egy harmadik fél, aki az apa oldaláról került be az egyenletbe. […] És: és hát Város2 kisváros, ezért anyukám akkor úgy döntött, hogy nem szeretne ott maradni egy ilyen nagyon kis helyen: - - - [a] - - - együtt látva apát az új feleségével, és akkor elköltöztünk Nagyváros1-be. […] Ez: – hát ez, a, én, én nem akkor is tudatában voltam,*

> *meg, meg azóta is, azóta is egy párszor feljön már az akármilyen beszélgetésekkor, akár baráti, akár ilyen terápiás beszélgetések során, hogy: hogy azért ez engem nagyon megviselt, mert a: mert én nagyon apás voltam.* (Eszter narratív életútinterjúja)

Anna narratívájából egy szenvedélybetegséggel küzdő család képe rajzolódik ki, ahol az édesapa alkoholbetegséggel küzd, s kevés időt fordít családjára és gyermekeire, ezért a szülők elválnak.

> *És: apukám nagyon sokat dolgozott. És: és vele nem: alakult ki annyira nagyon szoros kapcsolat, illetve alkohol problémái is lettek. Így nagyjából az építkezéssel párhuzamosan, időben. Ő: viszonylag jól kordában tartható volt. Ő: inkább úgy le: járt a pincébe, szerelgetett, iszogatott – feljött, lefeküdt aludni. Tehát, hogy ilyen semmi balhé nem volt. Egészen addig, amíg: hát olyan huszonöt éve voltak anyukámék házasok, amikor ez átfordult ilyen: [torokköszörülés] – hát inkább ilyen mániás dolgokba, hogy egy kicsit úgy, akkor jött be a: a chat Magyarországra. Akkor lett nagy divatja. És akkor egy kicsit úgy elkezdett a chaten csajozgatni, ő: meg, meg így. Tehát, hogy akkor voltak ilyen balhésabb időszakok, és, és: akkor ugye ők el is váltak.* (Anna életútinterjúja)

Eszter esetében a bátyjával való kapcsolatában is volt egy krízis. Kamaszként bátyja gyakran leskelődött utána, és olykor fogdosta, amely a narratíva elemzéséből láthatóan hozzájárult Eszter női identitásának sérüléséhez.

> *[…] tehát nem úgy történt fizikai dolog, hogy bármi aktus lezajlott volna, de: de azért így, így leskelődött, meg: meg úgy éjszaka azért matatott, ami – ami, ami nem: – nem volt: annyira kellemes […].* (Eszter narratív életútinterjúja)

A hat narratíva elemzéséből látható, hogy a sérült és esetenként bántalmazó családi kapcsolatok magukkal hozzák több esetben is a gyermekkori biztonságos kötődés hiányát, amely megmutatkozik interjúalanyaink későbbi párkapcsolataiban, szexuális magatartásában. Az interjúrészletekkel igyekeztünk megvilágítani, hogy az abortusz melletti döntések hátterében ott áll a támogató családi kapcsolatok hiánya, a sérült apa-lánya, anya-lánya kapcsolatok vagy a diszfunkcionális családi minta, amely több esetben is áldozattá válást és a felnőttkori bántalmazó kapcsolatok elfogadását jelenti.

Az interjúalanyok narratívájából világos, hogy a terhesség nem pozitív érték, hanem inkább egy hátráltató esemény, amely megnehezíti a mindennapokban való boldogulást. Az érintett nők tisztában vannak döntésük következményeivel, de mivel sok esetben abuzív kapcsolatok fogságában élnek, ezért az abortusz melletti döntést az egyetlen kiútnak látják.

POSZTABORTUSZ SZINDRÓMA MEGJELENÉSE A NARRATÍVÁKBAN

Egy magyarországi tanulmány az abortuszon átesett nők mentális egészsége és a reziliencia, coping és neurocitizmus közötti összefüggéseket vizsgálta (Szentiványi Makó – Kiss 2015). Ebből kiderül, hogy a nők egy részénél a szorongás és a depresszió is megjelenik az abortusz előtt, alatt és után. A vizsgált személyek 10,3 százalékánál súlyos, 24,1 százalékuknál középsúlyos PTSD valószínűsíthető a tanulmány szerint. A megkérdezettek 69 százaléka válaszolta, hogy az eseménnyel nem sikerült még teljes mértékben megbirkóznia (Szentiványi Makó – Kiss 2015).

Kutatásunk során a narratívák nagy részében a fentiekhez hasonlóan fény derült az abortusznak valamilyen negatív következményére. A poszttraumás tünetek közül gyakori volt az abortusz után az ezzel kapcsolatos rémálmok említése.

> *[…] elkezdődtek nálam rémálmok, egy konkrét rémálom. És ezt nagyon, nagyon sokszor ugyanígy megálmodtam, tehát így beakadt valami az agyamba, és borzalmas volt.* (Margit narratív életútinterjúja)

Margit szakmai segítséget nem kért a PTSD feldolgozásához. Később megházasodott és férjével első közös gyermekük foganásakor, az első ultrahangos vizsgálatok alkalmával erősödött fel a bűntudat és az önvád, mert ekkor szembesült azzal, hogy abortált magzatával együtt már két gyermeke lehetne. Ehhez hozzájárult az is, hogy férje mellett Margit megtért, újra gyakorló, hívő katolikus lett. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevelében az abortuszt úgy nevezi meg, mint a „*szülés előtti élet kioltása*" (*Magyar Katolikus Püspöki Konferencia* 2003). Első gyermeke születésének sem tudott felhőtlenül örülni, később megvonta szeretetét tőle, eltávolodott családjától, és elmondása szerint depressziós tünetek jelentkeztek nála (Comer 2005). Az ezután

megszületett gyermekei újra felhozták az abortált magzattal kapcsolatos gyászt, amely ismét nem került feldolgozásra (Zsák – Geiszbühl-Szimon 2018).

A bűntudat és a szorongás érzése második interjúalanyunkat is elkísérte. A narratív életútinterjúk elemzéseiből látható, hogy sok esetben súlyos poszttraumás tünetek, szorongás, bűntudat követheti az abortuszt.

> *Nahát igazából utána én nagyon nagyon sokáig még pszichológushoz jártam, hogy – igazából mon[dja], hogy ő, megértesse velem, hogy ő, hogy én nem öltem meg senkit. - - - [cittegés, sóhaj]. Mert – mert akkor ugye úgy érzi az ember, hogy megöl valakit.* (Petra narratív életútinterjúja)

Egy másik interjúalany életében szintén gyermek születése hívta elő az abortusz fájdalmát, a szorongást és a bűntudatot. Ő ezzel egy időben beszámol arról is, hogy az abortusz évfordulóját megjegyezte és mindig számon tartja.

> *És: és valamikor így a – szülés előtti – egy két hétben jött be egyre többször a: a gondolatomba az, hogy hú hát – lett volna már nekem egy babám, és akkor ő most mekkora lenne, és minden egyéb. Nagyon sokáig tartottam a: az évfordulókat. A: a műtétnek az évfordulóját. […] És: – és már nem, nem volt egy éves, és utána megint kijött ő: az Ádám születése előtt. Mert a: az Ádám csak három nappal született: az évforduló előtt. – És: és ez így nagyon kijött […].* (Virág narratív életútinterjúja)

A fenti interjúalanyunk mellett egy másik is beszámolt arról, hogy az abortusz után endometriózist állapítottak meg nála. Adriennt is elkísérték a rémálmok, eleinte rendszeresen, később az évfordulók alkalmával tértek vissza. A főnarratíva lezárása után megkértem, hogy meséljen ezekről az álmokról, amelyekben tulajdonképpen a műtét eseményeit éli újra.

> *És elég sűrűn volt olyan, hogy – a végén egy ilyen – torzarcú orvosi köpenyben lévő lény egy ilyen véres csomót […] mutatott egy ilyen fémszínű vesetál, vagy nem tudom mi a neve, annak a neve. – Általában eddig tart az álom.* (Adrienn narratív életútinterjúja)

Mindezek mellett Adrienn súlyos depresszióval és öngyilkossági gondolatokkal is küzdött az interjú felvételekor, bár ezek nemcsak az abortuszra, hanem trau-

matizált életútjára is visszavezethetők. Eszter narratívájában is PTSD-tünetek ismerhetők fel. A narratívában mesél arról, hogy az abortusz utáni egy-két évben az abortuszra gondolva gyakran elsírta magát, amelyet az is erősít, hogy a műtét következtében egy nagy vágást viselt a hasán, mert az abortusz közben komplikáció lépett fel. A nők az abortusz közben is nagyfokú szorongást élnek meg, illetve fizikai fájdalmat éreznek, amelyekről szintén beszámoltak a narratívákban. Interjúalanyaink közül legtöbben a méhszájtágító felhelyezését említették erős fizikai fájdalomként.

> *Ő: 24 órát kellett bent töltenem. A: a ennek a tágítónak a felhelyezése emlékezetes, mert az, az nagyon fájt, meg nagyon megviselt, meg ahogy tágított, az, az, akkor nagyon szenvedtem.* (Anna narratív életútinterjúja)

Nagy stresszfaktort jelent számukra az is, hogy a nők látják egymást a várakozás ideje alatt kiszolgáltatott helyzetben. Végignézik, ahogy visszahozzák társaikat a műtőből, amely előrevetíti saját sérülékenységüket, azt, hogy ők is ilyen helyzetbe kerülnek az abortusz során.

> *Én miután ezt láttam, úgy voltam vele, hogy – nekünk tényleg semmi keresnivalónk nincs itt, tehát hogy ezt végig – csinálják – velem és én itt, itt ülök egyedül az ágyon, hát ez – én ezt biztos, hogy nem. [zavartan nevet] – Egészen biztos, hogy, hogy, hogy ez, ez nem. Tehát hogy ez olyan szintű brutalitás, és, és – és én nem tudom, hogy mit keresek itt, és én ezt nem fogom megcsinálni […].* (Virág narratív életútinterjúja)

Ezek a sorok is mutatják, hogy interjúalanyaink paranormatív krízisként élték meg az abortuszt, amely során testi integritásuk és női identitásuk is sérült.

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Az abortusz elfogadásának vagy elutasításának kérdése rendkívül érzékeny téma, amely a társadalom nagy részét közvetve vagy közvetlenül érinti. Ezt figyelembe véve igyekeztünk az abortusz döntéséhez vezető utat és a családi és párkapcsolatok összefüggéseit, valamint a pszichológiai következményeket bemutatni. Mindezt kvalitatív

kutatási módszerrel tettük, amely erős érvényességgel rendelkezik és rámutat az egyéni döntések mögötti körülményekre és háttérfolyamatokra. A kutatásunkba hólabda módszerrel hat olyan nő került be, aki saját maga döntött az abortusz mellett. Az interjúalanyok többsége középiskolai és felsőfokú végzettséggel rendelkezik és Pest megyében él. A narratív életútinterjúkban mintázatként kitapintható a biztonságot adó, oltalmazó családi kapcsolatok hiánya, a sérült apa-lánya, anya-lánya kapcsolat, a családon belüli rendszeres fizikai és érzelmi bántalmazás, néhány esetben pedig a szexuális abúzus. A családok gyenge társadalmi tőkével rendelkeznek, kevés támogató kapcsolattal a környezetükben, amelyet gyermekeiknek is továbbadnak. Az életútinterjúkban megjelenő családi problémák, krízisek, traumák magukkal hozzák a bizonytalan kötődést, amely korai szexuális kapcsolatokhoz és elköteleződés nélküli párkapcsolatokhoz vezetnek, és ez együtt jár az abortusz melletti döntéssel. Kijelenthetjük, hogy azon kutatási kérdésünk, amely a támogató családi kapcsolatok hiányára, valamint az elköteleződés nélküli párkapcsolatok és az abortusz közötti pozitív összefüggésre vonatkozott, megerősítést nyert. Továbbá a kutatás megerősíti, hogy az abortuszon átesett nők poszttraumás tüneteket produkálhatnak, amely újabb megoldandó krízist okoz az életútban, vagyis a pszichológiai támogatás mindenképp szükséges volna az érintettek számára.

IRODALOM

Bódizs Róbert (2008): Álmok és egészségesélyek: az álmodás egészségpszichológiai vonatkozásai. In: *Magyar lelkiállapot*. Szerk. Kopp Mária. Semmelweis Kiadó, Budapest. 80–87.

Bourdieu, Pierre (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: *A társadalmi rétegződés komponensei*. Szerk. Angelusz Róbert. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.156–174.

Borchet, Judyta – Lewandowska-Walter, Aleksandra – Połomski, Piotr – Peplinska, Aleksandra – Hooper, Lisa M. (2021): The Relations Among Types of Parentification, School Achievement, and Quality of Life in Early Adolescence: An Exploratory Study. *Frontiers in Psychology* (29 March 2021) Section Educational Psychology. Vol. 12–2021. |

Boszormenyi-Nagy, Iván – Spark, Geraldine M. (1973): Invisible Loyalties: Reciprocity in Intergenerational Family Therapy. Harper and Row, New York (NY).

Byng-Hall, John (2008): The significance of children fulfilling parental roles: Implications for family therapy. *Journal of Family Therapy* 30. 147–162.

Coleman, Priscilla K. (2011): Abortion and mental health: Quantitative synthesis and analysis of research published 1995–2009. *The British Journal of Psychiatry* 199/3. 180–186.

Coleman, Priscilla K. – Rue, Vincent M. – Spence, Maria – Coyle, Catherine T. (2008): Abortion and the sexual lives of men and women: Is casual sexual behavior more appealing and more common after abortion. *International Journal of Clinical and Health Psychology* 8/1. 77–91.

Comer, Ronald J. (2005): *A lélek betegségei. Pszichopatológia*. Osiris Kiadó, Budapest.

Csóka Szilvia (2008): Életminőség és esélyegyenlőség a korai kötődés tükrében. In: *Magyar lelkiállapot*. Szerk. Kopp Mária. Semmelweis Kiadó, Budapest. 179–192.

Elekes Györgyi (2012): The Impacts of Microsocial Relationships on School Mobility in the Roma Population. *Review of Sociology* 2012/4. 34–52.

Elekes Györgyi (2018): Narratív életinterjú módszere a társadalomtudományok kvalitatív kutatásában. *Szociálpedagógia* 2018/11. 42–51.

Elekes Györgyi (2020): A pedagógus szerepe a roma gyerekek integrációjában. In: *Sokszínű Pedagógia*. Szerk. Endrődy Orsolya. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 341–353.

Elekes Györgyi (2022): The role of the teacher in the educational achivement of Roma children. *Journal of Early Years Education*. 10/2–3. 48–60.

Forgas, Joseph P. (2012): *A párkapcsolatok pszichológiája*. Kairosz Kiadó, Budapest.

Goldenberg, Herbert – Goldenberg, Irene (2008): *Áttekintés a családról, 1. kötet*. Animula Kiadó, Budapest.

Gyáni Gábor (2007): Miért paradigmatikus az oral history? *Replika* 2007/58. 38.

Győrffy Zsuzsa – Lőrincz Jenő – Ádám Szilvia – Kopp Mária (2004): A művi abortuszok alakulásának pszichoszociális háttértényezői országos reprezentatív minta alapján. *Lege Artis Medicinae* 14/7. 512–519.

Hajduska Marianna (2008): *Krízislélektan*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Haxhe, Stéphanie (2016): Parentification and related processes: Distinction and implications for clinical practice. *Journal of Family Psychotherapy* 27. 185–199.

Jakobovits Ákos – Jakobovits Antal (2015): *A humán magzat etológiája*. Semmelweis Kiadó, Budapest.

Jobbágyi Gábor (2004): *Az élet joga*. SZIT, Budapest.

Kovács Éva (2007): Elbeszélt történelem. körkérdés. *Replika* 18/58. 41–42.

László János (2005): *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (2003): *Az élet kultúrájáért*. Szent István Társulat, Budapest.

Nagy Beáta Magda (2018): Az elvesztett apaság. *Mindennapi Pszichológia* 2018/4. 24–29.

Nagy Beáta Magda (2019): *A művi abortusz pszichoszociális vonatkozásai*. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Pszichológiai Doktori Iskola. Budapest.

Nagy Beáta Magda – Huszár Katalin – Kaló Zsuzsa – Rigó Adrien (2020): A művi abortusz reprezentációja a magyar online médiában. *Metszetek* 9/1. 121–152.

Németh Krisztina (2018): *Életvilág-értelmezések. Utak felbomlott világokhoz*. Argumentum Kiadó, Budapest.

Pápay Nikolett – Rigó Adrien – Nagybányai Nagy Olivér – Soltész Adrienn (2014): A gyermekvállalási attitűdök alakulásának pszichoszociális meghatározói. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 15/1. 1–30.

Papp-Zipernovszky O. – Kékesi M. Z. – Jámbori S. (2017): A Multidimenzionális észlelt társas támogatás kérdőív magyar nyelvű validálása. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika 18*/3. 230–262.

Sampson, Robert J. (2003): Neighborhood-level context and health: Lessons from sociology. In: *Neighborhoods and Health*. Szerk. I. Kawachi & L. F. Berkman. Oxford University Press. 132–146.

Sivandani, Asma – Koohbanani, Shahin Ebrahimi – Vahidi, Taghi (2013): The relation between social support and self-efficacy with academic achievement and school satisfaction among female junior high school students in Birjand. *Procedia-Social and Behavioral Sciences 84*. 668–673.

Szentiványi Makó Hajnalka (2013): *„Döntés életről-halálról". A művi abortusz pszichológiai vonatkozásai*. PTE Bölcsészettudományi Kar, Pszichológia Doktori Iskola. Pécs.

Szentiványi Makó Hajnalka – Kiss Enikő Csilla (2015): Művi abortusz nők mentális egészségére gyakorolt rövid és hosszú távú hatása a reziliencia, coping és neurocitizmus jellemzőkkel összefüggésben. *Alkalmazott Pszichológia* 15/1. 93–109.

Zoller Rezső – Harmathy Éva – Molnár László (2004): Nők az abortusz előtt. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 5/3. 245–264.

Zsák Éva – Geiszbühl-Szimon Petra (2018): Emlékezési módok a perinatális veszteségben. *Karón. Thanatológiai Szemle* 2018/3. 33–39.

PILECKY MARCEL

EGY VÁROSI LEGENDA CÁFOLATA

(Ondrej Ficeri: *Luník IX – zrod rómskeho geta*. Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV, Košice; Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Bratislava, 2022. 150 o. ISBN 978-80-89524-74-7)

Nem számít ritkaságnak, hogy egy-egy település, városrész saját történetéről összefoglaló munkát jelentessen meg. Ondrej Ficeri könyve – még ha benne Kassa szlovákiai és nemzetközi viszonylatban talán legismertebb városrészéről esik is szó – mégsem tekinthető ilyennek. A benne tárgyalt, rendkívül érzékeny téma kapcsán ugyanis számos egymással szöges ellentétben álló, kontroverz nézet fogalmazódott meg az utóbbi néhány évtizedben és fogalmazódik meg ma is. Egyes városi legendák pedig gyökeret eresztve hosszú időn át képesek arra, hogy egy-egy kérdéssel kapcsolatban akár a közgondolkodásra is erőteljes hatást gyakoroljanak.

A Szlovák Tudományos Akadémia Társadalom- és Pszichológiatudományi Központ Társadalomtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa a tudományág művelőinek és a szélesebb szakmai közönségnek szánt, 2022-ben megjelent kötetében nem kis feladatra vállalkozott. Megpróbált magyarázatot találni arra, hogy milyen körülmények játszottak közre a kassai Luník IX lakótelep létrejöttében, és az miért hordozta már csírájában is egy roma gettó attribútumait. Ezzel persze egy máig élő, közkeletű narratívával kellett vitába szállnia – hol árnyalva, hol pedig cáfolva azt.

A kötet négy nagyobb fejezetből áll. Az első, a szerző által használt terminológiát, fogalmakat és módszereket taglaló fejezet – viszonylag rövid terjedelme ellenére – a benne szakirodalmi hivatkozásokkal kifejtetteknek köszönhetően (a kontextuális tényezőket is beleértve) kellő alapot teremt megalapozott, kauzális következtetések levonására.

A rasszt szociopolitikai kategóriaként értelmezve a szerző – David Theo Goldberg nyomán – korunkat posztraciálisnak (vö. ang. *postraciality*) nevezi, melyben a rassz fogalmát a neoliberális elitnek a politikai diskurzusban ugyan sikerült „láthatatlanná

tennie" a többségi társadalom számára, ennek ellenére valójában ma is olyan „organizációs logika" elemét alkotja, melynek révén a többségi társadalmak arra töreked(het) nek, hogy „raciális homogenitásuk lehető legnagyobb mértékű megőrzése érdekében biztosíthassák dominanciájukat saját nemzetállamaikban". E posztraciális kornak a szerző vélekedése szerint éppen ez a vonása figyelhető meg Szlovákiában.

A roma közösségre vonatkozóan könyvében a szerző következetesen az etnoraciális csoport elnevezést használja. A romák stigmatizált és „racializált" (rassznak tekintett) csoportjai diszkriminatív, erőszakos praktikák különböző megnyilvánulásainak vannak kitéve. Ennek következtében „a roma populáció közel fele a posztszocialista, neoliberális kelet- és délkelet-európai gazdaságokban hiperszegregációban él". A szeparált cigánytanyákon, szegregált városrészekben élőknek pedig korlátozottak a lehetőségei arra, hogy kivergődjenek a territoriális szegregáció generációkon átívelő „ördögi köréből".

A gettó fogalomkörének értelmezésében a szerző a jeles településszociológus és antropológus Loïc Wacquant tanulmányaira hivatkozik, aki szerint a *gettó* szó jelentéstartalma egyfajta metamorfózison esett át: jelenti egyrészt az európai városok antigettónak nevezett etnikai negyedeit, melyek lakossága nem köthető kizárólag egy etnikai, illetve raciálisan szegregált csoporthoz, s melyek a zömmel többségi lakosságú szomszédos negyedek felé nyitottak, másrészt olyan, hipergettó névvel illetett észak-amerikai, túlnyomórészt afroamerikaiak által lakott városrészeket, melyek etnikai, illetve raciális alapon szegregált lakosságát „az előrehaladott marginalizálódás, a gazdasági kirekesztettség, a politikai irrelevancia, a magas fokú kriminalitás és a szekuritizáció" (egy társadalmi szereplő részéről veszélyesnek minősítés) jellemzi. A könyvben tárgyalt lakótelep története és jelene is – a szerző meglátása szerint – a hipergettó jellemző jegyeit viseli magán: (1) a territoriális behatároltságot, (2) a kényszert, (3) az intézményesített bezártságot és (4) a stigmatizáltságot. Wacquant e fenti négy ismertetőjegyét a szerző a Luník IX-re vonatkoztatva az alábbiak szerint azonosítja: (1) szegregált helyszín, (2) a kassai városi képviselő-testület által elfogadott 55/95-ös sz. koncepció, (3) kizárólag szociális lakások alkotta negyed, (4) a hely és lakosainak stigmatizáltsága.

A fentieknek a Luník IX-re vetítettsége azonban, ahogy a szerző is hangsúlyozza, „antagonisztikus ellentétben áll a kassai nem roma lakosság túlnyomó többségének általánosan elterjedt történeti tudatával, mely szerint a Luník IX létrejötte az állam-

szocialista rezsim roma kisebbség iránti altruizmusának köszönhető […]". Az erre alapozott (a nem roma többség által objektív tényként kezelt) lineáris narratíva a következő elemekből épül fel: (1) a Luník IX-et Kassa legmodernebb, minőségi mintalakótelepének szánták; (2) a Luník IX vonzó természeti környezetben, erdő közelében épült fel; (3) olyan kimagasló minőségű szocialista lakótelepet terveztek, melyen a rezsim megpróbálkozhatott annak tesztelésével, miként képesek a „nehezen alkalmazkodó" romák együtt élni a fegyveres testületek állami alkalmazottaival, illetve azok családjaival; (4) a többség és kisebbség együttélésének egy ABC-koncepciónak nevezett elképzelés szerint kellett volna megvalósulnia, melyben a lakáshoz jutók vonatkozásában az A a katonaságot, a B a rendőrséget, a C pedig a cigányságot jelentette; (5) a romák alkalmazkodni képtelen volta azonban a lakosság A és B részének szervezett kivonulásához vezetett; (6) a lakótelepet a romák züllesztették le, jelenlegi állapotáért ők a felelősek.

A könyvben elemezett gazdag levéltári anyag alapján azonban kijelenthető, hogy a fenti narratívának legalább az első négy pontja nem felel meg a valóságnak, csupán híresztelésnek, illetve városi legendának tekinthető. A szerző ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a fentiek – ellenőrizetlenségük ellenére – a befogadó szempontjából hihető és érzelmileg kielégítő értelmezésnek tűnhetnek. „Mivel az ilyesfajta híresztelések hajlamosak arra, hogy a kollektív emlékezet részeivé váljanak, hatékonyan képesek befolyást gyakorolni a társadalmi struktúrákra vagy az »in-csoporthoz« tartozóknak az »out-csoporthoz« tartozókkal, pl. romákkal szembeni véleményalkotására."

A vázolt és széles körben elterjedt narratívára vonatkozó cáfolatát a szerző szerteágazó levéltári kutatásainak alapján fogalmazza meg. A hivatkozott hivatali iratok (időközi jelentések, háttéranyagok, belső iratok, állapotelemzések, tudományos kutatások, urbanisztikai és építészeti tanulmányok) zöme a kassai roma lakosság lakáskérdésével kapcsolatos. Mindezeken kívül a folyamatok dokumentálására – főként a 20. század 90-es éveire vonatkozóan – a szerző esetenként a korabeli sajtót is idézi.

A lakótelep megvalósulásának folyamatát a szerző tehát a források alapján rekonstruált és kronologikus sorrendbe illesztett eseménysor segítségével jeleníti meg, beleértve az ehhez vezető releváns előzmények dokumentálását. A két világháború közötti kassai cigányságot egy zömmel a történelmi városmag délnyugati pereméhez csatlakozó, Tábor néven ismert városrészben lakó, városi típusú autochton közösségként jellemzi. E szociálisan hierarchizált negyedben (főként provizórikusnak tekint-

hető épületekben, azaz teljes mértékben elégtelen higiénés körülmények között) élő romák száma 1500 körül mozgott. Már a második világháború alatt, majd az azt követő években azonban – a nem roma lakosoktól érkező panaszlevelek tanúsága szerint – a romák a város más részein is megtelepedtek. Ennek oka, ahogy ezt a szerző kifejti, legfőképpen a városnak a 20. század 50-es évei elején kezdődő intenzív iparosításában keresendő, mely a bevándorlás tekintetében ún. pull faktorként jelent meg, s tegyük hozzá, nemcsak a roma, hanem a nem roma populáció vonatkozásában is.

A romák életkörülményeinek javítását egy1958-ban hozott, „A cigány lakosság közötti munkáról" címet viselő párthatározat, majd a vándorló életmódot folytató személyek letelepítéséről szóló 74/1958-as sz. törvény alapján próbálták mind országos, mind települési szinten megoldani: elvi döntés született a lakhatásra alkalmatlan helyen, koncentráltan élő roma családoknak a többségi lakosság körében történő széttelepítéséről, valamint kulturális-etnikai és társadalmi asszimilációjukról. Éppen e többségi aspektusból szemlélt asszimilációs folyamat keretében a hivatalok – egyfajta technokrata szemléletmódot érvényesítve – a roma családokat három osztályba sorolták: az „adaptált", az „adaptálható" és a „nem adaptált" családok kategóriába. Az ezekben az ügyekben döntő bizottságok eljárásaik során etnoraciális szempontokat érvényesítettek. Ezt érzékelteti egy bizottsági kiszállásról (E. B.-nél tett látogatásról) készült jegyzőkönyvi bejegyzésnek az ismertetett kötetben közölt részlete: „Szépen berendezett, háromszobás lakásban lakik, a gyermek zeneiskolába jár – esetünkben már nem is beszélhetünk cigányról." Az eljárások során a városvezetésnek a legnagyobb fejtörést a „nem adaptált" kategóriába sorolt családok okozták, már csak azért is, mert egy, a könyvben hivatkozott, 1967-ben készült országos összevetés szerint az e kategóriába sorolt roma családok legtöbbjét (67%) éppen Kassán „tartották nyilván". Velük, illetve a többségi lakossággal való felülről vezérelt „összeköltöztetésükkel" kapcsolatban először a 60-as években fogalmazódtak meg szkeptikus vélemények, és merült fel a tömbben való átköltöztetésük gondolata, bár ez szöges ellentétben állt a kormánynak a romák széttelepítésére vonatkozó politikájával. Ennek a kormány által támogatott, a szétköltöztetés révén megvalósítandó asszimilációs folyamatnak országos szinten egy 1965-ben született kormányhatározat adott új lendületet. A benne megfogalmazott, logisztikai szempontból is nagy kihívást jelentő célok megvalósításához a kormányzat ezúttal jelentősebb pénzügyi forrásokat és materiális eszközöket is rendelt.

A lakhatási körülményeken kívül ezekben az években a roma gyerekek írástudatlanságának iskolai környezetben való felszámolása és szocializációja jelentette a legnagyobb kihívást. A könyv ezzel kapcsolatban is döbbenetes adatokat közöl: az 1217 iskolaköteles korú gyermek közül 437 egyáltalán nem járt iskolába, 350-et a gyakran hiányzók közé soroltak, többségük iskolalátogatása pedig az 5. osztály elvégzésével megszűnt. Egyes érintett, azaz a romanegyed közelében működő iskolákban éppen ezekben az években jelenik meg először a szegregáció.

A szétköltöztetés politikája – városi szinten, leginkább Kassán – a 70-es évek közepére nemcsak kifulladt, hanem csődöt mondott. A város vezetésének korabeli állásfoglalása szerint ez oda vezetett, hogy „a nem romák és romák együttélésében látens etnikai konfliktus alakult ki". Az ismertetett könyv térképekkel, tervrajzokkal és táblázatokkal gazdagon illusztrált 3. fejezete azt mutatja be meggyőzően, hogy a fenti alaphelyzetben és a (nem csupán) roma városlakók lakásgondjainak megoldásában a városvezetés részéről milyen, sokszor egymásnak ellentmondó, improvizatív döntések születtek. A szerző egyebek mellett bemutatja, hogy a tervezés és részben a kivitelezés során a mennyiségi szempontok miként írták felül sorozatosan a minőségieket. A kimagasló minőségű, átlagon felüli felszereltségű lakótelepnek a városlakók történeti tudatában mindmáig élő mítoszát a szerző levéltári adatok egész sorával cáfolja. Kutatásai eredményeként az is bizonyítást nyert, hogy már 1973 januárjában döntés született egy városi szemétlerakó telepítéséről a tervezett roma lakónegyed közvetlen szomszédságában, tőle északra, egy köztudottan olyan városban, melyben a domborzati viszonyok miatt a domináns szélirány északi.

A kötet „Egy raciális tér újrateremtése – változatok, módosulások és gyakorlat" címet viselő 4. fejezetének bevezető részében a szerző a Luník IX építését közvetlenül megelőző dilemmákról ír. Bár a rimaszombati, bártfai és lőcsei szegregált „minilakótelepek" fenntartásával kapcsolatban az érintett városi hivatalok felhívták a figyelmet a lakbérelmaradásokra, a lakásállomány és a közterületek ellenőrizhetetlen amortizálódására, a kassai városvezetést ez nem tántorította el. A lakótelep felépítéséről 1981-ben meghozott döntéssel azonban – vélhetően félve a nagyszámú roma lakosság precedens nélküli egy helyre költöztetésének szociális és gazdasági következményeitől – lemondtak arról a tervükről, hogy a felépítendő 518 lakás mindegyikébe romákat költöztessenek. A Luník IX lakótelepre a roma családok két hullámban, 1981 nyarán és telén költöztek. A felépült 16 lakóépületből hétben kizárólag őket helyezték

el. Néhány hónapon belül a roma családok rokonainak beköltözésével a roma lakosság aránya a lakótelepen a kezdeti 40%-ról 50% fölé emelkedett. Ezzel párhuzamosan pedig az ingatlanokban és közvetlen környezetükben észlelt rongálásokkal, valamint a közbiztonság rohamos gyengülésével kapcsolatban rövid időn belül számos panaszlevél érkezett a városi vezető testületekhez – nemcsak helyi lakosoktól, hanem például a városkerület lakáskezelőjétől is. (A városban nyilvántartott összes lakbértartozás 75%-át az ezen a lakótelepen élők halmozták fel.) Ezeket, a korabeli szóhasználatot idézve „a szocialista társadalmi együttélés szabályainak be nem tartására" vonatkozó beadványokat a kompetens felsőbb szervek – az általuk meghozott koncepcionális döntések mellett kitartva – elvetették, illetve megpróbálták bagatellizálni. A könyv szerzője ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet arra, hogy a panaszt tevő nem romák tiltakozásukat fejezték ki ugyan a romák mértéktelenül nagy lakótelepi koncentráltsága ellen, ám a panaszlevelek tanúsága szerint nem csupán magukat tekintették áldozatoknak, hanem az általuk akkulturáltnak tekintett roma családokat is. Az egyre csak gyarapodó és súlyosbodó „anómiás tünetek" kezelése helyett a felsőbb szervek részéről csak „tűzoltásra" futotta, miközben a különböző szintű városi tisztviselők, illetve szervek a levéltári források szerint számos esetben a felelősség egymásra hárítására koncentráltak.

Az általános iskola épületét (részben befejezetlenül) az inkriminált lakótelepen csak két évvel a lakók beköltözése után, 1983-ban adták át. Az oktatás az első tanévtől kezdve szegregált formában folyt, a lakótelepen lakó nem roma tanulókat ugyanis más, távolabbi lakótelepek iskoláiba írták. A valamivel korábban átadott óvodában a roma és nem roma gyerekekkel ugyancsak elkülönített csoportokban foglalkoztak. Az ígéretek ellenére a lakótelepen nem épült bevásárlóközpont, s a kérések ellenére nem hoztak létre rendőrőrsöt sem.

A szerző egy a 80-as évek végén készült, a kassai roma családok helyzetét elemző tanulmány megállapításaira hivatkozva kiemeli, hogy bár 1989-re – a Luník IX felépülésének is köszönhetően – a kassai roma családok 77,6%-át sikerült lakótelepi társasházi lakásokban elhelyezni (a többi szlovákiai városban ez a mutató átlagosan csupán 41,3%-ot ért el), ezzel párhuzamosan a lakosság e szegmentumának szocioökonómiai jellemzői mégsem mutattak érdemi javulást, azaz munkaköri besorolásuk (munkás), végzettségük (szakképzetlen munkaerő) és keresetük semmiben sem különbözött az ország más részein élő romákétól. Sőt, azokon a településeken, melyeken a lakáski-

utalásokban testet öltő szociálpolitika nem volt ennyire extenzív, a roma családok szocioökonómiai jellemzőinek javulása és a kedvezőbb lakhatási körülmények között korreláció volt kimutatható.

A rendszerváltást követően a kassai romák és nem romák együttélésében mutatkozó ellentétek – különösen a Luník IX lakótelepen – tovább súlyosbodtak. Nagymértékben hozzájárult ehhez az is, hogy ebben az időben a gazdaságilag aktív roma lakosság hozzávetőleg 90%-a munkanélkülivé vált, a családok többsége a szegénységi küszöb alá került. Ebben a helyzetben – nem kis mértékben az önálló városrésszé vált s önkormányzatot létrehozó lakótelep (nem roma) polgármesterének köszönhetően – egyre erősebb lett a Luník IX nem roma lakosainak kiköltöztetését követelők hangja. Ennek lehetőségét, „legiszlatív keretét" a városi képviselő-testület által 1995-ben elfogadott, beszédes című *A nem fizetők, hajléktalanok és alkalmazkodni képtelen lakosok lakhatási koncepciója* teremtette meg. A lakótelep nem roma lakosainak a város más lakótelepeire, a roma lakosoknak pedig e lakótelepre történő, problémáktól és botrányoktól sem mentes, ám a többségi lakosság részéről egyetértőleg támogatott átköltöztetésére végül 1997-ben került sor. A lépéssel kapcsolatban főként külföldi emberjogi szervezetek fejezték ki aggodalmukat, felhívva a figyelmet a gettóvá válás veszélyeire és az ennek folyományaként jelentkező további következményekre.

Könyve zárszavában Ondrej Ficeri összefoglalásképpen a kassai Luník IX roma gettót, illetve annak létrejöttét egy már létező városi raciális tér térbeli aktualizációjaként (újrateremtéseként) értelmezi, olyan helyszínként, melyet arra szántak, hogy a romák „átnevelésének", akkulturációjának terepe legyen, és amely ékes bizonyítéka a Kassa városában megvalósult szocialista várostervezés limitáltságának. A szerző alapos és szerteágazó kutatómunkájának köszönhetően a kötetben elemzett folyamatok nemcsak romológiai és településszociológiai, hanem kortörténeti szempontból is rendkívül tanulságosak. A városi legendák kínálta leegyszerűsítő narratívák ellenére is. Vagy pont ezért.

ÖSSZEFOGLALÓK

KÁLLAI ERNŐ
CIGÁNYOK/ROMÁK NÓGRÁD MEGYÉBEN A 2010-ES ÉVEK VÉGÉN

A kötet a 2010-es évtized végén Nógrád megyében lezajlott empirikus kutatás eredményeinek a segítségével a megyében élő roma/cigány emberek helyzetét, társadalmi körülményeit mutatja be. Tíz településen zajlott adatgyűjtés és adatfelvétel, ebből most hét településre vonatkozóan – Bátonyterenye, Drégelypalánk, Magyargéc, Nógrádmegyer, Pásztó, Salgótarján és Tereske – adunk közre esettanulmányokat. Interjúk készültek a település vezetőivel, roma vezetőkkel, iskolaigazgatókkal és pedagógusokkal, papokkal, lelkészekkel, vállalkozókkal és civil szervezetek vezetőivel. Meglátogattuk az iskolákat és fókuszcsoportos beszélgetést folytattunk a gyerekekkel is. Az így létrejött tapasztalatok nem tekinthetőek reprezentatívnak, de reményeink szerint az adott településeken és a megyében élő romákra jellemző körülményeket ismertük meg.

Kulcsszavak: Nógrád megye, roma, diszkrimináció, szegénység, integráció

ELEKES GYÖRGYI – BÁBIK NOÉMI
AZ ABORTUSZHOZ VEZETŐ ÚT A NŐI NARRATÍVÁKON KERESZTÜL

Magyarország a megszakított terhességek százalékos arányát nézve az európai országok között a harmadik helyen áll a *Johnston's Archive. Abortion Worldwide report* szerint. Az abortuszok magas számát tekintve fontos, hogy az érintett nők szempontjából kiindulva keressük az abortusz melletti döntés pszichológiai és társadalmi okait és következményeit. Kutatásunkban célunk volt, hogy megvizsgáljuk a támogató, biztonságot nyújtó családi kapcsolatok és az elköteleződés nélküli párkapcsolatok abortusszal való összefüggéseit. Emellett szerettük volna megvizsgálni, hogy megjelenik-e a posztabortusz szindróma az interjúalanyok életében. A kutatást kvalitatív módszerrel végeztük. Hat magyarországi, abortuszon átesett, súlyos válsághelyzetre hivatkozó nővel készítettünk narratív életútinterjút. A narratív életútinterjúkat a hermeneutikus esetrekonstrukció technikájával elemeztük. Az elemzés beigazolta feltételezéseinket. A támogató családi kapcsolatok hiánya, a kevés társadalmi tőke, az elköteleződés nélküli párkapcsolatok korrelálnak az abortusz melletti döntéssel, továbbá a poszttraumás stresszzavar tünetei megjelennek az életútinterjúkban.

Kulcsszavak: művi abortusz, posztabortusz (PTSD) szindróma, pszichoszociális változók, diszfunkcionális család, narratív életútinterjú

ABSTRACTS IN ENGLISH

ERNŐ KÁLLAI

GYPSIES/ROMAS IN NÓGRÁD COUNTY AT THE END OF THE 2010'S

This volume presents the situation and social conditions of Romas/Gypsies living in Nógrád County at the end of the 2010's, based on the results of empirical research conducted in the county. Data collection and data recording were carried out in ten settlements, of which seven case studies of seven settlements – Bátonyterenye, Drégelypalánk, Magyargéc, Nógrádmegyer, Pásztó, Salgótarján and Tereske – are presented. The interviews were conducted with local leaders, Roma leaders, school principals, teachers, priests, pastors, entrepreneurs, and NGO leaders. We also visited schools and had focus group discussions with children. The resulting experiences are not representative, but we hope to have gained an insight into the specific circumstances of the Romas in the municipalities and the county.

Keywords: Nógrád county, Roma, discrimination, poverty, integration

GYÖRGYI ELEKES – NOÉMI BÁBIK

THE PATH TO ABORTION THROUGH WOMEN'S NARRATIVES

In terms of the percentage of aborted pregnancies, Hungary ranks third among European countries according to Johnston's Archive Abortion Worldwide Report. Considering the high number of abortions, it is important to look for the psychological and social reasons and consequences of the decision to have an abortion from the point of view of the women concerned. The aim of the research was to present the correlations between supportive family relationships and non-committal relationships with abortion. In addition, authors wanted to investigate whether the post-abortion syndrome appeared in the lives of the interviewees. The research was conducted using a qualitative method. Narrative life journey interviews were conducted with six Hungarian women who had an abortion and had referred to a serious crisis situation. The narrative life course interviews were analyzed using the technique of hermeneutic case reconstruction. The analysis confirmed authors' assumptions. The lack of supportive family relationships, little social capital and non-committal relationships correlate with the decision to have an abortion, and symptoms of post-traumatic stress disorder appear in life course interviews.

Keywords: induced abortion, post abortion syndrome (PTSD), psychosocial variables, dysfunctional family, narrative life story interview

SZERZŐINK

ANTAL ISTVÁN (Szabadszállás, 1985): Szociálpolitika szakot végzett a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. Abszolvált az ELTE, Szociológia Doktori Iskola Interdiszciplináris Társadalmi Kutatások programban. A roma tehetséggondozás területén dolgozik. Részt vett a roma szakkollégiumi rendszer kiépítésében. 2011-es alapításától munkatársa volt a Jezsuita Roma Szakkollégiumnak és 2012–2017 között vezette az intézményt. 2018-tól 2022-ig a Kopp Mária Intézet a Családokért és a Népesedésért (KINCS) Társadalmi Csoportok Kutatóközpont vezetője. Jelenleg az MCC Roma Tehetség Program (RTP) igazgatója és a KINCS elnöki tanácsadója. A roma tehetséggondozás területén gyakorlati és elméleti munkát is végez. Óraadója a SOTE Mentálhigiéné Intézetnek. **Legutóbbi publikációja:** A. I. (2023): Roma felsőoktatási intézmények. *Kapocs* 2023/1. 103–111.

BÁBIK NOÉMI: katolikus teológus, mentálhigiénés közösség- és kapcsolatépítő szakember. Osztatlan képzésben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán szerzett katolikus teológus oklevelet, majd mesterképzésben az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán mentálhigiénés közösség- és kapcsolatépítő szakon szerzett diplomát. Jelenleg a Váci Egyházmegye alkalmazásában hitoktató.

DR. BOGDÁN MÁRIA: média- és társadalomkutató, újságíró. Főbb kutatási területei a romák (média) reprezentációja, a modern rasszizmus, a kulturális emlékezet és a kulturális trauma kérdései. Doktori fokozatát az ELTE Filozófiatudományi Doktori Iskolájának Film-, média- és kultúraelméleti doktori programjában szerezte, summa cum laude minősítéssel, 2018-ban. Doktori tézisét a magyarországi romák médiareprezentációjáról írta *A látható idegen* címmel. Doktori kutatását részben Fulbright kutatói ösztöndíjjal a Columbia Egyetemen végezte, New Yorkban. 2019–2020 között a Heidelbergi Egyetem Anticiganizmus Kutatóközpontjának első, Romani Rose-ösztöndíjas posztdoktori kutatója. A *Critical Romani Studies* című tudományos folyóirat alapítója és szerkesztője. A berlini Európai Roma Művészeti és Kulturális Intézet Barvalipe Akadémiájának elnöke. **Legutóbbi esszésorozata** a transznacionális Roma mozgalomról (*The Voice of Color* főcímmel), a *Deutsche Welle* c. lapban jelent meg 2022-ben, több nyelven.

Dr. ELEKES GYÖRGYI PhD: történész, szociológus. MA-diplomáit a Pécsi Tudományegyetemen és az ELTE-n szerezte. PhD-fokozatát a Corvinus Egyetem Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájában kapta. Jelenleg az Apor Vilmos Katolikus Főiskola tanára, ahol a Mentálhigiénés közösség- és kapcsolatépítő MA szakfelelőse. Szakterületei: okta-

tásszociológia, romológia, inkluzív pedagógia, közösségfejlesztés. **Tanulmányai** többek között a *Review of Sociology*, az *Educatio* és a *Társadalomkutatás* c. folyóiratokban jelentek meg.

DR. FEJŐS ANNA (Budapest, 1986): szociológus. Tanulmányait az ELTE Társadalomtudományi Karán és a Közép-európai Egyetemen végezte, doktori fokozatát a Brémai Egyetemen szerezte. Pályáját civil területen kezdte, majd 2018 óta az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának Szociológiai Intézetében dolgozik, valamint a Közép-európai Egyetem Demokrácia Intézetében vendégkutató. Fő érdeklődési területe a társadalmi egyenlőtlenségek nemi és etnikai/rassz vonatkozása, különös tekintettel a hazai roma közösségekre; a társadalmi befogadás és kirekesztés, valamint a sérülékeny csoportokat érintő esélyegyenlőségi szakpolitikák vizsgálata. **A kötet témájához kapcsolódó főbb publikációi:** F. A. (2018): Ki tanít? Roma pedagógusok vidéki oktatási terekben. *Belvedere Meridionale* 30/3. 5—32. - F. A., Kállai E., Keresztes-Takács O. és Máté D. (2015): Az iskolai teljesítmény és a helyi társadalmi viszonyok összefüggései Nagykörűben. *REGIO* 23/4. 153—192.

.

DR. KÁLLAI ERNŐ (Budapest, 1969): társadalomkutató. Tanult történelmet, szociológiát, politológiát, újságírást, jogot. PhD-fokozatot szerzett, majd habilitált. Dolgozott zongorakísérőként, általános- és középiskolai történelem- és énektanárként, középiskolai kollégiumi nevelőtanáraként. Próbálkozott újságírással, civil szervezetben jogi munkával. A Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetének alapító tagja, egy ideig Romológiai Kutatócsoportjának vezetője. 2007 és 2014 között a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosaként, ombudsmanként dolgozott. Jelenleg egyetemi oktató, főiskolai tanár, az AVKF Társadalmi Integrációs Kutatóközpont vezetője. Számos kutatási program tagja és vezetője. Az elmúlt évtizedekben közel 140 különböző tudományos írást tett közzé, hozzávetőlegesen 160 tudományos előadást tartott különböző helyeken. Számtalan felsőoktatási intézményben tanított, többtucatnyi szakdolgozatot írtak hozzá, doktoranduszai közül már többen tudományos fokozatot szereztek, van Junior Príma Díjas régi hallgatója is. Napjainkban legfontosabb célkitűzése az emberi társadalom működésének megértése, valamint a Magyarországon élő nemzetiségi közösségek helyzetének tudományos-elemző bemutatása, szűkebb kutatási területe pedig a roma közösségek társadalmi helyzetének tudományos vizsgálata. **Részletesen:** www.kallaierno.eu

DR. KERESZTES-TAKÁCS ORSOLYA (1986, Budapest): 2020-ban doktorált az ELTE Pszichológiai Doktori Iskolában. Dolgozott az ELTE Interkulturális Pszichológia és Pedagógia

Intézetben kutatási asszisztensként, valamint az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont – Kisebbségkutató Intézetében több terepkutatásban is. Jelenleg az ELTE PPK Örökbefogadás és társadalom kurzusának óraadója. Érdeklődésének és kutatásainak fókuszában a roma gyermekek hazai örökbefogadásának helyzete áll. 2017-ben a *Romaellenes előítéletek Magyarországon* című cikkének köszönhetően megkapta a Magyar Pszichológiai Társaság Mérei Ferenc Publikációs Díját. **Publikációi** között szerepelnek többek között a *Magyar Pszichológiai Szemlé*ben és az *Alkalmazott Pszichológiá*ban publikált tanulmányai, valamint az *International Association for Intercultural Education* angol nyelvű, nemzetközi tanulmány- és absztraktkötete.

DR. MÁTÉ DEZSŐ (Kaposvár, 1984): társadalomkutató, társadalomkritikus, tanár. Jelenleg Németországban az esseni Kultúratudományok Intézetének tudományos munkatársa. Doktori címét 2021-ban az ELTE Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola Interdiszciplináris Társadalomkutatások Doktori Programjába szerezte. Mesterdiploma tanulmányait a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának a kommunikáció- és médiatudomány, a filmelmélet, a romológia és tanár, valamint a hollandiai Fontys Universitynek az alkalmazott társadalomtudományok szakjain végezte. 2019–2020 között a Közép-európai Egyetem (CEU) Romani Studies Program kutatójaként dolgozott. Korábban, (2015–2017) vendégkutatója volt az angliai Sussexi Egyetem Centre for Higher Education and Equity Research Doktori Iskolának. 2013 és 2018 között a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Központ Kisebbségkutató Intézet munkatársa volt. 2012–2016 között a T-Tudok Tudásmenedzsment és Oktatáskutató Központ Zrt. munkatársaként dolgozott. **Kiemelt publikációi:** M. D. (2022): Romák a tudományban – az elismerés politikájának hiánya. *Pro Minoritate* (Nyár) 16–32. – M. D. (2022): Roma LGBTI, Feminist Movement and Scholarship. *Critical Romani Studies* 4/1. 1–133. – M. D. (2015): Reziliens romák identitáskonstrukciói. Presa Universitara Clujeana. *Erdélyi Társadalom* 13/1. 43–55.

DR. PILECKY MARCEL (Pozsony, 1960): főiskolai oktató, nyelvi lektor. A Pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karán szerzett magyar nyelv és irodalom – szlovák nyelv és irodalom szakos tanári diplomát. Doktori fokozatát általános nyelvészetből az Eperjesi Egyetemen szerezte 2005-ben. Jelenleg a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskola oktatója. 1997–2012 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán tanított. Oktatott a Nyitrai Pedagógiai Főiskolán, a komáromi Selye János Egyetemen és az Eperjesi Egyetemen is. Kutatási, érdeklődési területei: nyelvikészség-fejlesztés, frazeológia.